

COLECȚIA
Pastorală Misionară
Misiologie Pastorală

7

Biografia unui destin misionar

**Jurnalul Părintelui
Alexander Schmemmann
(1973-1983)**

Părintele Alexander Schmemmann a avut o activitate deosebită ca preot și profesor, perspectiva sa asupra culturii contemporane, asupra vieții bisericești și slujirii liturgice lăsând o urmă de neșters asupra multor generații de creștini. Jurnalul ne oferă posibilitatea pătrunderii în intimitatea vieții sale, dezvăluindu-ne experiențe și gânduri legate de nenumărate subiecte. El expune adeseori, cu o sinceritate uluitoare, stări interioare profunde precum nerăbdarea și frustrarea sa, dar mai presus de toate, eliberarea și libertatea „în Hristos și în Biserica Lui”. Suntem martorii unei vieți caracterizate de efortul de a chema oamenii să trăiască „mai intens și mai deschis”, să devină ființe umane restaurate: „M-am gândit că ar trebui să scriu nu doar amintiri sună pretențios ci o relatare, o mărturie despre dărnicia lui Dumnezeu în viața mea, despre raza de lumină pe care, aproape întotdeauna, am simțit-o și văzut-o” (Luni, 15 martie 1982).

„Oamenii au încetat a mai crede... nu în Dumnezeu sau în zei, ci... în moarte, în moartea veșnică, în iminența ei. Astfel, ei nu mai cred în mântuire. Seriozitatea religiei a constatat, înainte de toate, în opțiunea clară între moarte și mântuire. Oamenii susțin că înlăturarea fricii este benefică, deși experiența majoră a vieții constă tocmai în înfruntarea morții. Sfinții n-au devenit sfinți datorită fricii, ci pentru că au cunoscut «frica» de Dumnezeu. Înțelegerea de astăzi a religiei ca o «realizare de sine» mi se pare destul de ieftină. Este eliminat pe rând: diavolul, iadul, păcat și nu mai rămâne nimic altceva decât consumul de bunuri. Există acum în lume mai multă frică decât oricând, chiar religioasă, însă nu este «frica» de Dumnezeu”.

În colecția *Pastorală Misionară/Misiologie Pastorală* au apărut:

1. Teofil Tia (arhimandrit, lector univ. dr.), *Reîncreștinarea Europei? Teologia religiei în pastorală și misiologia occidentală contemporană*;

2. Mihai Himcinschi (preot, lector univ. dr.), *Misiune și dialog. Ontologia misionară a Bisericii din perspectiva dialogului interreligios*;

3. Teofil Tia (arhimandrit, lect. univ. dr.), *Elemente de „Pastorală misionară” pentru o societate post-ideologică*

4. Ion Bria (preot, prof. univ. dr.), *Al doilea botez. Itinerarele unei credințe și teologii de deschidere*;

5. Francis-Vincent Anthony (teolog american), *Teologia misionară a inculturației. Pedagogia întoarcerii la Dumnezeu a omului post-modern*;

6. Mihai Himcinschi (preot, lect. univ. dr.), *Doctrina trinitară ca fundament misionar. Relația Duhului Sfânt cu Tatăl și cu Fiul în teologia răsăriteană și apuseană*;

7. Alexander Schmemmann (preot, profesor univ. dr.), *Biografia unui destin misionar*

8. Teofil Tia (arhimandrit, lector univ. dr.), *Fertilizarea creștină a culturii*

9. Alexander Schmemmann (preot, profesor univ. dr.), *Biserică, lume, misiune*

BIOGRAFIA UNUI DESTIN MISIONAR

Jurnalul Părintelui
Alexander Schmemmann
(1973 – 1983)

Traducere, studiu introductiv și comentarii de
FELICIA FURDUI

 Editura
PĂRINTEGIREA
ALBA IULIA, 2004

CUPRINS

Cuvânt înainte	7
Prefață	35
Capitolul I: 1973 – „Religia”: ce este mai bun și mai rău în om	39
Capitolul II: 1974 – Frica de moarte: consecință a ateismului	77
Capitolul III: 1975 – America: țara unei mari singurătăți. Taina creștinătății: frumusețea înfrângerii, eliberarea de succes	126
Capitolul IV: 1976 – Dorința de „egalitate” ca despersonalizare a ființei umane	186
Capitolul V: 1977 – Civilizația – locul căderii neîntrerupte a lui Adam și a Evei	241
Capitolul VI: 1978 – Secularizarea: reducerea Bisericii la religie și a religiei la omul însuși	303
Capitolul VII: 1979 – Renunțarea Occidentului la Hristos și la creștinism de dragul libertăților pe care le-a adus creștinismul. Progresul: dorința omului de a trăi deplin fără a cunoaște scopul și semnificația vieții	334

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
SCHMEMANN, ALEXANDER
BIOGRAFIA UNUI DESTIN MISIONAR-Jurnalul
Părintelui Alexander Schmemmann/Alexander
 Schmemmann - Alba Iulia: Reîntregirea, 2004
 p. 536; cm. 20,5
 Bibliogr.

ISBN 973-8252-58-X

Capitolul VIII: 1980 – <i>Reducerea vieții la structuri impersonale și obiective: păcatul unei lumi predominat masculine</i>	382
Capitolul IX: 1981 – <i>Paradoxul istoriei creștinismului: încetând a mai fi eshatologic, a făcut lumea eshatologică</i>	436
Capitolul X: 1982 – <i>Biserica, nu doar o cale spre Dumnezeu, ci și o evadare din lumea contemporană? Prăbușirea raționalismului, a optimismului protestesc și a utopiilor: motivul „întoarcerii la Dumnezeu”</i>	473
Capitolul XI: 1983 – <i>Ultimul cuvânt</i>	518
Postfață	519
Concluzii	531

Cuvânt înainte

Viață, bucurie și recunoștință sunt cuvintele care l-ar caracteriza cel mai bine pe părintele Alexander Schmemmann. Înzestrat cu un bun simț al plenitudinii vieții, părintele Alexander se întreabă “Omul mănâncă și bea, omul luptă pentru libertate și dreptate, pentru a fi viu, pentru a avea plenitudinea vieții. Dar ce este aceasta? Ce este viața vieții însăși? Care este conținutul vieții veșnice?”ⁱ

Răspunsul pe care îl dă la această întrebare fundamentală se bazează pe viziunea sa privind natura sacramentală a lumii: “Tot ceea ce există este darul lui Dumnezeu pentru om și totul există pentru a-L face pe Dumnezeu cunoscut omului, pentru a face din viața omului comuniune cu Dumnezeu. Este iubire divină devenită hrană, devenită viață pentru om. Dumnezeu binecuvintează tot ceea ce El creează, iar în limbaj biblic aceasta înseamnă că El face din întreaga creație semn și mijloc al prezenței și al înțelepciunii, al iubirii și al revelației Sale. «Gustați și vedeți că bun este Domnul» (Ps. 33,8)ⁱⁱ... singura reacție naturală a omului, căruia Dumnezeu i-a dat această lume binecuvântată și sfințită, este de a-L binecuvânta și el pe Dumnezeu, de a-i mulțumi, de a vedea lumea așa cum o vede Dumnezeu și în acest act de recunoștință și adorare – de a cunoaște, a numi și a stăpâni lumea”.ⁱⁱⁱ

ⁱ Cf. Alexander Schmemmann, *Pentru viața lumii. Sacramentele și Ortodoxia*, trad. rom. A. Jivi, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2001, p. 10

ⁱⁱ *Ibidem*, p. 12

ⁱⁱⁱ *Ibidem*, p. 13

Acesta este motivul pentru care, părintele Alexander a trăit și a iubit viața cu adevărat, cu bucurie și cu recunoștință și tocmai această bogăție a vieții a vrut s-o împărtășească, s-o aducă și celorlalți.

Născut în anul 1921 în Revel, Estonia într-o familie de emigranți ruși, la vârsta de șapte ani, se mută împreună cu familia sa în Paris, unde va împărtăși viața comunității rusești existente acolo. Nefiind niciodată în Rusia și refuzând, din principiu să meargă acolo în timpul regimului comunist, părintele Alexander s-a simțit, înainte de toate, rus, având o dragoste sinceră pentru țara sa, disprețuind regimul comunist, dar fiind încredințat de revigorarea spirituală a acesteia. Activitatea lui A. Soljenițin a reprezentat, pentru el, tocmai renașterea Rusiei.

În Paris, a urmat cursurile școlii rusești de cadeți, după care s-a transferat la Liceul Carnot. Luând parte la slujbele din catedrala Sf. Alexander Nevsky, a început să iubească solemnitatea, sobrietatea și profunzimea cultului ortodox.

La începutul celui de-al doilea război mondial, a fost admis la Institutul Teologic Sfântul Serghie din Paris, unde a rămas timp de doisprezece ani, mai întâi, ca student, iar apoi, ca lector. Între profesorii pe care i-a avut la Institut, se numără părintele Sergiu Bulgakov, pe care l-a admirat și l-a iubit, deși nu i-a împărtășit, niciodată speculațiile sofologice; A.V. Kartashev, coordonatorul lucrării sale de master despre teocrația bizantină; părintele Cyprian Kern, care l-a introdus în teologia liturgică, fiind și duhovnicul său, dar și părintele N. Afanasiev, care l-a îndrumat spre o abordare euharistică a teologiei.

Fiind un om cu vederi largi, nu s-a arătat reticent în fața adevărului, indiferent de unde ar fi venit acesta și i-a admirat pe mulți oameni din afara lumii

ortodoxe. El însuși a fost foarte respectat în lumea creștină, după cum o arată și titlurile care i-au fost acordate de școlile și universitățile de prestigiu din Statele Unite.

În anul 1945 s-a căsătorit cu Juliana Onorguine, iar un an mai târziu a fost hirotonit preot de către arhiepiscopul Vladimir Tikhonitsky, al Exarhatului rus din Europa Occidentală, aflat sub jurisdicția Patriarhatului din Constantinopol.

Alături de activitatea sa pastorală desfășurată în parohia rusească din Clamart, părintele Alexander a continuat să predea Istoria Bisericească la Institut. Preocuparea sa față de această disciplină n-a fost una pur academică, ci și-a aflat originea în dorința lui arzătoare de a înțelege situația actuală a Bisericii, care în diaspora părea să fie în dezacord cu unitatea eclesiologică a Bisericii. Totuși, el a înțeles că, deși slăbită, Biserica era vie și se exprima mai ales prin rugăciune. Aceasta, alături de eclesiologia euharistică a lui Afanasiev, cât și influența mișcării liturgice occidentale i-au determinat definitiv viitoarea orientare.

Frustrarea produsă de situația confuză a Bisericii din Europa, speranța realizării unei viziuni mai consistente asupra Bisericii, lipsa de teologi din America, cât și plecarea părintelui G. Florovsky în Statele Unite l-au determinat pe părintele Alexander să se stabilească la New York. După retragerea părintelui George Florovsky de la conducerea Seminarului Sf. Vladimir, părintele Alexander a preluat în anul 1962, funcția de decan al Seminarului, funcție pe care a deținut-o timp de douăzeci și unu de ani, până la moartea sa.

În timpul celor 31 de ani petrecuți în Statele Unite, părintele Alexander s-a remarcat în trei domenii

jurnalului a fost scris cu scopul de a fi publicat sau, cel puțin, ca o schiță inițială a unei cărți ce urma să fie publicată.

Cu toate acestea, publicarea jurnalului de către Juliana Schmemmann la Sf. Vladimir, a fost un act de curaj.

Jurnalul este alcătuit sub forma unui compediu de mini-eseuri pe teme extrem de variate precum: Liturgia, cultura modernă, literatura rusă, comunitatea emigranților ruși, familie, slujbele și Liturghiile anului bisericesc, sărbătoarea lui Lazăr și a Floriilor, Bunavestire, Acatistul Maicii Domnului, copilăria petrecută în Paris și profesorii de acolo, verile petrecute în Labelle și frumusețea de zi cu zi a naturii.

Mai există și alte aspecte ale Jurnalului care impresionează prin frumusețea, profunzimea și voioșia lor: muzica, literatura, plăcerea de a preda, mulțumirea adusă de aprecierile pozitive ale cărților sale, îndeosebi de aceia a căror credință era consolidată de ele. Există, însă și aspecte mai puțin plăcute precum: efortul de a scrie, dificultatea de a asculta spovedaniile, dezamăgirea produsă de studenți.ⁱ

Din punct de vedere lingvistic, jurnalul este caracterizat de întrepătrunderea a trei teme: legătura permanentă a părintelui Alexander cu cultura rusească, experiențele sale din Franța și studierea literaturii franceze, cât și viața sa în America.

Prima dintre acestea se referă atât la legătura de prietenie pe care părintele a avut-o cu scriitorul A. Soljenișin, la predicile transmise săptămânal de Radio Liberty pentru URSS, dar și la încercările sale de a-i face pe emigranții ruși să înțeleagă nevoia de a-și

ⁱ<http://www.orthodoxresearchinstitute.org/resources/reviews/fla-nagan-journals-schmemmann.htm>

adapta liturgia lor la condițiile existente în America, pentru a nu fi transformați într-o piesă de muzeu.ⁱ

În timpul Războiului Rece, Radio Liberty a transmis în Uniunea Sovietică predicile părintelui Alexander, fapt care a dus la creșterea popularității sale în Rusia. Soljenișin a fost unul dintre marii săi admiratori, iar atunci când în anul 1974 a fost exilat, unul dintre primele lucruri pe care le-a făcut a fost acela de a-i cere părintelui Alexander să-l viziteze în Zürich, unde locuia. În anii care au urmat, s-au întâlnit adeseori, în Ottawa sau Vermont. În timpul primei lor întâlniri, au petrecut mai multe zile într-o cabană montană în apropiere de Zürich: "Soljenișin este, cu siguranță un intelectual rus", "Nu voi putea să-mi dau seama de importanța acestor zile decât mult mai târziu" (Luni, 17 iunie 1974).

Prietenia lor a fost caracterizată și de unele animozități datorate pasiunii obsesive pentru Rusia a lui Soljenișin. Deși, în public, părintele Alexander l-a apărut adeseori, în particular, gândea destul de diferit: "Discuțiile avute cu Soljenișin mi-au evidențiat diferența esențială dintre noi. Pentru el, există doar Rusia. Pentru mine, Rusia ar putea dispărea, ar putea muri și nimic nu s-ar schimba în viziunea mea asupra lumii" (Luni, 20 ianuarie 1975). Departate de orice naționalism, părintele Alexander se concentra asupra misiunii sale – soarta Bisericii în Occident. După alte patru zile petrecute cu Soljenișin, părintele Alexander scria "Comoara lui este Rusia și numai Rusia, a mea este Biserica" (Luni, 12 mai 1975), reflectând la cuvintele Mântuitorului: "Unde este comoara ta, acolo va fi și inima ta".ⁱⁱ

ⁱ<http://www.findarticles.com>

ⁱⁱ<http://www.firstthings.com>

Interesul său pentru cultura franceză (mama și fratele său geamăn locuiau în Paris) a fost ținut viu de vizitele frecvente făcute în Franța și de lectura autorilor francezi.

Îi plăcea să citească atât poezie franceză, cât și rusă, din care putea să recite pe de rost timp de mai multe ore în șir, fără să obosească. Era un cititor împătimit, astfel citea nu doar poezie, ci și lucrări de filosofie, de politică sau despre ideile și teoriile contemporane. Interesele și pasiunile sale erau universale. În poezie, vedea o frumusețe transcendentă, fără a încerca să se regăsească în ea, după cum făceau romanticii. Îi plăcea Baudelaire și înclinația lui spre ideal; îi plăcea Voltaire și Rimbaud, însă nu a căutat, niciodată, moralitatea în artă. În poezie și în literatură, în general, vedea cuvântul rostit, cuvântul care exprima viața.

Îi plăcea să citească caietele lui Gide și ale lui Leautaud; îi plăceau biografiile, lucrările despre Talleyrand, Proust, despre viața altor oameni, urmărind în ele evoluția vieții umane, a suferinței și a bucuriei. Toate aceste lucrări îl apropiu de alte ființe umane, de varietatea destinului uman și se cufunda în ele.

Limbajul avea, pentru el, o importanță deosebită, mai mare decât cea a muzicii sau a artelor vizuale. Îi plăceau străzile, orașele, casele, perdelele și ferestrele, cimitirele, cafenelele, ziarele – tot ce reflecta viața umană.¹

În cele din urmă, s-a dedicat pe deplin Ortodoxiei din America, deși era adeseori, nemulțumit de faptul că ortodocșii americani (îndeosebi, cei convertiți) deveniseră obsedați de aspectele exterioare. Din punctul lui de vedere, anumite practici monastice,

¹ <http://www.Schmemmann.org/memoriarn/juliana.schmemmann.html>

cinstirea exclusivă a icoanelor sau alte experiențe spirituale excentrice îi îndepărtau pe oameni de la adevărul esențial al comunității euharistice.¹

Una dintre caracteristicile majore ale națiunii americane este diversitatea de origine. Sloganul "E Pluribus Unam" a prezentat, întotdeauna, atât un scop, cât și o realitate. America este locul de întâlnire a unor oameni și culturi extrem de diferite. Fiecare american este un imigrant.

De la jumătatea secolului al cincisprezecelea și până astăzi, întâlnirile dintre diferitele popoare europene, africane și indiene au creat o "lume nouă". Expedițiile, comerțul, cuceririle, colonizările, sclavia și activitatea misionară de peste Oceanul Atlantic au inițiat un amplu proces de relații, schimburi și conflicte între oamenii aparținând diferitelor culturi, rase și religii. De-a lungul a patru secole, America a primit imigranți din toate colțurile lumii. În mijlocul acestor grupuri de imigranți, nostalgia țării de origine, a limbii, a obiceiurilor și a culturii s-a accentuat în rândul generațiilor ulterioare. Religia însăși a devenit unul dintre cele mai importante simboluri ale apartenenței etnice. Contactul cu alte națiuni și religiile acestora părea o amenințare, fapt care a dus la un conflict deschis în timpul aplicării politicilor care apărau cultura tradițională. Credința trebuia să fie apărută prin păstrarea limbii și a tradițiilor din țara de origine. În felul acesta, religia și etnicul s-au contopit.

Aceasta este și situația creștinilor ortodocși din America. Părintele Alexander Schmemmann a evidențiat pericolul identificării etnice a Bisericii, mai ales, asupra pericolului de a considera creștinismul un refugiu al *identității*, închizând astfel Biserica în

¹ <http://www.findarticles.com>

spatele zidurilor etnice. În același fel, Ortodoxia poate deveni, pentru convertiți, un semn al identității și, în consecință, să fie redusă la o ideologie.

Părintele Alexander a atras atenția asupra crizelor – jurisdicționale, parohiale și liturgice – generate în lumea ortodoxă, de o Americă pluralistă. Desigur, el a recunoscut faptul că aspectul uman al creștinismului necesită recunoașterea, aprecierea naționalităților și a culturilor în care Biserica s-a localizat în timp și spațiu. El a criticat, cu toate acestea, situația confuză a jurisdicțiilor etnice care statorniceau mai mulți episcopi în zonele de interferență etnică. S-a arătat, de asemenea, circumspect în privința degradării bisericilor americane la statutul de subordonare față de autoritatea mitropolitană exercitată din afara țării și a susținut traducerea slujbelor liturgice în limba engleză.

O altă consecință negativă a pluralismului religios și etnic american este problema relativismului. Contrar opiniei generale, pluralismul nu înseamnă relativism, ci respectarea valorilor, a atitudinilor și a credințelor celorlalți. În timp ce relativismul îi ignoră pe ceilalți, pretinzând că diferențele sunt lipsite de importanță, tocmai pentru că sunt niște probleme personale.¹

America este, prin excelență, o țară democratică în care „viața, libertatea și căutarea fericirii” sunt drepturi constituționale. Americanii înșiși trăiesc cu o viziune maximalistă asupra viitorului care ar trebui să aducă o depășire a tuturor problemelor și pericolelor. Părintele Alexander Schmemmann vorbește în acest sens despre o mentalitate utopică a americanilor. Utopia, spune el, este promisiunea sau ideea că istoria, ca întreg, și existența umană, ca destin

¹ <http://www.svots.edu/Events/schmemmann.MemorialLectures/2003-lecture.html>

personal se îndreaptă spre perfecțiune și desăvârșire, spre o rezolvare a tuturor crizelor existente. Utopia se regăsește și în cultura politică a societății actuale, care este nutrită nu neapărat de minciuni, ci de mesaje utopice, de marile promisiuni conform cărora trebuie să trăim *Les lendemains qui chantent* (“o zi de mâine fericită”).

Replica stranie a acestei mentalități este cea de-a doua tendință fundamentală a vremurilor de azi, și anume, cea a Evadării. Lumea noastră de azi nu este doar a celor care trăiesc cu aspirații utopice, ci și a celor care încearcă să evadeze. Evadarea își află rădăcinile în ideea că răul este absolut. Cel care are o astfel de idee simte că nu mai poate trăi într-o societate decăzută și vrea să se elibereze, vrea să nu mai intre în contact cu ea. Această tendință de evadare se manifestă și în religie, luând formele cele mai variate. Oamenii întorc spatele acestei lumi și se cufundă în orice altceva. Nu-l pot găsi pe Dumnezeu pe Broadway, în New York, astfel că sunt nevoiți să-l caute în munții din India, în vreun ashram, în diferite experiențe spirituale, în cultul unui guru.

Consensul dintre Utopie și Evadare este acela că viața, felul în care trăim acum este imposibil, intolerabil. Este pentru prima dată în istorie când cultura este negată de ambele părți. Pentru utopici, cultura este ceva care trebuie înlăturat, disprețuit și judecat. Doar viitorul va fi glorios. Pentru cei care fug de realitate, cultura trebuie să fie părăsită, să fie respinsă și să fie privită depreciativ.

Ambele ideologii sunt înrădăcinate, înainte de toate, în credința creștină, în dualismul existențial fundamental al abordării creștine a lumii.¹

¹ <http://www.schmemmann.org/byhim/betweenutopiaandescape.html>

Avem în creștinism, două abordări fundamentale diferite: "căci Dumnezeu așa a iubit lumea, încât pe Fiul Său Cel Unul-Născut L-a dat ca oricine crede în El să nu piară, ci să aibă viață veșnică" (Ioan 3,16) "Și a privit Dumnezeu toate câte a făcut și iată erau bune foarte" (Facere 1,31) și "Nu iubiți lumea, nici cele ce sunt în lume. Dacă cineva iubește lumea, iubirea Tatălui nu este întru el; pentru că tot ce este în lume, adică pofta trupului și pofta ochilor și trufia vieții nu sunt de la Tatăl, ci sunt din lume" (I Ioan 2; 15-16).

Răspunsul pe care părintele Schmemmann îl dă este următorul: "lumea este bună, lumea este văzută și lumea este răscumpărată".ⁱ Înainte de toate, Biblia și Biserica afirmă bunătatea lumii, ca și creație a lui Dumnezeu. Psalmul 103 este revelator în acest sens: "Cât s-au mărit lucrurile Tale, Doamne, toate cu înțelepciune le-ai făcut. Umplutu-s-a pământul de zidirea ta". Prin contrast cu frumusețea și minunăția creației însă, descoperim întunericul și eșecul lumii.ⁱⁱ Lumea este căzută, deoarece a respins bunătatea, l-a respins pe Dumnezeu, care este bunătate. Însă, în această lume a păcatului și a întunericului, a venit lumina "Lumină lină a sfintei slave, a Tatălui ceresc, Celui fără de moarte, a sfântului, fericitului, Iisuse Hristoase...". Iar venirea Lui aparține acum lumii. Evenimentul hotărâtor al cosmosului s-a petrecut: Împărăția care urma să vină este aici, în mijlocul nostru. Dacă nu vom reuși să descoperim Împărăția lui Dumnezeu în această lume, nu o vom găsi niciunde altundeva. Lumea nu are un scop în sine. Și după cum spunea Julien Green, poetul francez pe care părintele Schmemmann îi citează adeseori, "totul este altundeva".

ⁱ <http://www.schmemmann.org>

ⁱⁱ Alexander Schmemmann, *op. cit.*, p. 73

Totul este altundeva și lumea capătă sens de "altundeva". Și orice încercare de a explica această lume, făcând abstracție de Dumnezeu, trebuie respinsă ca erezie. Afirmarea autonomiei lumii, a autosuficienței sale în termenii rațiunii, cunoașterii și acțiunii nu este, în esență, nimic altceva decât secularismul.ⁱ

Secularismul este o mentalitate și, în consecință, un mod de viață, în care aspectele esențiale ale existenței umane precum: familia, educația, știința, profesia, arta, etc. nu numai că nu sunt înrădăcinate sau legate de credința religioasă, dar însăși necesitatea sau posibilitatea acestei legături este negată. Sfera seculară a vieții este privită ca fiind autonomă, adică guvernată de valorile, principiile și motivațiile sale – diferite, prin natura lor, de cele religioase.ⁱⁱ

Putem defini lumea secularizată ca fiind o lume despiritualizată și desecralizată, o lume dominată de "poftea trupului și pofta ochilor și trufia vieții", care își trăiește aventura existențială mai mult "în spiritul veacului" sau "după moda timpului" decât în spiritul Evangheliei. Într-o astfel de lume, "ceea ce trece", cum ar spune *Apocalipsa*, fiind perisabil și derizoriu prin natura sa, triumfă asupra ceea ce "rămâne în veac", adică economicul triumfă asupra spiritualității, tehnica asupra culturii, politicul asupra moralei, trupul asupra sufletului. Secularismul înseamnă așadar constituirea vieții personale și sociale fără o raportare clară la principiile fundamentale ale spiritualității creștine.ⁱⁱⁱ

ⁱ *Ibidem*, p. 159

ⁱⁱ <http://www.Jacwell.org/fall-winter99/fr-schmemmann-spiritual-problem.htm>

ⁱⁱⁱ Ioan Bizău, *Viața în Hristos și maladia secularizării*, Editura Patmos, Cluj-Napoca, 2002, p. 63

Cu toate acestea, secularismul este "copilul vitreg" al creștinismului, așa cum sunt în ultima instanță, toate ideologiile secularizate care domină astăzi lumea, deoarece el este alcătuit din *vérités chrétiennes devenues folles*, din adevăruri creștine care "au luat-o razna".ⁱ

Considerând că prezența lui Dumnezeu îi anulează libertatea, omul atins de maladia secularismului nu mai simte nevoia acestei prezențe în ceea ce privește realizarea destinului propriu. Tocmai de aceea, acest om nu se mai roagă, simțindu-se suficient sieși; nu se mai raportează la eternitate, fiind prizonierul clipei; nu-l mai preocupă viața liturgică și sacramentală a Bisericii pentru că nu mai simte nevoia sfinteniei. Acest "om nou" trăiește ca și când Dumnezeu n-ar exista ori se mulțumește cu o religiozitate difuză, vagă. Iar atunci când acceptă o anumită formă de religiozitate, el nu caută decât confortul; un confort fizic și psihic pe care îl dorește perpetuat la infinit.ⁱⁱ Secularizarea, observa părintele Alexander Schmemmann, atunci când "aprobă" religia și când îi conferă un loc de onoare în viața socială, face aceasta în așa fel încât religia însăși acceptă să devină o parte a viziunii secularizate asupra lumii, o aprobare a valorilor acestei lumi și un *ajutor* în procesul de realizare a acestora. Și într-adevăr, nici un cuvânt nu este folosit mai des de către secularism, în raporturile sale cu religia, decât cuvântul *ajutor*. "Ajută" să aparții unui grup religios, să fii identificat cu o tradiție religioasă, să fii activ în Biserică, să te rogi; "ajută", pe scurt, să "ai o religie".ⁱⁱⁱ În felul acesta, omul

ⁱ Alexander Schmemmann, *op. cit.*, p. 139

ⁱⁱ Ioan Bizău, *op. cit.*, p. 82

ⁱⁱⁱ Alexander Schmemmann, *Sfintele sfinților. Câteva observații referitoare la primirea Sfintei Împărtășanii*, anexă la *Postul cel*

secularizat este atașat bisericii sale, participă la slujbe, aduce contribuții generoase, înțelegând necesitatea rugăciunii etc.

Își "celebrează" căsătoria în biserică, își sfintește casa, își îndeplinește "obligățiile" religioase și toate acestea le face cu o credință autentică. Însă, modul lui de a înțelege: căsătoria, familia, profesia, timpul liber și, în cele din urmă, chiar "obligățiile" sale religioase nu este înrădăcinat în crezul pe care îl mărturisește în biserică, adică în Întrupare, Moarte, Înviere, Înălțare, în Fiul lui Dumnezeu devenit Fiul Omului, ci în "filosofii de viață", în idei și convingeri care nu au nici o legătură cu acest caz, fiind chiar opuse lui. Enumerăm doar câteva dintre "valorile" cheie ale societății noastre: succes, siguranță, bunăstare, concurență, poziție socială, profit, prestigiu, ambiție pentru a înțelege că ele se află la polul opus întregului "ethos" al Evangheliei.

Acceptarea secularismului reprezintă, desigur, o transformare a religiei însăși. Aceasta își poate menține foarte bine formele sale exterioare și tradiționale, dar în interior este pur și simplu o altă religie.ⁱ El respinge, în mod fundamental, "epifania", intuiția primordială că totul în această lume și lumea însăși nu numai că își au cauza și principiul existenței lor *altundeva*, ci sunt ele *însele* manifestarea și prezența aceluia *altundeva*, și că acesta este, într-adevăr, viața vieții lor și că, deconectat de acea "epifanie", totul este doar întuneric, absurditate și moarte.ⁱⁱ

Mare, trad. rom. A. Stroe și L. Constantin, Editura Univers Enciclopedic, București, 1995, p. 115

ⁱ http://www.jacwell.org/fall-winter_99/fr-schmemmann_spiritual-problem.htm

ⁱⁱ Alexander Schmemmann, *Pentru viața lumii. Sacramentele și Ortodoxia*, p. 153

Secularismul devine astfel matca fanteziilor subiective care pot ajunge până la cele mai aberante manifestări, cum ar fi satanismul ori sinuciderea în masă, pe care omul lipsit de discernământ le ia drept "revelații".ⁱ Relevantă este în acest caz tragedia petrecută în Guyana, când nouă sute de membrii ai sectei religioase conduse de Jim Jones s-au sinucis.

Secularismul, arată părintele Schmemmann, nu este caracterizat în mod necesar de lipsa credinței, deoarece mulți creștini practicanți sunt profund secularizați.

Adevărul teribil este că majoritatea zdrobitoare a creștinilor, pur și simplu, nu mai sesizează prezența și lucrarea lui Satan în lume și, ca atare, nu resimt în nici un fel nevoia de a renunța la lucrurile și la slujirea lui. Ei nu mai disting idolatria evidentă care impregnează ideile și valorile cărora oamenii li se conformează astăzi și care le fuzionează, le determină și le aservește viețile cu mult mai mult decât idolatria vădită a păgânismului antic. Ei nu văd că noțiuni a priori pozitive și chiar creștine, precum cele de libertate, eliberare, dragoste, fericire, propășire, deplină realizare a posibilităților fiecăruia, noțiuni care sunt cu adevărat la baza conștiinței omului și a societății moderne, motivația și ideologia acestei societăți, toate acestea pot fi deturnate de la scopul lor real și să devină vehicule ale demonului.ⁱⁱ

Părintele Alexander critică această religie reduționistă a culturii moderne secularizate care "a încetat a mai fi forma esențială a vieții" (Duminică, 16 februarie 1975). O astfel de religie este redusă la un segment izolat al unei vieți trăite fără o prea mare

raportare la Dumnezeu. "Nu are nici un sens să îi întorci pe oameni la Hristos, dacă nu-și schimbă viziunea asupra lumii și asupra vieții, pentru că, în felul acesta, Hristos devine doar un simbol a ceea ce iubim și vrem, deja – fără El" (Vineri, 12 octombrie 1973). O astfel de religie este mult îndepărtată de viața și misiunea Bisericii: "Am, adeseori, sentimentul că cei mai mulți dintre oameni, necunoscându-se pe ei înșiși, trăiesc ascunzându-se de realitate și consideră această ascundere drept funcția de bază a religiei" (Luni, 15 martie 1976).

Părintele Alexander se arată, adeseori, îngrijorat de situația creștinismului, a Bisericii Ortodoxe, în particular și de situația Ortodoxiei din America.

În ciuda relativului său succes exterior și material, spune părintele, Biserica noastră este amenințată de un pericol intern: al secularizării și al unui profund declin spiritual. Semnele tragice ale acestui declin au apărut cu mult timp în urmă. Discuțiile nesfârșite – ce durează de zeci de ani! – despre statutul parohiilor, preocuparea exagerată a parohiilor față de "interesele", "drepturile" și "proprietățile" lor, ușurința cu care parahiile renumite părăsesc pur și simplu Biserica, de dragul "drepturilor" lor, concentrarea tuturor agențiilor, consiliilor naționale, diocesane și parohiale bisericești pe aspectul exterior, material și "legal" – toate acestea relevează o secularizare atât de profundă a rațiunii și a conștiinței, încât ne temem pentru viitorul Bisericii, care nu pare să înțeleagă profunzimea acestei crize. Tocmai această secularizare a Bisericii îi determină pe mulți oameni, îndeosebi pe cei tineri, să părăsească Biserica, în care nimeni nu le descoperă care este esența ei, ce înseamnă

ⁱ Ioan Bizău, *op. cit.*, p. 69

ⁱⁱ Alexander Schmemmann, *Din apă și din Duh*, trad. rom. I. Buga, Editura Symbol, București, 1992, p. 51-51

să fii membrul ei, în care chemarea la o adâncire a vieții spirituale și religioase este abia auzită.ⁱ

Dincolo de aceasta, *Jurnalul* părintelui Alexander denunță intrigile meschine și aberațiile maximaliste ale celor din jurul său – pentru el, Biserica era adăpostul liniștit al paradoxurilor învățurii creștine, iar nu scena pe care se defileze extremiștii de toate felurile, fie ei ultra-tradiționaliști sau reduccioniști moderni (de exemplu Biserica văzută ca o agenție socială și nimic mai mult).ⁱⁱ

În calitatea sa de conștiință misionară a Bisericii, teologia are o funcție mărturisitoare, fiind chemată să aprofundeze și să afirme tezele și formele de expresie ale vieții în Hristos. Din nefericire, teologia academică ortodoxă a urmat încă de la începuturile ei traseele “gândirii scolastice”, încetând să mai fie “artă a rugăciunii” și “știință a învierii” așa cum era la Sfinții Părinți. Înstrăinându-se de idealurile vieții în Hristos, teologia însăși a devenit un factor de secularizare în mediile clericale și intelectuale ortodoxe.ⁱⁱⁱ

Profund dezamăgit de teologia academică, în ultima perioadă a vieții sale, părintele Alexander renunțase la a mai citi teologie cu excepția acelor cursuri și disertații pe care le prezenta în calitatea sa de profesor.

Oricare i-ar fi “cheia” sau orientarea, teologia ortodoxă pare adânc înstrăinată de Biserică, de nevoile vieții sale reale. Deși este gândită în școlile bisericești oficiale, impactul său asupra studenților se evaporă de obicei în ziua absolvirii. Ea este văzută ca o abstracție

ⁱ http://www.schmemann.org/byhim/confesion_and_comunion.html

ⁱⁱ <http://www.amazon.com/exec/obidos/detail=glance>

ⁱⁱⁱ Ioan Bizău, *op. cit.*, p. 54

intelectuală fără nici o aplicabilitate; ca un joc intelectual pe care poporul lui Dumnezeu – clerici și laici – îl ignoră pur și simplu. Teologia nu mai este conștiința și conștiinciozitatea Bisericii, reflecția sa asupra ei însăși și asupra problemelor sale. Ea a încetat a fi pastorală în sensul de a asigura Bisericii norme esențiale și salvatoare; și, de asemenea, a încetat a fi mistică în sensul de a comunica poporului lui Dumnezeu acea cunoaștere care constituie conținutul plener al vieții veșnice (cf. Ioan 17,3). O teologie înstrăinată de Biserică și o Biserică înstrăinată de teologie: aceasta este prima dimensiune a crizei actuale.ⁱ

Referindu-se la “criza actuală” a Ortodoxiei, părintele Schmemmann avea în vedere reducerea arbitrară, acomodarea vieții liturgice și sacramentale a Bisericii la comoditățile creștinilor secularizați care “au redus Biserica la religie, iar religia la ei înșiși” (Vineri, 27 ianuarie 1978).

Testul la care este supus creștinismul în general, și Ortodoxia, în particular va evidenția ceea ce le va permite să rămână vii în zilele noastre. Adică, o raportare a tuturor lucrurilor la “*Dincolo*”, la caracterul eshatologic al întregii vieți, iar izvorul acestei lumini eshatologice, înălțarea întregii vieți este Taina Sfintei Euharistii. Pentru a înțelege cuvintele Sfântului Apostol Pavel, “Chipul acestei lumi trece” (I Corinteni 7,31) și pentru a le face reale, avem nevoie în această lume de cunoașterea *celeilalte* lumi, de frumusețea, de profunzimea, de comorile sale, de experiența Împărăției lui Dumnezeu și taina sa – Sfânta Euharistie. Biserica a fost întemeiată în această lume

ⁱ A. Schmemmann, *Church, World, Mission*, St. Vladimir's Seminary Press, Crestwood, New York, 1979, p. 130, apud. I. Bizău, *op. cit.*, p. 55

pentru celebrarea Sfintei Euharistii, pentru a-l mântui pe om prin restaurarea ființei sale euharistice. Sfânta Euharistie este imposibilă fără Biserică, adică fără o comunitate care să-i cunoască caracterul și vocația unică – dragoste, adevăr, credință și misiune – toate acestea desăvârșite în Sfânta Euharistie, mai simplu, să fie Trupul lui Hristos (Luni, 17 decembrie 1973).

Liturghia ortodoxă începe cu doxologia solemnă: "Binecuvântată este Împărăția Tatălui și a Fiului și a Sfântului Duh acum și pururea și în vecii vecilor". De la început este anunțată destinația: călătorim spre Împărăție. Acesta este locul spre care mergem – și nu în mod simbolic, ci real. În limbajul Bibliei, care este și limbajul Bisericii, a binecuvânta Împărăția nu înseamnă pur și simplu a o aclama. Înseamnă a o declara ca scop, ca țel al tuturor dorințelor și intereselor noastre, al întregii noastre vieți, ca valoare supremă și absolută a tot ceea ce există.ⁱ

Instituită de Mântuitorul în Joia Patimilor, Sfânta Liturghie este Cina cea de Taină, este Răstignirea mântuitoare și Învierea triumfătoare, este înfățișarea tainică a istoriei mântuirii, este calea pe care a urmat-o Domnul Hristos de la moarte până la înălțare, este Jertfa Crucii și Taina tainelor, este ospățul credinței.ⁱⁱ

Săvârșirea Sfintei Liturghii are ca obiect prefacerea darurilor de pâine și vin în dumnezeiescul Trup și Sânge, iar ca scop, sfințirea credincioșilor care prin aceasta dobândesc iertarea păcatelor și moștenirea

Împărăției cerurilor; iar mijloacele care pregătesc și înlesnesc împlinirea acelui efect și acelui scop, sunt rugăciunile, cântările, citirile din Sfânta Scriptură, și în general, toate cele ce se săvârșesc și se rostesc, cu sfântă rânduială, înainte și după sfințirea darurilor.ⁱ Împărtășirea este, așadar, scopul final al Sfintei Liturghii și, de asemenea, al participării credincioșilor la sfânta slujbă.

După Sfântul Ioan Damaschin, Euharistia este arvuna vieții viitoare (traducând *epiousion* cu "care va să vină"), deoarece Trupul lui Hristos este plin de Duhul Dătător de viață. Duminica, icoana veacului viitor, Biserica trăiește în anticiparea Împărăției tocmai prin trupul euharistic îndumnezeit, simbolul materiei și umanității transfigurate. Comparată cu realitatea care se va descoperi în ziua eshatologică realitate care, acum, este acoperită și ascunsă sub forma vinului și a pâinii, Euharistia este o prefigurare a lui Hristos plin de slavă. De aceea, adunarea liturgică, după împărtășirea cu Sfintele Taine se roagă: "Dă-ne nouă să ne împărtășim cu tine, mai cu adevărat, în ziua cea neînserată a Împărăției Tale".ⁱⁱ

Participarea noastră la Cina Sfintei Euharistii este comuniunea cu frații noștri și cu Dumnezeu – ne împărtășim de viața cea adevărată, acceptăm să existăm numai ca iubind și fiind iubiți. De aceea și Euharistia eclesială se dovedește chipul și arătarea

ⁱ A. Schmemann, *Pentru viața lumii. Sacramentele și Ortodoxia*, p. 31

ⁱⁱ Andrei Arhiepiscopul Alba Iuliei, *Ospățul Credinței*, Editura Arhiepiscopiei Ortodoxe Române Alba Iulia, Alba Iulia, 1999, p. 6

ⁱ Nicolae Cabasila, *Tălcuirea dumnezeieștii Liturghii*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1997, p. 7

ⁱⁱ Pr. conf. dr. Ioan Bria, *Dicționar de teologie ortodoxă*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994, p. 155

modului treimic de existență, revelarea "vieții celei adevărate", a Împărăției lui Dumnezeu.ⁱ

Însăși bucuria Împărăției este cea care ne face să ne aducem aminte de lume și să ne rugăm pentru ea. Împărtășirea cu Duhul Sfânt este cea care ne îngăduie să iubim lumea cu dragostea lui Hristos. Euharistia este sacramentul unității și momentul adevărului: în ea vedem lumea în Hristos, așa cum este ea cu adevărat și nu din punctele noastre de vedere particulare și deci limitate și parțiale. Rugăciunea pentru ceilalți începe aici, mesianic și acesta este singurul început adevărat pentru misiunea Bisericii; și atunci când, lepădând "toată grija cea lumească", părem că am părăsit "această lume", o redobândim de fapt în întreaga ei realitate.

Rugăciunea pentru ceilalți constituie, astfel, singura pregătire adevărată pentru împărtășanie. Pentru că în și prin Împărtășanie nu numai că noi devenim un trup și un duh, dar suntem readuși în acea stare de comuniune și iubire pe care lumea le-a pierdut.ⁱⁱ

Liturghia trebuie privită ca o rugăciune colectivă a Bisericii sau a comunității, adică a totalității credincioșilor, în unitate de duh și de credință. În Liturghie, nu mă rog eu singur, fie că sunt preot, fie că sunt simplu credincios, ci împreună și cot la cot cu semenii mei, în rugăciunile din rânduiala ei nu primează dorințele sau nevoile mele personale, ci acelea ale obștii credincioșilor din care fac parte, stau

ⁱ Christos Yannaras, *Abeedar al credinței*, Editura Bizantină, București, 1996, p. 156

ⁱⁱ Alexander Schmemmann, *Pentru viața lumii. Sacramentele și Ortodoxia*, p. 52

pe primul plan interesele și destinul Bisericii întregi, spiritual și simțul de solidaritate fraternală.ⁱ

Euharistia este o reactualizare a jertfei unice a Noului Legământ, adusă o dată pentru totdeauna de Marele-Arhiereu, Iisus Hristos, Care nu a cruțat viața Sa, ci S-a dat preț de răscumpărare pentru noi. Jertfa Sa nu are numai un aspect restaurator, de răscumpărare, ci reprezintă trecerea de la moarte la viață, "de la neînviere la înviere" (Sf. Ioan Hrisostom). De altfel, Euharistia nu se celebrează în ziua instituirii ei, înainte de răstignire, ci în ziua Învierii, ca rețrăire a Paștelui Noului Testament.ⁱⁱ După cum spunea și părintele Schmemmann, fiecare duminică este Ziua Învierii, și fiecare Euharistie, o zi a Rusaliilor.ⁱⁱⁱ

Sărbătoarea Învierii se află în centrul vieții noastre liturgice, este tema centrală a Ortodoxiei, a întregii sale experiențe, cadrul de referință al tuturor. Tonalitatea și înțelesul vieții liturgice a Bisericii este cuprins în Sf. Paști și în următoarele 50 de zile care culminează cu sărbătoarea Cincizecimii. Această celebrare unică a Sf. Paști se oglindește în fiecare duminică, pe care o numim în rusește "Voskresenie" (Ziua Învierii). În fiecare duminică, avem un "mic Paști".

Creștinul mai percepe, încă, moartea ca o descompunere a trupului; ca un sfârșit; însă, în Hristos, în Biserică, datorită Sf. Paști, datorită Cincizecimii, moartea nu mai este doar un sfârșit, ci și un început. Ea nu este ceva lipsit de sens, care să priveze, în acest fel,

ⁱ R. Will, *Le Culte. Etude d'Histoire et de Philosophie religieuses*, vol. I, Starsbourg-Paris, 1925, pp. 2-3, apud Pr. Ene Braniște, *Participarea la liturghie*, Editura România Creștină, București, 1999, p. 51

ⁱⁱ Pr.Prof.Dr. Ioan Bria, *op.cit.*, p. 156

ⁱⁱⁱ Alexander Schmemmann, *op.cit.*, p. 66

viața de sens. Moartea reprezintă intrarea în Paștile Domnului: creștinismul este, înainte de toate, vestirea, în această lume, a Învierii lui Hristos. Spiritualitatea ortodoxă este în esența ei, pascală, iar conținutul real al vieții Bisericii este bucuria. Vorbim despre sărbători; sărbătoarea este expresia bucuriei creștine.

Singurul lucru pe care copilul îl primește cu ușurință este tocmai bucuria. Am transformat creștinul în ceva atât de matur, de serios, de trist și de solemn, încât aproape că l-am golit de această bucurie. Totuși, Hristos Însuși a spus: "De nu veți fi precum pruncii, nu veți intra în împărăția cerurilor" (Matei 18,3). A fi precum un copil înseamnă să fii capabil de această bucurie spirituală pe care un adult aproape că nu o mai are. Să poți intra fără teamă, fără frustrare, în comuniune cu lucrurile, natura și ceilalți oameni. Folosim, adesea, termenul de "har". Dar ce este harul? În varianta grecească – *kharisma* înseamnă nu doar har, ci și bucurie. "Și se va bucura inima voastră și bucuria voastră nimeni nu o va lua de la voi" (Ioan 16,22). Atunci când stăm la ușa bisericii, iar preotul rostește "Hristos a înviat", moartea devine, în termenii Sf. Grigorie de Nyssa, "mai strălucitoare decât ziua". Aceasta este adevărata rădăcină, adevărata putere a experienței creștine. Doar raportându-ne la această bucurie, le putem înțelege pe toate celelalte.ⁱ

Într-adevăr, bucuria dată în acea noapte, lumina care transformă noaptea într-o noapte "mai strălucitoare decât ziua", trebuie să devină tainica bucurie și sensul ultim al oricărui timp și astfel să transforme anul într-un "an creștin". După noaptea Paștilor vine dimineața, și apoi o altă noapte și o nouă zi. Timpul începe din nou, dar acum este plin "pe

dinăuntru" de această experiență unică și cu adevărat "eshatologică" a bucuriei. O rază de soare pe zidul întunecat al unei fabrici, zâmbetul de pe o față omenească, o dimineată ploioasă, oboseala fiecărei seri – toate sunt acum raportate la această bucurie și nu numai că ne arată ceva dincolo de ele, ci sunt un semn, o marcă, o "prezență" secretă a acestei bucurii.ⁱ

Ar trebui să primim toate cele ale zilei ca un dar de la Dumnezeu și să transformăm fiecare zi în bucurie. Dacă toate amănuntele vieții mele (discuții, studenți, întâlniri, scrisori) nu-mi aduc bucurie, ci sunt doar o povară, atunci este doar păcatul meu, egoismul meu și lenea mea (Miercuri, 26 februarie 1975).

Dumnezeu, spune părintele Alexander, ne va ierta toate cu excepția lipsei de bucurie, a bucuriei care este adevărata esență a vieții. Bucuria nu este una dintre "componentele" creștinismului, ci este *tonalitatea* creștinismului care le pătrunde pe toate – credință și viziune. Acolo unde nu este bucurie, creștinismul devine teroare și, din această cauză, un chin.

Această lume se distrează; totuși este lipsită de bucurie, deoarece bucuria (diferită de ceea ce numim, noi "distracție") poate fi numai de la Dumnezeu, numai de sus – nu doar bucuria mântuirii, ci mântuirea ca bucurie (Vineri, 3 decembrie 1976).

Dintre toate acuzațiile la adresa creștinilor, cea mai teribilă a fost rostită de Nietzsche, când a spus că aceștia nu cunosc bucuria.ⁱⁱ

Dacă există un lucru pe care noi creștinii serioși, maturi și frustrați ai secolului al douăzecilea – să îl privim cu suspiciune, acesta este cu siguranță bucuria. În mod conștient sau inconștient, creștinii au

ⁱ <http://www.schmemann.org/byhim/easterinliturgicalyear.html>

ⁱ Alexander Schmemmann, *op.cit.*, p. 70

ⁱⁱ A. Schmemmann, *op.cit.*, p. 25

acceptat întregul ethos al culturii noastre orientate spre afaceri și lipsă de bucurie. Lumea modernă a exilat bucuria în categoria "amuzamentului" și a "relaxării". Ea este justificată și permisă în "timpul nostru liber"; ea este o concesie, un compromis. Și creștinii au ajuns să creadă toate acestea sau, mai degrabă, ei au încetat să creadă că sărbătoarea, bucuria au de-a face tocmai cu "problemele serioase" ale vieții însăși, că pot fi chiar răspunsul creștin la acestea.ⁱ

Oamenii vin mereu și-mi cer sfaturi, mărturisirea părintele Alexander, și o slăbiciune sau o falsă rușine nu mă lasă să spun fiecăruia dintre ei: "Nu am să-ți dau nici un sfat". Am doar o bucurie vlăguită, dar, pentru mine, neîntrepută. O vrei?" Nu, nu o vreau. Ei vreau să discute despre "probleme" și să vorbească despre "soluții" (Marți, 12 octombrie 1976). Însă, cine a inventat ideea că religia constituie soluționarea problemelor? Religia este întotdeauna un transfer într-o altă dimensiune, într-un alt nivel și din această cauză ea reprezintă anihilarea problemelor, nu soluționarea lor. (Luni, 2 aprilie 1973).

Părintele Alexander Schmemmann deplânge forma actuală a spovedaniei, deoarece, consideră el, noțiunile creștine de păcat și pocăință, de împăcare cu Dumnezeu și de înnoire a vieții, par să fi devenit irelevante. O înțelegere formală și juridică a spovedaniei, "catolică" la origine coexistă, în mod paradoxal, cu o la fel de îndoielnică reducere a ei la psihologie. Spovedania propriu-zisă este redusă la minimum sau este privită ca o "consiliere", privind rezolvarea problemelor și a dificultăților și este un dialog care are loc nu între om și Dumnezeu, ci între om și un înțelept care are răspunsuri la toate

problemele. Ambele tendințe, însă, ascund și deformează adevărata înțelegere și practică ortodoxă a spovedaniei.ⁱ

La început, taina pocăinței era axată pe un singur lucru: pe trădarea Bisericii, pe trădarea realității ei întrupate și revelate. Păcatul era o ruptură, o defecțiune, o trădare; sfințenia era înțeleasă nu ca o desăvârșire morală, ci ca o loialitate ontologică față de Hristos și de Împărăția Lui. Învățătura morală a Bisericii este eshatologică, iar nu etică. Pentru creștini, esența păcatului este trădarea lui Hristos, părăsirea Lui și a Bisericii. Astfel, taina pocăinței este o întoarcere prin căință, mărturisire și părere de rău, la viața cea nouă, care ne-a fost deja dăruită, deja descoperită. Precum toate celelalte din creștinism, taina pocăinței este eshatologică, este întoarcerea omului la Împărăția mult dorită și la "viața lumii ce va să vină". (Joi, 21 februarie 1980).

De aceea, cel ce crede în Hristos și-l primește pe El ca fiind "Calea, Adevărul și Viața" trăiește așteptând veacul viitor. El nu are aici "cetate stătătoare, ci caută pe cea care va să vie" (Evr. 13,14). Tocmai în aceasta constă întreaga bucurie a creștinului, esența pascală a credinței lui, că acest "veac viitor" – viitor raportat la "lumea aceasta" – este deja descoperit, deja dăruit, deja "în mijlocul nostru". Însăși credința noastră este deja "realizarea celor nădăjduite", este "încredințarea celor nevăzute" (Evr. 11,1).ⁱⁱ

Nota predominantă a acestui *Jurnal* este cea a bucuriei, părintele Alexander făcând adeseori comentarii pe marginea cuvintelor Sfântului Pavel:

ⁱhttp://www.schmemmann.org/by_him/reflectionconfesion.html

ⁱⁱAlexander Schmemmann, *Euharistia – Taina Împărăției*, Editura Anastasia, 1993, p. 41

“Bucurați-vă și iarăși zic: Bucurați-vă”, deoarece bucuria este singura atitudine posibilă a unui creștin.

Referindu-se la *Jurnal*, părintele Alexander spunea: “M-am gândit că ar trebui să scriu nu doar memorii – sună pompos – ci o relatare, o mărturie despre dărnicia lui Dumnezeu în viața mea; despre raza de lumină pe care am văzut-o și am simțit-o aproape întotdeauna”. (Luni, 15 martie 1982).

PREFAȚĂ

Existența acestor jurnale a fost descoperită după moartea părintelui Alexander Schmemmann, survenită la data de 13 decembrie 1983, când cele opt caiete au fost găsite în biroul său de la Seminarul „Sf. Vladimir”. Mai mult decât un jurnal, acestea îi înfățișează gândurile, eforturile interioare, frustrarea pricinuită de apăsarea îndatoririlor sale zilnice, și mai presus decât toate acestea, bucuria sa nemărginită în mijlocul creației divine.

Părintele Alexander nu a explicat ce intenționa să facă cu aceste caiete. Unele pasaje sugerează o dezbatere interioară, dar altele par a fi scrise pentru a fi publicate. Impresia generală este că părintele Alexander a avut în minte folosirea pe mai departe a celor scrise, fie ca un jurnal duhovnicesc, fie ca o autobiografie. Oricum, cititorul pasajelor cuprinse în acest volum trebuie să nu uite faptul că acestea sunt niște scrieri cât se poate de personale, în care un preot și un profesor, având o credință nezdruccinată, o energie remarcabilă și o disciplină fermă, își mărturisește sieși și lui Dumnezeu suferințele și șovăielile interioare, care sunt un factor inherent condiției umane.

Unele pasaje le vor părea tulburătoare multor cititori, îndeosebi acelea care critică diferite forme de spiritualitate, instituții ale Bisericii, știința teologică, pe sine însuși și pe colegii săi. Dar ceea ce este remarcabil în aceste caiete (și în cele din urmă i-a convins pe cei apropiați părintelui Alexander să le publice) este faptul că, indiferent de cât de puternice sunt suferințele și

ezitățile sale, el se întoarce întotdeauna – chiar și de la tristețea morții iminente – la bucurie: bucuria adusă de frumusețea unei zile de toamnă, bucuria prietenilor, bucuria Liturghiei și a încrederii în Împărăția și iubirea lui Dumnezeu.

Părintele Alexander a început scrierea acestui jurnal în anul 1973, continuând să scrie până la începerea bolii care i-a fost fatală. A întrerupt scrierea jurnalului doar în timpul vacanței de vară petrecute în Quebec. A scris în mare măsură în limba rusă, uneori în engleză și franceză. Pasajele cuprinse în acest volum au fost atent selectate, editate și traduse de Juliana Schmemmann, soția părintelui Alexander, care apare pe fiecare pagină a jurnalului drept iubita sa „L” (de la Liana, diminutivul numelui ei). Ann Zimzel, secretarul părintelui Alexander, a tipărit traducerea, iar alți foști studenți și colegi au ajutat la editarea textului final. Pentru toți cei care au contribuit la apariția jurnalului, a fost un act de iubire.

Mulți dintre oamenii și evenimentele la care face referire textul nu vor fi familiare cititorului, dar se vor clarifica în context. Deși au fost scrise în ultimii zece ani ai vieții sale, caietele cuprind evenimente petrecute de-a lungul întregii sale vieți.

El scrie despre copilăria și adolescența sa petrecută în Paris: despre dragostea de poezie, imprimată în sufletul său de către directorul școlii rusești pe care o frecventa, generalul Rimsky Korsakov; despre o boală care i-a trezit sentimentul efemerității și al veșniciei, despre atașamentul crescând față de Biserică, despre prietenii și profesorii săi de la Institutul Teologic „Saint Serge” din Paris, inclusiv despre mentorul său, părintele Ciprian Kern și despre prietenul său de o viață, Nikita Struve.

Scrie despre primii ani petrecuți în Statele Unite ale Americii, unde părintele Schmemmann a ajuns împreună cu familia sa în anul 1951, perioadă în care seminarul „Sf. Vladimir” își desfășura activitatea înghesuit în câteva apartamente de pe strada West Nr. 121 din New York.

Scrie despre conflictele avute cu părintele George Florovsky, despre colegii Serge Verhovskoy și Nikolai Arseniev, despre colegul și succesorul său la funcția de decan, părintele John Meyendorff și, cu căldură și tandrețe, despre studenții care deveniseră colegii săi la seminar – părintele Thomas Hopko, David Drillock, părintele Paul Lazor, John Erickson, Constance Tarasar.

Vorbește despre greutățile Bisericii, obținerea autocefaliei ca Biserică Ortodoxă Americană, precum și despre conducătorii ei – fostul mitropolit Irineu, mitropolitul Theodosius, părintele Daniel Hubiak, părintele Leonid Kishkovsky și mulți alții, a căror viață s-a împletit inseparabil cu a lui în toți acești ani zbuciumați.

Jurnalul consemnează și numeroasele călătorii făcute în Statele Unite la Consiliile Bisericești, înregistrări săptămânale ale emisiunilor radiofonice făcute timp de 30 de ani pentru Rusia, prin intermediul Radio „Liberty”, întâlnirea dramatică cu proaspătul exilat Alexander Soljenișin. Ne înfățișează, de asemenea, eforturile depuse pentru scrierea ultimei sale cărți, *The Eucharist. Sacrament of the Kingdom*.

Jurnalul ne oferă și amănunte pline de tandrețe despre familia sa – lupta soției sale cu cancerul și bucuria numirii sale în funcția de directoare a unei școli private din New York, vizitarea fiicelor sale, Anne Hopko și Mary Tkachuk, ambele soții de preot, plecarea fiului său Serge ca reporter în Africa de Sud;

nepoata sa, Elizabeth Vinogradov și soțul ei, părintele Alexis, nașterile și sărbătorirea zilelor de naștere ale copiilor lor.

Postfața alcătuită de părintele John Meyendorff și notele adăugate textului aduc și mai multe informații despre oamenii și evenimentele ce se regăsesc în jurnal.

Unde părintele Alexander a evitat numirea anumitor persoane sau unde editorii au preferat anonimatul acestora, ele apar doar cu inițiale: „N” sau „NN”. Parantezele [] au fost adăugate de către editori; parantezele () au fost folosite de părintele Alexander.

La data de 21 septembrie 1982 părintele Alexander a primit diagnosticul „cancer în ultima fază”. După câteva luni de tăcere, a scris pentru ultima dată în acest jurnal, la data de 1 iunie 1983, arătând cum aceste luni deveniseră, în final, aproape o sărbătoare. Șase luni mai târziu, părintele Alexander a trecut la cele veșnice, înconjurat de familie și colegi la Crestwood, New York.

După primirea Sfintei Euharistii, cu o zi în urmă, ultimele sale cuvinte înainte de intrarea sa în comă au fost „Amin! Amin! Amin!”.

Serge Schmemman

CAPITOLUL I 1973

Luni, 29 ianuarie 1973

Ieri, venind cu trenul dinspre Wilmington, Delaware, mă gândeam: “Iată-mă, un om în vârstă de 52 de ani, preot și teolog de peste un sfert de veac – ce înseamnă toate acestea? Cum aş putea, oare, să-mi explic deslușit ce înseamnă toate acestea și este necesară o astfel de lămurire?”

În urmă cu 25 de ani când viața mea de acum abia începea, mi se părea ca aş fi putut foarte ușor să-mi pun ordine în gânduri. Mă gândeam că nu aş fi avut nevoie decât de puțin timp liber pentru a o face. Dar acum, după 25 de ani, când, fără îndoială că cea mai mare parte a vieții mele a trecut deja, văd mai puțin limpede ca oricând.

Dar ce-ar trebui „să explic”? Îmbinarea uimitoare dintre repulsia profundă și mereu crescândă *vis-a-vis* de discuțiile și dezbaterile interminabile asupra religiei, de afirmațiile superficiale, sentimentalismul religios, falsele interese bisericești, mărunte, inutile și în același timp un simț al realității tot mai accentuat. Chiar ieri am simțit această realitate în timp ce mă îndreptam spre biserică, pentru Liturghie, dis-de-diminează, printre copacii desfrunziți de frigul iernii; iar apoi o oră minunată petrecută în biserica goală, înainte de Liturghie. Același sentiment dintotdeauna al timpului umplut de eternitate, de o bucurie deplină și sfântă. Am sentimentul că avem nevoie de biserică, tocmai pentru ca această experiență

a realității să existe. Acolo unde biserica nu mai este un simbol, o taină, ea devine o caricatură oribilă a ei însăși.

Vineri, 16 februarie 1973

„Religia” – ce este mai bun și mai rău în om. Nu doar mai bun, ci și mai rău: falsitatea religiozității, meschinăria unor „credincioși”, sobrietatea lor lipsită de veselie și de talent. Sunt acestea posibile, când cineva crede în Dumnezeu? În Cel Veșnic și Absolut? Totul este altundeva”. (Julien Green: „Tout est ailleurs”)

T.S.Eliot:

Nu sunt extrem de preocupat de chestiunile legate de influență sau de acei ziariști care s-au făcut cunoscuți publicului prinzând fluxul de dimineață și vâslind cu tărie în direcția lui, ci cred, mai degrabă, că ar trebui să existe câțiva scriitori interesați să pătrundă esența problemelor, să încerce să ajungă la adevăr și să-l expună fără prea multe speranțe, fără dorința de a schimba cursul lucrurilor și fără a fi descurajați ori frustrați când totul pare „în van”.

Mi-am petrecut dimineața acasă. După o săptămână petrecută în California, după sărbătoarea din Wilkes-Barre (sfîntirea episcopului Herman*), după o călătorie în Philadelphia (înmormântarea lui Ivan Czap). Câtă bucurie adevărată! În sufragerie, lucrează Tom Hopko,** alături de care simt întotdeauna prezența luminii și a bunătății. Afară, ninge.

* Herman (Swaiko), episcop – actualmente, arhiepiscop al Diocezei Pennsylvaniei de Est și rector al Seminarului Sf.Tikhon

** Hopko, părintele Thomas – căsătorit cu Anne, fiica părintelui Schmemmann (Anyă, în jurnal). A fost numit asistent iar mai târziu profesor de Teologie Dogmatică la Seminarul Sf. Vladimir, din 1968 până azi. A ajuns decan în anul 1992.

Sâmbătă, 17 februarie 1973

Vineri, mi-am petrecut seara alături de fiul meu Serge și poetul Joseph Brodsky [Brodsky a murit în luna ianuarie, 1996]. La el acasă, Brodsky era deschis, simplu și amabil. Serge a povestit cum, după amiază, la Clubul PEN, după ce a citit câteva dintre poeziile sale, un evreu s-a apropiat de Brodsky și l-a întrebat de ce a folosit simbolismul creștin. Brodsky a răspuns: „pentru că nu sunt barbar...”. Extrem de emoționat, dă impresia că se simte pierdut, nu știe cum să se comporte.

La miezul nopții, am mers de la gară spre casă pe o zăpadă și un frig teribil.

Azi dimineață – fericire – am citit *Chevengur*, scrisă de Andrei Platonov. Ce carte uimitoare!

Duminică, 18 februarie 1973

Liturghie în East Meadow. Sunt fericit că „Ortodoxia americană, după atâtea eforturi, a devenit o realitate de mii de ori mai reală decât spiritualitatea falsă și ieftină a multor „centre spirituale”. Dar, vai, oamenii gustă banalitatea, atât timp cât este acoperită cu bărbii, cruci și cuvinte liniștitoare.

Marti, 20 februarie 1973

Am aflat astăzi de moartea neașteptată în Los Angeles (în timpul unei serbări dintr-o parohie, când ținea o cuvântare) a lui Illarion Vorontsov*. În urmă cu două săptămâni, luasem masa cu el în L.A. Fusesse în vârstă de 53 de ani. Este o parte a amintirilor mele plăcute, chiar pătrunzătoare din copilărie: am fost împreună în tabără pe Riviera Franceză, am fost

*Vorontsov, Illarion – un prieten din copilărie al părintelui Schmemmann

prieteni sub cerul senin al acelei perioade din viața mea, un soare strălucitor, o mare caldă, îmbietoare. Mulți ani mai târziu, ne-am întâlnit din nou în California. Avea o frumusețe uimitoare a întregii sale ființe, a sobrietății, a dragostei pentru poezie, a dragostei împărtășită de noi amândoi pentru Biserică, a nemulțumirii sale constante vis-à-vis de lucrurile lumești, fără pretenții de pseudo-spiritualitate. De-a lungul anilor, ne-am mai întâlnit de câteva ori. În urmă cu două săptămâni, mi-a povestit despre călătoria sa la Muntele Athos. Și, din nou, fără cuvinte prea mari, cu umor chiar, a văzut, a înțeles și a simțit totul despre acest loc atât de complex. Soția lui mi-a spus: "stă în cadă și citește poezii cu voce tare!" Am sentimentul unei pierderi dezolante. Deși ne-am văzut foarte rar, fiecare întâlnire era plină de bucurie.

Marți, 22 februarie 1973

Spovedania. O ființă umană îndrumă o alta. Oricine trebuie să înceapă de la temelie, apoi să edifice, să se adune pe sine, să se detașeze și să se elibereze. Dar eu? Îmi este extrem de greu să port discuții „personale” și sunt aproape iritat de „intimități”. Este dificil să ascult mărturisiri. Ce necesită, oare, în creștinism atâtea discuții? Și pentru ce?

Vineri, 23 februarie 1973

Ieri seară, fiind obosit, am citit câteva capitole din *In My Own Way* scrisă de Alan Watts (o autobiografie pe care ginerele meu, părintele John Tkachuk mi-a dăruit-o de Crăciun). N-am fost niciodată interesat să aflu mai multe despre religiile orientale, Zen etc. Singurul lucru interesant din cartea lui Watts mi s-a părut a fi faptul că a fost preot și a

îmbrățișat orientalismul care, mie personal, mi se pare destul de superficial. Așadar am citit doar acele capitole care vorbesc despre preoția lui timp de cinci ani în biserica anglicană.

Watts însuși mi se pare a fi un gânditor superficial când se referă la "experiența mistică"(!) Dar unele critici pe care le aduce creștinismului merită o oarecare atenție. Despre rugăciune: el interpretează cuvintele Sfântului Pavel „rugați-vă neîncetat” drept „o convorbire neîntreruptă cu Iisus, mai ales despre cât de mult a păcătuit cineva” (p. 180). În legătură cu credința în iertarea păcatelor, el „pare mai mult să accentueze decât să reducă sentimentul vinei și, cu cât acești oameni se căiesc și se mărturisesc mai mult, cu atât se simt mai stânjeniți în a-I cere mereu iertare lui Iisus. Se simt îngrozitor pentru că abuzează de meritele Crucii – deși infinite și idealizate, ei fiind niște copii cuminți în universul lor patern”(p.181).

Unul dintre prietenii săi a dat un răspuns bun sincretismului său: "Există mai multe religii, dar o singură Evanghelie." Watts este un exemplu al modului în care creștinismul diluat în „religie” și „misticism” își pierde unicitatea, sensul și puterea de judecător peste religii.

Marți, 27 februarie 1973

Ieri după-amiază, aflându-mă în Biserica „Sfânta Treime” de pe Wall Street, citeam o rugăciune. Și imediat o întrebare: "Nu este, oare, mai important să hrănești pe cei flămânzi...?" De ce trebuie să alegi în ziua de azi?

Mă simt foarte bine în extraordinarul Manhattan, cu graba, zgomotul și mulțimile sale.

Azi dimineață, un pachet din Finlanda, o traducere a cărții mele *Great Lent*.

Miercuri, 28 februarie 1973

Ieri am discutat cu părintele Tom despre N. Am fost amândoi de acord că sursa greșelilor sale enorme în teologie o constituie aroganța lui. În fond, toate păcatele izvorăsc din două surse: trup și mândrie. Dar mândria este mai cumplită (în fond ea a doborât puterile îngerești).

Creștinii și-au concentrat atenția, "pasiunea" lor religioasă asupra trupului, dar cât de ușor este să cazi în mândrie. Mândria spirituală (adevăr, spiritualitate, maximalism) este cea mai înfiorătoare. Dificultatea luptei împotriva mândriei constă în faptul că mândria, spre deosebire de trup, apare în forme variate și cel mai lesne și-o însușește pe cea a îngerului luminii.

În smerenie, oamenii își văd nevrednicia și defectele, iar smerenia este cea mai divină însușire. Ajungem smeriți, nu pentru că ne vedem pe noi înșine (într-un fel sau altul, aceasta conduce la mândrie, pentru că falsa smerenie este doar un alt aspect al mândriei, poate cel mai greu de depășit), ci numai dacă îl vedem pe Dumnezeu și smerenia Lui.

Sâmbătă, 3 martie 1973

Zilele acestea, am avut o mulțime de treburi și de griji. Mă simt obosit și secătuit de această agitație. O rază de lumină: o călătorie de două ore până la South Canaan, pe care am făcut-o ieri, pe o vreme însoțită de primăvară. Am ajuns devreme și m-am plimbat timp de o oră pe drumurile de țară, în mijlocul unei păduri străvezii. Zăpadă care se topea, apă, soare, liniște. La fel și pe drumul de întoarcere. Altfel, timpul meu este segmentat. Mă simt agitat și mă adâncesc în meschinărie și plictiseală.

Marți, 6 martie 1973

Sâmbătă am ascultat o mărturisire care m-a făcut să meditez cu tristețe la: „Ce este bine și ce nu?” Orice principiu este zdruncinat de experiența unică a fiecărei vieți. Eu sunt doar un martor.

Sâmbătă – Sf.Liturhie în Paramus, New Jersey.

Am petrecut ziua de ieri până la ora patru, acasă, scriind pentru un seminar de liturgică. Odată în plus, sunt convins de falsitatea teologiei academice. Dar a mea este un strigăt în deșert... Orice gândire pur logică este înspăimântătoare; este lipsită de viață și de rod. O persoană rațională și logică anevoie se poate căi.

Adineauri am vorbit la telefon cu N. Cât de ușor se descurajează și se întristează oamenii, ajungând să vadă totul fără ieșire. Răbdarea este putere dumnezeiască. Pentru că în lupta cu diavolul, omul are nevoie de răbdare mai mult decât orice altceva. Dar cât de puțină răbdare are un om, îndeosebi un tânăr. Cel mai mare pericol al tinereții este nerăbdarea. De ce are Dumnezeu răbdare? Pentru că Dumnezeu cunoaște și iubește.

Tragedie în Khartoum (diplomați uciși de teroriști). Toate „ideologiile” mă dezgustă. Așanumitele „convingeri” umane sunt cât se poate de înguste. „Credința” este, din nefericire, identificată cu „convingerile”. Aceasta este tendința negativă a teologiei, de a reduce credința la idei și convingeri bazate pe raționamente științifice.

Vineri, 9 martie 1973

Vești zguduitoare despre căderea nervoasă suferită de părintele N. Așadar, simptomele pe care le observasem cu trei săptămâni în urmă erau adevărate.

Miercuri, 28 februarie 1973

Ieri am discutat cu părintele Tom despre N. Am fost amândoi de acord că sursa greșelilor sale enorme în teologie o constituie aroganța lui. În fond, toate păcatele izvorăsc din două surse: trup și mândrie. Dar mândria este mai cumplită (în fond ea a doborât puterile îngerești).

Creștinii și-au concentrat atenția, "pasiunea" lor religioasă asupra trupului, dar cât de ușor este să cazi în mândrie. Mândria spirituală (adevăr, spiritualitate, maximalism) este cea mai înfiorătoare. Dificultatea luptei împotriva mândriei constă în faptul că mândria, spre deosebire de trup, apare în forme variate și cel mai lesne și-o însușește pe cea a îngerului luminii.

În smerenie, oamenii își văd nevrednicia și defectele, iar smerenia este cea mai divină însușire. Ajungem smeriți, nu pentru că ne vedem pe noi înșine (într-un fel sau altul, aceasta conduce la mândrie, pentru că falsa smerenie este doar un alt aspect al mândriei, poate cel mai greu de depășit), ci numai dacă Îl vedem pe Dumnezeu și smerenia Lui.

Sâmbătă, 3 martie 1973

Zilele acestea, am avut o mulțime de treburi și de griji. Mă simt obosit și secătuit de această agitație. O rază de lumină: o călătorie de două ore până la South Canaan, pe care am făcut-o ieri, pe o vreme însoțită de primăvară. Am ajuns devreme și m-am plimbat timp de o oră pe drumurile de țară, în mijlocul unei păduri străvezii. Zăpadă care se topea, apă, soare, liniște. La fel și pe drumul de întoarcere. Altfel, timpul meu este segmentat. Mă simt agitat și mă adâncesc în meschinărie și plictiseală.

Marți, 6 martie 1973

Sâmbătă am ascultat o mărturisire care m-a făcut să meditez cu tristețe la: „Ce este bine și ce nu?” Orice principiu este zdruncinat de experiența unică a fiecărei vieți. Eu sunt doar un martor.

Sâmbătă – Sf.Liturghie în Paramus, New Jersey.

Am petrecut ziua de ieri până la ora patru, acasă, scriind pentru un seminar de liturgică. Odată în plus, sunt convins de falsitatea teologiei academice. Dar a mea este un strigăt în deșert... Orice gândire pur logică este înspăimântătoare; este lipsită de viață și de rod. O persoană rațională și logică anevoie se poate căi.

Adineauri am vorbit la telefon cu N. Cât de ușor se descurajează și se întristează oamenii, ajungând să vadă totul fără ieșire. Răbdarea este putere dumnezeiască. Pentru că în lupta cu diavolul, omul are nevoie de răbdare mai mult decât orice altceva. Dar cât de puțină răbdare are un om, îndeosebi un tânăr. Cel mai mare pericol al tinereții este nerăbdarea. De ce are Dumnezeu răbdare? Pentru că Dumnezeu cunoaște și iubește.

Tragedie în Khartoum (diplomați uciși de teroriști). Toate „ideologiile” mă dezgustă. Așanumitele „convingeri” umane sunt cât se poate de înguste. „Credința” este, din nefericire, identificată cu „convingerile”. Aceasta este tendința negativă a teologiei, de a reduce credința la idei și convingeri bazate pe raționamente științifice.

Vineri, 9 martie 1973

Vești zguduitoare despre căderea nervoasă suferită de părintele N. Așadar, simptomele pe care le observasem cu trei săptămâni în urmă erau adevărate.

Mi-e teamă că motivul este cât se poate de evident: „s-a îngropat în activitate”. Și acesta este tocmai lucrul care trebuie evitat. Omul devine incapabil de a vedea lucrurile în perspectivă, de a se detașa, de a îndepărta neliniștea și lucrurile mărunte care îi împovărează viața și îi pot devora inima. De fapt, cauza este aceeași aroganță care încearcă să mă convingă că totul depinde de *mine*, totul mă privește pe *mine*. Și atunci „eu”-l umple întreaga realitate și începe prăbușirea.

Greșeala majoră a omului modern este identificarea vieții cu activismul, cu gândirea etc. și de aici incapacitatea de „a trăi” pur și simplu, adică de a simți, de a prețui, de a trăi viața ca dar veșnic.

Să pășești spre gară în lumina primăverii sub stropii de ploaie, să poți vedea, să simți, să privești o rază de soare ce odihnește pe un perete – toate acestea constituie realitatea vieții. Ele nu sunt împrejurări ale activismului sau ale gândirii, nu sunt doar un fundal insignifiant, ci sunt motivul pentru care cineva acționează și gândește. Doar în această realitate a vieții, Dumnezeu Se revelează iar nu în acte și gânduri. Din această cauză, Julien Green are dreptate când afirmă: „Totul este altundeva” – „Singurul adevăr stă în leagănul ramurilor desfrunzite”. La fel se întâmplă și în comunicare. Nu se comunică prin discuții și polemici. Cu cât comunicarea este mai profundă și mai însuflețită cu atât este mai puțin condiționată de cuvinte. Mai mult, ne temem de cuvinte, fiindcă ele pot risipi comuniunea, pot îndepărta bucuria.

Am simțit aceasta în ajunul Anului Nou, stând în mansarda lui Adamovich* din Paris. Auzisem că îi plăcea să discute despre evenimente lipsite de importanță. Adevărat. Dar nu pentru că nu am fi avut

despre ce să vorbim, ci pentru că între noi se realiza tocmai această comunicare. De aici și dezaprobarea mea față de conversațiile „profunde” și, mai ales, spirituale. A stat de vorbă Hristos cu cei doisprezece apostoli mergând pe drumurile din Galileea? Le-a rezolvat El problemele și dificultățile? Creștinismul este continuarea acestei comunicări, realitatea, bucuria și eficacitatea ei. „E bine să fim aici.”

Afară, o frumoasă zi de primăvară! E aproape zăpușeală. Mi-am petrecut toată ziua acasă, la birou. Fericire.

Sâmbătă, 10 martie 1973

Despre tristețe

Ieri, am discutat cu o femeie nespus de tristă. Soțul ei a părăsit-o. Fiul ei s-a alăturat unor *hippy*, a abandonat școala și a plecat de acasă. Fiica ei, în vârstă de doisprezece ani, este deprimată și ea. Totul este fără noimă. Femeia și-a pierdut interesul pentru meseria ei. Întuneric deplin, o stare de blasfemie. Pe măsură ce vorbeam, simțeam tot mai limpede caracterul demonic al tristeții. Simțeam acceptarea ei, acceptarea voită a blasfemiei. Am simțit, de asemenea, neputința și insuficiența psihiatriei și a psihanalizei. Nu au nici o șansă de a-i scoate pe oameni din acest întuneric „dacă lumina din voi este întuneric...”. I-am spus: „Poți face un singur lucru: renunță la blasfemie, ieși din această minciună, din această renunțare. Nu poți face mai mult, dar acesta este începutul”.

Miercuri, 14 martie 1973

O zi minunată de primăvară. Și atunci când sunt singur – precum am fost ieri în Harlem, când am întârziat la tren – fericire, plenitudine, bucurie.

* Adamovich, Mark – critic literar parizian

Joi, 22 martie 1973

Ieri și astăzi, micuța Sasha Schmemmann a stat la noi. "Un copil, o pasăre, o floare... cuvinte ce-mi plac".

Unde nu este întristare după Dumnezeu, pace, amintirea tainicei lumini, prețuirea bucuriei, acolo nu este Dumnezeu. Poate fi evlavie, dar nu există Dumnezeu.

De unde vine, oare, neliniștea aceasta îngrozitoare care-i macină pe oameni?

Luni, 26 martie 1973*Ispita idolilor*

M-am gândit astăzi la toate acestea: la nivelul scăzut al vieții bisericești, la fanatism, la lipsa de toleranță și înrobirea atâtor oameni. Suntem înghițiți de un "Nou Ev Mediu" în sensul unei noi ere barbare. Mulți oameni ai bisericii optează pentru Ferapont* și mai rău decât aceasta îl iubesc. E ușor să-l iubești, deoarece cu el totul este limpede. "Limpede" este faptul că toate lucrurile superioare, mai complexe și mai greu de înțeles devin o ispită care trebuie înlăturată. Ar fi trebuit să înțelegem de mult că, în această lume, există religie fără Dumnezeu, religie ca un centru al tuturor idolilor ce-l stăpânesc pe omul căzut, o religie care constituie justificarea acestor idoli. Și de aici veșnica întrebare: ce-i de făcut?

Dacă cineva rămâne în sistem, chiar dacă nu vrea, îl acceptă odată cu toate metodele sale. Iar dacă cineva îl părăsește – ca profet sau acuzator – cade în

* Ferapont este adversarul spiritual al vârstnicului Zosima din romanul *Frații Karamazov* scris de Dostoievski. El este un ascet incult, rigid și obsedat de diavol ce-l condamnă pe Zosima pentru că învața dragostea smerită și bucuria.

aroganță și mândrie. Mă simt chinuit și împărțit între toate acestea.

Vineri, 30 martie 1973*Împărtășirea experienței*

Doar punând pe hârtie, înțelegem cât de mult timp pierdem fără rost, câtă frământare există, nedemnă de atenția noastră, lipsită de importanță și care, totuși, ne devorează timpul și inimile.

Zilele acestea mă aflu într-o stare de epuizare totală și simt repulsie față de toate sarcinile pe care trebuie să le îndeplinesc. Mă uit la televizor cu pasivitate. Dar în același timp, când citesc dimineața, mă simt iarăși inspirat. Am avut întotdeauna sentimentul că atunci când citesc, mi se revelează ceva esențial. Ca și cum altcineva ar citi în locul meu!

Marți am ținut un curs despre „Polyeleos” și miercuri, un altul despre caracterul cosmic al Fecioarei Maria. Iar ieri – joi – despre spovedanie și căință. Când cineva ia notițe, scrie cărți sau articole, nu i se revelează nimic, spre deosebire de momentul în care cineva vorbește.

Este evident faptul că în creștinism „Sfânta Scriptură” are o importanță vitală. Hristos nu a scris. Iar tot ce s-a scris – Biblia, etc. – reprezintă consemnarea „experienței”; nu a experienței individuale, ci a experienței supra-individuale, chiar cosmice, eccleziiale și eshatologice. Se greșeste adesea crezându-se că educația se face la nivel ideologic. Nu! Educația este întotdeauna o împărtășire a experienței. Cât de jalnic, cât de sec și cât de banal este jocul mediului academic și al notelor de subsol. Oamenii nu sunt convinși de raționamente; se aprind ori nu.

Ieri, în cadrul unei emisiuni televizate, au fost prezentați câțiva foști prizonieri care au vorbit despre

torturile din Vietnam. Toți păreau profund marcați și, într-un fel, luminați din interior. Creștinismul nu este distrus de burghezie, capitalism sau armată, ci de intelectualismul corupt, bazat pe încrederea nezdruccinată în valoarea sinelui. Unde se vorbește despre „drepturi”, nu mai este loc de credință.

Luni, 2 aprilie 1973

„Pe Tine Te laudăm...”

Vineri, spovedaniile copiilor, apoi o cuvântare la parohia Bergenfield. Ieri, Watervliet, mâine, Buffalo. Miercuri, Toronto, vineri, Philadelphia... Apoi câteva clipe de rai: ieri, în timpul Sf. Liturghii la Wappingers Falls, apoi, când am călătorit împreună cu părintele Tom spre Watervliet, de-a lungul aceleiași Route 9 pe care mergeam cu copiii spre Labelle, unde ne petreceam verile.*

Primăvara este blândă, aproape umilă. O duminică ploioasă. Liniștea, pustietatea acestor sătucuri. Bucuria vieții trăite dincolo de activismul superficial, bucuria care este esența vieții... Și în noaptea târzie, ploaia, luminile și viața din spatele ferestrelor luminate. Dacă nu ne este dat să simțim toate acestea, ce pot însemna cuvintele: „Pe Tine Te laudăm, pe Tine Te binecuvântăm, Ție Ți mulțumim...”?

Accasta este esența religiei, iar lipsa ei este începutul necredinței. Cine a inventat ideea că religia constituie soluționarea problemelor? Religia este întotdeauna un transfer într-o altă dimensiune, într-un alt nivel, și, din această cauză, ea reprezintă anihilarea problemelor, nu soluționarea lor. Problemele vin și de

* Părintele Alexander își petrecea verile lângă lacul Labelle, în munții Canadian Laurentian, unde slujea într-o mică capelă pe proprietatea lui Serge Troubetzkoy.

la diavol, care a umplut religia cu neliniște și vulgaritate – așadar, religia a devenit o problemă în lumea modernă.

Toate aceste cuvinte nu au nici o legătură cu esența vieții, cu merii înșiruiți sub cerul senin de primăvară, cu realitatea inimii și a sufletului.

Marți, 3 aprilie 1973

Slujba religioasă ortodoxă

Azi dimineață am vorbit despre *Prokeimenon*-ul utreniei duminicale, despre studierea și citirea Evangheliei. Mă bucur când reușesc să descopăr eu însumi lucruri noi, atunci când încerc să comunic altora ceva atât de greu de transmis. Oamenii au uitat cum să înțeleagă, cum să simtă și să conștientizeze înțelesul slujbelor bisericești și realitatea în care ne transpun, cum creează o altă dimensiune. Înainte de a explica o slujbă religioasă, este necesară conștientizarea acestei dimensiuni. Motivul existenței Bisericii este tocmai revelarea acestei dimensiuni. Fără această altă dimensiune, întreaga învățătură, structură și ordine a Bisericii își pierde înțelesul.

Joi, 5 aprilie 1973

Slujbele bisericești – revelarea Împărăției

Ieri, în Toronto, după slujba Patimilor, am predicat despre spiritul slujbei ortodoxe, despre cultul ortodox ca revelare a Împărăției lui Dumnezeu, revelare care ne îndreptățește să iubim Împărăția lui Dumnezeu, să ne rugăm pentru venirea ei și să o simțim drept „singurul lucru necesar”. Frumusețea ca revelare a adevărului și a bunătății; Biserica – locul acestei revelări. O liniște desăvârșită și o atenție aproape molipsitoare.

În timpul slujbei, stând la altar, m-am gândit: încă din copilărie mi-am petrecut cea mai mare parte a vieții în acea atmosferă, acea muzică și acea stare – pare a fi aceeași clipă neștirbită: altarul, preotul în veșminte pascale, tămâierea, aceeași melodie veselă, umilă și tristă a Postului Mare „Doamne Miluiește”. Puțin mai târziu, corul a cântat: „O, Tu, care Te îmbraci cu lumina ca și cu o haină...” Cântau încet, cu grijă, dirijați de o tânără. Și iarăși, minunatul “Tristețe este întru ale mele, Lumina mea.” În ceasul cel de pe urmă, ceea ce rămâne din viață este o imagine unică a acelui altar, a acelorași gesturi și a unei melodii neîntrerupte. Nu există nimic mai bun; cu adevărat o revelație.

Cu o zi în urmă, am auzit în Buffalo o istorisire uimitoare, relatată de părintele Thaddeus Wojcik,* despre o femeie din parohia sa, o văduvă sobră și cinstită, mamă a doi copii. Fără urmă de isterie, exaltare sau sentimentalism, ea a povestit cum, în timpul slujbei, a văzut altarul și preotul într-o lumină orbitoare. A durat doar câteva momente. O bucurie greu de descris a istorisirii relatate de preotul însuși cu atâta evlavie, claritate și sinceritate.

De la Buffalo am călătorit singur, cu autobuzul, timp de trei ore, până la Toronto. Am călătorit de-a lungul lacului, care era atât de larg precum marea. Plouă; treceam printre sate, printre căsuțe. Ici-colo, câte o forsythia galbuie începea să înflorească. Îmi place să intru în legătură cu viețile umane umile, în simplitatea și liniștea lor. Doar în aceste vieți, Dumnezeu se revelează.

Vineri, 6 aprilie 1973

Fericirea nu are nevoie de cuvinte

Ieri a fost ziua de naștere a Verei. Au trecut trei ani de la acea noapte petrecută la spitalul Derby, când ne rugam pentru viața mamei sale. Cât de mărunte și de jalnice par toate discuțiile „serioase”, frământările, în comparație cu acea noapte.

Ce este fericirea? Fiecare oră, fiecare cafea de dimineață pe care o savurez împreună cu L., două-trei ore de liniște seara. Nici o discuție „specială”. Totul este limpede și, de aceea, atât de bine! Dacă am încerca să definim esența acestei fericiri, am face-o în moduri diferite; am putea chiar să ne certăm! Cuvintele mele i s-ar părea nepotrivite și viceversa. Neînțelegere! Și fericirea noastră ar păli. Cu cât ne apropiem mai mult de esența unui lucru cu atât avem mai puțină nevoie de cuvinte.

În veșnicie, în Împărăția lui Dumnezeu, doar cuvintele „Sfânt, Sfânt, Sfânt” vor mai fi necesare, doar cuvinte de laudă și de mulțumire, doar rugăciunea și lumina desăvârșirii și a bucuriei. Din această cauză, singurele cuvinte de care avem nevoie și care au un înțeles adânc nu sunt cele despre realitate (discuții), ci acelea care sunt reale în sine, care sunt tocmai simbolul, existența și misterul realității.

Cuvântul lui Dumnezeu, rugăciunea, arta... a fost cândva o vreme când teologia era acel „cuvânt al lui Dumnezeu”, nu doar cuvinte *despre* Dumnezeu, ci cuvinte dumnezeiești, o revelație. Ce este rugăciunea? Este aducerea aminte de Dumnezeu, simțirea prezenței Sale și bucuria pe care ne-o dă această prezență. Întotdeauna, oriunde, în toate.

* Wojcik, părintele Thaddeus – preot al OCA (Biserica Ortodoxă Americană) și solvent al seminarului Sf. Vladimir

Vineri, 13 aprilie 1973

Memoria. Aducerea aminte

“Acceptarea faptului de a nu fi iubit este prețul plătit de cel care își lasă amprenta asupra lucrurilor” (dintr-un articol al lui Michel Debre).

Vinerea celei de-a cincea săptămâni a Postului Mare. Încă din copilărie, am simțit că această zi este începutul apropierei finale de Sf.Paști. Azi dimineață, mi-am amintit de unul dintre anii petrecuți la Liceul Carnot (probabil în 1938 – aveam cincisprezece ani). Mă îndreptam de acasă spre școală, gândindu-mă cu nerăbdare la Acatistul Fecioarei Maria, care începea peste patru ore la catedrala de pe rue Daru. Îmi amintesc totul: lumina, copacii care înverzeau, țipetele și râsetele copiilor din mica piață. Atunci nu știam că stând pe aceeași stradă, îmi vedeam tatăl pentru ultima oară, în vara anului 1957 – plecam la New York și el mă privea, fluturându-și mâna de la fereastra locuinței de la etajul al patrulea.

Cu puțin efort, îmi pot reaminti o mulțime de lucruri: pot recompune o serie de evenimente, când și cum au avut loc. Dar, dintr-un motiv oarecare, unele lucruri (zile, minute) pe care mi le amintesc au parcă o viață a lor înăuntrul meu. Nu sunt evenimente importante ori remarcabile, nu sunt nici măcar evenimente, ci doar anumite momente și impresii. Ele au devenit fundamentul conștiinței mele, o parte din mine. Sunt convins că aceste amintiri sunt niște revelații (epifanii) ce vin din interior, legături cu „celălalt” nivel al conștiinței, mai profund și mai înalt.

Mai târziu, mult mai târziu înțelegem că în aceste momente ne-am împărtășit de o bucurie desăvârșită. O bucurie fără vreo legătură cu ceva concret și, cu toate acestea, o bucurie; bucuria prezenței lui Dumnezeu și a deschiderii sale către

inimile noastre. Iar experiența acestei întâlniri, a acestei bucurii (care nu ne va mai părăsi niciodată, pentru că a devenit o parte a inimii), ne va determina gândurile și viziunea întregii vieți.

Sâmbăta Mare. O amintire

De exemplu, acea Sâmbăta Mare petrecută în Paris, când stăteam pe balcon înaintea de a merge la biserică. Am văzut o mașină trecând și reflectarea rapidă a soarelui într-una dintre ferestre. Tot ce am simțit și am învățat vreodată despre Sâmbăta Mare și prin acea zi despre esența creștinismului; tot ce am încercat să spun ori să scriu a fost, întotdeauna, o nevoie interioară de a-mi transmite mie și celorlalți ce a tăsnit, ce a fost luminat și descoperit mie în acel moment. Vorbim despre aceasta când vorbim despre veșnicie.

Veșnicia nu este negare timpului, ci deplinătatea, însumarea și refacerea lui. Viața veșnică nu este ceea ce începe după viața aceasta trecătoare, ci este prezența eternă a întregii vieți. Creștinismul este o amintire binecuvântată; este înfrângerea timpului; este experiența veșniciei, aici și acum. Toate religiile și spiritualitățile care tind să anihileze timpul sunt pseudo-religii și pseudo-spiritualități.

O zi minunată de primăvară. Parcă ziua însăși cântă: „În tine ne bucurăm!”

Luni, 16 aprilie 1973

Îmi amintesc Acatistul de vineri și Liturgia de sâmbătă. În timp ce ne împărtășeam în altar, corul cânta: “Bucură-te Marie”. Corul a cântat minunat iar întreaga slujbă a fost, pentru inima mea, ca o ploaie după secetă.

Am petrecut după-amiaza de sâmbătă în Wappingers Falls împreună cu părintele Tom, Anya și copiii. Mai ales pentru că nu am putut rămâne acasă într-o astfel de zi, cu atâtă lumină, cer senin și bucurie. Iar ieri, duminică, iarăși o bucurie copleșitoare. Cânta un cor mixt alcătuit din doi, trei studenți și câteva fete. Un sentiment de siguranță deplină: omul este *capax Dei* – demn de a fi cu Dumnezeu. În timpul acesteia, o discuție cu N. despre depresia lui. Este o revoltă împotriva luminii, atât de evidentă și de demonică.

Joi, 19 aprilie 1973

Zilele acestea, am avut parte de o mulțime de probleme, griji, multă agitație și oboseală datorate bârfei și atmosferei tensionate, uneori, a seminarului nostru. Mă simt ca și cum inima mi-ar fi fost umbrită de un praf cenușiu. Nu mai pot simți nici o bucurie, nici să văd vreo lumină. Nu vreau decât să "mă strecor", să trec de acest val.

Câteva raze de lumină: o conferință despre Fecioara Maria, pe care am susținut-o miercuri, unde am simțit că îmi vorbeam mie însumi.

Astăzi, am răsuflat liniștit: totul este bine din nou. Măine este ultima zi a Postului Mare și vom cânta: "Împlinindu-se cele patruzeci de zile..."

Acesta este începutul celor mai binecuvântate zile ale anului. Mă rog să fie liniștite și curate.

Întreaga zi, s-a pregătit o furtună violentă. Acum este aici – o ploaie de primăvară.

Duminica Floriilor, 22 aprilie 1973

Câtă bucurie se revărsă din aceste zile unice, Sâmbăta lui Lazăr și Duminica Floriilor. Epistola de astăzi: „Bucurați-vă!” și iarăși zic: „Bucurați-vă!...”. Ospățul Împărăției.

Marțea Luminată, 1 mai 1973

Sfintele Paști. Săptămâna Patimilor. Avem nevoie, mai presus de toate, de aceste zile luminate. Și, în rest, de nimic altceva. Sunt încredințat că, dacă oamenii ar asculta cu adevărat slujbele Săptămânii Mari, ale Paștilor, ale Învierii, ale Rusaliilor și ale Adormirii, nu ar mai avea nevoie de teologie, pentru că în acestea se află întreaga teologie. Tot ce este de trebuință spiritului, inimii, minții și sufletului. Cum au putut oamenii să discute timp de secole despre restaurare și mântuire? Totul se află în aceste slujbe. Nu este doar dezvăluit, ci mai mult, pătrunde în minte și în inimă. O dată cu trecerea timpului, sunt tot mai sigur de faptul că cei mai mulți dintre oameni iubesc și așteaptă altceva de la religie și în religie. Pentru mine aceasta este o idolatrie care stă, adeseori, în calea comunicării dintre oameni.

Luni, 7 mai 1973 – după Paști

Sâmbătă, după ultima liturghie pascală, am plecat spre Montauk Point, Long Island, pentru puțină odihnă. Ne-am petrecut noaptea în același motel din East Hampton. Ce încântare, ce sfârșit de săptămână plăcut.

Am petrecut dimineața pe stâncile din apropierea farului. Oceanul, strălucirea soarelui, liniștea, un prânz delicios într-un restaurant german de pe cheiul portului Sag.

Număr zilele până la Paști, apoi până la sfârșitul anului școlar, după care urmează mult așteptata plecare spre Labelle. Dacă am număra zilele măcar cu aceeași nerăbdare, nădejde, bucurie și emoție până la "ziua neînserată". În schimb, teamă, deznădejde.

Luni, 14 mai 1973

„Principiile sunt, pentru oameni, un substitut al lui Dumnezeu...”. Principiul este un cuvânt încă și mai limitat decât „Religia”. (din recenzia cărții *Theological ABC* a lui Frederick Buecher, apărută în *New York Times*). „Religia” – cât de multe lucruri poate însemna ea. M-am gândit la aceasta în legătură cu N – o femeie simplă, de vârstă mijlocie, pe care o întâlnesc odată la două, trei săptămâni, în calitate de „părinte spiritual”. Vrea să aibă o viață duhovnicească, dar, Doamne, câtă concentrare pe sine, pe felul cum toți apropiatii ei – fiul, soțul, vecinii, totul – stă în calea eforturilor ei, câtă orbire la tot ce o înconjoară. Ce atrage la religie pe un astfel de om? Sau, mai bine zis, ce fel de compensare încearcă să găsească?

Înfruntarea păcatelor

„Trebuie să înțelegem !” Ajungem la un moment dat în viață când ne dăm seama că nu este nimic de înțeles, că toate complicațiile sunt imaginate și că totul este un fel de ceață pe care o folosim, pentru a ne acoperi păcatele și pentru a nu fi obligați să le înfruntăm.

Problemele de conștiință ale tinerilor de azi sunt adeseori niște fleacuri. Există două surse ale păcatului: trupul și mândria. Iar oamenii încearcă adesea să le acopere cu tot felul de complicații pentru a părea dificile și profunde („are multe probleme ...”). Și găsesc cu ușurință un îndrumător spiritual pregătit să le soluționeze problemele, îndeosebi prin discuții interminabile. Adevărul este mult mai simplu: trup și mândrie. Acestea sunt cheia problemelor și a dificultăților, rădăcina discuțiilor interminabile, a spovedaniilor monotone, a introspecției și a îngăduinței față de sine. Creștinismul nu este „eficace”, nu sună

bine. Insuficiența și falsitatea îndrumării pastorale, a „terapii” religioase este, adeseori, la fel de falsă precum refuzul de a înfrunta păcatul. Adevărata credință constă în dobândirea virtuții simplității – veselă, plină de viață și eliberatoare. „Dificultățile”, „complicațiile” și „problemele” sunt alibiuri triviale ale omului egocentric îndrăgostit de propria-i imagine: un om agitat și complex.

Vineri, 25 mai 1973

Reciteam jurnalul meu favorit al lui Julien Green (*What remains of the day*). Scrie: „Fără comuniune, viața se schimbă, iar credința ne părăsește. Se întâmplă fără excepție.” (p.14). Cât adevăr! Ultimele două zile, m-am bucurat la gândul că mâine voi sluji Sfânta Liturghie. Ce altceva ar putea fi „interesant” în Biserica?

Luni, 17 septembrie 1973

Acest caiet a rămas în birou pe perioada verii. Labelle – o îndrăgesc tot mai mult, aproape dureros de mult. Fratele meu Andrei a petrecut trei săptămâni alături de noi. Am vizitat Quebec-ul, am petrecut o dimineață cu L. pe malul lacului Grand Cache. Copii, nepoți – apoi o călătorie în Elveția și la Paris.

Iar acum, înapoi la normalitate: seminarul, agitația obișnuită a începutului de an școlar.

O zi minunată de toamnă timpurie.

Joi, 27 septembrie 1973

În fiecare septembrie iau câteva hotărâri: îmi voi organiza altfel viața, fără agitație, fără oboseală psihică. Voi avea un ritm al meu de odihnă, muncă, concentrare. Și după numai trei săptămâni, totul se prăbușește: agitație la seminar, nenumărate telefoane,

întâlniri. Azi le-am spus că sunt bolnav și am rămas acasă. Dar, acum, mă muștră conștiința.

Mă gândesc uneori că fiecare om are menirea de a spune sau de a face ceva, chiar puțin, dar original și care este vocația sa. Dar viața ne face să ne adâncim pe negândite în toate. Și apoi omul se pierde, pierde ale sale și nu-și mai împlinește vocația.

Sunt sigur că nu am vocația unui îndrumător personal. Îmi displac amănunțele „intime”. Când ascult o mărturisire, am adeseori sentimentul că nu sunt eu acela, ci altcineva iar toate lucrurile pe care le rostesc sunt niște clișee impersonale. Se face mult rău: de la încurajarea egoismului și a mândriei spirituale (de ambele părți) până la reducerea credinței la sinele și problemele cuiva. Creștinismul este o propovăduire, o revelare a celui alt nivel superior, a realității însăși, iar nu o „explicație”. Dar atunci cine este *starețul* (un bătrân călugăr, sfătuitor și îndrumător duhovnicesc)? A fi stareț este o vocație specială. Iar dacă ne gândim serios la misiunea lor, ne dăm seama că nu sunt preocupați de călăuzirea personală, intimă ori de soluționarea problemelor, ci de revelarea realității lui Dumnezeu. De aceea un pseudo-stareț este atât de periculos – există atât de mulți în ziua de azi și sunt de obicei dornici de putere.

Sunt aproape sigur că o predică autentică este răspunsul la îndoieli și ispite precum și vindecarea lor. Doar propovăduirea despre Hristos și numai despre El – cunoașterea, întâlnirea, ascultarea și iubirea Lui – poate îndepărta îndoielile și problemele. Ceea ce-l face puternic pe un predicator autentic este faptul că își direcționează predica și către sine, către neputința sa, către lipsa de credință și inima-i căldică. Ce pot „discuțiile” să mai adauge la aceasta?

Miercuri 3 octombrie 1973

Frica de moarte

Mă doare iarăși capul din cauza oboselii. Întorcându-mă de la seminar, mi-am reamintit, deodată, criza pe care o suferisem în perioada 1935-1936. La vârsta de 14-15 ani, mă aflu în spital după o operație extrem de riscantă. „Criza” a constat într-o adevărată întâlnire cu moartea. Nu teama de moarte, ci fiorul prezenței sale. Cum putem trăi știind că vom muri cu toții? Pare banal, dar timp de câteva luni am fost aproape mort. Îmi amintesc că nu puteam asculta conversațiile alor mei. Am trecut în altă cameră și din balcon am privit în jos de la etajul al șaselea. Am simțit că mă aflu într-un hău înspăimântător. E greu să descriu: nu deznădejde, nici frică, ci o contradicție înfiorătoare. Casa mea, oamenii, viața – și toate sunt trecătoare! Nu mai simțisem niciodată atâta durere și nici n-am mai simțit-o vreodată. A dispărut brusc și n-a mai revenit niciodată.

Astăzi, nu-mi mai amintesc atât de mult esența, cât groaza acelei atingeri a morții. Eram foarte bolnav, am fost aproape de moarte și am trăit *in extremis*! Moartea m-a atins, apoi s-a îndepărtat. Nu știu; are sens: „întunericul m-a acoperit”. Trebuie să înțelegem, întotdeauna, că acest întuneric este real, că este aici, gata să ne înghită, iar Dumnezeu este scăparea noastră.

Acesta a fost momentul în care m-am rugat cu adevărat, m-am rugat pentru mântuire și nimic altceva, fiindcă simțeam că nu mai pot îndura acest întuneric.

Vineri, 12 octombrie 1973

Nu are nici un sens să-i întorci pe oameni la Hristos, dacă nu-și schimbă viziunea asupra lumii și asupra vieții, pentru că atunci Hristos devine doar un simbol a ceea ce iubim și vrem deja – fără El. Acest fel

de creștinism este mai înfiorător decât agnosticismul și hedonismul.

Teologii și-au legat soarta de erudiție, de studiu, de fapt, ar fi mai câștigați dacă ar studia poezia, poezii și arta. Poezia autentică este greu de realizat, pe când erudiția se dobândește mult mai ușor...

Decan, preot, profesor: simt uneori (mai ales în dimineața însoțită de cea de azi) că toate acestea n-au nici o legătură cu mine, că sunt o simplă mască, dar, totuși, viața mea este determinată de acestea în procent de 90%. Când dau la o parte masca – oamenii sunt uimiți – cum poate fi el însuși? Când port masca, tot ce spun este justificat. Cât este de ușor să-ți diluezi personalitatea la adăpostul unei măști și, mai mult, să te ațezezi de ea...

Vineri, 19 octombrie 1973

„Blestemul muncii”. Dar mulți oameni, dacă nu majoritatea lor, se târăsc într-o activitate furibundă, pentru că le este teamă să rămână față în față cu viața, cu ei înșiși, cu moartea. Se plictisesc, iar plictiseala este împărăția diavolului. Plictisiți și temători, își sporesc indiferența prin activitate, idei și ideologii. Fundamentul culturii noastre este activitatea intensă marcată de frică și plictiseală. Fără Dumnezeu, totul este posibil, dar acest „tot” este cât se poate de înfiorător și de plictisitor. Consider că prima îndatorire a Bisericii ar trebui să fie refuzul de a lua parte la logica și fundamentul acestei lumi.

Nu poate avea loc o luminare a lumii fără o respingere inițială a ei. Creștinismul contemporan are nevoie de curaj și de libertate spirituală: să nu cedeze „înțelegerii”, „implicării”, „supraviețuirii lumii”, indiferent cu ce preț.

Sâmbătă, 20 octombrie 1973

A trebuit să vizitez pe văduva arhitectului A. Neratov, care se angajase să picteze icoane pentru catedrala din Washington. Drumul făcut de-a lungul Aleii Taconic mi-a fost însoțit de o revărsare de frunze ruginii. Mă gândeam: de unde știm că, pe lângă această lume – căzută și păcătoasă – există, fără îndoială, o alta, după care tânjim? Mai presus de toate, știm asta de la natură, prin mărturia și prin frumusețea-i rănită. Mărturia și frumusețea naturii vorbesc despre cealaltă lume. Teologia este studierea lui Dumnezeu, după cum știința este studierea naturii – fără mister.

Miercuri, 24 octombrie 1973

Savurez cartea *Chronicles of Wasted Time* a lui Malcom Muggeridge și cuvintele lui Simone Weil: „Nici un deșert nu este atât de mohorât, de monoton și de plictisitor precum răul” și „Nimic nu este atât de frumos și de minunat, nimic nu este atât de surprinzător și mereu nou precum binele”.

Joi, 1 noiembrie 1973

În ultima vreme, am avut mult de lucru, multe întâlniri și reuniuni. În ciuda acestui fapt, am avut un sentiment de pace interioară și curaj, poate, pentru că sunt mereu inspirat de scrierea și meditarea la spovedanie și împărtășanie.

Duminică, 4 noiembrie 1973

Au trecut douăzeci și șapte de ani de la hirotonirea mea întru diacon, care a avut loc la Paris. Nu îmi amintesc prea bine slujba. Îmi amintesc că ne-am

întors acasă la Etang la Ville* și m-am culcat. În aceea seară, am slujit prima mea vecernie la Sf.Serghie.**

Îmi amintesc că era o zi posomorâtă de toamnă.

Ieri și astăzi – multe spovedanii. Atât de multă tristețe, singurătate, atât de multe impasuri și eșecuri.

Miercuri, 7 noiembrie 1973

Sâmbăta trecută, am ascultat spovedania unui om evlavios care mi-a spus că „spovedania generală” i se pare prea ușoară. „Când mă pregătesc pentru spovedania personală, nu dorm o jumătate de noapte...”. Dar, după aceasta, urmează o mulțime de cuvinte și raționamente superficiale, o convorbire spirituală chinuitoare și inutilă, cât și învinuirea celor care nu-l „înțeleg”... Dar *aceasta* este evlavie?

Sâmbătă, 17 noiembrie 1973

Mi-am petrecut întreaga săptămână – de luni până joi seara – în Pittsburgh, la un consiliu pan-american. Sunt epuizat, dar neașteptat de bucuros. Am simțit un contact direct cu taina Bisericii – fără retorică sau exagerări. Înainte de începerea consiliului, mă simțeam deprimat, lipsit de entuziasm și descurajat. După trei zile extrem de solicitante (am fost din nou președinte al adunării), mi-am dat seama: Biserica noastră este vie în ciuda a toate și o adunare de oameni relativ „mici” este transfigurată în Biserică. Slujbe impresionante. Sute de oameni s-au împărtășit. Sunt

* Etang la Ville a fost o suburbie a Parisului unde părintele Schmemmann și familia sa au locuit într-o casă de bărne.

** Fondat în anul 1925, în Paris, Institutul Teologic Sf.Serghie a fost legătura principală cu renașterea religioasă rusă. Părintele Schmemmann a fost absolvent și membru al facultății până în anul 1951.

entuziasmat și acum de consiliu. Taina Sfântului Duh în Hotelul american „Hilton”!

Luni, 26 noiembrie 1973

Ieri, după Liturghie am primit vizita lui N, din Oxford. O doamnă încântătoare. Am discutat îndeosebi despre biserica lor din Oxford, despre greci, despre preoți și viața Bisericii în general. Îmi dau seama că avem nevoie de biserică, precum și de muncă susținută și de toate activitățile care o însoțesc.

Dar ceea ce rămâne după o discuție de acest fel este un gust amar. Toată această goană, fie către Bizanț ori spre *Philokalia*, fie către insula Patmos ori spre icoane, face ortodoxia să pară asemenea unui supermarket. Fiecare alege ce vrea: epoca, stilul și identificarea. Devine imposibil să fii tu însuși. Trebuie să aparții unui „stil”. Mă întristează faptul că ceea ce este esențial în ortodoxie, „singurul lucru necesar”, important și de valoare, este dat la o parte – nu are stil!

„Fiilor, păziți-vă de idoli” (I Ioan 5: 21). Uneori, văd ortodoxia într-un stufăriș de idoli. A fi legat de trecut duce la idolatrie și văd mulți oameni care trăiesc din trecut sau mai degrabă din mai multe trecuturi. Vechiul credincios zace adânc îngropat într-un ortodox.

Miercuri, 28 noiembrie 1973

Tocmai am recitat *The Darling, The Bishop* etc ale lui Cehov. Îmi place întotdeauna să-l recitesc.

Tânjesc să fiu liber, liber să „trăiesc”: soția și familia mea (nu am timp), prietenii (nu am timp), natura (nu am timp), lectură de cultură (nu am timp liber). Mi-ar place să trăiesc în așa fel, încât fiecare moment să fie plenitudine (și nu agitație) și fiind deplin, timpul ar fi rugăciune, o legătură cu

Dumnezeu, transparență pentru Dumnezeu, care ne-a dat viață, nu agitație.

Vineri, 7 decembrie 1973

Am celebrat, ieri, sărbătoarea Sf.Nicolae – noul calendar. După vechiul calendar, a fost ziua sfântului meu Sf.Alexander Nevsky. Mi-am amintit această zi de acum 40 de ani; mă trezisem în dormitorul de la căminul școlii și găsisem pe noptiera patului un dar extrem de valoros, un stilou Waterman. Îmi amintesc culoarea lui și sentimentul pe care mi-l dădea atingerea lui. În aceeași zi, părintele Sergius M[oussin-] P[ushkin] a fost hirotonit preot. De ce unele zile, cu toate detaliile lor – vreme, lumină etc – rămân întipărite în memorie?

Afară este înnorat, liniște, îngheț. Mă bucur de această liniște după câteva zile furtunoase.

Ieri, la seminar, întâlnirea anuală a Consiliului de Administrație.

Luni, 10 decembrie 1973

Duminică, am predicat la catedrala Sf.Ioan Teologul: un "dialog" cu reverendul James Morton. Ascultând imnul anglican preferat de mine, "Let All Mortal Flesh Keep Silence"(trad. "Să tacă tot trupul"), mi-am amintit de primele călătorii făcute în Anglia, în anii 1937 și 1938, mai ales săptămânile petrecute în Stanford, unde luam parte la masa zilnică. În perioada studiilor mele la Paris, în drum spre Liceul Carnot, obișnuiam să mă opresc pentru două-trei minute la biserica „Sf. Charles de Monceau”. Și, întotdeauna, în această biserică imensă și întunecată, la unul dintre altare se slujea Mesa. Creștinismul occidental este o parte a copilăriei și a adolescenței mele, perioadă în care trăiam o viață dublă. Pe de o parte viața lumească

a emigrantului rus; pe de altă parte, o viață religioasă tăinuță. Mă gândesc uneori la contrastul dintre strada zgomotoasă Legendre (o străduță din arondismentul 19, Paris) și această Mesă neschimbată (...o rază de lumină pe un perete întunecat...) – un singur pas și treceai într-o lume total diferită. Acest contrast a determinat, în experiența mea religioasă, intuiția următoare care nu m-a părăsit niciodată: coexistența a două lumi heterogene, prezența în această lume a celui „dincolo” total, absolut. Acest „dincolo” luminează totul într-un fel sau altul. Totul este legat de el – Biserica, în calitate de Împărăție a lui Dumnezeu, în mijlocul și înăuntrul nostru. Pentru mine *rue Legendre* n-a devenit niciodată inutilă, ostilă sau inexistentă – de aici și aversiunea mea față de „spiritualismul” pur. Din contră, strada, așa cum era ea, a dobândit un farmec aparte pe care îl înțelegeam doar eu, care știam de Prezența, de sărbătoarea Mesei, slujită în apropiere. Totul devenise viu, interesant: fiecare vitrină, chipul fiecărui om pe care îl întâlneam, sentimentul palpabil, concret al celui moment, armonia dintre stradă, vreme, case și oameni.

Această experiență va rămâne cu mine pentru totdeauna: o percepție a „vieții”, realitatea ei fizică, unicitatea fiecărui moment și a corespondenței sale cu realitatea vieții. În același timp, această atracție își află rădăcina în corespondența pe care toate acestea o aveau cu ceea ce mărturisea și rememora liturgia, prezența și bucuria. În ce consta această corespondență? Mi se pare că nu sunt în stare să o explic și să o precizez, deși este, în realitate, singurul lucru despre care scriu și vorbesc („teologia liturgică”). Nu este o „idee”: simt o aversiune față de „idei”; din punctul meu de vedere, creștinismul nu poate fi exprimat prin „idei”. Această corespondență nu este o

„idee” a lumii creștine, a cununiei creștine etc. Această corespondență este o legătură, nu o idee; o experiență. Este experiența lumii și a vieții, în lumina Împărăției lui Dumnezeu, revelată prin toate componentele ei: culori, sunete, mișcări, timp, spațiu – concrete, nu abstracte. Când această lumină care se găsește numai în inimă, înăuntrul nostru, se răsfrânge asupra lumii și asupra vieții, atunci totul este luminat și lumea devine un semn, un simbol, o speranță plină de viață.

Din această cauză îmi place Parisul și am nevoie de el! Pentru că, în timpul copilăriei mele pariziene, am avut parte de această experiență care a devenit o parte din mine. Iar acum, când nu mai locuiesc și nu mai am nici o obligație acolo, Parisul a devenit pentru mine o afundare în acea primă experiență, o reînnoire a ei. Când mă aflu la Roma, pe care am vizitat-o, de multe ori, în toamna anului 1963, am sentimentul că orașul este împărțit în frumuseți ce aparțin mai multor epoci și culturi, iar totul îmi amintește de trecutul efemer. În Atena simt prezența continuă a păgânismului, „trupul sacru” care generează spiritualismul pur, ca reacție la aceasta, maniheismul sau „modul de viață sacru, ortodox”. Acest spiritualism, în opinia mea, conduce, din nefericire, la o negare fățarnică a lumii. În timp ce în Paris, simt prezența, existența celui alt nivel. La Roma, există un simț al plăcerii și al tragediei. În Paris există întotdeauna atât tristețe cât și bucurie. Frumusețea Parisului reflectă locul lui într-un alt nivel, nici triumfător, nici pompos, nici îmbelșugat. Este o frumusețe ce aparține unei lumi în care a trăit Hristos.

Tocmai am terminat de citit o carte impresionantă scrisă de Gay Talese *The Kingdom and the Power* despre *New York Times* și *An age of mediocrity* scrisă de C. L. Sulzberger. Ambii autori

descriu forța dorinței de putere – luptă sălbatică neîntreruptă pentru putere și succes. În timpul lecturii, m-am înfiorat la gândul forței și energiei acestei lupte chiar și în lumile cele mai mărunte – o forță care poate muta munții și poate fi dăunătoare.

Lupta pentru putere este chintesența lumii noastre. Pentru a te salva ești obligat să fugi de ea. Cât de umani sunt aceia care nu au putere, nu pretind să o aibă și nici nu încearcă să o dobândească.

Miercuri, 12 decembrie 1973

Ieri, am avut o întâlnire deosebită. La ora unu, după amiază, am luat masa cu părintele George Grabbe (membru al Bisericii Ortodoxe Ruse din diaspora) la Hotelul „Commodore”. Întâlnirea fusese planificată cu mult timp înainte și a fost mai plăcută decât anticipasem. Am fost amândoi de acord că obstacolele în calea unității și a extinderii erau destul de puternice. Căzusem de acord cu Talleyrand că „politica este arta lucrurilor posibile”.

Dar am avut sentimentul că se întâmpla ceva, se mișca ceva – atât timp cât nu am discutat despre problemele patriarhatului de la Moscova, despre apostazie sau retorica Bisericii Ruse din diaspora; atât timp cât am încercat să discutăm despre ajungerea la o înțelegere fără respingerea autocefaliei, pe de o parte și fără respingerea ideilor bisericii din diaspora, pe de altă parte. Am decis să continuăm aceste discuții.

După întâlnirea de la Commodore, am mers al Hotelul Latham, unde l-am întâlnit pe Misha Meerson*, întors de curând din Paris. Un tânăr remarcabil, preocupat de ideea de misiune. Are multe

* Pr. Michael Meerson – emigrant din Uniunea Sovietică, a fost ulterior hirotonit preot în Biserica Ortodoxă Americană, la Seminarul „Sf. Vladimir”.

proiecte și idei; va publica o revistă și va deschide un centru de cercetare. Un tânăr rus care încearcă să îndrepte toate relele lumii și o face cu multă siguranță și mult entuziasm. Este curajos, sincer și idealist.

Recitind aceste pagini, am simțit o satisfacție ciudată, aproape fericire, pentru că am fost în stare să privesc lucrurile în perspectivă. Nu este nevoie să te îndepărtezi sau să devii indiferent, ci doar să fii detașat.

Îmi amintesc cum, în vremea când eram la pension și nu plecam acasă la sfârșitul săptămânii, obișnuiam să intru într-o clasă sau o biserică goală ori în pădurile din împrejurul școlii. Pentru a fi aproape de oameni, dar singur și să simt cu o forță extraordinară aceste păduri și ramuri umede, toate lucrurile sufocate de prezența oamenilor care-și trăiesc viața pe cont propriu. Îmi amintesc luminile străzii, drumurile pustii pe care le străbăteam spre biserică atunci când mergeam la liceul din Paris. Îmi lua doar zece minute, însă mi-a rămas în amintire cu mai multă lumină și strălucire decât orice altă perioadă.

Joi, 13 decembrie 1973

Începutul Comisiei Bilaterale

Ieri, mi-am petrecut seara la Clubul Princeton împreună cu arhiepiscopul Iakovos,* doi dintre vicarii săi și trei preoți. Mitropolitul nostru a fost o gazdă foarte amabilă. Totul a fost prietenesc, aproape drăguț. Mă gândeam: acesta este triumful diplomației din Biserică. Am fost întâmpinați cu ordinea de zi deja pregătită. După întâlnirile diplomatice de acest fel, rămâne un gust amar. Această cină a pus bazele "discuțiilor bilaterale".

* Iakovos, arhiepiscop – arhiepiscop al Arhiepiscopiei grecești a Americii de Nord și de Sud, 1958-1996.

Vineri, 14 decembrie 1973

Râsul, copilăria, viața

„Hristos nu a răs niciodată”. M-am gândit, ieri, la aceasta în timpul petrecerii de Crăciun, de la seminar, când am urmărit câteva parodii destul de inteligente și de amuzante la adresa vieții de zi cu zi a seminarului. Serbarea a fost asemenea unui exorcism împotriva tuturor neînțelegerilor și problemelor inevitabile din școală. Există mai multe feluri de răs, dar există un anume fel care denotă o modestie lipsită de pretenții.

În Orient, oamenilor le lipsește adesea simțul umorului; de aceea sunt, de cele mai multe ori, mândri, înclinați spre dramatizare. Mă întristează oamenii lipsiți de simțul umorului care se agită și se supără foarte ușor. Dacă trebuie să fim „ asemenea copiilor ” ne este imposibil fără a râde. Dar și râsul s-a devalorizat și poate fi demonic. Cât privește „idolii”, râsul este folositor, deoarece ne permite să-i vedem în perspectivă.

Copilăria

Seara trecută, am discutat îndelung cu L. despre copilăria mea, despre fratele meu Andrei și despre viața pe care am avut-o înainte de căsătorie. Cât de departe eram în acele zile! Și cât de apropiați suntem acum. Când mă gândesc la viața mea, îmi amintesc cât de împărțit eram între lumi diferite. Dar nu am fost niciodată absorbit de vreuna dintre ele; nu m-am identificat cu nici una. Întotdeauna, am simțit că le-aș fi putut părăsi oricând. Nu am fost, niciodată, un singuratic, din contră. Dar am știut, întotdeauna, că nu m-aș putea implica deplin. Îmi păstram mintea limpede

și distantă. Chiar și la școala Corpului de Cadeți,* acceptam, fără comentarii, atmosfera militară rusească, romantică și eroică pe care școala ne-o transmitea. În același timp, îmi plăcea să evadiez către polul opus: discuții despre Institutul „Sf. Serghie”, despre Biserica și teologie. Farmecul fiecărui aspect al vieții mele lumești consta în sentimentul că aș fi putut pleca în orice moment, știind că „totul este altundeva” (Julien Green).

Căminul

Îmi place acasă iar, când sunt plecat peste noapte, e ca și cum aș muri – întoarcerea pare atât de departe! Gândul acasă mă bucură atât de mult! Toate casele cu oamenii trăind dincolo de ferestrele luminate îmi dau un sentiment de bucurie. Mi-ar place să intru în fiecare dintre ele, să le simt unicitatea și căldura. De fiecare dată când văd un bărbat sau o femeie îndreptându-se cu sacosele pline spre casă, mă gândesc: merg spre casă, către viața adevărată, iar eu mă simt bine pentru că îmi par apropiați și dragi.

Sunt intrigat: ce fac oamenii atunci când nu „fac” nimic, când doar trăiesc? În acel moment viața lor devine importantă, iar soarta le este determinată. Fericirea orașenilor simpli este adeseori disprețuită de activiștii de toate felurile care nu înțeleg însemnătatea vieții, care cred că viața este o acumulare de activități. *Dumnezeu ne dă viața Sa*, nu idei, doctrine sau reguli. Acasă, viața în sine începe când toată activitatea s-a încheiat. Hristos nu avea o casă a Lui nu pentru că ar fi disprețuit bucuriile simple – a avut și El o copilărie, o familie, o casă – ci pentru că El se simțea acasă

* În tinerețe, părintele Schmemmann a urmat școala Corpului de Cadeți, condusă de emigranții ruși din Paris.

pretutindeni în lumea pe care Tatăl Său o făcuse „casă” omului. „Pace casei acesteia”. Biserica este casa noastră și casa lui Dumnezeu iar cea mai profundă experiență a Bisericii este cea a unei case. Mereu aceeași și, mai presus de toate, viața în sine – Liturgia, seara, dimineața, o sărbătoare – iar nu o activitate.

Luni, 17 decembrie 1973

Viața cotidiană

Marțea trecută, am continuat dialogul cu părintele George Grabbe, despre relațiile existente între Biserica Ortodoxă Rusă din diaspora și Biserica Ortodoxă Americană. A spus: „scopul nostru este să păstrăm ortodoxia pură”. Tocmai în aceasta constă neînțelegerea principală. Pentru ei, puritatea ortodoxiei constă într-un „mod de viață ortodox” – fără gânduri, fără probleme. Acestea îi dezgustă și le neagă. Ei susțin negarea problemelor, pentru că orice gând sau problemă este o amenințare la adresa acestui „mod de viață ortodox”, pe când criza creștinismului constă tocmai în prăbușirea modului de viață ortodox, de care este legat creștinismul. Întrebarea nu este dacă acest mod de viață era bun sau nu; a fost, probabil, amândouă. Întrebarea care se pune este dacă trebuie să-l acceptăm sau nu ca pe o condiție *sine qua non* a creștinismului, a ortodoxiei autentice. Ei răspund cu un „da” hotărât, necondiționat. De aici vine și frica lor instinctuală față de Sf. Taine (împărtășanie deasă etc), deoarece Sf. Taine sunt eshatologice; nu se potrivesc deplin într-un mod de viață ortodox. De dragul păstrării acestui mod de viață, ei stau departe de cultură și teologie, care pot ridica probleme, întrebări, examinări, conflicte ce ar constitui o amenințare continua la adresa modului lor neschimbat de viață.

Susținătorii acestui mod de viață acceptă cultura doar în momentul în care s-a consolidat, a devenit inofensivă ca parte a modului lor de viață, când știu că ar trebui să gândească despre această cultură sau, mai degrabă, să nu gândească. Acești oameni înțepeniți în gândirea lor sunt incapabili de a accepta ori de a înțelege creativitatea. Creștinismul și Ortodoxia sunt bune și acceptabile, deoarece sunt vechi, aparțin trecutului și sunt esența și confirmarea „modului de viață ortodox”. Din aceasta cauză, ei nu acceptă cuvintele, activitățile creative, chiar autentice, care nu au o „formă sacră”, familiară. Se simt amenințați, simt că temelile au fost zdruncinate. Consecințele acestui mod de-a gândi sunt: frica, îngustimea spiritului, incapacitatea de a discerne spiritul vremii.

Creștinismul, în general, și Ortodoxia, în particular, sunt supuse, în prezent, unui adevărat test, pentru a se putea evidenția ce le va permite să rămână vii în zilele noastre.

Apărătorii modului de viață ortodox dau un răspuns clar și profund din punctul lor de vedere. Dar nu există un răspuns clar, absolut, decât limitări precum întoarcerea la „Bizanț”, individualismul spiritual, lectura ascetică sau evadarea din realitate. Ar părea arogant să susțin că așa avea eu un răspuns! Vreau ca acest răspuns să transpară din tot ceea ce predic, învăț sau scriu. Dar acest răspuns nu poate fi comprimat într-un sistem, o rețetă sau un mod precis de viață. Acest răspuns nu presupune vreo regulă. Este o viziune a vieții, iar ceea ce rezultă din aceasta este lumina, transparența, raportarea tuturor la acel „dincolo”, la caracterul eshatologic al întregii vieți. Izvorul acestei lumini eshatologice, înălțarea întregii vieți este Taina Sfintei Euharistii. Greșeala celor care susțin un mod de viață concret și bine definit nu constă

în atribuirea unei importante majore formelor exterioare ale vieții. În acest fel, au dreptate să se pronunțe împotriva acelor pseudo-spirituali religioși sau culti care sunt obsedați de ideea înlăturării formelor exterioare. Aceasta nu înseamnă că prin creștinism am fi transpuși într-un „alt lumesc”. Ci înseamnă că imaginea acestei lumi, în Hristos și prin Hristos, devine efemeră, dinamică, deschisă și flexibilă.

Pentru a înțelege cuvintele Sf. Pavel „chipul acestei lumi trece” și pentru a le face reale, avem nevoie, în această lume, de cunoașterea celeilalte lumi, de frumusețea, profunzimea și comorile ei, de trăirea Împărăției lui Dumnezeu și a tainei Sale – Euharistia. Biserica a fost întemeiată în această lume pentru celebrarea euharistiei, pentru mântuirea omului prin restaurarea ființei sale euharistice.

Sf. Euharistie nu este posibilă în lipsa Bisericii, adică fără o comunitate care să-i cunoască caracterul și vocația unică, dragoste, adevăr, credință și misiune – toate acestea desăvârșite în Sfânta Euharistie; mai precis, *să fie* Trupul lui Hristos.

Sf. Euharistie revelează Biserica în calitatea ei de comunitate – dragoste pentru Hristos, dragoste în Hristos – ca misiune de a-i întoarce pe toți la Hristos.

Biserica nu are alt scop, nu are o „viață religioasă” separată de lume, pentru că, în felul acesta, Biserica ar deveni un idol. Biserica este casa de unde fiecare dintre noi pleacă la serviciu și în care ne întoarcem cu bucurie pentru a găsi viața, fericirea și bucuria, unde fiecare își aduce roadele muncii sale și unde totul este transfigurat în sărbătoare, libertate și împlinire, prezența, trăirea în această „casă” – aflată deja în afara timpului, neschimbată, umplută de veșnicie, revelând veșnicia.

Doar această prezență poate da sens și valoare vieții, poate raporta totul la această trăire și s-o desăvârșească. „Chipul acestei lumi trece”. Însă, numai trecând, lumea devine, în cele din urmă, „lumea”: un dar de la Dumnezeu, o bucurie ce vine din comuniunea cu forma, conținutul și imaginea acestei „lumi”.

Joi, 20 decembrie 1973

Zăpadă. Gheață. Ger. Am început, ieri, canonul din Ajunul Crăciunului. „Gătește-te, o, Betleeme...” La seminar, toți vorbesc despre sfârșitul anului, despre vacanță.

Capitolul II 1974

Joi, 10 ianuarie 1974

Fiica noastră, Anya împlinește astăzi treizeci de ani. Mi se pare că s-a născut, abia ieri, la Clamart, în Franța. Dumnezeu mi-a dat niște copii minunați! Mă gândeam la asta cu o nesfârșită recunoștință după ce am luat masa la „Le Bistro” în New York împreună cu fiul meu Serge și Mania, soția lui.

Am trimis ieri la N. Struve*, editorul „Messenger”-ului din Paris, articolul meu despre *The Gulag Archipelago*. Am reușit să-l scriu foarte repede ca reacție la o carte mai puțin serioasă. Sunt încă foarte impresionat, sau mai bine zis surprins în mod plăcut de fenomenul Soljenițin. Mi se pare că n-am mai întâlnit un om cu vederi atât de largi, cu o inimă și cu o astfel de abordare a vieții de la Pușkin încoace. N-au avut-o nici Dostoievski, nici Tolstoi; ei sugerau mai mult o ideologie.

Ieri am discutat vreo trei ore cu părintele N. un preot tânăr, plăcut, sincer, hotărât și cu vederi largi. Însă, Doamne, ce confuzie nu doar în gândire ci chiar în trăire și în conștiință. Cei asemenea lui par să admire o „ortodoxie” atât de mărunță, cu mulți idoli, feteși și constrângeri interioare. Ai impresia că, dacă ar renunța la *principiile* lor, totul s-ar dezintegra. Astfel că se agață de ele fără să-și mai pună problema de unde vin și încotro se îndreaptă. După o întâlnire de

* Struve, Nikita – profesor la Universitatea din Paris. Soția sa, Marie este fiica părintelui Alexander Elchaninov și iconograf.

acest fel, mă simt extrem de singur și incapabil să exprim ce este necesar.

Îmi doresc să am libertatea de a acționa responsabil. Când mă aflu într-o stare de acest fel, cad într-o deznădejde meschină. Cum să trec peste ea? Am citit volumul al paisprezece-lea din jurnalul lui P. Leautand*, unul dintre autorii mei preferați.

Ce este cultura autentică? Comuniune. Participare la ceea ce a biruit timpul și moartea.

Luni, 14 ianuarie 1974

Sâmbătă, am sărbătorit la Wappingers Falls ziua de naștere a lui Anya. O seară de iarnă foarte răcoroasă. Fiecare copac, fiecare ramură erau acoperite de zăpadă și peste toate un apus de soare uluitor. Demult n-am mai văzut atâta frumusețe. Și această frumusețe glăsuiește dar noi uităm să o ascultăm.

Zilele acestea mă aflu într-o dispoziție creatoare. Scriu în cartea mea despre botez un paragraf despre aspectul morții în botez (imaginea morții), un paragraf care m-a oprit din scris de mai bine de un an de zile. De obicei soluția, deblocarea nu vine de la mine, ci îmi este oarecum revelată din afară. Este întotdeauna un sentiment minunat.

Ieri, înainte de Liturghie, am împărtășit-o la spitalul Mt. Vernon, pe mama lui David Drillock**, în vârstă de 72 de ani, care a suferit o operație dificilă. Întruchiparea unui creștinism umil, aproape subconștient, o credință vădită, puritatea și bucuria. Nici o teorie, ci *totul* despre care teologii scriu cu atât de multă greutate, muncă și argumente. Începi să te

* Leautand, Paul *Journal litteraire*, 27 volume

** Drillock, David – profesor de muzică liturgică și rector al seminarului Sf. Vladimir, 1962 – prezent.

gândești cât de mare este păcatul comis împotriva acestor oameni de către profesioniștii religioși, obsedați de virtutea și disputele lor. Este adevărat, oamenii umili nu sunt preocupați câtuși de puțin de acestea. Slavă Domnului!

Miercuri, 16 ianuarie 1974

Leautand este un om care își „povestește” cu multă exactitate viața de zi cu zi. După o vreme (15 volume), ne-am împrietenit. Nu sunt de acord cu el și nici nu avem același fel de a gândi. Este destul de straniu, chiar uimitor, cum poți ajunge să iubești un om doar pentru ceea ce este. Scrie în așa fel încât începe să-mi pară rău că n-am fost eu însumi parte a vieții lui, nici el parte a vieții mele. Dar îmi este indiferent faptul că nu am ocupat nici un loc în viața lui Hegel sau a lui Kant. Darul vieții se află în proporție inversă cu darul ideilor.

Sâmbătă, 19 ianuarie 1974

Negarea schimbării

„Criza istorică a Ortodoxiei”. Din punct de vedere istoric, Ortodoxia a fost dintotdeauna mai mult decât o biserică, și anume, o lume ortodoxă, un fel de univers ortodox. *Orice* schimbare de situație generează în această lume o reacție negativă, o negare a schimbării, o reducere a ei la rău, la ispită și la constrângere demonică. Această reacție nu se datorează loialității, credinței sau dogmei – care rămân aceleași, indiferent de schimbări. În realitate, lumea ortodoxă nu mai este atât de interesată de dogme sau de conținutul credinței. Este mai degrabă o negare a schimbării ca mod de viață. O nouă situație este rea tocmai pentru că este nouă. Această negare *a priori* nu permite o înțelegere a schimbării, o evaluare a ei în

contextul credinței, o „întâlnire” realistă cu ea. Renunțare și negare, nu înțelegere. Întrucât lumea ortodoxă s-a schimbat și se schimbă în mod inevitabil, trebuie să recunoaștem drept prim simptom al crizei, o schizofrenie profundă, care a pătruns mentalitatea ortodoxă: viața într-o lume ireală, inexistentă, caracterizată drept reală și existentă. Conștiința ortodoxă n-a remarcat căderea Bizanțului, reformele lui Petru cel Mare, revoluția; n-a remarcat revoluționarea gândirii, a științei, a modului de viață... Pe scurt, n-a remarcat *istoria*. Această negare a semnificației procesului istoric n-a slujit cauza ortodoxiei. În loc să înțeleagă schimbarea, și în acest fel, să vină în întâmpinarea ei, ortodoxia s-a văzut copleșită de ea. Oamenii s-au *refugiat* la Sf. Părinți, *Typikon*, catolicism, elenism, spiritualitate, un mod de viață bine definit, oriunde altundeva. În mare parte, s-a fugit. Să fugi sau să negi este mai drastic decât să afirmi. Este mai ușor să te agăți de vechiul calendar, de litera legii, de teamă și de o defensivă furibundă. Această luptă cu istoria, care își urmează cursul în mod inevitabil, provine din incapacitatea de a ajunge la o înțelegere cu antinomia esențială a creștinismului: „în această lume, dar nu din această lume” și de a înțelege că lumea ortodoxă este din această lume. Proclamarea acestui lucru ca absolut constituie o trădare. Plătim prețul crizei ortodoxiei pentru că am creat atât de mulți idoli, sute de idoli. Nu am integrat niciodată lumea noastră ortodoxă în „imaginea trecătoare a lumii”. Acum când această lume ortodoxă se distruge, încercăm să o regenerăm. Suntem preocupați de soarta multor patriarhate, de supraviețuirea muntelui Athos; ne ocupăm de Bizanț și de textele bizantine, atât de importante pentru teologi. Suntem înghițiți de multe jurisdicții, toate etalând diferite canoane. Încercăm să

cucerim occidentul cu ceea ce avem mai slab în moștenirea noastră. Această aroganță, mulțumire de sine și acest triumfalism pompos sunt înfricoșătoare. Și poate că cel mai înspăimântător este faptul că prea puțini oameni văd, simt și știu asta. Oamenii sunt îngroziți de decăderea lumii, dar nu îndeajuns de mult de cea a ortodoxiei. Condamnăm ereziile, încălcarea canoanelor, păcatele altora, și toate acestea, într-o perioadă în care esența ortodoxiei, Adevărul ei, ar putea fi auzite poate pentru prima dată în istorie ca o salvare. Ceea ce ne rămâne este să credem că Dumnezeu nu poate fi păngărit. Ceea ce rămâne este aceeași întrebare chinuitoare: Ce-i de făcut?

Luni, 21 ianuarie 1975

Citind despre scriitori și despre mediul academic, am ajuns la o concluzie destul de plăcută, și anume aceea că nu am suferit niciodată de carierism: n-am trimis niciodată vreo carte cu semnătura mea, nici n-am căutat recenzii de carte. Am evitat întâlnirea oamenilor influenți care m-ar fi putut ajuta în „carieră”. N-am impus nimănui cărțile, articolele sau convingerile mele. Pot spune cu mâna pe inimă că nu sunt nici mândru de asta, nici nu încerc să-mi etalez umiliința. Nu! Cred că adevăratul motiv este dorința mea de a nu fi legat de ceva și o dorință tainică de libertate.

Ieri, în drum spre Wilmington, Delaware, unde urma să țin o conferință, mi-a venit în minte următorul gând. Citeam jurnalul lui Mircea Eliade și mi-am dat seama că nu sunt câtuși de puțin interesat de religiile orientale, care l-au pasionat atât de mult pe Eliade și pe cei apropiați lui. Gândirea și gusturile mele sunt complet imune la acestea. Consider că întâlnirea dintre occident și orient este necesară (visul lui Eliade) și

lucrurile despre care scrie sunt demne de remarcat, dar nu le regăsesc în Tibet, India și în alte locuri. Mă simt sufocat de aceste lumi misterioase și înspăimântătoare, în ciuda caracterului lor cosmic și eliberator.

Este al patrulea an în care conferențiez în Wilmington. Înainte de conferință, am luat masa într-un hotel de modă veche. Uneori mi se pare că în timpul acestor călătorii bucuria mea interioară este provocată de cele două ore petrecute în acel hol imens, vechi și maiestuos, cu ferestrele impunătoare. Cupluri respectabile, chelneri, vârstnici și amurgul rece din spatele ferestrelor. La conferință au venit 300 de oameni – dar nu pentru mine, ci pentru Soljenițin, care a fost subiectul acesteia. Mi-am petrecut noaptea la Statler-Hilton aflat lângă gară. Un sentiment ciudat: să fii rătăcit, singur în lume.

Controlul medical: sănătos tun!

Miercuri 23 ianuarie 1974

Mă simt descurajat. Nu în chestiunile familiale. Pot spune că sunt foarte fericit – alături de familia și de copiii mei. Dar în chestiunile legate de Biserică, situația ei, implicarea mea mă simt descurajat. Devin alergic la conținutul pseudo religios al Bisericii și al vieții ei care mi se pare a fi tot mai mult o denaturare a ortodoxiei și a creștinismului. În același timp sunt implicat și absorbit total de acestea: telefoane, scrisori, discuții și întâlniri. Toate acestea nu sunt nici autentice, nici reale; se află în afara realității lui Dumnezeu, a omului, a lumii și a vieții. Simt cum inima mea tânjește după acel „dincolo”. Dar nu văd nici o ieșire. Să plec? Încotro? Nu pot părăsi Biserica – Biserica este viața mea. Am convingerea că ortodoxia este Adevărul și Mântuirea și mă cutremur când văd ce se oferă sub masca ortodoxiei, ce le place oamenilor din ea, pentru

ce trăiesc ei și ce văd în ortodoxie cei mai buni ortodocși. „Mântuiește-te pe tine însuși și vei mântui mii în jurul tău”. Fiecare se mântuiește în felul său; mântuirea constă în împlinirea vocației. Dar ce se întâmplă când împrejurările nu permit această mântuire; când implicarea, activitatea resping nivelul la care mântuirea este posibilă?

Joi 24 ianuarie 1974

Sunt aproape de sfârșitul cărții lui Mircea Eliade *Fragments of a Journal*. Este în mare parte adevărată dar în același timp greșită. În lumea noastră, orice religie fără Hristos (fie ea creștinism sau ortodoxie) este un fenomen negativ chiar înspăimântător. Orice contact cu o religie de acest fel este periculos. Ea poate fi studiată pentru o mai bună înțelegere a creștinismului sau a lui Hristos. Dar o astfel de religie nu poate aduce mântuirea, indiferent de modul cum este înțeleasă ea.

Pentru creștinii din vechime, Trupul lui Hristos se află pe altar, pentru că El este în mijlocul lor. Pentru creștinii de azi, Hristos este aici, deoarece Trupul Lui se află pe altar. Pare o analogie dar în realitate între primii creștini și noi există o diferență esențială. Pentru ei totul constă în cunoașterea și iubirea lui Hristos. Pentru noi, totul este dorința de a fi luminați. Primii creștini se împărtășeau pentru a-L urma pe Hristos, pe când astăzi Hristos nu este singurul motiv al împărtășirii.

Este ora trei după amiază. Copii ies de la școală și brusc mi-am reamintit bucuria pe care o simțeam la încheierea orelor de școală. Libertate, chiar și soarele pare mai strălucitor, un sentiment aproape dureros al vieții, al tinereții și al fericirii.

Vineri, 8 februarie 1974

Am petrecut șase zile în însoțita Californie. Deși am fost extrem de ocupat (șapte conferințe despre Soljenițin, întâlniri, cine, conversații), ceea ce m-a impresionat în timpul șederii mele au fost: lumina de sărbătoare, cerul și oceanul albastru, un oraș alb și cireșii în floare. De câte ori am fost în San Francisco, am avut impresia că este un paradis. Mulțimi de oameni au participat la conferințe. Pierdusem legătura cu această mulțime de emigranți ruși, dar brusc am fost impresionat de fețele lor minunate, de cultura lor autentică și de rădăcinile lor puternice.

Luni, 11 februarie 1974

În această dimineață, de la ora șase până la ora opt, am așteptat la rând să-mi umplu rezervorul de benzină, într-o beznă totală. Am petrecut două ore minunate, fascinat de lumea oamenilor simpli, de graba dimineții și de mozaicul de culori al vieții. Aveam o carte la mine, dar nu am citit. Am preferat să admir.

Zilele acestea o mulțime de știri despre Soljenițin. Marți, în Washington, unde urma să țin o conferință despre Soljenițin, la Universitatea americană, am aflat știrea arestării sale, iar în ziua următoare, a expulzării sale în Elveția. Noaptea l-am văzut la televizor în timp ce cobora din avion. Am o singură dorință: ca Soljenițin să rămână el însuși, lucru destul de dificil în occident. Să fii emigrant este mult mai greu decât să rămâi în țara ta. Dacă S. mi-ar cere sfatul, ce să facă în exil, i-aș spune că Rusia, care l-a expatriat, nu este Rusia, după cum nu este nici cea „de peste hotare”. Rămâi ceea ce ești. Fii responsabil; nu te identifica cu nimeni și cu nimic din occident.

.. După ce am ascultat azi dimineață o spovedanie, m-am gândit cât este de ușor să dai altora sfaturile pe care ar trebui să le urmezi tu însuși.

Sâmbătă, 16 februarie 1974

O credință puternică diminuează intensitatea problemelor. În acele rare momente, când prin religie se ajunge la Dumnezeu, nu mai există probleme deoarece Dumnezeu nu este o parte a lumii. În acele momente, lumea însăși devine viață în Dumnezeu, întâlnire și comuniune cu El. Lumea nu devine Dumnezeu, ci o viață fericită și îmbelșugată cu Dumnezeu. Aceasta este mântuirea lumii pregătită de către Dumnezeu. Și este împlinită de fiecare dată când credem. Biserica nu este o instituție religioasă, ci prezența în lumea aceasta a unei lumi eliberate. Însă Biserica este adeseori stânjenită de probleme care sunt inexistente și vătămătoare în credință. „Spiritualitate”, „îmbisericare” – concepte ambigui și periculoase. De multe ori oamenii pe care îi știam interesați de spiritualitate aveau o gândire îngustă, erau intoleranți, plictisitori și ursuzi, acuzându-i pe alții că nu sunt suficient de spirituali. Ei reprezentau esența propriei lor conștiințe, nu Hristos, nu Evanghelia, nu Dumnezeu. Lângă ei nu crește nimeni; din contra, se închide în sine. Mândrie, egocentrism, mulțumire de sine și îngustime a spiritului; dar atunci care este folosul spiritualității? Cineva mi-ar putea răspunde că aceasta nu este adevărata spiritualitate, ci una falsă. Dar atunci unde putem găsi spiritualitatea autentică? – Poate că în deșert sau în chiliile singuraticale ale mănăstirii. Cu toate acestea, spiritualitatea întâlnită în biserică mă sperie. Nu poate fi ceva mai rău decât religiozitatea profesională. Învărtirea între degete a mățăniilor în timpul pălăvrăgirii din biserică, tot

cortegiul de suspine și ochi plecați mi se par extrem de false.

Miercuri, 20 februarie 1974

Ziua de ieri a fost pentru mine extrem de plăcută. La ora patru, Nikita Struve m-a sunat din Paris, după ce petrecuse două zile împreună cu Soljenițin. N.S. mi-a spus că Soljenițin vrea să mă întâlnească, deoarece simte că suntem „înrușiți”. I-au plăcut textele radiofonice despre Gulag. Struve: „este un superom”.

Joi, 21 februarie

O cercetare interioară – acesta este sensul, scopul acestui jurnal; nu atât o dorință de a consemna totul, ci un fel de vizită în mine însumi, deși destul de scurtă. Ești aici? Da. Slavă Domnului. Și astfel nu mai sunt complet absorbit în agitația din fiecare zi. În adâncul sufletului, ceea ce mă chinuie nu este activitatea în sine, ci o nesiguranță interioară legată de ceea ce fac, de rolul pe care trebuie să-l joc. E greu de crezut cât de mult îmi displace acest rol, oarecum impus mie de împrejurări.

Frica de moarte vine din prea multă agitație și neliniște, nu din fericire. Când ne agităm prea mult și, brusc, ne reamintim de moarte, ni se pare cu totul absurdă, oribilă. Dar atunci când ajungem la pace și la fericire, privim moarta și o acceptăm într-o altă manieră. Pentru că moarta se află la un nivel mult mai înalt și pare înfricoșătoare doar atunci când este asociată frământărilor lipsite de importanță. Când suntem fericiți cu adevărat, simțim în inima noastră prezența veșniciei, așadar fericirea este deschisă morții. Sunt asemănătoare pentru că amândouă ating veșnicia. Când suntem tulburați, nu mai există veșnicie, și de

aceea neliniștea respinge moarta. „Odihnească-se în pace...” – adică în *moarte*, după cum înțelege un om fericit.

Prezența în biserică ar trebui să fie precum o eliberare. Dar în tonalitatea bisericii contemporane, viața bisericii nu eliberează, ci îl încorsetează, îl înrobește și îl slăbește pe om. Acesta începe să fie interesat de vechile și noile calendare, de ceea ce fac episcopii și simulează o bunătate mieroasă. Mare parte din așa-numita literatură spirituală este de calitate îndoielnică. În loc să-l învețe pe om să privească lumea prin viziunea Bisericii, în loc să transforme viziunea omului despre sine și viață, acesta se simte obligat – pentru a fi „spiritual” – să se îmbrace într-o haină de evlavie impersonală și murdară. În loc să știe cel puțin că există bucurie, lumină, sens, veșnicie, omul devine iritat, intolerant, rău și acumulează o îngustime a spiritului. Nici măcar nu se căiește de toate acestea pentru că toate provin din această „îmbisericare”, pe când sensul religiei constă în luminarea vieții, în raportarea ei la Dumnezeu și transformarea ei în comuniune cu Dumnezeu.

Luni, 25 februarie 1974

Începutul Postului Mare. Am petrecut zilele de sâmbătă și duminică în Endicott, New York. O impresie plăcută lăsată de slujbe și oameni. După zile întregi de neliniște interioară, o soluționare: nu te mai răzvrăți, nu ai unde pleca. Biserica este trupul și sângele tău; ești legat de Biserică prin preoția ta.

Duminica seara vecernia Iertării la seminar.

Joi, 28 februarie 1974

Ieri am săvârșit prima Liturghie a darurilor mai înainte sfințite. Înainte de Liturghie, două ore de

spovedanii. Aceeași impresie: îngustarea spiritului prin evlavie și din această cauză, ceea ce aud nu este o mărturisire a păcatelor, ci a „dificultăților” care n-ar trebui să ne preocupe. Încerc întotdeauna să-i chem pe oameni să trăiască mai deschis, la un nivel mai înalt. Azi dimineață am predicat despre păcat – o restaurare a tainei pocăinței, a adevăratei sale dimensiuni eccleziologice și eshatologice. Cât de departe este această dimensiune de viziunea comună a spovedaniei care conduce la o explorare plictisitoare a sinelui. Câtă agitație inutilă în Biserică și cât de puțin aer, cât de puțină liniște și lumină. Astăzi am predicat pe marginea epistolei din Duminica Florilor – Filipeni 4:4 „Bucurați-vă în Domnul și iarăși zic: bucurați-vă”. Ce chemare! Zile însoțite ce anunță primăvara.

Vineri, 1 martie 1974

(Julien Green - Jurnal)

Să iubești până la moarte pe cineva a cărui voce n-ai auzit-o niciodată și a cărui față n-ai văzut-o vreodată, este esența creștinismului. Un om stă lângă o fereastră și privește zăpada fulguind, brusc este pătruns de o bucurie de nedescris. Simte o liniște tainică lipsită de orice grijă personală: acesta este singurul refugiu, pentru că Raiul nu este altceva decât iubirea lui Dumnezeu, iar Iadul este trăirea fără Dumnezeu.

Joi, 7 martie 1974

Am petrecut două zile în Syosset, la o întâlnire a Sinodului Episcopal. Episcopii au slujit Liturgia darurilor. Au cântat atât de frumos împreună și cu atâta simplitate. Am fost impresionat de atașamentul lor față de Biserică, o loialitate fermă, un fel de umilință. Nu înțelegem întotdeauna și nici nu ne gândim la aceasta, dar ne bucurăm în Biserică în măsura în care o

„păstrăm”. Acesta este Vechiul Testament și păstrare a amintirii. Este atât de importantă pentru că este așa de profundă. Sunt recunoscător pentru că fără ea, cum ar putea oamenii să fie inspirați – să se aprindă?

Sâmbătă, 9 martie 1974

O liturghie minunată alături de episcopul Gregory* al Alaskăi. După o zi liniștită în care am lucrat acasă, am luat cina la fiul meu (Serge). Seara târziu, Anya, Tom și copiii lor au fost cu noi.

Frumusețea și adevărul micilor detalii ale vieții, bucuriile mărunte – primăvara timpurie a acestui an. M-am gândit la toate acestea în timp ce mergeam spre biserică și mi-am amintit versul: “O! martie minunată, plină de primăvară, melancolie și făgăduințe, tu îmi dai nădejde...”

Marti, 12 martie 1974

„Domnul este păstorul meu...”. Puterea rugăciunii, atunci când zic către Domnul: eu nu pot, dar Tu poți; ajută-mă; atunci când știu cu toată ființa mea că „Fără Mine nu veți putea face nimic...”.

Miercuri, 13 martie 1974

Ieri am discutat îndelung cu N. Mi-a spus că doi oameni – o fată pe care o iubea și încă cineva, s-au îndepărtat de el pentru că nu credea în Dumnezeu într-un „mod ortodox”. Mi-a explicat reticența lui față de Biserică; incapacitatea lui de a accepta credința așa cum este ea trăită în Biserică, impermeabilitatea sa la învățăturile Bisericii. Este un tânăr vesel, plin de lumină, bunătate, și doritor de liniște. Ce-aș putea să-i

* Gregory (Afonsky), episcop – episcop al Diocezei din Alaska (OCA) 1973-1995

spun unui astfel de om sau, mai bine zis, cum aş putea apăra un creştinism în care Hristos este ascuns vederii de o mulţime inexplicabilă de obstacole şi tabuuri? Acei oameni care au darul vieţii, simţul religios al vieţii, adeseori nu mai au nevoie de o „religie” care să umple un gol, să îndepărteze frica. Acest fel de religie lipsită de viaţă şi de bucurie îi dezgustă pe oameni, îndeosebi pentru că perspectiva ei asupra vieţii este adeseori răutăcioasă, necruţătoare şi critică.

„Bucuraţi-vă mereu. Mulţumiţi pentru toate...”
Se aude aceasta îndeajuns de limpede în creştinismul nostru, obosit şi rănit de propria-i istorie?

Duminică, 17 martie 1974

Zilele acestea am reuşit să mai scriu la cartea mea *Of Water and Spirit*. Mă simt atât de inspirat şi de bucuros atunci când pot lucra la ceea ce îmi place, atunci când ating „singurul lucru necesar”.

Ieri, am călătorit până la Yonkers. Nu am vrut să merg, îmi începusem ziua într-o dispoziţie proastă. Pe drumul spre biserică, însă, ploaia şi urăţenia familiară a şirurilor de case sărăcăcioase mi-au schimbat starea de spirit. Brusc, am simţit cât era de păcătoasă lipsa mea de entuziasm, o adevărată trădare. Aceasta este slujba mea – indiferent dacă sincronizarea este bună sau rea. După aceasta, întreaga zi a fost plăcută şi plină de lumină.

Seara, slujba Crucii. Mă simţeam, în continuare, înălţat şi luminat pe dinăuntru. Acesta este adevărul întreg, singura biruinţă. Am simţit-o cu atât de multă intensitate.

Luni, 18 martie 1974

O zi minunată de primăvară. În New York pe Fifth Avenue steaguri uriaşe se mişcă în bătaia vântului. O sărbătoare în cer, în aer, între oameni.

Ieri am slujit Liturghia darurilor în East Meadow şi am vorbit despre Soljeniţin. Biserica era plină. Am împărtăşit din două potire. Un sentiment minunat al comuniunii cu realitatea Bisericii. Azi dimineaţă, la seminar, am vorbit despre pocăinţă şi a fost una din rarele ocazii în care am fost pe deplin mulţumit. După-amiază am scris câteva ore despre Botez – cu multă bucurie. Seara am petrecut o oră împreună cu Koblosh* şi Hubiak – un sentiment minunat de înfrăţire, comuniune, prietenie. De ce scriu toate acestea? Pentru că este important să conştientizez cât de multe îmi dă Dumnezeu şi să ştiu cât de păcătoasă este deznădejdea, îmbufnarea, lipsa de veselie.

Privind mulţimea din Biserică, mi-am zis: „...ai ascuns acestea de cei înţelepţi şi pricepuţi şi le-ai descoperit pruncilor” (Matei 11:25). Complexitate, snobism, sentimentalitatea ieftină a parohiilor sofisticate – simplitatea neprefăcută a unei parohii clasice americane.

Duminică, 24 martie 1974

Vineri am primit o scrisoare de la N. Struve: Soljeniţin vrea să te vadă şi te invită să slujeşti Sfânta Liturghie şi să-i împărtăşeşti pe toţi din familia sa. Zice că nu-şi va începe până atunci „viaţa în biserică” – acum aştept invitaţia din partea lui.

* Koblosh, părintele Michael – preot al Bisericii Ortodoxe din America (OCA), în prezent preot paroh al Bisericii Sf. Nicolae din Whitestone, New York.

Miercuri, 27 martie 1974

Duminică seara și luni am sărbătorit Bunavestire – o bucurie adusă de glasul Arhanghelului. Cât este de greu să păstrezi această stare de sărbătoare și să trăiești în lumina ei! După încheierea slujbei, cele din jur reușesc să înăbușe liniștea, pacea, lumina sărbătorii și să te determine să revii la agitația de zi cu zi.

Joi, 28 martie 1974

Să visezi, să te complaci în reverie – este bine sau rău? Pentru mine este modul preferat de a-mi petrece timpul: jumătate gândind, jumătate contemplând. Mă complac de bunăvoie în aceasta, și cât îmi este de greu să mă schimb!

Dis –de-dimineață – priveghere de Cuvioasa Maria Egipteanca, apoi Liturgia darurilor, celebrată de episcopul Iakovos, părintele John Meyendorff* și eu.

Obişnuiam să fiu extrem de sensibil la ceea ce se spunea despre mine. Eram supărat de neînțelegeri, nedreptate, ură, toate nemeritate, credeam eu. Sunt bucuros să constat că sunt tot mai eliberat de această sensibilitate. Nu văd în aceasta vreun merit – cred că Dumnezeu Însuși mă învață asta.

Zile luminoase, răcoroase. Mâne vom auzi: „Bucură-te, căci prin tine va luci bucuria. Bucură-te răsăritul tainicei zile”. A fost una din zilele mele preferate încă din copilărie.

Sâmbătă, 30 martie 1974

Ieri, o furtună violentă. Mi-am petrecut ziua stând la căldură. Seara – imnul *Akathistos*, o revărsare

* Meyendorff, părintele John, †1992 – numit profesor de Istorie Bisericească (1959) la Seminarul Sf. Vladimir, și decan între anii 1984-1992. Prieten și coleg al părintelui Schmemmann.

de veselă iubire și mărinimoasă laudă. Am urmărit la televizor sosirea la Zurich a familiei lui Soljenițin. El îi ținea în brațe pe băieți. Viziune a ceva simplu, limpede, etern – a vieții care este viciată și ruinată demonic de agitația și răul acestei lumi. Însă, “muritorii se agită în zadar... viața se ridică deasupra tuturor și trăiește”.

Marti, 2 aprilie 1974

Duminică am conferențiat publicului rus din Boston: „Sunt atât de bucuros că v-am ascultat, dacă ați ști măcar ce vorbesc oamenii despre dumneavoastră...” La început am fost surprins: de unde vine dușmănia asta? Toate poveștile spuse despre mine, pentru unii sunt o obsesie. Însă mi-am dat seama destul de repede că toate acestea nu mă mai tulbură, nu-mi mai alungă liniștea. Cunosc tot mai bine valoarea popularității și a nepopularității – ambele fără valoare.

Ieri, ne-am oprit împreună cu L. în Wappingers Falls, la familia Hopko, apoi am mers în Kent. O călătorie plină de nostalgie: cât de mult ne plăceau aceste călătorii la căminul școlii unde studia Serge (Școala Kent, 1957-1963). Am parcurs drumurile înguste prin Berkshires, bucurându-ne de tihna Noii Anglii. Copacii sunt încă desfrunziți, dar simțim, cu ușurință, că primăvara este aproape.

Vineri, 5 aprilie 1974

O scrisoare de la Soljenițin
30/3/74

Dragă părinte Alexander:

Vă rog să mă iertați pentru că nu v-am scris mai devreme. Însă e greu să trăiești dacă nu te simți acasă. Nu mă refer doar la munca serioasă, răspuns la

scrisori, ci chiar la despachetatul lucrurilor – toate mă depășesc.

Nikita mi-a spus că intenționați să vizitați Europa. Aș vrea să veniți pe la mine, avem atâtea de discutat. Mă confrunt cu problemă greu de rezolvat – numărul bisericilor ortodoxe de peste hotare. Dar și mai important, vreau să mă spovedesc și să mă împărtășesc împreună cu familia mea. Este posibil?

Cu sinceritate, al Dumneavoastră, A.S.

Sunt plăcut impresionat de simplitatea, modestia și franchețea acestei scrisori.

Miercuri dimineață am călătorit cu avionul spre Montreal. Nu mă grăbeam, așa că am luat autobuzul de la aeroport spre oraș. Sentimentul meu preferat: solitudine și libertate într-un oraș necunoscut, într-o zi însorită. Orașul și oamenii își trăiesc viața de zi cu zi – care pentru mine este o sărbătoare. Conferință la Universitatea McGill. Seara, o minunată Liturghie a darurilor înaintea sfinților, cu un cor dirijat de Liz Vinogradov.

Am fost emoționat până la lacrimi de întregul grup de tineri. În ciuda opoziției mai vechii generații, caută și găsesc valori autentice.

În Montreal nepoata noastră, micuța Vera Tkachuk. Raiul este deschis copiilor; strălucește din ei.

Astăzi – ultima Utrenie din Post. Sâmbăta lui Lazăr se apropie și o dată cu ea, „dealul” pe care-l urcăm.

Sâmbăta lui Lazăr, 6 aprilie 1974

„Ridicând pe Lazăr din morți înainte de patimile Tale, ai devenit Învierea tuturor...” și cu adevărat ai înfrânt moartea. Această sărbătoare este punctul cel mai înalt al ortodoxiei, cea mai profundă

experiență a ei. Procesiunea copiilor cu ramuri de palmier.

Luni, 8 aprilie 1974

O celebrare minunată la Duminica Floriilor. Slujbe festive, mulți oameni în biserică. Ieri, mi-am petrecut ziua alături de nepoții mei – copii lui Serge și ai lui Anya. Seara, slujba Mirelui. Toate grădinile din Crestwood sunt încărcate de flori.

Letter a lui Cehov – “Vei găsi mereu destui oameni care pedepsesc...încearcă să-l găsești pe cei milostivi.”

Marțea Luminată, 16 aprilie 1974

Săptămâna Mare și Paștile – pline de încordare, înălțare, plenitudine. Sunt întotdeauna preocupat ca totul să iasă bine și, slavă Domnului, am parte mereu de același dar ceresc! Din nou același sentiment: cât este de ușor să transformi această frumusețe, plenitudine, profunzime, într-un scop în sine, într-un idol! Când încerci să le aplici vieții pe toate acestea, îți dai seama, cu uimire și cu teamă, că în viață reprezintă o cruce. Săptămâna Mare și Paștile ne deschid o viziune de viață și biruință care pătrunde inima precum o sabie.

Două zile acasă, în care am fost destul de ocupat cu copiii și nepoții.

Ieri, în „New York Times”, răspunsul lui Sakharov la „Scrisoarea adresată liderilor Rusiei”. Simt o iritare crescândă vizavi de Soljenițin și nu știu cum să reacționez. Înțeleg toate obiecțiile lui Sakharov – moderate, rezonabile, bine fondate – conflictul etern dintre profet și Levit. Profetul este întotdeauna lipsit de apărare pentru că împotriva lui stă un arsenal de idei deja probate. O profeție nu se potrivește unui cadru

deja existent, de aceea îl distruge. Din această cauză, o profeție trebuie interpretată.

Miercurea Luminată, 17 aprilie 1974

Nu-mi amintesc să fi văzut un soare atât de strălucitor, un cer atât de senin precum în aceste zile. Am slujit în fiecare dimineață o liturghie pascală cu o procesiune. Dacă ar putea cineva să le arate, tuturor, forța triumfătoare care țâșnește din aceste slujbe pascale!

Marți, 23 aprilie 1974

Moartea neașteptată a lui Serge B[outeneff] joia trecută. L-am împărțășit miercuri noaptea în spital, după care a murit. L-am îngropat în Săptămâna Luminată; slujba înmormântării a fost minunată, luminoasă, triumfătoare. Din nefericire, Biserica a pierdut – cu excepția acestei săptămâni – ceea ce ar fi trebuit să fie întotdeauna înmormântarea creștină. Oamenii preferă tonalitatea morbidă, înfrustarea înmormântărilor de azi. Tânărul Peter B[outeneff] i-a spus mamei sale: „Înțeleg acum legătura dinte Paști și moarte”. Această legătură este creștinismul, dar oamenii uită că moartea a fost zdrobită prin biruință.

Luni, 29 aprilie 1974

În această dimineață am mers la New York împreună cu L. Era prea devreme să mergem la Radio Liberty pentru înregistrări, astfel că ne-am oprit în Catedrala Sf. Patrick. Mesa era pe sfârșite, se împărțeau vreo patruzeci de credincioși. O mulțime de oameni care se rugau în tăcere, ingenuncheată în agitația și imbulzeala de pe Fifth Avenue. Stând în mijlocul lor, am simțit „pace și bucurie în Duhul Sfânt” (Romani 14:17).

Vara este aproape. Crestwood-ul este plin de copaci înfloriți: magnolii, corni, cireși, flori. Ieri mi-am petrecut ziua încercând să-mi pun ordine în lucrurile de pe birou. Nu mai puteam lucra într-o astfel de dezordine. O plimbare liniștită cu L.

Luni, 6 mai 1974

Ieri am fost Binghamton, unde am predicat la Utenie și apoi la Liturghie, după care am discutat cu enoriașii; în cele din urmă am avut o întâlnire cu clerul local. Îmi plac aceste incursiuni în fundamentele și rădăcinile Bisericii noastre. Nu sunt niciodată surprins de chestiunile elementare care îi preocupă pe oameni (calendar, ritual, acoperirea capului la femei, etc.). Aceste chestiuni sunt mai autentice decât discuțiile despre spiritualitate.

Luni, 13 mai 1974

O carte poștală de la Soljenițin:

Dragă părinte Alexander:

După ce veți fi ajuns în Zurich, luați un taxi până la noi. Vom porni neîntârziat spre munți, unde vom petrece câteva zile și veți avea timp să vă odihniți. Vom discuta acolo. Nu pot purta o discuție serioasă decât în afara orașului. În ultima zi ne vom întoarce acasă și veți sluji acolo.

Credeți-mă că este cel mai bun plan pe care l-am oferit cuiva. Fără hoteluri! Vă aștept.

Marți, 14 mai 1974

În timpul zborului cu avionul dinspre Boston, m-am gândit la viața mea. Prefer o viață contemplativă – Nu! Nu în sensul unei vieți intens spirituale, ci în viața cotidiană. Îmi place să citesc, să meditez, să scriu. Îmi plac prietenii și liniștea și sunt foarte fericit acasă

alături de familie. Dar sunt mereu condamnat la activitate – în biserică, la seminar; să iau decizii, să fiu „responsabil”. Cum să mă explic? Sunt prins mereu în activități cu care nu am de-a face. Sunt privit adeseori ca un avid de putere, ambițios și activist. Dar în conștiința mea știu prea bine că nu vreau puterea, nici nu o caut. Dar atunci cum se face că sunt implicat în toate și pentru tot? Sfârșesc prin a rămâne responsabil, și chiar un țap ispășitor. Am 52 de ani și nu mă pot hotărî ce să fac. Să continui ori să mă eliberez? Ce este bine și ce este lășitate? „Fiecare trebuie să-și urmeze calea atât timp cât merge în sus” (André Gide). Dar ce-i de făcut, căci nu știu care-mi este calea?

Marti, 21 mai 1974

Luni, 20 mai, am fost la Sf.Tikhon pentru o discuție cu episcopul Herman și episcopul Kyprian.* Drumul făcut pe acea vreme atât de frumoasă cu copacii înfloriți și câmpurile însoare a fost foarte plăcut. M-am cufundat în solitudine, fericire și liniște. După atâtea zile pline de agitație, a fost o bucurie deplină. Am discutat despre unificarea seminariilor noastre – o discuție care va trebui să continue pentru realizarea acestui țel.

Joi, 23 mai 1974

Înălțarea

După Vecernie, spovedanii. Încerc să spun tuturor același lucru: să se elibereze de sub povara meschinăriei. Meschinăria – inimii, a relațiilor interumane, a grijilor – nu lasă loc lui Dumnezeu în inimă, este într-adevăr demonică.

* Kyprian (Borisevich), arhiepiscop, mort în 1980 – rector al Seminarului Sf.Tikhon, Pennsylvania și arhiepiscop al Philadelphiei și al Pennsylvaniei de Est.

Lumea căzută este o lume meschină în care o viziune înaltă nu este percepută ca atare, iar o notă înaltă nu este auzită. Într-o lume meschină chiar și religia devine meschinărie. Perversitatea creștinismului nu se datorează ereziilor, ci căderii. O cădere în prăpastie, iar acolo se află meschinăria.

Aș vrea să scriu pentru mine cu cea mai mare sinceritate, care este credința mea. Aș vrea să mă gândesc la ordinea simbolurilor, a cuvintelor, a stărilor sufletești, etc. care-mi exprimă credința. Întrebarea esențială este: cum devine subiectivă credința obiectivă? Cum se maturizează ea în inimă pentru a deveni o credință personală? Când devin ale mele cuvintele folosite de către toți? Credința Bisericii și a Sfinților Părinți capătă viață doar atunci când este și a mea.

Sâmbătă, 25 mai 1974

Mai sunt două zile până îl voi întâlni pe Soljenișin. Sunt destul de emoționat, mă întreb cum va decurge întâlnirea. Telefonul sună într-una: spuneți-i lui S, convingeți-l pe S., întrebați-l pe S. Am auzit că S. se adaptează greu exilului, este nervos, iritat, insistent. Sunt liniștit. Ce trebuie să se întâmple se va întâmpla.

Luni, 17 iunie 1974

Ieri m-am întors din Europa. Din 28 până în 31 mai am fost în munți împreună cu Soljenișin – doar noi doi. Voi nota câteva însemnări pe care le-am făcut în fiecare seară. Voi putea să-mi dau seama de importanța acestor zile doar mult mai târziu.

„Întâlnire pe munte” (titlul este extras din dedicația scrisă de S. pe cartea ce mi-a dăruit-o) „Dragului părinte Alexander, în timpul întâlnirii

noastre din munți, datorată recunoașterii noastre reciproce”.

DIN CAIETUL DE LA ZURICH

Marti, 28 mai 1974

Ne apropiem de Zurich. Plouă mărunț. Deși n-am dormit deloc toată noaptea, mă simt treaz și ciudat: rețin toate detaliile. Totul este legat de întâlnirea mea cu Soljenițin. Acum vreau să-mi reamintesc totul: aștept bagajul, apoi, un taxi. Străzi umede, cotituri și, brusc, un lucru e clar: totul, la el, este simplu.

Miercuri, 29 mai 1974

Este ora 7 dimineața și îl aud pe S. în bucătărie. De jur împrejur – munți și cer albastru. Ieri, în Zurich, toată familia a venit să primească binecuvântare. Am servit ceaiul împreună. “Am sentimentul că vă cunosc pe toți atât de bine”. Iar soția lui, Natasha: “cât de bine vă cunoaștem și noi!”

Prima impresie despre A.S., după simplitatea, vigoarea, neliniștea și preocuparea sa – imediat, “să mergem”. Duce cu el o legătură mică de sacoșe maronii. Un zâmbet încântător. Am călătorit cu mașina pe un drum de munte aproximativ 40 de minute. Am ajuns la o casă destul de primitivă. Lucruri împrăstiate peste tot în bucătărie și pe birou. S. este, cu siguranță, un *intelligent* rus. Nici urmă de confort, fotoliu sau dulap. Totul este redus la strictul necesar. Hainele sunt aceleași pe care le-a purtat când a venit din Rusia. Un fel de bonetă, cizme de ofițer.

“Am atât de multe întrebări” – a pregătit o listă de întrebări.

Despre biserică: “M-am hotărât să vă răspândesc ideile”?! Despre cartea lui: “Citiți tot ce se

referă la biserică- voi corecte dacă este necesar.” Despre *Vestnik* etc.

Joi, 30 mai 1974

Am petrecut ziua precedentă împreună, plimbându-ne îndelung, discutând, o zi de neuitat. Când m-am întins în pat, mi se părea că trăiesc un basm. Nu voi putea să înțeleg ce mi se întâmplă decât mai încolo.

O discuție îndelungată despre multe capitole din cartea pe care o scrie. Acceptă de bunăvoie unele critici pe care i le aduc. Multe discuții despre Revoluție.

O nouă perspectivă asupra Rusiei și a istoriei sale. *Poporul* rus. Totul este nou, esențial.

S. este foarte politicos, preocupat de lucruri mărunte, pregătește cu stângăcie cina, taie ceva și prăjește. Este extraordinar de uman și de impresionant. Forță și spirit de convingere.

Despre Rusia spune: “aici”. Pentru el, Occidentul nu există. Nu-l interesează. Nu-l admiră pe Petru cel Mare. Pasternak “nu este rus”. Vrea să trăiască în Canada, să stabilească, acolo, o mică Rusie. “Doar așa, voi putea să scriu.”

Vorbește despre prima sa căsătorie...

“Știu că mă voi întoarce.” Este încredințat că va avea loc o schimbare în Rusia. Negare totală a democrației. Un “da” hotărât monarhiei. O sănătate morală incredibilă, simplitate, consecvență. Este susținătorul Rusiei, nu doar al culturii rusești. Criteriul religiei este salvarea Rusiei.

S. aude, preia, alege lucrurile ce-I sunt necesare scrisului, restul n-are importanță.

Atent la detaliile concrete: pregătește patul, ce vom mânca? Ia un măr.

Este ferm convins de misiunea lui – este atât de convins, încât aceasta îl face umil.

Mai degrabă, o înțelegere intuitivă decât cunoaștere. Ignoră toate lucrurile neesențiale și se concentrează asupra celor importante.

După două zile petrecute cu el, mă simt mărunț, legat de bunăstare, de griji și interese lipsite de importanță. Lângă mine stă un om care a luat asupra sa povara unei misiuni căreia i s-a supus cu desăvârșire, care nu mai folosește nimic pentru sine. Este extraordinar. Nici măcar o plimbare nu mai este pentru el o distracție, ci un act sacru. O astfel de credință mută munții! “Vă puteți imagina? Avocatul meu este în vacanță, se odihnește tot timpul...”

“Am hotărât împreună cu soția mea să nu ne temem de nimic”. Nici o urmă de sentimentalism, dar discuția prin telefon cu soția lui – atât de blândă și de afectuoasă.

Stau la biroul său înconjurat de o dezordine incredibilă. Munții sunt acoperiți de ceața dimineții. Sunetul delicat al clopotelor și behăitul oilor. Liliacul e în floare. Pentru el toate acestea nu sunt Elveția, nu sunt Occidentul; el se află “acolo”; sau mai bine zis “aici” după spusele sale. Adevărata Rusie se află acolo unde este el. Pentru el, este atât de clar, încât se adevărește.

Respinge, din instinct și cu mult tact, toate lucrurile inutile; care împovărează.

Nici un confort, bate un cui în perete, ca să-mi agăț prosopul.

În înțelegerea unui om atât de mare ai un simțământ al fatalității, în care este inclus totul (ceapa verde, laptele spumos, toate amănuntele care ne înconjoară)

O plimbare pe dealuri și prin păduri. O discuție îndelungată despre viață, suflet, credință.

Brusc, îmi vine în minte gândul: Nu va da pe din afară? Cum poate cineva să trăiască cu atâta intensitate? În timp ce vorbim, adună narcise galbene sălbatic; acasă caută o bună bucată de vreme după un pahar – iar a doua zi nu uită să le ducă soției.

Îmi arată cu mândrie mica-I grădină de legume: mărar, ridichi, ceapă verde.

Seara – o lungă spovedanie sus, la el în cameră – apusul de soare din spatele ferestrei.

“Să ne mai plimbăm o dată”. Atât de prietenos, cu atâta afecțiune. Niște zile extraordinare, pline de lumină și de veselie, petrecute la munte.

Voi mai avea vreodată, în viață, ocazia unei atât de simple întâlniri? Prefăcătoria nu e posibilă în prezența lui.

Miercuri, 5 iunie 1974

Ultimele însemnări (30 mai 1974) făcute în ajunul plecării noastre de la căsuța din munte. Ziua următoare, vineri, 31 mai 1974, va rămâne de neuitat.

Dis-de-dimineață, am plecat la Zurich împreună cu mama Natashei. Pregătiri pentru Liturghie. Spovedanii. După Liturghie, A.S. : “Cât a fost de bine, cât ne-a marcat, cât suntem de apropiați...”

În cele din urmă, după apăsarea chinuitoare a acestor zile, sunt, din nou, singur în aeroportul din Zurich. Iarăși ploaie și ceață. Aceeași mulțime occidentală, în fond, lumea mea în care mă simt bine, pentru că-I aparțin și pentru că, în această lume, sunt liber și singur.

Pentru prima dată, mă întreb dacă a fost un vis. S-a întâmplat cu adevărat? Sau a fost doar o iluzie? Iluzia va fi, inevitabil, zdrobită de obstacolele vieții.

Mi-e teamă pentru prima dată și simt tot mai multă milă de S.

Zurich, Paris. O afundare în realitate. Mama, fratele Andrei. Câteva conferințe, întâlniri, mese cu prietenii, o vizită la N. Struve cu care am discutat despre S. Va putea el supraviețui presiunii familiei sale, a Occidentului, a misiunii sale?

Joi, 6 iunie 1974

Astăzi, am primit o scurtă scrisoare de la S. :
"Te iubim!"

Simt că, în Paris, S. stârnește tot mai multă iritare. Ivirea lui în viețile noastre nu promite altceva decât tulburări și neînțelegeri.

Seara, am cinat la mama.

SFÂRȘITUL CAIETULUI DE LA ZURICH

Sâmbătă, 7 septembrie 1974

Am întrerupt însemnările pe perioada verii. Ne-am petrecut vara în Labelle. O vară plină de lumină, soare, fericire.

Luni, 16 septembrie 1974

În aceste zile am citit pregătindu-mă pentru un curs nou – *Liturghia Morții*. La început mi s-a părut ușor, dar ulterior, a devenit tot mai profund, mai complex. Moartea se află în centrul religiei și al culturii, iar atitudinea în fața morții o determină pe cea din fața vieții. Orice negare a morții sporește nevroza (nemurirea) la fel ca și acceptarea ei (ascetism, negarea trupului). Doar biruința asupra morții constituie răspunsul și presupune transcenderea negării și a acceptării – „moartea anihilată prin biruință”. Întrebarea care se pune este: „Ce reprezintă această

biruință?” Uităm adeseori răspunsul. De aceea ne simțim neajutorați când ne gândim la moarte. Moartea ne descoperă – trebuie să descopere – sensul vieții, nu al morții. Viața nu trebuie să fie o pregătire pentru moarte, ci o biruință asupra ei, astfel că, în Hristos, moartea devine biruința vieții. Noi învățăm despre viață fără a o pune în legătură cu moartea, și despre moarte, fără a o lega de viață. Când socotește viața doar o pregătire pentru moarte, creștinismul devalorizează viața și reduce moartea la „cealaltă lume”, care, de fapt nu există, pentru că Dumnezeu a creat o singură lume, o singură viață. Aceasta face creștinismul și moartea lipsite de sens, precum biruința; aceasta nu soluționează nevroza morții. Interesul pentru soarta de dincolo de mormânt a celor morți face eshatologia creștină lipsită de sens. Biserica nu se roagă *împrejurul* morților; ea este (*trebuie să fie*) *Învierea lor continuă*, deoarece Biserica *este* viața în moarte, biruința asupra morții, *Învierea de obște*.

„A ajunge la o înțelegere cu moartea ...”. La vârsta de 53 de ani, cred că a sosit momentul să mă gândesc la moarte, să o consider o încununare a viziunii vieții, o completare și dătătoare de sens. Simt această viziune a vieții într-o manieră pe care n-o pot exprima în cuvinte, dar din care mă hrănesc în cele mai frumoase momente ale vieții.

Ce dispăre în moarte? Urâciunea acestei lumi, răul, curgerea timpului. Ceea ce rămâne este frumusețea care înveselește și întristează în același timp inima. „Liniște”. Liniștea zilelor de sărbătoare care revelează plenitudinea și desăvârșirea Creației. Pacea lui Dumnezeu. Nu a morții, ci a vieții în deplinătatea ei, în stăpânirea-i veșnică.

Vineri, 20 septembrie 1974

Azi dimineață am rămas în pat într-o stare de beatitudine – deși cu o răceală zdravănă. Am avut timp să meditez. Mi-am dat seama cât îmi este de greu să fiu mereu în aceeași tabără. În tot ce iubesc și consider că este al meu, Biserica, religia, lumea în care am crescut și căreia îi aparțin văd adeseori deficiențe și lipsă de adevăr. În tot ce-mi *displace* – idei și convingeri radicale – văd uneori adevărul chiar dacă este relativ. În centrul religiei mă simt sufocat și mă consider un „contestatar” radical. Dar mă simt conservator și tradiționalist între contestatari. Nu mă pot identifica pe deplin cu un sistem, cu o viziune integrală a lumii sau cu o ideologie. Mi se pare că orice lucru încheiat, complet care nu este deschis altor dimensiuni constituie o povară și este autodestructiv. Văd greșeala dialecticilor care folosesc teza, antiteza și sinteza înlăturând posibilele contradicții. Eu cred că trebuie să existe întotdeauna loc pentru deschidere; aceasta este credința, în ea Îl găsim pe Dumnezeu care nu este o „sinteză” ci viață și plenitudine.

Luni, 23 septembrie 1974

Datorită noului meu curs de la seminar mă gândesc mereu la moarte. Groaza, teroarea morții este unul dintre cele mai puternice sentimente: regretul că părăsim această lume, „împărăția blajină a acestui pământ” (G. Bernanos). Dar dacă această „împărăție blajină” acest, cerc deschis, aceste dealuri și păduri inundate de lumina soarelui, această laudă a culorilor, a frumuseții și a luminii dacă toate acestea nu sunt altceva decât revelarea a ceea ce este dincolo de moarte: o fereastră spre eternitate? Da, însă această zi unică, luminile aprinse în amurg, tot ceea ce inima își amintește cu precizie – nu mai sunt, nu mai pot fi

aduse înapoi ... Dar inima își reamintește tocmai pentru că această z ne-a arătat veșnicia. Nu-mi voi reaminti această zi în veșnicie dar ea a fost o pătrundere în veșnicie, un fel de aducere aminte a veșniciei lui Dumnezeu, a vieții fără de sfârșit. Toate acestea au fost zise de mii de ori. Dar când pătrund inima devin o experiență reală... de unde, de ce? O astfel de pace și de bucurie, suprimarea fricii, a durerii și a tristeții umple inima. O singură dorință rămâne: să putem păstra acest sentiment fără a-i pierde mireasma în freamătul cotidian. Aproape că auzisem (doar „aproape”) „căci pentru mine viață este Hristos și moartea un câștig”. Și atunci, cum ar trebui să trăim? Să adunăm viață pentru eternitate, adică să ne trăim viața ca și cum ar fi veșnică. Să semănăm bunurile noastre astfel încât „dincolo” să răsară indestructibile. Dar putem alege să trăim „adunând moarte”, să trăim după „pofa trupului și pofa ochilor și trufia vieții” (I Ioan 2:16), care este deja un chin, deja moarte. Ne putem înrobi activității cotidiene, ne putem seca inima ori să slujim idolilor – un impas – moarte...

Miercuri, 25 septembrie 1974

Pentru a schimba atmosfera ortodoxiei, trebuie să învățăm să ne privim în perspectivă, să ne căim și, dacă este nevoie, să acceptăm schimbarea, transformarea. În ortodoxia istorică, criteriile autocriticii lipsesc cu desăvârșire. Ortodoxia s-a definit pe sine: împotriva ereziilor, a occidentului, a orientului, a turcilor, etc. Ortodoxia este întrețesută cu afirmarea de sine și un triumfalism exagerat: acceptarea greșelilor înseamnă distrugerea temeliei adevăratei credințe.

Tragedia istoriei ortodoxiei este văzută întotdeauna în triumful răului din afară: persecuțiile,

jugul turcesc, comunismul – niciodată cel din interior. Și atât timp cât aceste convingeri u se schimbă, sunt sigur că o revigorare a ortodoxiei nu este posibilă. Numeroasele obstacole care stau în cale acestei revigorări nu se datorează celor păcătoși, ci își află originea în ceea ce *pare* a fi esența ortodoxiei: în primul rând – un fel de pietism încărcat de superstiții și dulcegării, inaccesibil vreunei culturi. Un pietism ce are o dimensiune păgână și diluează ortodoxia într-o religiozitate sentimentală. În al doilea rând – o tendință gnostică a credinței care a început ca o influență elenistică și a devenit un intelectualism cartezian occidental. În al treilea rând – dualismul formal de pietism și teologia intelectuală, care au înlocuit, în viziunea creștină asupra lumii, eshatologia ei primordială. În al patrulea rând – cedarea ortodoxiei în fața naționalismului, cu aspectele-i păgâne autoritare și negative. Această combinație este oferită drept „ortodoxie autentică” și orice încercare de examinare a ei este condamnată imediat ca erezie. Nimic nu este mai periculos decât apărarea fanatică a Ortodoxiei.

Joi, 26 septembrie 1974

Am petrecut două ore împreună cu N., care este interesat de antropologie. Este nefericit, frustrat și supărat. Cum ar putea cineva să-i explice că, de fapt, îl interesează doar propria-i persoană, rolul său în viață, și că acest interes se află la originea nefericirii sale – întotdeauna se întâmplă astfel, fără excepție. Să fii detașat de lume nu înseamnă să o părăsești, pentru că și această părăsire a lumii poate fi, de fapt, o căutare a sinelui; ci înseamnă eliberarea de toată grija legată de locul „meu”, rolul „meu” și apoi, începerea unei vieți care „depășește orice înțelegere”.

„Dacă nu moare, nu va mai trăi”. Aceasta se aplică trecutului. În creștinism nu avem de-a face cu sensul istoriei sau al naturii, ci cu moartea și învierea ca o biruință continuă a lui Hristos asupra istoriei și a naturii. Pentru a deveni viața noastră, trecutul trebuie să moară în noi doar ca trecut, natura doar ca natură, istoria doar ca istorie. Aceasta este unicitatea lui Hristos și a creștinismului. Împărăția lui Dumnezeu transcende și cucerește atât natura, cât și istoria, dar ni se deschide nouă, prin natură și istorie. Începutul și sfârșitul tuturor: „Hristos este același azi, ieri și întotdeauna”. Totul se clarifică doar atunci când problema morții este soluționată.

Vineri, 27 septembrie 1974

M-am întrebat: ce face autentică o operă de artă și care este secretul perfecțiunii sale? Mi se pare că acesta stă în împletirea dintre lege și frumusețe. Dacă la nivel spiritual, religios, frumusețea se află în contrast cu legea, aceasta se întâmplă tocmai pentru că frumusețea înlocuiește și anihilează legea. Dar fără lege, frumusețea nu este posibilă, tocmai pentru că sunt interdependente: ca imagine și împlinire, formă și conținut, idee și realitate. Așadar, frumusețea este aceeași lege, dar o lege transformată în libertate, golită de legalitate, adică de caracterul ei negativ, restrictiv. Acest lucru este evident mai ales în artă. Artă începe cu „legea”, adică cu îndemânarea, supunerea și umilința, acceptarea formelor. Dar arta este desăvârșită în frumusețe: când forma devine conținut, aceasta descoperă conținutul, este conținutul.

Luni, 7 octombrie 1974

Sâmbătă am sărbătorit la seminar ziua învățământului ortodox. Am așteptat-o cu neliniște, dar

când a sosit – bucurie! O mulțime de oameni, soare și corturi festive. La Liturghie s-au împărțit sute de oameni. Aceasta este biserica; te simți bucurios să te integrezi vieții sale. Mi-am petrecut ziua stând în picioare, felicitând, îmbrățișând și întâmpinând – și nici măcar nu am fost obosit. Deși fiecare dintre noi se poate simți slab și lipsit de importanță, atunci când suntem împreună simțim reflectată lumina – unică în lume – a iubirii lui Hristos. Ruși, arabi, greci, ucrainieni: unde altundeva se mai întâlnesc, dacă nu „în Hristos”? Aceasta este însemnătatea și unicitatea acelei zile.

Citind ziarele, vedem prăbușirea tot mai accentuată a lumii occidentale. Criză în Portugalia, haos în Italia, victoria partidelor de stânga la alegerile din Paris. Sunt înfuriat nu atât de mult de partidele de stânga, cât de falimentul extraordinar al „Dreptei” care a generat această prăbușire, acest impas, lipsit de orice vis sau ideal. Monotonie sufocantă a capitalismului, a consumerismului, decăderea morală a lumii pe care au creat-o. Ce se „pune în loc” este și mai rău. Vinovații sunt cei care, având puterea și oportunitatea, au condus lumea spre acest impas.

Libertate? Capitalismul a redus-o la libertatea profitului. Păcatul capital al democrației este dependența ei de capitalism. Capitalismul are nevoie de libertatea garantată prin democrație, dar această libertate este ulterior trădată și deformată de către capitaliști. Cercul vicios al lumii occidentale este democrația lipsită de moralitate – cel puțin așa mi se pare mie.

Alegera este înspăimântătoare: o „Dreaptă” sau o „Stângă” și mai teribilă – ambele desconsideră în aceeași măsură omul și viața. Nu pare a exista o a treia alegere care, evident, ar trebui să fie cea creștină. Dar

până și creștinii sunt împărțiți între dreapta și stânga, fără a avea o altă poziție.

O vară binecuvântată, un început de toamnă minunată cu frunzele-i ruginii în lumina aurie a creației divine.

Marți, 8 octombrie 1974

„Este greu bogatului...”. Este evident faptul că esența creștinismului constă în renunțarea la avere, oricare ar fi ea. Frumusețea sărăciei! – există, desigur, și o urătenie e sărăciei. Creștinismul este luminat doar de smerenie, de o inimă înfrântă. Sărăcia nu constă neapărat în lipsuri – aceasta este urătenia ei – ci în a fi mulțumit cu ceea ce ai.

Miercuri, 9 octombrie 1974

Ieri am întâlnit un tânăr care venise să discutăm despre cartea mea „*For the Life of the World*” – era evident că o citise în întregime, subliniase textul, adăugase note pe margine. Avea întrebări legate de simbolismul vieții, despre realitate, etc. Mi-a fost greu să-i explic următoarele: Creștinismul – Biserica – este singura întâlnire posibilă și autentică cu Realitatea lui Dumnezeu și a toate. De aceea Creștinismul este sacramental. Taina este revelația, întâlnirea, cunoașterea, comuniunea.

Am auzit la televizor discursul despre inflație al președintelui. Ceea ce nu spune nimeni și, evident, nimeni nu înțelege, este faptul că „inflația”, în zilele noastre, este, înainte de toate, o condiție spirituală, psihologică, o formă de conștiință. Întreaga lume a devenit o „inflație” de cuvinte și sentimente, de relații cu viața. Inflația este precum o broască ce se umflă și apoi se dezumflă (un basm). Când începem să numim paznicul unui magazin „inginer de întreținere”

devenim bombastici. Iar când aerul pe care-l respirăm este plin de exagerări, viața este distrusă. Dacă totul este o minciună, dacă totul este exagerat la nesfârșit, deformat, nu mai există nici o măsură în lucruri. De ce să crească prețul unui produs cu trei cenți, când poate crește cu un dolar – și va fi acceptat? Trebuie să începem nu cu un efort economic, ci cu unul spiritual – o luptă cu inflația – ca o stare a inimii și a minții.

Îmi amintesc zilele tinereții mele, când, îndreptându-mă spre biserică în lumina aurie a dimineții, trăiam o revelație, o fericire tainică. Și întreaga-mi viață, în adâncul meu, a fost o căutare a acestei fericiri. Să o simt iarăși! Restul este relativ, muncă forțată. Ar trebui să ne temem de relativism. Dar pentru că există un absolut, totul devine relativ în lumina lui. Dacă Există Dumnezeu, principiile *mele* sunt inutile – Dumnezeu îmi este de ajuns. Dacă nu, atunci principiile nu ne salvează, nici nu pot crea ceva.

Marți, 22 octombrie 1974

Ieri am avut o întâlnire de facultate la noi acasă. Destul de pașnică, da, Doamne, cât le este de greu oamenilor nu doar să cadă de acord, ci, pur și simplu, să se asculte unul pe celălalt. Și dacă asta se întâmplă într-un grup restrâns de oameni care gândesc asemănător, ce se întâmplă în lume, în general? Neînțelegerile și înstrăinarea constituie esența păcatului originar. Comuniunea poate fi restabilită numai „în Hristos”.

→ Zile însoțite și răcoare. Frunze ce cad ușor. Întotdeauna sunt impresionat de lumina tristă a toamnei.

Marți, 29 octombrie 1974

Astăzi este ziua de naștere a lui Johnny Hopko^{*}; împlinește zece ani. Mi se pare că abia ieri am fost în Boston ca să-l întâlnesc pe fiul meu la Harvard, unde studia – și am fost anunțat prin telefon că s-a născut primul meu nepot! De atunci au trecut mulți ani din viața mea și o pot reconstitui în minte. Dar acea vreme, tot timpul și realitatea lui au dispărut, s-au afundat într-un fel de abis. Între atunci și acum – o dimineată cețoasă și apoi o zi însoțită de toamnă – pare că n-a fost nimic. [Timpul nu zboară; este risipit.]

Dincolo de fereastră, ceața dimineții străpunsă de frunzele aurii. Veverițele saltă pe ramuri. Totul este viu și se mișcă în absența timpului. Extraordinar! Într-o viață spirituală, această absență a timpului *este* realitatea, unica realitate. O viață căzută este o dezintegrare în această absență a timpului, o comuniune cu moartea, pe când într-o viață spirituală, absența timpului este o comuniune cu viața.

Vineri, 1 noiembrie 1974

Ziua Tuturor Sfinților – Când eram copil, în Paris, mergeam la cimitirul ce era încărcat de flori, mai ales crizanteme. Îmi amintesc contrastul dintre ziua mohorâtă și ploioasă și mormintele împodobite. În anul 1935, în această zi m-am îmbolnăvit de peritonită, fiind la un pas de moarte.

La Mănăstirea Sf. Tikhon am citit cartea lui F. Jeanson despre Sartre, într-o colecție intitulată „*Writers Before God*”^{**}. Vreau să citez un pasaj care mi s-a părut deosebit:

^{*} Hopko, arhidiacon John – nepot al părintelui Schmemmann, absolvent al Seminarului Sf. Vladimir.

^{**} Francis Jeanson *Les écrivains devant Dieu* P. Desclee de Bronwer (1966)

„Am ajuns la necredință nu dintr-un conflict cu dogmele, ci datorită indiferenței bunicilor mei. Credința în Dumnezeu – la acel moment și în acea ambianță – era atât de sigură pe sine, încât a devenit atât de pașnică, liniștită și discretă, încât un ateu ar fi părut original, nebun, fanatic – un Sartre care era obsedat de Dumnezeu, care vedea absența Lui pretutindeni, și care nu-și putea deschide gura fără să-I pronunțe numele; pe scurt, un om care avea „convingeri religioase”.

Societatea respectabilă nu avea nici una; credea în Dumnezeu în așa măsură, încât nu vorbea despre El”.

Când mă gândesc la seminarii – al nostru și Sf. Tikhon – îmi dau seama că poți iubi religia ca orice altceva în viață: sportul, știința, colecționarea de timbre; o poți iubi ca pe un lucru în sine fără vreo legătură cu Dumnezeu, cu lumea sau cu viața. Religia fascinează, este antrenantă. Are tot ceea ce caută un anume fel de oameni: estetică, mister, sacru, sentimentul valorii sinelui și o profunzime unică etc. Această religie nu este neapărat credință. Oamenii așteaptă și însetează după credință – iar noi le oferim religia – o contradicție care poate fi destul de profundă și dureroasă.

Luni 4 noiembrie 1974

Se împlinesc 20 de ani de la hirotonirea mea întru diacon la Paris. Mă simt epuizat după toată agitația săptămânii trecute. Când sunt singur mă simt descurajat. Nimic din ceea ce fac nu mi se pare necesar: articolul pe care-l scriu pentru revista *Kontinent* despre *Criza creștinismului* și tot ce trebuie să fac – scrisori și hârtii împrăștiate pe birou. Toți cei din jur par să știe cu precizie ce trebuie făcut; au un

scop bine definit în timp ce eu am mereu sentimentul că nu prea știu ce, unde, de ce ... Fac muncă de întreținere, astfel încât conductele să funcționeze, apa să curgă, pentru ca să fie lumină și bunătațe. Nu acționez din convingere, ci mai degrabă din inerție.

Vineri 8 noiembrie 1974

În urmă cu 41 de ani directorul Școlii Corpului de Cadeți, generalul Rimsky – Korsakov trecea la cele veșnice. A fost un om care a jucat un rol însemnat în viața mea. Datorită lui am descoperit poezia și literatura rusă. Îmi citea și mă lăsa să-i citesc caietele cu poezii și citate din literatură. Și aceasta într-o școală militară în care nimeni nu trecea dincolo de epoleți, regimente și „gloria rusească”! Moartea lui a fost prima mea întâlnire conștientă cu moartea. Pentru că aveam un hol foarte strâmt noi – cadeții mai în vârstă, aveam 13 ani – am fost obligați să-i purtăm trupul într-un cearșaf din dormitor până la biserică. Atunci mi-am dat seama pentru prima dată în viață de izolarea și golul lăsat de moartea unui prieten apropiat, de caracterul efemer al vieții însăși.

După moartea sa, m-am înstrăinat de școala de cadeți. Totul inclusiv epoleții și gloria rusească a devenit anost, inutil astfel că după un an le-am cerut părinților să mă transfere la un liceu francez – Lycee Carnot.

Patru oameni au exercitat o influență majoră asupra mea: generalul Rimsky – Korsakov; preotul școlii, părintele Savva care m-a inițiat în slujbele bisericești și ritual; profesorul W. Weidle care m-a inițiat în literatura rusă și în arta italiană și profesorul

Cyprian [Kern] * care m-a „însoțit” în timpul studiilor mele teologice de la institutul Sf. Serghie din Paris și mai ales prietenul meu. Toți aceștia au devenit o parte a conștiinței mele în timp ce alții doar au influențat-o. Sunt sigur că fiecare dintre aceștia a fost la rândul lui influențat de persoana mea. Probabil că au avut într-un fel și ei nevoie de mine și ne-am iubit foarte mult. Cu cât este mai importantă o întâlnire personală, o iubire reciprocă personală decât o influență pur intelectuală.

Toamnă. Tot mai multă lumină.

Marti, 12 noiembrie 1974

Ieri seară a avut loc un seminar la facultate. Liniște și căldură. Două referate prezentate de istoricii noștri M[eyendorff] și E[rickson]. Mă gândesc mereu la educația teologică în general, și la istorie în special. Ideal ar fi ca studiul istoriei Bisericii să elibereze oamenii din înrobirea trecutului, specifică conștiinței ortodoxe. Ar fi însă „ideal”. Îmi amintesc cât de greu mi-a fost să mă eliberez de Bizanțul idealizator, vechea Rusie, etc. și de fascinația acestui „joc”. Un student al zilelor noastre care nu cunoaște nici un fel de istorie este incapabil să-și formeze o viziune de ansamblu asupra lumii. Biserica nu are o istorie sacră, precum istoria biblică. Doctrina noastră, care aplică un regim special istoriei bisericești, o transformă în mod inevitabil într-o istorie sacră și denaturează chiar învățătura despre Biserică și percepția esenței sale. Există ceva care ar trebui să fie îndreptat, dar cum? Nu știu. Pe de o parte sunt de acord cu istoricii, deoarece fără o perspectivă istorică ar exista false absolutisme.

* Părintele Cyprian (Kern) mort în 1960 – duhovnicul părintelui Schmemmann; profesor de Teologie Patristică la Institutul Sf. Serghie din Paris

Pe de altă parte, sunt de acord cu cei din grupul pastoral care tind să limiteze istoria în favoarea unei Biserici reale, vii.

Formula de bază este aceeași: eshatologică. Biserica este prezența în timp și în istorie a sfințeniei și a sacralului. Tot ce aparține timpului și istoriei este legat de Împărăția lui Dumnezeu, și este evaluat în funcție de această legătură. Viața Bisericii este tăinuită împreună cu Hristos în Dumnezeu. Biserica nu trăiește în istorie, ci în Împărăție. Evenimentele istorice ale Bisericii – precum Consiliile Ecumenice – sunt importante în măsura în care ele constituie un răspuns dat lumii, o afirmare a mântuirii și a transfigurării. În momentul în care sunt absolutizate și câștigă o valoare în sine (per se) și nu raportate la lume; cu alte cuvinte, atunci când le transformăm într-o istorie sacră, le lipsim de adevăratul lor sens și adevărata lor valoare. Din această cauză, premisa obligatorie pentru studierea istoriei bisericii trebuie să fie scoaterea ei din condiția de absolut sacru – care este adeseori o povară asupra ortodoxiei.

Joi, 14 noiembrie 1974

Citind ultimele articole și scrisori ale lui Soljenițin, mă gândesc la pericolul iminent al „ideologilor”. Mi se pare că orice ideologie este dăunătoare pentru că este în mod inevitabil reductivă și identifică orice altă ideologie cu răul, iar pe sine, cu adevărul, când, de fapt, atât adevărul, cât și bunătatea sunt întotdeauna transcendente. O ideologie este idolatrie; așadar este rea și-i face pe oameni răi.

Credeam că Soljenițin va propovădui o eliberare de ideologii care au otrăvit conștiința rușilor și a lumii în general. Dar, precum este cazul atâtor

filosofi și scriitori, fiecare este determinat să-și cristalizeze propria ideologie – pro sau contra.

Ieri i-am arătat nepoatei mele orașul New York, Broadway-ul și fosta noastră locuință peste drum de Seminar*, unde am locuit 11 ani. Cât de mult din această perioadă a vieții mele a devenit un trecut îndepărtat – perioada anilor cincizeci, înainte de a ne muta la Crestwood, plecat din New York, când m-am implicat în treburile bisericii. Mulți dintre prietenii noștri din New York au murit trăgând o linie de separație între atunci și acum. Iar acum anii șaptezeci, o întâlnire cu bătrânețea. Probabil. Simt, oare, începutul unei sinteze interioare, a unei viziuni clare? Un lucru este sigur, și anume fericirea deplină a familiei mele: casa, copiii, nepoții. Prezența unei bucurii tainice.

Când privesc în urmă văd, înainte de toate, un soare aflat la jumătatea drumului ce luminează toți acești ani.

Îmi amintesc patru perioade foarte diferite din viața mea: anii treizeci – copilăria mea în Paris, anii minunați ai emigrației rusești și ultimele raze ale mediului european; anii patruzeci – războiul, prăbușirea acelei lumi, teologia, familia, preoția, tinerețea; anii cincizeci – creativitate, fericire; anii șaizeci – implicare în treburile bisericii. Și brusc, am sentimentul că este mai mult trecut decât viitor, și că totul de acum încolo va fi rezumatul, recapitularea a ceea ce a fost deja.

* Între anii 1947 și 1972 – Seminarul Sf. Vladimir funcționa în New York pe strada West, nr. 121, într-o clădire aflată în proprietatea Seminarului Uniunii Teologice.

Duminică, 17 noiembrie 1974

După Liturghie ne-am bucurat de liniștea casei (soare, copaci desfrunziți) și am ascultat „*St. Mathew's Passion*” de Bach. Ascultând-o, mi-am reamintit prima „întâlnire” cu această muzică deosebită, în căsuța noastră din *L'Etang, la Ville*, Franța. M-a cucerit încă de atunci. Și de fiecare dată când o ascult, mai ales acele pasaje precum tânguirea fiicei Sionului și corul final, trag aceeași concluzie: cum este posibilă necredința în Dumnezeu într-o lume în care a fost creată și în care se ascultă o astfel de muzică?

Luni, 18 noiembrie 1974

Am luat masa la familia K[ishkovsky] în Sea Cliff. M-au impresionat cu simplitatea și bunătatea lor autentică. N-am discutat despre ceva important, dar am simțit că am atins lumina.

Alegeri în Grecia. Război în Orientul Mijlociu. Grevă în Paris. Este imposibil să soluționezi ceva cu obsesia lumii legată de „drepturi”. Este nevoie de o revoluție spirituală, însă nu există nici o șansă în această direcție, datorită mentalității de azi a oamenilor. Tot ce știu oamenii este autoafirmarea și blamarea greșelilor *celorlalți*. Trăim într-un fel de schizofrenie: pe de o parte, moralitatea creștină este percepută doar ca o moralitate individuală, iar în relațiile cu oamenii și biserica lor, creștinii sunt primii care trăiesc în mândrie, autoafirmare și nevoie de extindere. De unde mai poate veni căința sau smerenia? „Eu” aș putea ceda, dar „noi” nu vom ceda niciodată, pentru că „noi” avem dreptate – întotdeauna; nu putem trăi nici măcar un minut fără „dreptul nostru”. Oamenii își bat piepturile precum liberalii care se căiesc cu atâta superficialitate și grosolanie pentru desconsiderarea minorităților, etc. Creștinismul constă

în îndreptăţire şi concesi, permiţând biruinţei să triumfe: Hristos pe cruce şi” cu adevărat, acesta este Fiul lui Dumnezeu.

În ajunul sărbătorii Crăciunului încercăm să explicăm studenţilor de ce venirea în lume a lui Dumnezeu în chipul unui copilăş nu reprezintă doar o *chenoză* – o golire a divinităţii – dar şi cea mai potrivită revelaţie a lui Dumnezeu. În acel Copil nu este nevoie de putere, glorie, „drepturi”, autofirmare, autoritate sau putere.

Tocmai am recitat ce am scris şi m-am oprit la cuvintele: Etang la Ville, unde am locuit între anii 1945-1951. De acolo am plecat pentru a fi hirotonit, apoi pentru a sluji într-o parohie. De acolo, am plecat la primul curs pe care l-am ținut la Institutul Sf.Serghe. De acolo a plecat L., pentru a da naștere lui Serge şi Masha.

Eram extrem de săraci – atât de săraci, încât, după ce-I hrăneam pe copii, ne culcam, adeseori, nemâncăți. Dar, ce ani fericiți am petrecut acolo! Locuiam lângă o pădure foarte frumoasă, într-o căsuță de bărne. Ne plimbam, adeseori, prin pădure. Îmi amintesc aceste plimbări, stejarii, mestecenii, narcisele, lăcrămioarele – toate acestea mi-au rămas întipărite, oarecum, în memorie, în legătură cu cuvintele: “Hristos, un nou Sf. Paști!”

Marti, 26 noiembrie 1974

În această dimineață, după Utrenie, am purtat o discuție cu N., un tânăr student, despre prietenia sa cu un student mai vârstnic. Ce-ar fi zis în legătură cu această veșnică problemă? Cum să te aperi în fața emoțiilor, a sentimentalității; împotriva acestor „prietenii” ce se înfiripă sub masca dulceagă a retoricii religioase şi a senzualității, unde poți deja distinge

ameţeala ce precede căderea? Să-i sperii pe oameni cu iadul? Să-l citezi pe Ap. Pavel? Aceasta nu este o chestiune de „moralitate”. Nu scriu acestea ca o justificare a „prietenii speciale”. Ştiu că putem şi trebuie să ne opunem acestora, dar nu cu moralitate sau cu interdicție aspră. Inspirația purității, autodisciplinarea spirituală, libertatea interioară reprezintă înfrângerea tuturor ispitelor.

Vineri, 29 noiembrie 1974

Ieri – Ziua Recunoștinței – la părintele Tom şi Anya, în Wappingers Falls. Întreaga familie: copii, nepoții, familia Vinogradov şi nepoata mea Natasha. Nouăsprezece oameni în jurul mesei – o zi minunată! Mai întâi, o liturghie calmă. Apoi – este o tradiție deja – o vizită la proprietatea lui Roosevelt. Un soare hibernal, diafan, o zi fără vânt, liniștea acestor parcuri şi camere unde era atâtă viață. Şi iarăşi aceea lumină minunată undeva, dincolo de râu, raza strălucitoare a soarelui reflectată de o fereastră. Seara, curcanul tradițional. Copii au cântat “Let All Mortal Flesh Keep Silent”, “The Archangel’s Voice”, “Jacob’s Ladder”, “The Noble Joseph” şi colinde de Crăciun. Bucuria şi plenitudinea vieții. Pace!

Sâmbătă, 30 noiembrie 1974

Adeseori oamenii simt o frică instinctuală de a recunoaște Absolutul, de a-şi pierde libertatea şi de a se implica. Se complac într-o stare de impulsivitate; le este teamă de lucrurile clare, le este teamă să aleagă. Astfel, se retrag; se zăvorăsc în ei înşişi şi rezistă în mod pasiv.

Astăzi aniversăm al 28-lea an de la hirotonirea mea întru preot. Îmi amintesc atât de bine acea zi. Mergeam împreună cu L. de-a lungul străzii de

Crimee, spre biserica St. Serge. Am ajuns devreme, astfel că ne-am plimbat tăcuți prin parc. Era o zi înnorată. Îmi amintesc că-l văzusem pe tata în biserică – destul de neobișnuit, atât de devreme – când am tămâiat, ca diacon. Nu-mi amintesc momentul hirotonisirii. Doar bucuria părintelui Cyprian, care m-a purtat în jurul mesei altarului, mulți oameni în biserică, noua mea sutană din Grecia, prima mea vecernie în acea seară, multe urări de bine. Tot ce-a rămas este un imens sentiment de recunoștință pentru tot ce am primit în viață, pentru toată fericirea pe care n-am meritat-o, atât de multă fericire! Iar în timp ce scriu, un soare roșu strălucitor îmi luminează cărțile, multe dintre ele adunate în acele zile, în urmă cu atâția ani.

Îmi amintesc cum, în copilărie, eram duși la biserică în fiecare zi de 4 decembrie, la slujba ținută în cinstea regimentului rusesc, alături de care luptase și tatăl meu în timpul primului război mondial. După slujbă, câțiva foști ofițeri încărunțiți de vreme mergeau la un restaurant pentru a-și sărbători întâlnirea lor anuală. Acum n-a mai rămas nici unul dintre ei, și doar fratele meu mai este în biserică, alături de cor și de lumini. Nu mai există nici regimentul, nici oamenii, ci doar o amintire, o idee platonică. Rememorarea unei amintiri. Consider că scopul acestui jurnal și nevoia instinctivă de a-l scrie stă în dorința de a ține totul în mine și de a nu fi redus la un singur lucru – „decan al Seminarului Sf. Vladimir” sau ceva asemănător.

Niciodată n-a fost acel regiment rusesc mai viu decât în timpul acelor reuniuni și slujbe pariziene, când memoria îl purifica de realitatea deformantă.

Aceasta este esența unei sărbători: „Îți sărbătorim amintirea”.

Vineri, 13 decembrie 1974

Meditând asupra dezbaterilor despre Soljenișin, consider că orice dezbateri este, înainte de toate, o dezbateri asupra ierarhiei valorilor, a bogăției inimii și a „unicului necesar”.

Gândindu-mă la propria-mi viață, cum a reușit acest „unic necesar” să-mi cucerească inima? – Prin mama mea, biserică, prieteni, experiența „celeilalte” viziuni, a unei lumini tainice, o dorință, bucurie în viața înseși. Apoi testarea, aprofundarea în timpul anilor petrecuți la Institutul St. Serge, prin experiența ulterioară, fragmentată a Bisericii, și mai târziu o sinteză: comică, istorică, ecclesiologică. Apoi Rusia: unui copil emigrant „întâlnirea” cu Rusia, cu spiritul și cultura ei? Emigrare: „dacă nu moare, nu va trăi...” Occidentul: adevărul și neadevrul lui, libertatea, eliberarea, ultima alegere, slujbe, jertfă.

Sâmbătă, 14 decembrie 1974

Ieri la Seminar a avut loc o reuniune de Crăciun – veselie, lumină. Sunt mereu surprins cum studenții, atât de neajutorați în rezolvarea propriilor probleme, pot vedea cu atâta precizie și claritate esența celorlalți (în acest caz, profesorii).

Joi, 19 decembrie 1974

Astăzi (după vechiul calendar) este hramul bisericii Sf. Nicolae din Whitestone. Ca de obicei, sunt extrem de fericit când văd opt preoți tineri, un cor tânăr, parohia plină de mișcare și entuziasm. Îmi amintesc aceeași parohie de acum douăzeci de ani. Cât de dureroasă și de dificilă a fost trecerea la noua viziune.

Vineri, 20 decembrie 1974

Ultima zi înainte de vacanță. La Utrenie, doar câțiva studenți. Raze de soare reflectate pe pereții capelei. Ieri primul canon dinaintea sărbătorii Crăciunului. Atmosfera mea favorită a unui „Ajun” – anticipare și bucurie.

Părintele Tom [Hopko] și părintele Paul [Lazor*] sunt fascinați de amintirea arhiepiscopului Evlogy din Paris.

Am discutat despre emigranții ruși din parohia americană a părintelui Paul, despre caracteristicile lor și despre viziunea lor specifică asupra bisericii. Întrebarea părintelui Tom și a părintelui Paul a fost: se poate ridica o parohie doar „pe temelia lui Hristos”? Putem oare depăși contopirea dintre Biserică și „trupul și sângele” oamenilor? Aceasta este problema esențială a Ortodoxiei americane și a Ortodoxiei în general, în secolul al douăzecilea, probarea transcendenței, a adevărului și a universalității sale. Dacă adevărul ei este doar despre această lume (sfîntirea vieții), se va prăbuși. Dacă Ortodoxia este adevărul despre Împărăția lui Dumnezeu, atunci va triumfa. Biserica primară a fost triumfătoare doar prin bucuria eshatologică, experiența neîndoieșnică a Împărăției, care vine cu putere, cu sentimentul și viziunea „răsăritului misterioasei zile”. Pentru majoritatea ortodocșilor pare savant și abstract. Pentru ei, singura alternativă la „trup și sânge” la căile concrete ale Ortodoxiei, la rațiune, se află în spiritualitatea imaterială destul de individualistă. Nu mai există o altă alternativă.

În timp ce ascultam ieri imnurile dinaintea sărbătorii – „Hristos S-a născut spre a ridica omul

căzut”, „Tainica grădină”, această colecție de minunate imagini și simboluri – m-am gândit: inima, esența Bisericii este aici în această goană neîntreruptă spre „absolut” ca un dat, văzut și simțit deja. Biserica *este* taina Împărăției. Întrebarea este de ce creștinii uită aceasta și care ar fi calea de întoarcere? Esența revigorării ortodoxe și a minunii universale ar trebui să fie mărturisirea Împărăției și chemarea oamenilor la ea. Totul este aici: depășirea secularismului, răspunsurile la problemele contemporane ale culturii, istoriei, religiei, etc. Puțini oameni înțeleg aceasta și mai puțin decât toți, teologii care sunt destul de surprinși că lume și Biserica sunt atât de indiferente la cercetările lor științifice. De ce oamenii preferă, fie să reducă Biserica la biserica rusă, greacă sau oricare alta, fie să se afunde într-o literatură spirituală (uneori dubioasă). Dar Creștinismul ortodox nu este nici rus, nici grec, nici de altă naționalitate, iar noi le spunem aceasta oamenilor. Noi le spunem că acesta luminează întreaga viață. Dar oamenii se simt ruși sau orice altceva și cer bisericii să lumineze viețile lor, realitatea lor. De dragul cărei realități le cerem noi să-și înfrângă această dorință? „De dragul Bisericii”, răspundem noi. Dar unde este realitatea Bisericii? Aceasta este întrebarea. În realitate, Biserica trăiește în și prin Împărăție; *aceasta* este realitatea ei, viața ei, cu adevărat propria-i viață. Misiunea Bisericii este să facă accesibilă lumii trăirea Împărăției, și nu să reducă Împărăția lui Dumnezeu la ceva din lume.

* Lazor, părintele Paul – paroh al Bisericii Sf. Treime, New Britain, numit decan al Seminarului Sf. Vladimir din anul 1977

Capitolul III 1975

Luni, 20 ianuarie 1975

Zăpadă și ger. Ieri am fost la Wilmington Delaware pentru conferința mea din fiecare an. După Paris, simt cu multă intensitate legăturile mele cu această cultură și oamenii ei și mă bucur că m-am întors *acasă*!

Discuțiile avute cu Soljenițin mi-au evidențiat diferența esențială dintre noi. Pentru el există doar Rusia. Pentru mine, Rusia ar putea dispărea, ar putea muri, și nimic nu schimba în viziunea mea asupra lumii. „Chipul lumii acesteia trece”. Această tonalitate a creștinismului îi este cu totul străină.

Marți, 21 ianuarie 1975

Am participat la o conferință la Seminarul Uniunii Teologice cu tema „Liturgia și artele”. Am ținut discursul inaugural. A urmat Ann Belford, un discipol al lui Jung, care a vorbit despre simbolism, subconștient, etc. Am stat și m-am gândit la confuzia incredibilă care are loc în conștientul și subconștientul creștinilor. Este greu de imaginat ce pot oferi creștinii lumii contemporane. Creștinismul (sau, mai degrabă, Hristos) nu este adaptat lumii contemporane, ci veșniciei și neschimabilului din om. Comitem un păcat tragic atunci când suntem de acord cu contemporanii noștri care neagă însăși existența veșniciei, sau atunci când percepem totul în categorii istorice, fluctuante.

Luni, 27 ianuarie 1975

Ieri am fost la Wappingers Falls pentru sărbătoarea parohială. M-am bucurat de lumina dimineții ce învăluia ramurile desfrunzite ale copacilor și de cerul strălucitor. Bucuria sărbătorii, a atmosferei prietenești, lumină, cordialitatea parohiei.

Soljenițin este atacat de tot mai mulți opozanți, fapt ce cauzează multă agitație în rândul prietenilor săi. Unii mă sună, încercând să-mi obțină sprijinul în favoarea lui. Știu că Soljenițin nu ezită să jignească în modul cel mai nepolitic. Personal, cred că să-l apăr ar însemna să-i spun adevărul. Nu vreau să iau parte la acest conflict. Mă văd luptând doar pentru ceea ce este transcendent. Îmi displac „taberele” indiferent de însemnătatea lor. Iar în privința lui Soljenițin, voi apăra ceea ce cunosc din arta sa creatoare, dar voi rămâne liber de ideologia lui, care îmi este străină.

Marți, 28 ianuarie 1975

Am mers la utrenie și m-am întors *acasă* pe chiciură și frig. Înapoi la normal. Cât de revigorantă și de pașnică este această “normalitate”, sentimentul că am o misiune bine definită care, pentru mine, este simplă și clară.

Vineri, 31 ianuarie 1975

Cea de-a treizeci și doua aniversare a cununiei noastre.

Luni, 3 februarie 1975

Mi-am petrecut întreaga săptămână la biserică și *acasă*. Am sărbătorit cu bucurie și solemnitate Întâmpinarea Domnului.

Ieri am avut timp, în sfârșit, să lucrez la „Eucharist”. Vreau atât de mult să mă întorc la munca

serioasă, să scap de articolașe și de micile furtuni care mi-au umplut viața în ultima vreme. Vreau să scriu măcar două-trei pagini în fiecare zi...

Marți, 4 februarie 1975

Ieri dimineață am lucrat la „Eucharist”. Am sentimentul că mă întorc la ceea ce este veșnic, esențial, statornic. Îmi dă o stare de bucurie care pare a fi adânc înrădăcinată în inima mea, în ciuda treburilor inevitabile.

Joi, 6 februarie 1975

Ieri, din cauza unei furtuni de zăpadă, L. nu a mers la serviciu și am petrecut o zi liniștită acasă. Mi-am petrecut ziua citind.

În spatele ferestrelor, frumusețea uluitoare a ramurilor nemișcate acoperite de zăpadă, acoperișurile și grădinile imaculate.

Vineri, 7 februarie 1975

Citesc din Cehov – (de câte ori nu l-am recitat?). Pe lângă fascinația romanelor sale, ele evidențiază haosul în care eu trăiesc. Cât de importante păreau a fi toate ieri, iar astăzi sunt date uitării!

Luni, 10 februarie 1975

Mi-am petrecut ziua de sâmbătă scriind la „Eucharist” (în ciuda zgomotului făcut de nepoții noștri), fapt care m-a bucurat atât de mult! Câtă bucurie să poți atinge veșnicia, să ai posibilitatea de a trăi înconjurat de toate câte ne-au fost date! O! binecuvântată viață.

Duminică, 16 februarie 1975

Am luat prânzul împreună cu doi clerici anglicani. Am discutat despre hirotonirea femeilor. În timp ce discutam, m-am gândit cât de nesperioasă a devenit religia din moment ce a încetat a mai fi forma esențială a vieții. Religia pare că se reinventează pe sine mereu, pentru a nu dispărea complet, pentru a nu fi înlăturată.

Oamenii au încetat să mai creadă, nu în Dumnezeu sau în zei, ci în moarte, în moartea veșnică, în iminența ei – astfel că ei nu mai cred nici în mântuire. Seriozitatea religiei a constatat, înainte de toate, în alegerea evidentă dintre moarte și mântuire. Oamenii cred că înlăturarea fricii este benefică, deși experiența majoră a vieții este înfruntarea morții. Sfinții n-au devenit sfinți datorită fricii, dar pentru că au cunoscut frica de Dumnezeu. Înțelegerea de azi a religiei ca o realizare de sine mi se pare destul de ieftină. Mai întâi este eliminat diavolul, apoi iadul, apoi păcatul – și nu mai rămâne nimic altceva decât consumul de bunuri. Dar există în lume mai multă frică decât oricând, chiar religioasă – însă nu este frica de Dumnezeu.

Sâmbătă, 22 februarie 1975

Universitatea Cornell

Sunt singur în camera mea din campusul de la Cornell, unde am conferențiat de cinci sau șase ori în anii șazecei. Ieri, înainte de conferință, am luat masa împreună cu un grup de profesori. În timpul mesei, ascultând discuțiile celor din jur, mi s-a părut că întreaga scenă este asemănătoare celei descrise în *Pnin* de către Nabokov (care a descris, de fapt, Cornell-ul unde a studiat). Același sarcasm, răs prefăcut, aceeași falsitate. Există ceva înspăimântător în această profesie

– puterea asupra inimilor și a minților tinere, o putere nelimitată, nu umană, ci transcendentă; stăpânirea ce vine din convingere, integritate, viziune. Desigur că există mulți oameni minunați în această profesie, dar întregul sistem impune o înțelegere interioară și un cinism exterior.

Astăzi am citit în *New York Times* un articol despre schimbările care au loc în Rusia. Fără dizidenți, fără tineri opozați. Apelul lui Soljenițin nu se mai face auzit în această decadere. S. le cere să „trăiască fără minciuni”, dar opozații lui răspund: „Nu înțelege, oare, că oamenii dintotdeauna și de pretutindeni au trăit – și vor trăi – prin și în minciuni?” Nu este posibil să te opui vulgarității impersonale a societății. Statele Unite vor și sunt nevoite să mențină legăturile comerciale cu Rusia – și acest lucru este mai puternic decât orice protest. Rusia vrea o viață materială mai bună și acesta este cel mai puternic motiv. Religia este pe deplin neajutorată, nu datorită slăbiciunii ori decăderii ei, ci pentru că religia a încetat a mai fi termenul principal de referință, fundamentul viziunii asupra lumii, o evaluare a tuturor acestor „nevoi”. Am simțit aceasta astăzi, urmărind un raport asupra investițiilor, al comitetului bisericesc și o discuție despre ce este mai bine, mai profitabil, mai sigur – niște obligațiuni sau niște acțiuni. Nimeni nu a simțit aspectul comic și demonic al unei discuții purtate între episcopi și preoți, care ascultau, cu stimă și admirație, pe experții financiari: un bancher și un agent de bursă. Am văzut, timp de o oră, o adevărată venerație religioasă, care era absolut inexistentă atunci când discutăm problemele mărunte ale bisericii – într-o atmosferă de încredere meschină, intrigi și verificarea fiecărui bănuț cheltuit de administrație. Bancherul și agentul de bursă erau ascultați cu mult entuziasm iar

întrebările erau adresate ca unor oameni mai în vârstă, înțelepți și lideri. Ei vorbeau cu simplitatea și modestia acelor care își cunosc meseria și locul absolut necesar în societate. Acesta este modul în care religia nu se mai exprimă pe sine, deoarece ea nu mai ocupă un loc indispensabil. Ce înseamnă aceasta? Înseamnă că religia a acceptat logica acestei lumi și nu vede în această acceptare nici prăbușirea ei, nici măcar o „problemă”. Cum altfel ar putea supraviețui religia?

Cele pe care le-am scris sunt confirmate de două exemple cuprinse într-un pamflet care mi-a fost strecurat pe sub ușă, la hotel: „În urmă cu cinci ani, într-un spital orășenesc din Chicago, a fost amenajat un crematoriu pentru arderea trupurilor celor nevoiași. „Nu există nici o îndoială”, a declarat directorul, „că ar fi mai ieftin să ardem trupurile decât să le îngropăm în cimitire private.” Dar crematoriul nu funcționează deocamdată datorită protestelor venite din rândul muncitorilor. Unul dintre ei a declarat: „mai există între noi oameni cu un dram de credință care nu sunt de acord cu această metodă de lichidare a trupurilor umane iar eu sunt unul dintre aceștia”. Remarcabil este faptul că hotărârea de a ridica acest crematoriu s-a luat după consultarea liderilor religioși și „n-a existat vreo opoziție”. Dar, desigur! Liderii să se opună metodelor contemporane? „Un dram de credință” este o încercare de a rezista dar nu pentru mult timp.

În același ton a fost anunțul făcut de o călugăriță catolică despre „noua imagine” a călugărițelor. Surorile au devenit extrem de active în chestiunile legate de egalitatea socială și actualizarea Evangheliei”. Dar „vechea imagine” de profesoare și surori medicale modeste și supuse nu a fost rezonabilă? „Călugărițele sunt considerate, în prezent, doar niște slujbași neînsemnați în cadrul instituțiilor fie

ca profesoare, fie ca surori medicale(!), deși, în realitate, ele depășesc aceste simple atribuțiuni”. Îngrozitor este faptul că nici această călugăriță, nici altcineva nu a perceput această disprețuire a muncii autentice – copii, bolnavi, bătrâni(ce poate fi mai suprem, mai sfânt?) și nici urâtenia convingerii că „preoția” trebuie să fie o agenție, o instituție...Pentru ce?

Miercuri, 26 februarie 1975

Astăzi am slujit Liturgia la seminar mai devreme. Mergând spre biserică pe întuneric doar cu lumina lunii, m-am căit pentru veșnica mea dorință de libertate și de eliberare de toată agitația cotidiană. M-am simțit păcătos, pentru că nu am acceptat realitatea vieții și nu am fost credincios în situațiile mărunte. Ar trebui să primim toate ale zilei ca un dar de la Dumnezeu și să transformăm fiecare zi în bucurie. Dacă toate amănuntele vieții mele(discuțiile, studenții, întâlniri, scrisori) nu-mi aduc bucurie, ci sunt doar o povară, atunci este doar lenea mea, păcatul și egoismul meu.

Soare strălucitor. Îngheț. Și parcă o adiere de primăvară.

Un dar de la Dumnezeu, o scrisoare din partea lui B[ob] W[orth] care m-a emoționat profund: "Aș vrea, în puține cuvinte, să vă mulțumesc pentru cei trei ani de neuitat petrecuți la Seminarul Sf. Vladimir. A fost o bucurie extraordinară pentru mine să vă ascult la cursuri și să slujesc alături de dumneavoastră atât ca diacon cât și ca preot..."

Vineri, 28 februarie 1975

După utrenie, am vorbit cu M.A. [Michael Meerson-Aksenov] despre Soljenițin. "El ne-a inspirat

și ne-a educat" zice M. și din această cauză sunt atât de frustrat când îl văd ridiculizându-se pe sine și irosindu-și energia în trivialități. Orbirea lui la cultură, lipsa lui de înțelegere a ceea ce este mai necesar pentru Rusia, Europa, Occidentul. Au fost ținuti departe de ele timp de cincizeci de ani iar acesta este rezultatul. Tânjirea după o excesivă simplitate...

Sâmbătă, 1 martie 1975

Ieri și astăzi, m-am aflat în Pittsburgh. Seara trecută, a avut loc o întâlnire a Fundației noastre. Între cei prezenți, s-au aflat doisprezece preoți și absolvenții noștri. Parcă ieri stăteau în clasele noastre: Padlo, Leon, Lesko, Simerick, Stehnack, Ziatyk, Savich, Corey, Lukashonak, Soroka și episcopul Theodosius însuși. Câtă bucuri să-I vezi pe fiecare dintre ei plini de ardoare și dorință; să înțeleg că sunt "ai mei", "ai noștri". Îmi amintesc de prima călătorie făcută la Pittsburgh în februarie 1952 – atât de diferită.

Astăzi de la ora 10 până la ora 3, în biserica antiohiană a părintelui George Corey* - un refugiu, adică cele două cuvântări pe care le-am susținut și întrebările. Peste o sută de oameni. Când m-am dus acolo, eram obosit, mă simțeam neinspirat, însă, în momentul în care l-am văzut pe toți acești oameni, atenția lor – am simțit, iarăși, bucurie, entuziasm. Am simțit că vorbesc cu ușurință și cu sinceritate.

Dimineața, în Pittsburgh, ninge, cerul era senin iar soarele strălucea. Singur în aeroport, am simțit, ca de obicei, acea stare familiară de fericire, greu de descris, însă plină de o binecuvântată bucurie. Razele soarelui, dincolo de ferestrele imense ale

* Corey, părintele George – un preot în Arhidiocesa Antiohiană și fost membru al consiliului de administrație al seminarului.

aeroportului, muzica din fundal curgând de pretutindeni și de nicăieri și, brusc, un sentiment de unire deplină cu toate din jur, ca și cum toate lucrurile ce mă înconjurau deveneau, parcă, mai blânde, întorcându-și binevoitor fața spre mine. În astfel de momente, în afara timpului, se concentrează întreaga mea existență. Totul este aici, imposibil de descris, însă, obiectiv, încă din copilăria mea. Este ca și cum veșnicia mi-a atins inima. Nu este nevoie să-mi amintesc, deoarece nu este nici o deosebire între cel care își amintește și ceea ce își amintește, adică, viața însăși.

Seara, vecernia la seminar. Am ajuns la timp pentru a asculta "By the waters of Babylon" și "Open to me the doors of repentance..." Și am simțit, din nou, acea plenitudine și fericire pătrunzătoare. Este acolo întotdeauna, chiar acolo, peste tot. Cât de rar și de trecător este acest dar care ne covârșește atât de repede inima.

Marti, 4 martie 1975

Mi-am petrecut ziua de ieri scriind un articol intitulat „The Hierarchy of Values”. De fapt, mă gândesc la Soljenițin și obsesia sa idolatră pentru Rusia. Scriu cu multă greutate; nu datorită conținutului, ci tonului articolului. După cină i-am citit începutul lui L. Mi-a spus: "ai reușit să arăți, într-un mod foarte convingător, adevărul din el. Nu vreau să mă lupt cu el creând o caricatură. „În această lume, dar nu din această lume” – nu este o alegere între două moduri de viață, ci este, întotdeauna, o Cruce!

Seara, am avut o discuție despre Post cu soțiile studenților. Ca și alte dăți, am mers acolo fără entuziasm și cu o reținere interioară. M-am întors bucuros de comuniunea cu ceea ce este esențial și vital.

Miercuri, 5 martie 1975

Oricât de mult mi-ar displace tonul scrierilor, a exaltării și a exagerărilor sale, îmi dau seama că Leon Bloy este „pelerinul Absolutului”.

Zi de zi o vreme frumoasă și un cer senin. În pacea și liniștea casei mele scriu „cu frică și cu cutremur” – „The Hierarchy of values”. Evangheliile dimineții din aceste zile ce preced Postul Mare vorbesc despre Patimile Mântuitorului. Din nou, același ciclu, totul ajunge iarăși la acest *capăt* fără de care nici un *început* nu este posibil.

Joi, 6 martie 1975

Leon Bloy:

Mi se pare că *Exercițiile* Sf. Ignatius corespund „Metodei” lui Descartes. În loc să privească la Dumnezeu, omul se privește pe sine (p.181).

...Psihologia inventată de către iezuiți: o metodă ce constă într-o cercetare continuă a sinelui pentru evitarea păcatului. Este o contemplare a răului în loc de contemplarea binelui. Diavolul, ca substitut al lui Dumnezeu. Aceasta pare a fi originea catolicismului modern (p.182)

Exercițiile în care își găsește originea psihologia odioasă, înfiorătoare, coruptă a zilelor noastre: o analiză continuă a sinelui; o interogare lipsită de răbdare a sinelui, contemplarea "ombilicului propriu". Fugi de psihanaliză precum de diavol și încrede-te în Dumnezeu... (p.184)

Ieri am fost la Radio Liberty pentru înregistrarea emisiunii radiofonice dedicate Rusiei. Am primit un reportaj al părintelui Bordeaux despre călătoria sa în Rusia. „Preotul a vizitat numeroase case particulare, a discutat cu mulți oameni...Emisiunile radiofonice realizate în occident sunt foarte apreciate.

Părintele B. consideră că A. Schmemmann este cel mai popular crainic și unul dintre cei mai populari emigranți din Rusia. Soljenițin este, de asemenea, foarte apreciat..."Ciudat acest „de asemenea"! Mă bucur să aud că activitatea mea este apreciată acolo.

Vineri, 7 martie 1975

Seara trecută am luat masa împreună cu niște prieteni ruși. Foarte amabili și prietenoși. Dar ce prăpastie între viața noastră – viziunea noastră asupra Bisericii, nevoile noastre, ce este important și mai puțin important pentru noi-și viața lor. Întorcându-mă acasă, m-am gândit la o anumită categorie de ruși care sunt fideli nu atât de mult Rusiei, pe care nu au cunoscut-o precum părinții lor, ci emigrației însăși, ideilor și modului ei de viață. Conștiința lor este, într-un fel, în captivitate, precum cea a evreilor ortodocși. Copilăria lor trăită în conflictele și frustrările unui emigrant a avut un rol decisiv de-a lungul întregii lor vieți.

Marti, 11 martie 1975

După Utrenie, am avut o discuție tulburătoare cu N. despre soțul ei, bădărănia lui etc. A plâns...Știu că o pot ajuta și numai ascultând-o, oferindu-i posibilitatea de a se destăinui, dar nu într-o manieră freudiană, ci foarte simplu: oricine simte nevoia să plângă undeva și să se plângă puțin și astfel este mai liniștit. Dar, Doamne! Cât de falsă este toată discuția despre „spiritualitate”, „adevăr” și *Typicon* pe de o parte și ignorarea poruncilor esențiale, pe de altă parte.

Duminică și ieri, am recitat multe pasaje din textele mele radiofonice. Impresia generală este o unitate a viziunii, în ciuda unei prezentări rapide și dezorganizate. Dacă aş avea puțină libertate ca să fac

puțină ordine în toate! Dar probabil că El știe mai bine decât mine ce este necesar și poate că tocmai această organizare și sistematizare nu trebuie să o fac.

Zăpadă. Frig. Scrisori și telefoane.

Miercuri, 12 martie 1975

Ieri seară am conferențiat la Colegiul din Manhattanville. Au asistat mulți oameni la conferința al cărei subiect a fost percepția creștină a omului, nevoia de a demasca omul reprezentat de știință, redus la un determinism total, dar, oarecum, „liber” și „având drepturi”. Am vorbit despre apologetica bazată pe acceptarea științei apoi despre om ca imagine a slavei inefabile, creat, căzut, restaurat.

O scrisoare din partea unui editor suedez care îmi cere permisiunea publicării traducerii în limba suedeză a cărții *For the Life of the World*. După cea rusească, franceză, italiană, finlandeză și germană va fi a șaptea traducere a acestei cărți. De aici și dorința mea de a mă retrage din agitația cotidiană pentru a începe să scriu. Ieri, D.Drillock mi-a spus cât de mult i-a plăcut *Of Water and the Spirit*. „Scrie” mi-a spus. Iar de trei săptămâni n-am mai scris nimic la *Eucharist*. Pe de altă parte, poate fi această dorință („creativitatea mea”) doar o mândrie și o ambiție? Poate că Dumnezeu îmi trimite această trudă în loc de „creativitate”.

Veșnica întrebare: cum să deosebesc plăcerea adusă de „succes” (mândrie) de bucuria că un lucru pe care-l consider important și adevărat are efect (datorită lui Dumnezeu, nu mie)? Cât de greu de atins este smerenia autentică. Întotdeauna, iese la suprafață un „eu” pe care-l identificăm cu nimicnicia, speranța și frica unanimă. Cum va înfrânge Dumnezeu această trufie?

Marți, 18 martie 1975

Zile minunate de primăvară! Ieri, după cină, am stat cu copiii lui Serge și ai Maniei. Mania este în Washington, unde o îngrijește pe mama ei, grav bolnavă. I-am dus pe copii la parada de ziua Sf. Patrick.

Seara, am citit Canonul Sf. Andrei Criteanu într-o biserică plină de oameni. Am primit o scrisoare foarte frumoasă de la o necunoscută: "...descrierile dumneavoastră extrem de lucide a ceea ce a fost, este și ar trebui să fie Ortodoxia m-au ajutat foarte mult la propria-mi înțelegere a acesteia. Dacă n-ar fi existat scriitori și oratori precum dumneavoastră și părintele Hopko, aș fi abandonat demult corabia sau ceea ce mi se părea un dinozaur neînsuflit..."

Joi, 20 martie 1975

Ieri, am slujit prima Liturghie a Darurilor mai înainte sfințite din Postul Mare, înainte de aceasta – două ore de spovedanii. Toate aceste îmi creează o stare binecuvântată și restul începe să pară meschin, inutil.

Am încercat să scriu un articol în onoarea jubileului profesorului Weidle. M-am gândit la rolul esențial pe care l-a jucat în viața mea. Am petrecut vara anului 1935 alături de el în Anglia. Mi-a cerut să citesc *Le Grand Meaulness* [a lui Alain-Fournier] și articolul său pe care îl mai păstrez și acum pentru dedicația lui ("lui Sasha, cu nădejdea de reușită și bunătate" – aveam 15 ani iar el era un binecunoscut critic de artă și critic literar). A fost profesorul meu de istorie a filosofiei la liceul rus, apoi la institutul Sf. Sergheie. Am frecventat mai târziu cursurile sale de poezie rusă și artă italiană. Luam cina la el acasă o dată la două săptămâni. Pentru toate acestea, simt multă

recunoștință pe care vrea să o imprim articolului scris în onoarea lui.

Luni, 24 martie 1975

Știri tulburătoare din Vietnam! Reportajele televiziunii sunt îngrozitoare – morți, dezertori, o mare de suferințe. În Europa, Portugalia se cufundă în comunism. Și între aceste imagini ale suferinței, groazei și trădării, vedem imagini ale „marilor progrese în tehnică”. Occidentul este, înainte de toate, înfiorător – datorită fariseismului său, care identifică libertatea cu profitul. Odată, un senator al dreptei declara: "Trebuie să ne amintim că principiile de bază ale pieței libere – profitul și libertatea – sunt indivizibile – și toate acestea cu un ton de eroism...fețele fermierilor hotărâți să-și reducă semănăturile – în timp ce întreaga lume vorbește despre foame. Occidentul este înspăimântător datorită josniciei sale. Când a început această prăbușire? Când a renunțat occidentul la sine, la flacăra care „a luminat întreaga creație, apoi s-a stins plângând...?”

Toate frazele elevate despre „libertate”, „dreptate”, „egalitate” etc (și retorica lor creștină) sună insuportabil, demonic, fals. Diavolul stă pe chipurile apărătorilor legii și ai ordinii și pe fețele revoluționarilor.

Marți, 25 martie 1975

Bunavestire: "Glasul Arhanghelului"

Am terminat articolul meu despre W. Weidle. Scriindu-l mi-am nu doar de el, ci și de acea perioadă a vieții mele, care a fost extrem de fericită. „Mi-ai dat tinerețe fără întristări...”

Am discutat îndelung cu David Drillock despre seminar, despre viitorul și problemele salariilor. O

lume mică dar câte dedesubturi, conflicte latente, tendințe incompatibile. Trebuie să le fac față, deși mi-e teamă și amân momentul adevărului. Nu vreau să-mi impun punctul de vedere în această privință. Sunt din nou uimit și emoționat de simplitatea, onestitatea și franchețea lui David.

Știrile televizate sunt îngrozitoare: masacru în Vietnam, corupția poliției, bombe ale teroriștilor în Argentina, în Irlanda, peste tot! Și apoi reclame făcute hârtiei igienice! Nici o prospețime în lume. Am petrecut doar trei zile singur (L. este în Martinica) și mă simt deja împovărat, dar încep să înțeleg dramele lipsite de sens ale oamenilor singuri din jurul meu.

Mi-am petrecut seara împreună cu câțiva emigranți din Rusia. Se agață unul de celălalt, sunt legați sufletește. M-am gândit: ce-aș putea să le spun din adâncul sufletului meu? Ce este mai important? Cum să trăiască? Este mai ușor pentru ceaia căror viață este umplută de activitatea creativă: Soljenițin, scriitori. Ceilalți își inventează, din instinct, o ocupație, un mod de viață. Mi-ar plăcea să le spun că singurul lucru important în viață este acela ce învinge moartea și nu „ce”, dar „cine” – Hristos. Există, fără îndoială, o singură bucurie: Să-L cunoaștem și să ni-L împărtășim unul altuia. Nimic altceva nu contează decât credința, speranța, iubirea. Dar ar fi o „predică”, ar părea o banalitate. Pentru mine aceasta este esența, restul – „într-un fel”, „oarecum”, „uneori”.

Luni, 31 martie 1975

O duminică liniștită pe care am petrecut-o acasă alături de L. Ne-am plimbat, am vorbit despre taxe, apoi am luat cina. Am încercat să aleg articolele și cursurile din ultimii 15 ani. Deși există o varietate infinită de subiecte și de teme, am fost plăcut

impresionat de unitatea de viziune pe care am găsit-o în ele. Am acceptat ideea lui David Drillock de a reuni articolele, doar pentru a mă elibera de insistențele lui, însă se dovedește a fi reflecția unei viziuni holiste asupra lumii. Sunt destul de surprins, deoarece scriu întotdeauna în grabă, fără prea multă atenție.

Marti, 1 aprilie 1975

De la ora 7:30 până la ora 4:30, am fost la seminar. Cursuri, întâlniri, telefoane și întâlniri cu studenții. Iar afară, o zi de primăvară caldă și strălucitoare după o săptămână de ger.

Ieri, după o astfel de zi, m-am gândit la cât de recunoscător ar trebui să-I fiu lui Dumnezeu pentru atmosfera care mă înconjoară la seminar: David D[rillock], părintele Cyril S[tavresky*], Ann Z[inzel**] – o atmosferă de cordialitate, înțelegere și dăruire totală.

Luni, 7 aprilie 1975

Salt Lake City. Seara trecută a avut loc o întâlnire extrem de plăcută în Biserica Greacă: întrebări interesante, o sete imensă de cunoaștere a credinței, a Bisericii, etc. Cât de puțin răspunde Biserica acestei dorințe, cât de puțin o satisface.

În această dimineață am luat micul dejun împreună cu Jaroslav Pelikan. Am răsfoit Cartea Mormonilor. Am citit în ziar despre conferința lor internațională. Religia mormonilor înflorește, se răspândește, toate discursurile denotă o profundă

* Stavresky, părintele Cyril – decan al studenților la Seminarul Sf. Vladimir, 1969-1976

** Zinzel, Ann – fost secretar la Biroul de Informații al Seminarului Sf. Vladimir și secretarul personal al părintelui Schmemmann.

convingere, bucurie. Ce se întâmplă? Care este punctul de atracție? Cu siguranță, nu această carte ciudată, greu de înțeles, și nici legendele despre Smith și tabernaculele aurite. Dar atunci, care? Este veșnica enigmă a religiei, care nu încetează să mă surprindă și să mă înspăimânte. Un oraș ciudat, cu străzi largi, dominat de Templul masiv al mormonilor și înconjurat de munții acoperiți cu zăpadă.

Marti, 8 aprilie 1975

Mi-am petrecut ziua de ieri participând în Salt Lake City la o Conferință bisericească a grecilor. Atâția oameni minunați. Am fost impresionat de iritarea, chiar furia îndreptată împotriva mormonilor – extraordinară, venind din partea unui grup de americani de obicei foarte cordiali și binevoitori, adeseori înclinați spre pluralism.

Miercuri, 9 aprilie 1975

M-am întors la ora două dimineața, după o călătorie obositoare cu avionul. Înainte de plecare, am fost la sediul mormonilor. Stilul este cel al unui hotel bogat, luxos și lipsit de gust. Pe pereți tablouri întruchipând scene din viața lui Hristos și istoria mormonilor extrem de simplificată. Simplificare, entuziasm și fanatism. Am zburat peste Munții Stâncoși, acoperiți de zăpadă, și Lacul Sărat. Uimitor contrast între măreția apei și lipsa de bun gust. Ieșind dintr-o lume falsă, într-un adevărat templu. America: ce țară grandioasă!

Joi, 10 aprilie 1975

Principiul proprietății private, oricât de mult și de des deformat, este un principiu creștin. Lumea, viața însăși, ne sunt dăruite de către Dumnezeu pentru a le

avea și a le stăpâni. („supuneți și stăpâniți”). Din această cauză, creștinismul ne cheamă să refuzăm proprietatea privată cu scopul restaurării proprietății acestei lumi (personală, nu colectivă) pe care omul a trădat-o și a pervertit-o. Dar creștinismul nu ne cheamă la anihilarea proprietății private prin înlocuirea ei cu cea colectivă. Necesitatea de a renunța la toate nu este un program social, ci un principiu eshatologic, un transfer într-o altă dimensiune.

Vineri, 11 aprilie 1975

Am slujit două Liturghii a darurilor – una ieri și alta miercuri. Ieri, în Syosset, spovedanii ale clericilor din New York. Bucuria adusă de rugăciunea și comuniunea cu acești doisprezece preoți: sănătate spirituală a Ortodoxiei Americane.

Duminică, 13 aprilie 1975

Ieri Serge a împlinit 30 de ani. Cât de tăcută a venit bătrânețea. În cele mai frumoase momente, mă simt aproape liber, capabil să respir în voie... În alte momente mă simt îmbufnat și iritat de tot ce este „nou”. Știu că este doar legea naturii, cu toate acestea, mă supun ei.

Marti, 15 aprilie 1975

Mă pregătesc să plec în Germania, la München, pentru o conferință a Radio Liberty. Ieri am luat parte la un seminar al facultății, condus de Kesich* și Verhovskoy**, unde am vorbit despre Sfânta Scriptură în serviciul divin.

* Kesich, Veselin – profesor de Noul Testament, la Seminarul Sf. Vladimir, 1953-1991

** Verhovskoy, Serge - 1986 – rector și profesor de Teologie Dogmatică la Seminarul Sf. Vladimir, 1952-1981

O atmosferă de prietenie, bucurie și sinceritate care m-a făcut fericit.

Primesc nenumărate telefoane și scrisori ca răspuns la scrisoarea mea, adresată editorilor *New York Times* – ca și cum aș fi descoperit ceva! Îmi dau seama că orice libertate în gândire este dificilă pentru oameni.

Marți, 22 aprilie 1975

M-am întors ieri, din Europa. Conferința de la Munich a fost destul de interesantă. Am audiat experți în transmisiuni radiofonice, un grup de ruși, musulmani și evrei. Multe puncte de vedere interesante. Am fost bucuros să aud despre ecoul pe care l-au avut, în Rusia, textele mele – destul de plăcut pentru mine.

Apoi, de la Munich la Paris, la mama mea, fratele meu Andrei și alți prieteni. Călătorii în trecut, plimbări în locurile mele preferate din Paris, tăria legăturilor de familie.

Vineri, 25 aprilie 1975

Am ajuns la sfârșitul celei de-a șasea săptămâni din Postul Mare: „Împlinindu-se cele patruzeci de zile ale postului...” și ne apropiem de Săptămâna Patimilor, cu Sâmbăta lui Lazăr și Duminica Floriilor. În acest an, avem parte de o primăvară târzie, astfel că la seminar totul este în floare: forsythia, azaleele purpurii, frunzișul. Încă din copilărie, acestea sunt zilele mele preferate. Iar pe fundal, coșmarul sfârșitului sângeros al Indochinei și Cambodgiei; arestări în Rusia, alegeri în Portugalia, însoțite de consimțământul liberalilor la tot soiul de răutăți și minciuni grosolane. (Mitterand: „Pentru noi, Uniunea Sovietică este un instrument al păcii.”!?)

Luni, 28 aprilie 1975

Sâmbăta lui Lazăr și Duminica Floriilor – două zile pline de bucurie. Niște zile uimitor de însorite, slujbe minunate, biserica plină de oameni. Sâmbătă, după Liturghie, am mers împreună cu L. la cimitirul Roslyn, unde am curățat mormintele părinților ei. Ieri, între slujbe, am fost la Wappingers Falls, să ne vizităm nepoții. Toți copacii au niște ramuri străvezii, abia înfrunzite. Seara – „Cămara Ta”...

Târziu în noapte, am avut un sentiment de neliniște, pe care-l am adesea: tot ce mă impresionează pe mine în Ortodoxie, tot ce-mi dă bucurie și mă inspiră mai ales în aceste zile minunate ale lui Lazăr și ale Floriilor, nu este ceea ce oamenii caută și văd în Ortodoxie. Epistola de ieri: „Bucurați-vă și iarăși zic: bucurați-vă...” și mai departe: „Câte sunt adevărate, câte sunt de cinste...” Totul vorbește despre Împărăția lui Dumnezeu și libertatea care strălucește prin Împărăție în lume. Libertatea, înainte de toate, față de religie, față de „îngheșuiala” religioasă. Am avut ieri un vis în legătură cu aceasta: încercam să conving pe cineva de un lucru esențial, care mi se părea atât de simplu.

Spovedanii obositoare, întoarceri dureroase în sine ale oamenilor religioși, însetare după „sacru”. Mă gândesc mereu că, dacă oamenii ar *înțelege* ce s-a împlinit atunci în Ierusalim – în profunzime, pentru vecie – s-ar elibera de acest „Eu” care crește în miezul religiozității.

1 Mai 1975

Sfânta Joi

Ieri dimineață, am primit un telefon de la Soljenițin. Ca de obicei, în momentul în care i-am auzit vocea, m-am simțit împăcat cu el; toate îndoielile,

neînțelegerile, dilemele au dispărut. Îl voi întâlni la Paști în Canada și atunci vom merge în Labelle.

Ieri seară, utrenia mea preferată: „Veniți, o, credincioșilor, să ne bucurăm de venirea Stăpânului: ospățul veșniciei în camera de sus cu mințile ridicate spre cer...”.

Înțeleg încă o dată că totul, în această lume, există și se află în legătură cu – „îți voi da o împărăție”.

2 Mai 1975

Vinerea mare

Sfânta Joi – cu dubla sa manifestare a Euharistiei roșii dimineața și cele doisprezece Evanghelii seara. Iarăși, ca în fiecare an întruchiparea aceleiași zile. Înainte de toate, cu desăvârșire în afara timpului. Marele adevăr al tradiției ne dă posibilitatea, încă o dată, să luăm parte la măreția imuabilă a zilei și nu ni se cere nimic altceva decât să luăm parte la ea cu umilință, recunoștință și bucurie.

Legea Bisericii ne cere să ne dăruim pe noi înșine celor deja dăruite, iar nu să ne căutăm sinele. Totul este deja desăvârșit, totul este împlinit, totul este dăruit. Cea dintâi misiune a Bisericii în lume este să ne descopere acest lucru.

Pericolul este acela de a iubi Biserica despărțită, oarecum, de Hristos. Și există o astfel de iubire mai mult decât ne-am putea închipui. Dar Biserica este Hristos, viața Lui, darul Lui.

A cânta în Biserică și altceva pe lângă Hristos (adică o căutare a sinelui) conduce în mod inevitabil la ispită, la deformare și, în final, la autodistrugere.

6 Mai 1975

Marțea Luminată

Mă aflu în Ompha-Plevna, Ontario, într-un mic hotel, într-o pustietate canadiană, alături de Soljenițin. Totul este atât de ireal precum un vis, încât nu știu ce să spun. Așadar – am plecat spre Montreal în seara de Paști, după minunatele slujbe pascale de sâmbătă și duminică.

Luni, la ora 7 dimineața, am plecat spre Labelle care se află la 100 de mile depărtare de Montreal. Ploaie, ceață. Cât este de ciudat să călătoresc cu S. pe acest drum, de-a lungul acestor dealuri, prin aceste orașe. S. este foarte bine dispus și prietenos. Ne-am petrecut o zi în Labelle, ne-am plimbat, lacul era încă înghețat. Lui S. îi place aici! După cină, un apus de soare strălucitor. Ni s-a alăturat și fiul meu Serge. Reporterii au aflat de călătoria noastră și S. s-a înfuriat. Am plecat apoi spre Ottawa pe drumul de țară care i-a plăcut lui S. Am vorbit despre toate. Am luat prânzul în Ottawa. Apoi, la Ompha într-un loc pustiu. Motelul Trent. Cina. Un apus de soare roșiatic.

Miercurea Luminată, 7 mai 1975

Ne-am trezit la ora șase dimineața – o dimineață extraordinară în care am vizitat lacurile și pădurile din împrejurimi. S. a criticat pădurea: copacii sunt prea subțiri! Abordarea sa este una practică și concretă – totul trebuie să fie util. Starea lui de spirit se schimbă precum cea a unui copil – „unde voi locui?”. S. crede că la capătul drumeției noastre va găsi un spațiu bun de locuit – cum, unde, când – destul de irelevant și de ireal. Întâlnim niște oameni pe drum: „trebuie să verificăm: sunt spioni?” Ce fel de spioni? Ce spionează? Principala lui preocupare: să nu piardă

timpul; trebuie să lucrez, nu am timp de pierdut. Trebuie să salvez Rusia.

Mă simt ca într-un vis, ieșit din realitate, din armonia mea interioară, dar sunt fascinat. Brusc, mă simt fericit, bucuros de viață. În mijlocul unei mulțimi impersonale, într-o cameră de hotel nefamiliară, mă simt plin de viață – în această cufundare extraordinară în universul lui S. și, în același timp, în bucuria divină a vieții veșnice.

Luni, 12 mai 1975

După întâlnirea de anul trecut, din munți am petrecut încă patru zile împreună cu Soljenițin, doar noi doi departe de lume. Această călătorie poate fi numită întâlnirea de pe lac – am trecut pe lângă atâtea lacuri!

Treptat, gândurile și impresiile mele sunt puse în ordine și mă întreb: dacă ar trebui să găsesc o formulă, care ar fi ea? Mă gândesc că în timpul acestor zile petrecute împreună am simțit cu intensitate diferența noastră majoră – o diferență între comorile care ne stăpânesc inimile („Unde se află comoara ta, acolo este și inima ta”). Comoara lui este Rusia și numai ea, a mea este Biserica. El este devotat comorii sale într-un fel în care nimeni dintre noi nu este devotat comorii noastre. Credința lui, cred, va muta munții, în timp ce a noastră, a mea cu siguranță, nu.

Ce imagine rămâne după aceste zile petrecute împreună?

Un om remarcabil! În obsesia pentru vocația, misiunea și identificarea sa cu ea este, fără îndoială, un om remarcabil. Cu adevărat, din el, se revărsă putere!

Când îți amintești ce și cât de mult a scris și în ce împrejurări ești tot mai surprins de el. Dar (aici

începe „dar”-ul) iată ce m-a surprins pe mine în aceste zile:

1.O cunoștință elementară, primitivă despre oameni, evenimente, natură etc. În fond, el nu percepe nuanțele complexității.

2.O curioasă lipsă de înțelegere a oamenilor, poate chiar o rea-voință în cunoașterea lor. Îi împarte în categorii prestabilite; este destul de utilitarist în ceea ce-i privește.

3.Nu are blândețe, milă, răbdare. Din contră este neîncrezător, suspicios, interpretează „in malem partem”.

4.O siguranță de sine incredibilă, infailibil

5.Incredibil de reticent.

Aș putea continua, dar n-o voi face. Sunt sigur că nici unul dintre aceste defecte nu contrazic măreția lui, geniul său literar. Sunt convins că însușirile pozitive ale unui artist (fie ele pur umane) se pot regăsi în creația sa și că un scriitor, în viața sa, nu corespunde în mod absolut necesar scriitorului, în creativitatea sa (vezi Dostoievski și alții). Din contră una dintre sursele de energie, una dintre cauzele creativității este tocmai contradicția majoră dintre vocația scriitorului și ceea ce el scrie.

Ceea ce mă îngrijorează, mă deranjează și mă înfricoșează nu este viața sau personalitatea lui dificilă, ci planul căruia îi este cu desăvârșire fidel și pe care-l slujește fără vreo restricție.

În toate aceste zile petrecute împreună cu el, am avut sentimentul că sunt fratele mai mare, discutând cu un copil, capricios și chiar răsfățat, care nu înțelege – mai ușor pentru mine să cedez („tu ești mai în vârstă, cedează!”) de dragul păcii, al înțelegerii și cu speranța că „poate va crește și va înțelege”. Sunt un student dintr-un an mai mare, discutând cu un altul

mai tânăr pentru care trebuie să simplific, căruia trebuie să-i vorbesc „la nivelul său”.

Miercuri, 14 mai 1975

Am petrecut ziua de ieri cu fleacuri și probleme din viața bisericii, toate dificultățile și certurile ei. Scriu aceasta fără urmă de tristețe, deoarece, cu mult timp în urmă, mi-am dat seama că umanitatea Bisericii este o ispită mai neînsemnată decât pan-spiritualitatea, decât toate încercările de a „decorporaliza” Biserica. Biserica se păstrează în istorie tocmai datorită acestor fricțiuni între oameni precum pietrele ce se lovesc de mal, datorită umilinței în acceptarea zilelor săptămânii, a zilelor de muncă și a activității intense. O preocupare autentică a Bisericii constă în aceea de a nu ne lăsa duși în ispită de dragul Bisericii. „Binecuvântat este acela care nu va cădea în ispită pentru Mine”.

Azi dimineață, în timpul utreniei, am simțit o mare bucurie și o deplinătate a vieții, dar, în același timp, m-am gândit: va trebui să mor! Dar într-o astfel de fericire temporară, timpul se adună. Într-o clipă, sunt rememorate toate clipele fericite care, mai mult, sunt prezente și vii – precum acea sâmbătă în Paris când eram foarte tânăr – și alte asemenea. Mi se pare că veșnicia ar putea fi nu oprirea timpului, ci tocmai renașterea și adunarea lui. Fragmentarea timpului, împărțirea lui este prăbușirea veșniciei. Probabil, cuvintele Mântuitorului: „nimic nu va pieri, ci va fi ridicat în ziua cea de pe urmă” se referă tocmai la aceasta.

Setea de singurătate, de pace, de libertate este setea de eliberare a timpului de sub povara trupurilor, a agitației, setea de transfigurare a timpului în ceea ce ar trebui să fie – receptaculul, potirul veșniciei. Liturghia

este transformarea timpului, umplerea lui cu veșnicia. Există două tipuri ireconciliabile de spiritualitate: una care caută să elibereze omul de sub povara timpului (budism, hinduism, nirvana, etc.) și alta care caută să elibereze timpul. În veșnicia autentică totul este viu. Hotarul și plenitudinea: timpul întreg și viața toată se află în fiecare moment. Dar există și o veșnică problemă: cum rămâne cu momentele nefaste? Timpul funest? Frica teribilă a celui ce se înecă, al omului ce cade de la etajul al zecelea, gata să fie zdrobit de pământ? Dar lacrimile unui copil abuzat?

Joi, 15 mai 1975

Seara trecută, după ce m-am întors de la seminar, am încercat să termin un articol despre relațiile din cadrul Sfintelor Taine – dar nu am reușit. Am recitat articolul acela cât și articolul *The Hierarchy of Values* și capitolul introductiv la *Eucharist – The Sacrament of Offering* și am simțit imposibilitatea de a lucra. Este un sentiment familiar când totul pare inutil, superficial, când nu mai am nici o convingere interioară în ceea ce scriu, în nevoia de a scrie. Un sentiment de „pentru ce”? De îndată ce văd toate obiectiile posibile, mă simt incapabil de a exprima ceea ce vreau să spun („un gând odată exprimat este o minciună”). Sunt impresionat, întotdeauna, de cei care scriu fără ezitare. Trebuie să scriu în așa fel încât fiecare fragment să reflecte întregul – aceasta este marea problemă ce pare de neînălțurat.

Luni, 19 mai 1975

Sâmbătă, Serge Bouteneff a fost hirotonit diacon – o sărbătoare plină de bucurie și de lumină. Serge – atât de simplu, de serios, de senin și de

concentrat. La recepția din Scarsdale, toți am simțit lumina acelei zile.

Duminica, am mers cu L. mai întâi la familia Hopko (unde ne-am bucurat de micuța Alexandra) apoi, urmând drumuri de țară am ajuns în Kent. O seară însoțită de primăvară, minunații copaci înfloriți, frunzișul tânăr și străveziu.

Am vorbit cu L. despre Soljenițin, despre visul lui față de poporul rus. Oricum l-aș privi, „visul” pare inutil, fals. Supunerea creativității sale vieții artificiale rusești este, după părerea mea, un defect al concepției de viață a lui Soljenițin. În Montreal, cineva l-a întrebat: „Vă place în Canada?” „Îmi place doar Rusia”. Acest „doar” este o limitare, o „scădere” a măreției lui Soljenițin. El neagă, în acest fel, ceea ce Rusia are mai valoros – universalitatea. Mă simt străin de orice „doar” ...

Marți, 20 mai 1975

În New York – un val umed de căldură.

Dis de dimineață, am slujit ultima utrenie din acest an universitar, al douăzeci și patrulea seminar. Încă un an și voi fi petrecut un sfert de secol în America. Mă gândeam, ieri, că a venit timpul să cedez locul altora mai tineri.

Fiecare cultură și totul în cultură este despre Împărăția lui Dumnezeu, pro sau contra. Cultura constă în aducerea la realitate a comorilor inimii – („unde este comoara voastră?...”)

Miercuri, 21 Mai 1975

De ce citesc tot ce este scris de André Gide? M-am gândit, ieri, la acest aspect și m-am întrebat: ce citesc sau ce am citit eu, în general; care este principiul după care mă ghidez? Nu mă refer la mulțimea de cărți

pe care le-am citit la întâmplare sau din obligație (la școală sau pentru conferințe, ca material de lucru sau relaxare.)

În literatura rusă:

1. Tolstoi, pe care l-am citit și-l recitesc cu plăcere – *Anna Karenina* și *Război și pace*. Nu am mai recitat o altă carte scrisă de el.

2. Dostoievski – l-am citit în întregime, dar nu am recitat decât *Frații Karamazov*, nefiind tentat să recitesc altceva.

3. Cehov – pe care mi-ar plăcea să-l citesc și recitesc mereu

4. Turgheniev – l-am recitat la întâmplare

5. Pușkin – l-am citit și recitat cu aceeași plăcere

6. Gogol – de fiecare dată când îl recitesc simt o nouă atracție

7. Nabukow – îmi plac scrierile sale datorită „perfecțiunii lor” etc.

Bunin, Lermontov, Rosanov, poezii – îmi plac toți.

În literatura franceză îmi plac F. Mauriac, Green, Gide, Proust și mulți alții.

Cunosc prea puțin literatura engleză și germană și n-am fost atras de ele – din ignoranță, presupun.

Îmi plac biografiile, jurnalele. Aici este întregul meu „bagaj”.

Nu-mi place literatura „ideologică”: filosofie, teologie. Nu-mi place deoarece nu am nevoie de ea în viața și trăirea mea religioasă.

Mai mult decât idei și ideologii prefer ceea ce este concret, viu, precis. Când citesc contemporanii francezi, pe Loisy și pe ceilalți, mă interesează mai mult ca oameni, nu atât ideile lor. Ce a însemnat misa pentru Loisy, cu toate ideile lui? Dar purtarea unei

sutane? Sunt convins că nici o idee generală nu poate explica realitatea, așadar sunt inutile, cel puțin pentru mine.

Duminică, 25 mai 1975

Ieri, la Seminar, a fost ziua acordării diplomelor, sfârșitul anului școlar – 24 de ani petrecuți la Seminar, șase ani la Institutul Sfântul Serghie din Paris. Ultimele zile au fost extrem de agitate, dar lucrurile s-au liniștit în cele din urmă. Ieri, o Liturghie slujită alături de episcopul Sylvester* cu hirotonirea lui Mark Stevens. Căldură. Soare.

Peste trei săptămâni – Labelle. Vreau nu doar să mă odihnesc, ci și să lucrez. Am un vis – să termin de scris, vara aceasta, cartea mea despre Euharistie.

Vineri, 30 mai 1975

Un alt scandal legat de Soljenițin: refuză cu brutalitate un interviu televizat și nu va mai vorbi în Statele Unite deoarece *Time* nu i-a publicat scrisoarea trimisă editorilor. O gândire îngustă, suspiciune, fanatism. Ce-l va face să înțeleagă? Va înțelege vreodată?

Sâmbătă, 31 mai 1975

Am discutat cu L., azi dimineață, despre ideologii și răul major al lumii contemporane. Marxismul este, într-un fel, apogeul tuturor ideologiilor, a „ideologiei” ca atare. Orice ideologie neagă libertatea individuală, sacrifică omul unei utopii, unui adevăr rupt de viață. Ideologia este creștinismul rupt de Hristos, deși s-a născut și domnește în lumea

* Sylvester, episcop – arhiepiscop al Diocezei Canadei (BOA) între anii 1963-1981

creștină. Ideologia este negarea prezentului de dragul viitorului; este transformarea omului într-un instrument al ideilor sale (cum poate fi omul folosit pentru scopurile *mele* sau ale *noastre*). Este o perdea de adevăruri abstracte aruncată peste lume și viață care face imposibilă orice comunicare normală. Totul devine strategie sau tactică. Ideologia este metoda deosebită de scop în timp ce Hristos înlătură deosebirea dintre metodă și scop. În Hristos, țelul este Împărăția lui Dumnezeu revelată prin intermediul Său și al vieții Sale.

Marti, 17 iunie 1975

Labelle

După multe peripecii am ajuns în Labelle în timpul unei furtuni îngrozitoare. Ne-am aranjat casa, mi-am organizat biroul, am fost la cumpărături și în sfârșit totul este pregătit: putem începe! Ce anume? Să ne plimbăm alene, să revedem Labelle în lumina serii.

Am început să lucrez la un articol despre autocefalie.

Măine, mă întorc la N.Y. pentru întâlniri la Ministerul de Justiție și cursurile de vară de la seminar. Ieri dimineață, am stat în pat fără telefoane sau scrisori, doar citind și trăind.

Ieri, am discutat cu L. despre Ortodoxie – De ce este ea, adevărul? Deoarece în Ortodoxie, nici una dintre dimensiunile esențiale ale creației nu este trădată, nici lumea (cosmosul), nici omul în unicitatea lui (antropologie), nici istoria, nici eshatologia. Totul se reunește în întreg, astfel încât nici una dintre părți nu este înstrăinată. În Ortodoxie, nu există mai puțină apostazie sau trădare decât în catolicism ori protestantism, poate chiar, mai multă, dar nici una

dintre ele nu devine dogmă și nici una nu este proclamată ca adevăr.

Luni, 23 iunie 1975

Multe zile strălucitoare. După o săptămână plină de activitate petrecută la New York, m-am întors în Labelle pentru a sărbători Cincizecimea cu ramurile mestecenilor, cu flori și soare.

Aștept cu nerăbdare să încep lucrul. Din nefericire, activitatea mea din această vară va fi întreruptă de mai multe întâlniri și conferințe.

Duminică, 29 iunie 1975

O săptămână întreagă cu soare, căldură, lumină și bucurie! Am terminat două capitole pentru cartea jubiliară a BOA și am început să lucrez cu mult entuziasm la *Eucharist*. Astăzi, după Liturghia tuturor Sfinților și o gustare luată în tihnă pe balcon, am vâslit pe lac împreună cu L. Lacul este mai frumos ca oricând.

Luni, 14 iulie 1975

Am terminat capitolul despre *Jertfă*. Ca de obicei, atunci când îl rescriu și îl recitesc mi se pare ... insuficient! Îl voi lăsa o vreme în sertar. Am fost în Montreal, la sărbătoarea bisericii Sfinții Apostoli Petru și Pavel. Îmi plac sărbătorile parohiale. În timpul Liturghiei, m-am gândit: ce mă bucură, în viață, cu adevărat? Razele piezișe ale soarelui ce odihnesc în biserică în timpul slujbei.

Duminică, 10 august 1975

Zilele acestea, mi-a lipsit Andrei și sunt destul de întristat de plecarea lui.

Aici, soare, lumină strălucitoare și un val cumplit de căldură. Mestecenii albi, lucind în lumina soarelui, iar dincolo de ei – albastrul închis al lacului. Copii pe plajă. Simt mereu un val de emoții, o melancolie încântătoare, admirând ceea ce este și rămâne – copleșește inima cu o dulce povară.

Am simțit-o atât de intens astăzi, în timp ce mă îndreptam spre biserică și, mai târziu, ascultând spovedanii afară, în spatele altarului, având, în față, priveliștea minunată a lacului, a pădurii și a dealurilor din jur.

Am citit din Jean François Kahn, l-am terminat pe Claude Maureac – simțindu-mă destul de aproape de ei.

Am recitat, ieri, o fotocopia a capitolului *The Sacrament of Offering* din *Eucharist*. Nu am nici cea mai vagă idee dacă este bun ori nu, necesar ori inutil. Un lucru este sigur: ceea ce simt și gândesc. Iată un gând simplu, ușurător: dacă ceea ce simt și gândesc eu este inutil sau deja binecunoscut, ori superficial – atunci tot ce am scris va cădea în neființă. Dar pot și trebuie să scriu doar ce-mi este propriu...

Vreau să mă întorc la *The Hierarchy of Values*, care este dialogul meu cu Soljenițin și mulți alții. Dacă în fiecare duminică, țin în mână Euharistia cu viața cea veșnică, atunci este imposibil să discut problemele ca și cum ea n-ar fi existat, doar că ceva îngrozitor s-a întâmplat credinței noastre. „Orice pentru oameni”.

După moartea soției sale, N. vrea să vorbească numai despre religie, nu despre Dumnezeu – „este prea teoretic” – ci despre moarte. Și ceea ce se așteaptă de la preot este să dea un răspuns și o consolare imediată. În biserică, o lumânare așezată pe placa comemorativă, o notă „in memoriam” cu numele soției – puțin din toate acestea are vreo legătură cu creștinismul.

O discuție a două doamne despre o carte extrem de interesantă pe tema vieții după moarte: indignare. „Nu poate fi o carte ortodoxă” zice o doamnă, „autorul susține că morții sunt mereu cu noi în timp ce Biserica ne învață că ei rămân cu noi doar 40 de zile”.

În Labelle, simt, cu mai multă intensitate decât oricând, prăpastia dintre ceea ce sunt eu și ceea ce oamenii așteaptă de la un preot – mai ales, că nimic nu se va schimba, totul va rămâne la fel. Trist.

Marti, 19 august 1975

Schimbarea la Față!

Cer senin și răcoare; o slujbă impresionantă. Multe spovedanii. Am sentimentul că toate păcatele și îndoielile noastre își află cauza într-o trădare interioară a luminii și a bucuriei, a esenței acestei mari sărbători.

„Pământul s-a cutremurat” ... Să simțim acest cutremur în toate lucrurile, în cuvinte, în natură, în noi, aceasta este viața creștină sau, mai degrabă, viața însăși dăruită de Hristos. Ca de obicei, în această zi, îmi amintesc, stând în altar, de acei oameni care m-au făcut să simt acest cutremur. Întreaga mea teologie vorbește despre el. Despre bucuria pe care „nimeni nu o va lua de la voi” (Ioan 16:22).

Vineri, 22 august 1975

Am terminat, ieri, de citit *Breach of Faith: The Fall of Richard Nixon* a lui Theodore White.

O carte extraordinară! După numai un an, White și poporul american încearcă să înțeleagă ce s-a întâmplat și o fac de la un înalt nivel de inteligență, conștiință și rațiune. Revoluția noastră din Rusia a avut loc acum 60 de ani și nu a generat decât pasiuni, țipete,

resentimente. Totul este mărginit, partizan, pasional și parțial.

Continui să scriu *Hierarchy of Values*. Pare destul de simplu, însă este incredibil de dificil, aproape imposibil să-mi exprim ideile.

Sâmbătă, 23 august 1975

Mă simt descurajat și am hotărât să abandonez *The Hierarchy of Values*, dar totuși voi mai încerca. În timp ce ne plimbam, am discutat împreună cu L. despre bătrânețe și moarte.

I-am spus că mi se pare uneori că am primit deja de la viață tot ce mi-am dorit; am învățat tot ce doream să învăț. Acesta este începutul bătrâneții și, cred eu, timpul pregătirii pentru moarte. Nu printr-o concentrare asupra morții, ci, din contră, prin purificarea rațiunii, a gândirii, a inimii, a contemplației și printr-o concentrare asupra esenței vieții, a tainicei bucurii. În afară de această bucurie, nu mai este nevoie de nimic altceva deoarece „lumina strălucește din această bucurie”.

Tinerii nu știu ce este moartea decât dacă sunt loviți de frica grozavă, nevrotică a acesteia. Moartea nu are nici o legătură cu „mine” (când sunt tânăr), iar, dacă se aproprie de mine, este cumplit și întreaga-mi viață este umbrită. Dar încetul cu încetul – nu din afară, ci din interior, izvorăște o cunoaștere a morții. Și atunci, se deschid două căi: una constă în încercarea de a înăbuși această cunoaștere, de a mă agăța de viață („Sunt încă inutil”) și de a trăi ca și cum moartea n-ar avea nici o legătură cu persoana mea. Cealaltă cale, cea dreaptă zic eu, autentic creștină constă în transformarea acestei cunoașteri a morții într-o cunoaștere a vieții și cunoașterea vieții în cunoașterea morții.

Gerontologia contemporană se concentrează pe cea dintâi opțiune: să-i facă pe cei vârstnici să se simtă necesari și utili. Dar aceasta este o înșelăciune (nu mai sunt utili) și o amăgire de sine (ei știu că nu mai sunt utili). Pe de altă parte, ei sunt necesari, dar nu pentru toate preocupările ce ne fragmentează viața. Libertatea lor este necesară, frumusețea vârstei și lumina ei, potolirea inimii și înălțarea spiritului. Din această cauză, trebuie să începem devreme ascetismul vârstei înaintate și cucerirea vieții veșnice. Simt că se aproprie sfârșitul. Dar, imediat, vin o mulțime de griji și preocupări. Vreau să adaug următoarele: tinerii nu cunosc moartea, deoarece nu cunosc viața. Această cunoaștere vine după „ce am văzut lumina serii”. Și a fost seară și a fost dimineață: ziua întâi. (Facerea 1:5). Tinerii doar trăiesc; ei nu mulțumesc. Și doar cei care mulțumesc trăiesc cu adevărat.

Duminică, 24 august 1975

Epistola de azi – Corinteni 3: 18-19

„Nimeni să nu se amăgească. Dacă i se pare cuiva, între voi, că este înțelept în veacul acesta să se facă nebun, ca să fie înțelept. Căci înțelepciunea lumii acesteia este nebunie înaintea lui Dumnezeu”.

28 august 1975

Sărbătoarea Adormirii Maicii Domnului

Ieri, înainte de vecernia Adormirii, am mers împreună cu Liana la Minerve – un sat de pe vârful unui deal, având o priveliște magnifică cu câmpii, lacuri și păduri; câteva pete roșii și galbene vestind toamna – am mers în cimitirul de acolo. Pace, soare, veșnicie.

Vecernia Adormirii – bucuria extrem de specială a acestei sărbători – totul este luminat de

„zorii tainicei zile”. Am slujit Sfânta Liturghie alături de părintele John Meyendorff și părintele Leonid Kishcovsky. După Liturghie, o întâlnire cu părintele Thomas Hopko cu care am discutat despre treburi bisericești. Am simțit, aproape fizic, cât de repede trecea sărbătoarea.

Ieri, la cină, am discutat despre bătrânețe cu unul dintre administratorii sanatoriului Tolstoi – grozăvia acestor case în care bătrânii sunt îngrămădiți laolaltă sub conducerea asistenților sociali și a teoriilor lor – bine intenționate, însă atât de nepotrivite.

Ultimele zile petrecute în Labelle. Mă simt, deja, străin; Labelle se transformă în trecut. Aceste prime zile de toamnă sunt incredibil de senine și de frumoase – arțarii ruginii strălucitori, o ultimă rază de lumină. Însuflețirea vădită a naturii nu în sens panteist, ci existentă în revelarea Persoanei. Nu există natură de sine stătătoare. Ea „devine”, capătă viață atunci când, prin natură, datorită naturii, omul întâlnește Persoana și are loc epifania.

Joi, 4 septembrie 1975

Seminar – secretariat – o dimineață haotică înainte de începerea anului școlar, destul de familiar, chiar vesel.

Vineri, 5 septembrie 1975

Ieri, după ce mi-a ascultat înregistrările la Radio Liberty, N. a zis: „Un text impresionant, dar de ce vorbești despre trimeri biblice și nu mai simplu, creștine?” Uimitor câtă rezistență împotriva Vechiului Testament în rândul apărătorilor Ortodoxiei.

Duminică, 7 septembrie 1975

Timp de două zile, am participat la întâlnirile Grupului Hartford.* În această dimineață, s-a slujit o misă la care s-au împărtășit toți cei 18 participanți, cu excepția mea. Cei mai mulți dintre cei optsprezece sunt creștini conservatori de alte confesiuni. Și atunci, în ce constă dezbinarea bisericilor și ce altă unitate caută ei? În ciuda unei atmosfere prietenoase, am simțit înstrăinarea mea ortodoxă față de tendințele, de dezbaterele lor. Ortodoxia este, adeseori, înrobite de rău și de păcat. Occidentul creștin este înrobite de către erezii – în timp, nici una dintre ele nu va rămâne nepedeșită.

Miercuri, 10 septembrie 1975

Începutul anului școlar. Destul de haotic. Patruzeci de noi studenți, întâlniri. Astăzi – primele cursuri. Deși este al treizeci și unulea an de profesorat, am un sentiment familiar de entuziasm și speranță de mai bine, o adiere a Prezenței spirituale. Nici un minut liber! Dar încerc să nu mă las tulburat de această închisoare a activității.

Joi, 11 septembrie 1975

Am avut, ieri, două discuții chinuitoare cu doi foști colegi, amândoi se simt frustrați și neînțeleși – „De ce nu mă vreau oamenii?” Nu-și dau seama că nu au capacitatea de a percepe și a înțelege realitatea.

* Cei 18 autori ai „Hartford Appeal for the future of American Religion” dintre care a făcut parte și părintele Schmemmann s-au întrunit pentru a respinge noțiunile universale, false și degradante despre care credeau că subminează creștinismul contemporan și influența lui în societate (Against the World for the World [Crossroads: New York, 1976] VII-VIII)

Vreau ceva de la mine – probabil, să mă aliez acuzatorilor lumii contemporane. Poate un conflict între generații? Dar mă simt străin în această tonalitate rusească: sentimente vagi, cuvinte și sentimente acoperite de misticism și teologie, o tensiune afectivă continuă. Trist ... dar ce-i de făcut? În scrierile lor, nu percep: profunzime, seriozitate, responsabilitate interioară. Inteligența rusească, lipsită sau nu de credință, nu are modestie și proclamă totul în gura mare – inoportun.

Am sărbătorit, la Wappingers Falls, onomastica fiicei mele Anya. M-am bucurat atât de mult s-o țin, în poală, pe micuța Alexandra.

Două invitații la conferințe ... telefoane urgente ... teologie: adeseori, sunt ca un cec fără acoperire. Peste două zile, voi împlini cincizeci și patru de ani.

Vineri 12 septembrie 1975

Un cer înnorat, o vreme ploioasă. Iarăși, toamnă. L. a început munca la noul ei post de decan al facultății. Ceasul a sunat la ora 6:30, am slujit utrenia într-o biserică întunecată. Mi-au plăcut, întotdeauna, rutina și ritmul. Ele ne ajută să recunoaștem darurile pe care, adeseori, nu le percepem ca atare, pentru că ni se par banale și lipsite de importanță – mai presus de toate, viața însăși. Eliberarea se obține doar prin acceptare.

Duminică, 14 septembrie, 1975

Ieri, a fost ziua mea de naștere. L-am sunat pe Andrei, fratele meu geamăn din Paris. Seara, ajunul înălțării Sfintei Cruci. Mulți oameni s-au împărtășit, azi, la Liturghie. Am predicat despre Sfânta Cruce. După Liturghie, casa mi s-a umplut de urători: copii, prieteni. O zi însoțită, minunată.

Sâmbătă, 20 septembrie 1975

Paris

Am călătorit spre Paris într-un avion fără pasageri. Am luat prânzul la fratele meu alături de familia lui, apoi o plimbare de două ore în locurile mele preferate: Pont Royal, Tuilleries. O adiere de toamnă, însă este cald și însorit. Totul pare că se odihnește în tihnă sub soarele Parisului. Perfect!

Apoi, am mers la slujbă împreună cu fratele meu. După slujbă, am cinat pe Champs Elysees.

Duminică, 21 septembrie 1975

Liturgie la Centrul Creștin Rus. Am întâlnit mai mulți prieteni atât acolo cât și la Institutul Sfântul Serghie, unde am petrecut unsprezece ani de studii și de predare. Amintiri, trecutul străpunge fiecare copac, fereastră, cărare. Umbre reale, umbre dragi văzute în mulțimea de noi tinere fețe – oameni care au venit să ia parte la o cununie.

Seara, împreună cu Andrei și cu mama ne-am dus la ea acasă. Și de fiecare dată, gândul: să fie pentru ultima dată?

Luni, 22 septembrie 1975

Dis-de-dimineață, ne-am plimbat împreună cu Andrei și fiica lui Natasha în Bois de Boulogne. O dimineață însorită și aceeași lumină binecuvântată a Parisului. Am mers, apoi, în Cartierul Latin unde mi-am continuat comuniunea cu Parisul care a devenit o adevărată necesitate – această pășire agale prin oraș, unde descopăr, mereu, ceva nou, nu în împrejurimi, ci în interiorul meu – ca și cum aș coborî în străfundurile ființei mele.

Rue Buonaparte, de-a lungul râului Sena – iar ziua însorită este tot mai strălucitoare. M-a oprit la

catedrala Notre Dame - aproape un ritual. Se slujea o misă festivă acompaniată de orgă și un cor de turiști germani. Apoi, Île St. Louis, Quai de Bourbon, Pont Marie, Quai Henri Quatre până la gara din Lyon unde am întâlnit-o pe maica Maria, o călugăriță din Bussy. Iar apoi, ne-am întors, pe jos, la Sorbonne unde am luat prânzul la minunata Cafe Balthasar împreună cu N. și N. Struve. După alte câteva întâlniri, am luat cina împreună cu Andrei.

Marti, 23 septembrie 1975

Mi-am petrecut ziua călătorind – aeroport, schimbarea avionului în Hamburg, apoi Helsinki, Finlanda. Îmi plac aceste zile petrecute în avion, această singurătate în mijlocul unei mulțimi de oameni. La Helsinki, era frig, vânt, înnorat. După câteva întâlniri, prânzul și cina, mă simt extenuat, dar fericit să mă aflu la Universitate. Măine, încep o săptămână extrem de ocupată. Am un sentiment ciudat, aflându-mă la o depărtare de o jumătate de oră de Estonia unde m-am născut și atât de aproape de Rusia.

An de an, îmi este tot mai greu să stau departe de L.

S

Miercuri, 24 septembrie 1975

După o zi plină în care am conferențiat la universitate, sunt, în sfârșit, singur. Mă gândesc: ce găsești în Europa și lipsește cu desăvârșire în America? Și, mai personal, ce mă atrage din America spre Europa și din Europa înapoi spre America? De obicei, se răspunde: Europa este cultură, rădăcini, tradiții. Acest răspuns este incomplet, unilateral, simplificat și incorect. Aș zice că, în America, se găsește tot ce există în Europa, dar, pe continentul european, găsești cu greutate ceea ce există în America. Ești atras nu atât

de mult spre Europa cât afară din America, deoarece, în Europa, te simți mai bine din punct de vedere spiritual. Există, întotdeauna, ceva pe care să te sprijini, aproape fizic vorbind, pe când America este o problemă din acest punct de vedere. Ani de-a rândul, oamenii s-au grăbit spre America pentru o viață mai ușoară, fără să-și dea seama că, în realitate, viața este mult mai grea acolo. Înainte de toate, America este o țară a singurătății. Fiecare este singur cu propriu-i destin, sub un cer imens, în mijlocul unei țări colosale. Orice cultură, tradiție sau rădăcini par neînsemnate aici, dar oamenii se agață de ele cu putere, deși își dau seama de caracterul lor iluzoriu. În al doilea rând, această izolare din America cere fiecăruia un răspuns existențial la întrebarea a fii sau a nu fi, iar aceasta presupune efort. De aici, atât de multe eșecuri personale. În Europa, oricine se prăbușește cade pe ceva solid; în America, se adâncește în abis. Atât de multă frică și angoasă! Ceea ce atrage o persoană spre America este posibilitatea de a-și avea propria soartă ... Odată ce ai gustat-o, nu mai poți fi doar un finlandez sau un francez; cu alte cuvinte, să fii determinat o dată pentru totdeauna. Ești eliberat de aceasta. Și totuși, ești din nou atras de stabilitatea iluzorie a Europei, către visuri și imaginație. Dar visul Europei se aproprie de sfârșit; temeliiile ei se clatină. Europa devine o caricatură demnă de milă a Americii, incapabilă de a deveni *originală*. Europa este o imitație ce-și neagă propria originalitate.

Gerald Ford al nostru, deși simplu și cam barbar este destul de original comparat cu Giscard, Jobert și *tutti quanti* cu sofisticarea lor falsă. Mergând dinspre Notre Dame spre Sena și piața Vosgilor, mi-am dat seama că tot ce-mi place atât de mult este iluzoriu, inutil și nu are vreo legătură cu Franța lui Mitterrand.

Adevărata Franță vrea să devină America. America nu vrea să devină Europa, prin urmare este autentică, în timp ce Europa își pierde autenticitatea.

Noi tradiții se nasc în America; tradițiile Europei, pierzându-și originalitatea, se prăbușesc.

„Dacă nu va muri, nu va trăi”. Europa a dat naștere Americii din visul ei și acum moare. Din această moarte, s-a născut America, iar acum, prosperă.

Joi, 25 septembrie 1975

Am petrecut două zile, discutând despre Ortodoxie, în general, și Ortodoxia din Occident, în special – subiecte care m-au preocupat dintotdeauna. Mi-am pus întrebarea: „Ce împiedică și denaturează Ortodoxia”? Acesta este lucrul despre care încerc să predic și pe care-l apăr întotdeauna. Cu alte cuvinte, întrebarea care nu se pune este: ce este *absolut*, iar nu relativ? Întotdeauna, ajung la aceeași concluzie: în primul rând, este o anumită *viziune*, o trăire a lui Dumnezeu, lumea, omul. Ce este mai bun în teologia ortodoxă vorbește despre această viziune, deși nu coincide cu aceasta. (Sfinții Părinți vorbesc despre ea, dar devin, adeseori, obiectul unui cult intelectual, plictisitor. Liturgia vorbește despre această viziune precum și Tradiția Bisericii, dacă nu devine *pars pro toto*, rețeta unei căutări deznădăjduite a spiritualității).

În al doilea rând, este Taina, în cel mai adânc și mai larg sens al cuvântului, criteriul și cheia sa, aflându-se în Euharistie. Orice altceva este nu doar relativ dar și efemer prin însăși natura sa. Dar ortodocșii iubesc și absolutizează, aproape întotdeauna, doar ceea ce este „trecător”. Doar *profeția* și, în mod fatal legat de aceasta, martiriul (refuz, singurătate, condamnare) poate soluționa această criză. Ceea ce

trebuie spus este că tradiționalismul ortodox este invers proporțional credinței, *Tradiției*. Acesta nu este nici un paradox, nici o exagerare. Ortodoxia a rămas prinsă în trecutul pe care l-a venerat ca tradiție. Ortodoxia se sufocă – pur și simplu – sub propria-i povară. Deoarece – tradiția vie și dătătoare de viață, vine din trecut și prin trecut, deoarece este parte a lui – și pentru că cei flămânzi și însetați află pâine și hrană în el – problema devine destul de complexă. Înainte de toate, trebuie să fim bine înrădăcinați în prezent, având în vedere faptul că primul impuls al creștinului ortodox este să fugă de prezent, să se întoarcă în timp. Dar aici, în prezent, trecutul încetează de a mai fi tradiție – și devine o povară lipsită de viață și dispare. „Nimeni care pune mâna pe plug și se uită îndărăt nu este potrivit pentru Împărăția lui Dumnezeu” (Luca 9:62). Aceste cuvinte pot fi aplicate și Ortodoxiei empirice, care este fie nostalgică și romantică, fie privește cu înfrigurare spre trecut. În lumea noastră contemporană, Ortodoxia este înghesuită într-un colțisor tihnit. Și, de la tribuna unei Universități luterane, se afirmă – cu sinceritate – că, fără viziunea ortodoxă, rănilor lumii nu pot fi vindecate și suntem în impas.

Am călătorit cu mașina spre Kuopio timp de 5 ore împreună cu episcopul Paul*. O zi senină de toamnă, pini, mesteceni, lacuri, destul de pustiu – asemănător cu Laurentias din Canada. Seminarul, Centrul Bisericii Ortodoxe a Finlandei este ultramodern, foarte curat. Arhiepiscopul Paul este un om deosebit și o gazdă binevoitoare. Priveghere în ajunul sărbătorii Sfântului Ioan. O priveghere clasică rusească, însă în finlandeză – o limbă frumoasă, ușor

* Paul al Finlandei, Arhiepiscop, †1988 – conducător al Bisericii Ortodoxe din Finlanda, 1960-1988

adaptabilă psalmodierilor rusești. O recepție călduroasă și prietenoasă după slujba slujită împreună cu rectorul seminarului (traducătorul cărții mele *For The Life of the World*) – fostul nostru student. Un student cântă la flaut, altul cântă vocal, toți sunt tineri, blonzi, chipeși.

Vineri, 26 septembrie 1975

O Liturghie festivă austeră ce reflectă disciplina episcopului Paul. Toate rugăciunile *mistice* sunt citite cu voce tare; totul este plin de înțeles și bine organizat. O slujbă minunată. Apoi, o zi de conferințe foarte obositoare. Atmosfera este prietenoasă, clerul este tânăr și asemănător celui de la noi, în sensul pozitiv al cuvântului. Nici un spectacol ortodox; toți se simt acasă în acest mediu. Nu este o spiritualitate *de efect*.

Sâmbătă, 27 septembrie 1975

Sunt epuizat: cursuri, discuții, tensiuni, vecernii, adunarea parohială, iar, seara, o întâlnire cu tineretul ortodox.

După amiază, am ascultat discursul părintelui N. – un „nebun al lui Dumnezeu”, doisprezece copii cu o înfățișare impresionantă. Poți vedea cât este de jignit de impolitețea ce-l înconjoară. Este un ratat – el vorbește, oamenii râd – însă ceea ce spune este unic, viu, rafinat. Precum niște note din Mozart pe fundalul tobei. Am simțit, imediat, frumusețea și demnitatea acestui om.

Măine, o Liturghie arhierescă la Catedrală, o recepție, o seară ecumenică. Îmi place Finlanda. Mă simt bine în Biserica lor, însă vreau atât de mult să mă întorc acasă...

Duminică, 28 septembrie 1975

Liturghia slujită la catedrală și am din nou impresia unei mari culturi liturgice. Cântări minunate „fără concert”. Fără să exagerez, aceasta a fost cea mai impresionantă Liturghie arhierească la care am participat.

La un moment dat în timpul liturghiei am avut un sentiment binecuvântat al veșniciei, al bucuriei desăvârșite. Un episcop cu părul alb, rugându-se alături de zece preoți, iar, în spatele altarului, mesteceni aurii de toamnă. Timpul s-a oprit atins fiind de veșnicie – când timpul este neputincios.

Afară – cerul este înnoat, vântul mătură frunzele, piețele și străzile sunt pustii. Îmi place nordul și mă simt acasă aici.

Luni, 29 septembrie 1975

O zi specială. Dis-de-dimineață, am mers împreună cu episcopul Paul la mănăstirea Valaam. Vremea se îmbunătățește, este răcoare, dar, o zi însorită, drumul este mărginit de mesteceni aurii și pini foarte frumoși. Trecând porțile mănăstirii, am simțit că mă întorc cu o sută de ani în urmă. Călugări bătrâni, starețul – părintele Simforian [a murit în anul 1981 după 75 de ani petrecuți în viața monahală] – este o copie fidelă a portretului Sfântului Serafim de Sarov. Se află la Valaam din anul 1906. Nici măcar nu pot încerca să reproduc povestea vieții sale, tonul, exprimarea, înfățișarea sa, toate aparținând unor vremuri de demult trecute.

O slujbă de mulțumire în fața icoanei Maicii Domnului, prânzul împreună cu obștea mănăstirii, un tur al mănăstirii. Mă simt cufundat într-o mare de gânduri și impresii pe care va trebui să le clarific.

Apoi, după un drum prin pădurile de mesteceni și de-a lungul lacurilor, am ajuns la mănăstirea de maici – Lintula – iar de acolo, la „chilia” episcopului Paul de pe o mică insulă, în mijlocul unui lac. Ce om extraordinar.

Joi, 2 octombrie 1975

Crestwood

Din nou acasă. Experiența mea finlandeză este, acum, parte din trecut și trebuie să o integrez înțelegerii unitare a destinului Ortodoxiei.

Momentan, îndatoririle mele sunt destul de simple – cursuri, seminarul, biserica. Am sentimentul că toate experiențele mele de viață nu se datorează întâmplării: emigrația, America, Grecia, Soljenițin, Finlanda. Deoarece mă determină să ajung la o sinteză, să depășesc caracterul fragmentar, divizarea în timp și spațiu a Ortodoxiei, curgerea ei în mai multe direcții în loc de una singură. Vizita la mănăstirea Valaam a fost o pătrundere într-o altă lume. Iar vecernia Adormirii din Helsinki: impresionantă, decor imperial, cor sofisticat, veșminte deosebite. Uneori, din toate acestea „lucește Lumina”... tragedia constă în faptul că fiecare fragment vrea să fie întregul – întreaga Ortodoxie – și le neagă pe celelalte. Fiecare îl percepe pe Hristos doar prin viziunea și experiența lui proprie. Nici unul dintre ele nu-și percepe limitările, caracterul lor relativ în Hristos. Cred că vocația mea este aceea de a încerca – și de a mă ruga pentru – înlăturarea acestei situații, unificarea acestor fragmente și întoarcerea lor la viață în și prin Hristos. Trebuie să-mi repet mereu: „Strigă-ți entuziasmul, pentru numele lui Dumnezeu”. *Trebuie*, pentru că acesta este Adevărul și *pot*, deoarece înțeleg aceste fragmente și mă pot identifica cu fiecare dintre ele.

Vineri, 3 octombrie 1975

În Valaam, după cum am scris deja, conduce egumenul Simforian, în vârstă de 81 de ani, care se află în mănăstire de la vârsta de 13 ani. Zelos, aproape de fanatism, păstrează Tradiția cu eroism. Ce fel de tradiție este aceasta? Un amestec de evlavie, icoane și litografii destul de încărcate – caracteristic Ortodoxiei ruse de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Șapte ore de slujbe fără întrerupere, începute, la ora trei dimineața, cu o slujbă de mulțumire. Un stil străvechi. Vorbind cu părintele Simforian, ai sentimentul că, pentru el, acest stil – precum a fost și pentru alte mii de călugări dinaintea lui – este cât se poate de natural și de util și că, într-adevăr, creează sfinți. Este limpede faptul că o continuare a lui ar fi imposibilă și că, după dispariția „Ultimului Mohican”, titlul a devenit oficial, un fel de joc emoțional. Am simțit această tragedie la Valaam.

O ruptură în tradiția exterioară, provocată de revoluție sau de dispariția vieții monahale a țaranilor, a generat, în rândul ortodocșilor, un patos emoțional al reconstituirii – încă de la începuturile ei, emigrația rusă a fost pătrunsă de acesta la fel ca și Valaam, Muntele Athos și altele. Ceea ce fusese un stil natural, unitar, a devenit o stilizare vlăguită din punct de vedere spiritual, dăunătoare. Problema esențială a Ortodoxiei este constrângerea datorată stilului și incapacitatea ei de a-l revizui; o preponderență a lipsei de autocritică și de verificare a tradiției bătrânilor prin Tradiție, prin iubirea Adevărului. O idolatrie crescândă.

Luni, 6 octombrie 1975

Sâmbătă, a fost ziua învățământului ortodox. O mulțime de oameni. Vreme minunată. Am stat în picioare unsprezece ore, bucurându-mă de realitatea

concretă a vieții bisericii, a unității. Duminică, biserica a fost plină de vizitatori.

Azi, mi-am petrecut ziua organizându-mă, încercând să intru în ritmul noului an școlar întrerupt de vizita în Finlanda.

Doresc, cu nerăbdare, să încep să scriu, mai ales, după ce am avut câteva discuții însuflețitoare de ziua învățământului. O femeie mi-a zis: „Am citit *Of Water and the Spirit* și mi-ai răspuns la toate întrebările”. Un adevărat impuls. Visul meu este să scriu pentru oameni, iar nu pentru teologi. Iar când aflu că am reușit – ce bucurie!

Astăzi, L. împlinește cincizeci și doi de ani. O vreme minunată – zi senină.

Vineri, 10 octombrie 1975

Sakharov a primit premiul Nobel pentru pace.

Ieri, i-am întâlnit pe noii studenți. Mi-au lăsat o impresie bună, dar și un sentiment de imensă responsabilitate. Cum să evităm pericolele religiei și ale religiozității? „Nu lăsați copii să se joace cu încuietorile” spune semnul de pe ușile trenurilor. Mesajul este cât se poate de autentic; idolatria este posibilă în mintea lor.

Joi, 16 octombrie 1975

Ieri seară, am participat la o slujbă memorială a unui văr, ținută în Biserica Sinodală. Mă simt, întotdeauna, stingherit în această biserică, unde preotul și diaconul nici măcar nu salută și mă simt străin în atmosfera „plăcută”, tipic rusească a bisericii: evlavie rusească, siguranță de sine, lipsa oricărei griji, îndoieli sau întrebări. Slujesc și cântă bine – dar ar sluji și ar cânta bine orice cât timp este ceva „tradițional”! Un singur cuvânt lipsă – și totul s-ar prăbuși. Rușii acceptă

și neagă precum sclavii – orbește și cu încăpățănare. După slujbă, preotul a anunțat o „Utrenie memorială”, o „vecernie memorială” și apoi desigur o *panikhida* – slujba memorială. Care este diferența dintre aceste slujbe? Dacă cineva ar întreba, ar fi bănuie că zdruncină temeliile Ortodoxiei. Totul trebuie să fie masiv, orbitor, „după tipic” – acesta este caracterul liniștitor al religiei. Ai sentimentul că, dacă cineva ar face cunoscut sensul cuvintelor rostite în timpul slujbelor, oamenii ar fi înspăimântați. Din această cauză „Vechii Credincioși” se temeau de orice „întrebări avizate” – din lipsă de credință. Pentru a-L găsi pe Hristos, credinciosul rus părăsește Biserica și se alătură unei secte transformând-o în „Secta vechilor credincioși”. Dar, în centrul Bisericii, se află *Euharistia*. Rostul Euharistiei este acela de a amplifica totul din interior, raportându-l nu doar la transcendent, ci și la Hristos și la Împărăția Lui. Nu este întâmplător faptul că, pentru „a o face inofensivă”, Euharistia a fost, mai întâi, redusă la o sfințire și o evlavie personală, apoi, a fost separată chiar și de acea evlavie.

Luni, 27 octombrie 1975

Mi-am petrecut ziua de sâmbătă, discutând îndelung cu N. – fusese surprins în timp ce se droga împreună cu N., care-și urăște soțul, etc. Mă simt descurajat când privesc la mlaștina noroioasă în care suntem cufundați. Sunt încredințat încă o dată de ambiguitatea îngrozitoare a religiei și a așa numitei experiențe religioase. Mi se pare extrem de evident faptul că tot ce este în religie și nu vine de la Hristos – în Hristos, prin El și către El – este de la Diavol.

Conform Evangheliei după Sf. Ioan, când va veni, Sf. Duh va învăța lumea despre păcat.*

Păcatul este să nu crezi în Hristos. Nimic n-ar trebui să fie numit păcat decât numai netransformarea religiei în cunoașterea, iubirea și viața lui Hristos.

Brusc, în mijlocul acestor discuții împovărătoare, o consolare: botezul unei fete în vârstă de zece ani. Am simțit adierea Sfântului Duh, frumusețea, puritatea dragostea Lui, trăirea iubirii lui Dumnezeu. Am fost înfricoșat de această experiență – ca și cum aș fi văzut o *aleasă*.

Simt o oboseală dăunătoare. Dăunătoare, pentru că vreau să fug de toate pasiunile mărunte, de apele tulburi în care m-am scăldat atâția ani. Sunt ispitit să plec – iar această ispită mă obosește!

Sâmbătă, 1 noiembrie 1975

Noiembrie: întreaga viziune se schimbă la fel ca și sentimentul vieții. Aceste sentimente specifice fiecărei luni le păstrez încă din copilărie. În Paris, luna noiembrie începea cu Ziua Tuturor Sfinților – nu se făceau ore! (Primul – și singurul – poem scris pe băncile școlii era despre această sărbătoare „Azi, toate mormintele sunt acoperite de flori...” mai departe, nu mi amintesc). Apoi, Ziua Veteranilor și, în cele din urmă, urcușul spre luna decembrie a sărbătorii Crăciunului. Pentru mine, luna noiembrie este argintie, întunecată, tristă și tăcută. După sărbătoarea aurie a toamnei din octombrie, vine această toamnă târzie de noiembrie cu bucuria ei tainică, cu darurile ei pentru suflet.

* Cf.: Ioan 16: 8-9: „Și El, venind, va vădi lumea de păcat și de dreptate și de judecată. De păcat, pentru că ei nu cred în Mine”

Gândindu-mă la ultima mea discuție avută cu N., mi se pare că, pentru a ajunge la o ordine și armonie interioară este nevoie de întuirea întreită a următoarelor referințe (o întuire care aparține inimii iar nu conștiinței).

O referință cosmică – este simțirea vieții aici și acum, păstrarea comuniunii cu cosmosul: natura, timpul „acesta”, lumina – locul fiecăruia în toate acestea. Recunoștință. Bucurie. Și, în acest fel, viața însăși ca rugăciune.

O referință istorică. Aceasta este legătura interioară cu munca, locul, vocația. Este ascultare, smerenie, consimțământ, cunoașterea pericolelor, a ispitelor, a luptei („Deci luați seama cu grijă, cum umblați, nu ca niște neînțelepți, ci ca cei înțelepți” [Efeseni 5:15]). Aici – rugăciunea spre ajutorare, rugăciunea ca exorcism, rugăciunea ca iluminare („dă-mi puterea de a primi”).

Și, în sfârșit, referința eshatologică – cu cel din urmă, căutat și sperat „Vie Împărăția Ta!”

Cred că, dacă am învățat să trăim, cu adevărat, această tri-unitate, vom găsi soluții la problemele ce apar, datorită renunțării la aceste referințe sau deformării lor. Dacă credința noastră este cosmică, istorică și eshatologică, așa trebuie să fie și spiritualitatea noastră. Doar Hristos unește aceste referințe într-una singură, pentru că ele înseamnă cunoașterea lui Hristos în fiecare dar al vieții – cosmic, istoric și eshatologic – modul în care El ni se revelează și rămâne alături de noi.

Să simțim, să privim, să trăim ca icoana Lui (simbol, semn). Și acestea toate sunt adevărate prin Euharistie și Biserică.

Toate acestea sunt posibile pentru că așa este cu adevărat.

Marți, 4 noiembrie 1975

O zi extrem de lungă la seminar. Seara, am conferențiat despre *Episcopul* lui Cehov – simțind o eliberare și o purificare interioară. Am încercat să comunic melodia impresionantă a acestei povești în temele mamei și a copilăriei.

O artă atât de înaltă în care găsești mai multă esență launtrică a creștinătății și a Ortodoxiei decât în „definițiile” teologice. Misterul creștinismului: frumusețea înfrângerii, eliberarea de succes: „Am ascuns acestea de cei înțelepți...” (Matei 11:25-26). Totul, în această poveste, este o înfrângere, dar este luminată de o biruință misterioasă inexplicabilă. „Acum a fost preaslăvit Fiul Omului...” (Ioan 13:31).

Dacă teologia este despărțită de cultură, care ea singură poate revela frumusețea înfrângerii și lumina biruinței din ea (să o reveleze, nu să o explice), atunci teologia își pierde valoarea și devine cuvinte golite de sens.

Nu am putut dormi din cauza unor visuri ciudate. Sunt epuizat nervos. Dar în drum spre seminar, m-am bucurat de cerul înalt, albastrui și toate au revenit la normal.

Joi, 6 noiembrie 1975

Ieri, mama a sosit din Paris. Avionul a avut întârziere, astfel că am petrecut două ore în aeroport împreună cu Anya, fiica mea. Îmi plac aceste ore de așteptare. Pe de o parte, se rup, oarecum, de viață și de ritmul ei (organizarea timpului); pe de altă parte, ele exprimă, mai bine decât orice altceva, misterioasa esență a timpului: timpul măsurat înainte, de așteptare și nu în trecut, timpul luminat de anticipare, luminat dinainte ...

Mama este într-o formă mai bună decât mă așteptam. Este impresionată de vremea minunată de la noi, de frunzele aurii din lumina înserării.

Sâmbătă, 8 noiembrie 1975

E ciudat cum acest jurnal sau, mai degrabă, contactul cu el a devenit, treptat, o necesitate. Nimic interesant de notat decât preocupările zilnice: îmbolnăvirea copiilor lui Serge, caracterul dificil al mamei, treburile obișnuite de la seminar etc.

Toate acestea și multe altele îmi ocupă timpul și mă obolesc. Acest jurnal este, de fapt, o formă de a scăpa de toate acestea, de a renunța la ele și de a mă pune în legătură cu ceva mai profund din mine. Este greu să descriu această legătură cu singurul lucru real, imperceptibil din mine, cu suflul veșniciei din această lume. Ar putea deveni inutil și lirică ieftină. Tăcere.

Măine, voi pleca spre Cleveland pentru Consiliul Pan-American. Trebuie să dobândesc cât mai multă profunzime și detașare și să mă rog nu atât cu vorbe și prosternări cât, mai ales, cu atenția întregii mele ființe: viziune, ascultare, cunoașterea tainică a Prezenței.

Joi, 13 noiembrie 1975

Este începutul sfârșitului, adică ultima sesiune a Consiliului. După patru zile pline de agitație, mă bucur încă de viața și vitalitatea Bisericii și, mai ales, de capacitatea ei de a discuta nu doar despre formă (administratie, legi, bani), ci și despre conținut. Problemele morale au fost discutate cu multă seriozitate. Există, în Biserică, un grup creativ destul de numeros – majoritatea, de fapt – care exprimă Biserica Însăși.

M-am hotărât să mă retrag din administrația bisericii, deoarece sunt convins că este nevoie de o clarificare a impasului în care sunt blocate toate corpurile administrative dintr-o lipsă totală de încredere. Nu vreau să fiu un petic sau o șampilă de cauciuc pusă pe această discrepantă tragică dintre puterile administrative și oameni.

Vineri, 14 noiembrie 1975

Crestwood

Nu-mi vine să cred – am refuzat nominalizarea, astfel sunt liber. La început, deși visasem la asta, m-am întristat că eram liber, mai ales cât timp am fost înconjurat de atmosfera Consiliului. Voiam să ies din conducere – dar o dată ce s-a întâmplat, îmi venea greu să mă întorc acasă. Poate că-mi fusese atinsă mândria: nu m-au reținut, n-au insistat! Dar a trecut.

Întorcându-mă spre casă împreună cu David D[rillock] și John E[rikson], m-am bucurat că fac parte, iarăși, din rândul celor mulți și nu din conducere.

Când am ajuns acasă, eram destul de obosit. L. mi-a povestit evenimentele de la școală. Sunt mereu impresionat de tactul, generozitatea și precizia deciziilor ei. Seara, la ora zece – spovedanii.

Astăzi, la Liturghie, mama s-a împărtășit. În timp ce slujeam, m-am gândit: mama este în biserică, întreaga mea copilărie, totul este cuprins într-un fel de cerc.

Un citat din Sfânta Teresa de Lisieux: „...și totuși sufletul pare a fi într-o stare în care nu primește nici o consolare, nici de la cerul în care nu locuiește încă, nici de la pământul pe care l-a părăsit și astfel nu vrea să fie mângâiat.”

Luni, 1 decembrie 1975

Întorcându-mă din Pittsfield după Liturghie și o discuție avută cu enoriașii, am încercat să înțeleg specificul acestei parohii. Fondată în anul 1905 de către galicieni și rușii din Carpați, parohia s-a străduit, încă de pe atunci, să păstreze – ce? – vechiul calendar slav – pe care nimeni nu-l poate citi ori înțelege – atât apostolul, cât și Evanghelia în slavonă! O formă goală, fidelitate – față de cine, față de ce? Față de copilărie și părinți. O compatibilitate, în mijlocul pluralismului american, cu familia B[obrovski], care încearcă să facă ceva în această pustietate. Întrebarea mea: ce se poate face? Ce e de făcut? Poate cineva turna vin nou în aceste burdufuri vechi? Pe de altă parte, această minunată biserică albă și cupola ei au stat acolo timp de 70 de ani, așteptând parcă ceva. Câte Liturghii au fost slujite; câtă credință și devotament în păstrarea Bisericii? Oamenii, fără să-și dea seama, au păstrat duhul.

M-am gândit la aceasta în timp ce călătoream peste dealuri și văi, sub un cer înnorat și mohorât de duminică. Cred că întreaga viață în biserică înseamnă a învăța mereu să avem încredere în harul lui Dumnezeu – „care vindecă șchiopi și împlinește cele de trebuință”.

Conferința decanului la Seminar.

În timpul răspunsurilor date la întrebări, mi-am dat seama, încă o dată, de cele două mari pericole ale școlii: teologia atrasă de naționalism, verbozitate, planuri sistematice și evlavie ispitită de emoționalism și sentimentalism.

Luni, 8 decembrie 1975

Am rămas acasă, încercând să răspund la o grămadă de scrisori. Încă sub duș, m-am gândit la

puterea lumii căzute – legea. Legea este modul în care societatea se apără pe sine împotriva haosului nimitor, generat de păcat și cădere. Aflat sub stăpânirea legii, totul – cultură, religie, politică – i se supune și o exprimă. Ea este *stilul* în artă, *moralitatea* în religie, *ierarhia* în societate. Creativitatea, edificarea se află sub stăpânirea legii. Dar pentru că, în esență, legea este restrictivă, ea atrage opoziția nu doar a răului și a păcatului (criminalitatea), ci și setea veșnică a omului de „har”, libertate, spațiu nelimitat, Duh.

Legea (potrivit Sfântului Pavel) atrage dorința depășirii ei, a trecerii dincolo de sine. Apoi, urmează o criză evidentă în religie, cultură și politică. Forțele create de lege ca o barieră și o apărare împotriva haosului încep să nege această barieră și să o distrugă în numele a ceea ce este mai presus de lege. Dar lumea rămâne căzută. Forțele legii nu pot crea nimic; ele rămân lipsite de har, ambiguu și chiar dăunătoare (după cum se poate vedea în socialism, la Freud sau în arta modernă). În lumea căzută, nu există o cale de ieșire din *acestea* – sublimarea și depășirea legii – nu există și nici nu poate exista. Legea este o adevărată reflectare a căderii; din această cauză, ea este dreaptă. „Criza” (reacția împotriva legii) reflectă adevărul căutării, al setei, al libertății.

Adevărul conservatorismului este trist și pesimist. Este cunoașterea răului, a caracterului său distrugător și a puterii sale; cunoașterea haosului din spatele fiecărei „bariere”. Dar încă și mai tristă, mai tragică este bucuria produsă de „criză” (dintre lege și eliberare), deoarece este o falsă bucurie care confundă așa-zisul har și așa-zisa libertate cu adevăratul har și adevărata libertate. Conservatorismul este trist și împovăraător; revoluția este înspăimântătoare, terifiantă. Sunt Rusaliile diavolului. Există o singură criză

binecuvântată și mântuitoare: *Hristos* – pentru că, de la El vin harul și libertatea. În El, legea este desăvârșită, la fel ca și revoluția. Este înspăimântător când creștinismul însuși se transformă într-o lege greoaie sau devine revoluționar. Scopul creștinismului este acela de a se înălța din acest ritm, din acest curs, din aceste forțe ale lumii. Creștinismul face posibilă trăirea din adevărul revoluției în lege și din adevărul legii în revoluție. Creștinismul este „*coincidentia oppositorum*”, sinteza legii și a revoluției, desăvârșirea lor una în cealaltă – este Împărăția lui Dumnezeu, adevărul, frumusețea însăși, deoarece este Viață și Duh*.

Aceasta este cheia percepției creștine asupra culturii, politicii și, desigur, a religiei – o „unificare a lor”. Creștinismul este eliberarea de conservatorism și revoluție. Astfel că un creștin „de dreapta” este tot așa de înfiorător precum unul „de stânga” și știu de ce atunci când discut cu cei de dreapta, eu, personal tind spre stânga, iar cu cei de stânga, tind spre dreapta.

Mai mult, în domeniul artei se poate identifica, întotdeauna, o lege în frumusețea unei opere de artă. Dar frumusețea nu se naște din lege, ci din desăvârșirea ei. Frumusețea se naște din har. Îndeplinind legea, frumusețea o depășește. Când arta rămâne sub lege și se naște în ea (cf. iconografiile contemporani, adeseori copii), devine stilizare și moare, așadar legea devine moartea artei.

* Nicholas de Cusa (1401-1464), cardinal și episcop de Bixen, a dat naștere principiului *coincidentia oppositorum* care „afirmă că în ființa lui Dumnezeu polarități diferite care domină lumea reală, converg sau, mai precis, coexistă înainte de orice divizare” (Kitaro Nishida, *An Inquiry into the Good*, New Haven: Yale University Press, 1990, n. 2, p. 168)

Miercuri, 10 decembrie 1975

M-am întors de la aeroport, unde am însoțit-o pe mama. Se întoarce la Paris. Șederea ei n-a fost una ușoară, dar, în momentul în care ne-am luat rămas bun, am simțit atâta milă pentru ea – singură, lipsită de ajutor, bătrână. Cel mai important lucru pentru ea este lupta – neajutorată și deznădăjduită – pentru un loc în viață; pentru a fi cineva, nu doar o ruină. Mi-e rușine pentru momentele mele de iritare. Dar ceea ce rămâne este faptul că mi-a oferit o „copilărie fără întristare”. Am trăit, până acum, într-o lume în care aveam o mamă, dar în această dimineață, văzând-o cum se îndepărta spre avion de-a lungul coridorului, am știut că, foarte curând, lumea mea va fi lipsită de mamă – și, în acel moment, va începe propria mea cădere.

Joi, 11 decembrie 1975

N-aș fi putut fi un politician. În orice discuție, pot vedea adevărul din aproape fiecare punct de vedere. Poetul Georgy Ivanov spunea: „Ce ne leagă pe noi toți? O lipsă de înțelegere reciprocă...”.

Consiliul de administrație anual al seminarului.

Am petrecut câteva ore, lucrând la *Euharist* și, brusc, viața este mai bună și mai veselă.

Joi, 12 decembrie 1975

Întâlnirea a decurs în liniște. Am fost încă o dată impresionat de promptitudinea atâtor americani extrem de ocupați de a-și sacrifica timpul.

Am petrecut câteva ore în New York. Îmi place orașul – m-am plimbat alene pe Fifth Avenue între Radio Liberty și Librăria Rizzoli. Frig, înnorat, peste tot luminile brazilor de Crăciun, entuziasmul ce precede sărbătoarea. Un brad imens la Centrul Rockefeller. Îmi amintesc, cu tristețe, încântarea

mamei când am adus-o să vadă această frumoasă tradiție newyorkeză.

Ieri, după petrecerea dată în cinstea Sashei Schmemann, care a împlinit trei ani, m-am plimbat cu N. pe Fifth Avenue până la bradul din Centrul Rockefeller. Lumini pretutindeni. Colinde de Crăciun. Îmi place orașul și atmosfera plină de viață.

Vineri, 19 decembrie 1975

Ultima zi de școală înainte de vacanță. În curând sărbătoarea! Ieri seară, am sărbătorit ultima zi de școală a lui L. în restaurantul nostru preferat. L. m-a întrebat: „Ce-ți place cel mai mult în profesia ta?” Am răspuns și cred că este dreptul și obligația de a fi un martor (neputincios, dar aceasta este o altă chestiune) a ceea ce nu poate fi limitat nici de emigrare, nici de America, nici de orice altceva.

Ieri, după ce am terminat toate treburile de la seminar – vacanță! Împreună cu L. și copiii lui Serge am mers la familia Hopko. O atmosferă binefăcătoare la Anya acasă. M-am bucurat enorm de micuța Alexandra („ultima în familia Hopko”).

Am terminat de citit biografia în două volume a lui Simone Weil. Sunt mereu impresionat de acei oameni dominați de o idee, de orice „stăpânire”. Desigur că acei oameni ajung fie *remarcabili*, fie *sfinți*. Îmi dau seama cu tristețe de incapacitatea mea de a ajunge la acest fel de absolutism al minții și al inimii. Nu știu.

Prima zăpadă adevărată. Lucram la biroul meu de acasă, admirând ramurile încărcate de zăpadă din spatele ferestrelor. Liniște deplină – doar bătăile ceasului și o bucurie totală. În contextul cărții lui Weil (absolutism, stăpânire) acea bucurie, desăvârșire,

fericire este oare de la Dumnezeu? Sau își găsește izvorul în slăbiciune (lene, *farniente*...?)

Marți, 23 decembrie 1975

După două zile de ninsoare, îngheț și soare. Așteptând sosirea fiicei noastre Masha, a soțului ei, părintele John și a micuței Vera, m-am plimbat cu L. prin oraș, de-a lungul vitrinelor festive, a clădirilor luminate și în sunetul muzicii de pe stradă.

Ne-am împodobit bradul de Crăciun împreună cu familia Tkachuks.

CAPITOLUL IV 1976

Joi, 1 ianuarie 1976

Paris

Ca de obicei, am plecat din New York spre Paris imediat după recepția de Crăciun. Slujbe minunate, un cor imens, mulțimi de oameni în Biserică, plinătatea sărbătorii. Familia adunată în jurul bradului. Tom ne-a condus la aeroport. Ninge, iar, la fiecare fereastră, luceau luminile Crăciunului. În aceste momente, viața este deplină! Brusc, liniștea și pustietatea aeroportului. În Paris, am fost întâmpinați de nepoatele Schmemann. Un prânz liniștit în familie – Parisul!

Vineri, 2 ianuarie 1976

Micul dejun în Place St. Sulpice alături de verișorii noștri din Germania și din Elveția. Apoi, m-am plimbat împreună cu L. de-a lungul cheiurilor până la restaurantul nostru preferat cu vedere spre Notre Dame. Mai târziu, prieteni, prânz, cină, plimbări. Slujba, apoi cina de Anul Nou la fratele meu, împreună cu toți verișorii.

Duminică, 4 ianuarie 1976

După Liturghie, am luat prânzul împreună cu mama și fratele meu, apoi ne-am plimbat cu L. până în Piața Vosgilor – unul dintre locurile mele preferate în Paris.

Marți, 6 ianuarie 1976

Ajunul Crăciunului, după vechiul calendar. Mi-am petrecut timpul cu amintirile pe care le aveam din copilărie – unde locuiam, magazinul local, școala, ultimul loc în care l-am văzut pe tatăl meu, făcându-mi cu mâna. În ajunul Crăciunului, ne-am adunat la fratele meu.

Miercuri, 7 ianuarie 1976

Ne-am plimbat cu L. spre Piața Vendôme, perfectă în măreția și frumusețea ei. Eleganța Parisului cenușiu, nemișcat. Iarna aceasta, am simțit Parisul într-o armonie perfectă cu vitrinele sale.

Joi, 8 ianuarie 1976

Am petrecut ore minunate alături de prietenii mei din Paris, discutând teologie liturgică într-o atmosferă de căldură sufletească. Îmi este imposibil să descriu toate întâlnirile și impresiile. Apoi, fiecare dintre noi ne întoarcem la viețile noastre. Punctul central al discuției a fost: „Îți mai amintești?” „Da, îmi amintesc”.

Vineri, 9 ianuarie 1976

Plecarea. Dis-de-dimineață, am luat micul dejun împreună cu Andrei la hotelul nostru. Despărțirile noastre sunt, întotdeauna, vesele, însă, în adâncul sufletului, sunt dureroase – pentru amândoi – „dincolo de a putea fi înțelese”. La aeroport, m-am întristat, privind-o pe mama de pe scările rulante – bătrână, nefericită, singură, aproape de sfârșit.

Iar acum, soarele și gerul de acasă. Nu am văzut soarele timp de paisprezece zile!

Marți, 20 ianuarie 1976

Austin, Texas

Mă aflu în Austin, la Seminarul Episcopal, pentru 3 zile de conferințe despre teologia sacramentală. Datorită călătoriei destul de lungi, am reușit să termin de citit cartea despre moarte a lui Aries*, extrem de interesantă, mai ales ce spune despre evoluția percepției morții încă din Evul Mediu. În opinia lui, aceasta ar fi schema istorică: mai întâi, acceptarea morții de către oameni și societate, de aici și moartea în public, obișnuința de a vedea cadavre, înmormântări *ad sanctos*. Nu exista cultul mormintelor (este evident faptul că morții, aflându-se în biserică și fiind aproape de ea, erau considerați parte a vieții, împreună cu noi). A urmat individualizarea morții (sec. XV - XVI), judecata particulară, etc. În sec. al XVIII-lea, moartea este văzută ca o ruptură. În sec. al XIX-lea apare cultul mormintelor, ideea de naționalism și de succesiune. Și, abia în sec. XX, moartea este îndepărtată total de viață (spitale, sanatorii particulare, case de pompe funebre). Voi reciti și mă voi gândi din nou la toate acestea.

Astăzi - conferințe, prânzuri oficiale cu profesorii, o seară interesantă petrecută în compania decanului. În timpul acestor conversații, am observat de ce este nevoie în Ortodoxie, ce a supraviețuit și ce necesită o „demitizare”.

Stejarii însoriți, mereu verzi ai Texasului.

Joi, 29 ianuarie 1976

Prima zi de prelegeri la Seminar și, după treizeci de ani, mai am un sentiment al noului. Acesta pare a fi semnul că, în aceasta, constă adevărata mea

* Philippe Aries - *Western Attitudes Toward Death*

vocație - și în slujbele Bisericii, desigur. Orice altceva fac din obligație - mai ales discuțiile „spirituale”.

Luni, 2 februarie 1976

Sărbătoarea Întâmpinării Domnului. Seara trecută, am slujit și apoi am predicat, la Biserica Hristos Mântuitorul, despre gândirea religioasă rusă de peste hotare. Mulți dintre noii emigranți mi-au povestit despre neînțelegerile, certurile și intrigile lor. Destul de trist!

Sâmbătă am aniversat 33 de ani de la căsătorie - o zi plăcută pe care am petrecut-o acasă, o seară minunată la Anya.

Ieri, am ascultat trei spovedanii - o realitate tristă, plină de mâhnire; lipsa oricărei fericiri, a celor dorite; imposibilitatea de a le avea vreodată! Poate că doar acum, la bătrânețe, încep să „înțeleg - nu cu mintea, ci cu inima”. N-am înțeles în trecut, deoarece toată viața am fost atât de fericit tocmai pentru că am avut tot ce mi-am dorit. Mă sperie gândul că Dumnezeu nu m-a lipsit niciodată de ceva. Nimic din soarta lui Iov! Poate că Dumnezeu știe cât sunt de slab. Cum aș putea să-i învăț pe alții? Cum să le spun să fie puternici?

Afară e viscol.

Marți, 10 februarie 1976

Am discutat împreună cu L. și Tom [Hopko] despre „consiliere”, în legătură cu două vizite dificile și cu un preot anglican psihoterapeut, care vrea să se convertească la Ortodoxie și ne „ajută” în domeniul psihoterapiei. Simt nevoia să meditez la aversiunea mea instinctuală față de acest domeniu, care îi obsedează, tot mai mult, pe alții. Ce se află în spatele ei? Care este atracția? Mă hazardez să spun (dar aș

putea greși) că acest cult al psihoterapiei, anevoie, se poate reconcilia cu creștinismul, deoarece se bazează, adeseori, pe un egocentrism monstruos și pe preocuparea de sine. Este produsul și expresia ultimă a lui „eu, eu însumi” și anume a păcatului de care trebuie să ne eliberăm. Psihoterapia consolidează acest egocentrism care este, de fapt, principiul ei de bază. Atunci când psihoterapia pătrunde conștiința religioasă, o denaturează. Rezultatul este, adeseori, o căutare de „spiritualitate” ca entitate distinctă. De aici, îngustimea spirituală și ignoranța multor spiritualiști; de aici, confundarea învățături, a activității pastorale, a grijii pentru suflet cu analiza psihologică. Principiul fundamental al creștinismului – „Hristos mântuiește, reînvie, vindecă” – este opus lui „ceea ce mântuiește și vindecă este înțelegerea sinelui”. „Să te vezi în lumina lui Dumnezeu și să te căiești” este înlocuit cu „înțelege-te pe tine însuși și te vei vindeca”.

Miercuri, 11 februarie 1976

De ce nu poate fi preot o femeie? Am discutat îndelung cu Părintele Tom, care este criticat de către unele femei ortodoxe și multe altele pentru articolul său din *St. Vladimir's Seminary Quarterly*. De când au început toate aceste discuții legate de hirotonirea femeii, sunt tot mai surprins, nu atât de subiectul discutat, cât de ceea ce iese la lumină despre teologie. Nu este posibil să găsești argumente hotărâtoare în favoarea sau împotriva hirotonirii – hotărâtoare, în sensul de a fi obiectiv convingătoare pentru ambele părți. Fiecare parte are dreptate din punctul ei de vedere, din perspectiva ei și în virtutea argumentelor proprii. Sfântul Ioan de Kronstadt a spus despre ereziile lui Lev Tolstoi: „O! Nebune conte! Nu crezi tu în Sfinții Apostoli?” Dar ereziile lui Tolstoi încep cu

necredința lui în Apostoli! Ținta nu este găsirea argumentelor *Ex traditione*. O erezie este, întotdeauna, „dintr-o bucată”, integrală, nu compusă din fragmente; este, cu adevărat, o alegere profundă, nu doar o greșeală care se poate îndrepta în unele detalii. De aici și inutilitatea dialogurilor teologice. Toate argumentele teologice vin *post factum* – după faptă. Își află rădăcina în experiență, dar, dacă experiența este diferită, ele nu se mai aplică. Ce a devenit evident în discuția despre hirotonirea femeilor? Tom a zis: „Cum se poate explica faptul că o femeie poate fi președinte al Statelor Unite, dar nu poate fi preot?”. Mi se pare (zic eu) că n-ar trebui să fie președinte al Statelor Unite. Dar nimeni nu poate spune asta în zilele noastre, iar, dacă ar face-o, ar fi jignitor. Și nu avem voie să jignim. Astfel că ne aflăm într-un cerc vicios – un cerc vicios inevitabil, când o experiență organică, primordială, eternă este întreruptă. Cultura noastră contemporană constă în negarea și desființarea acestei experiențe; esența ei este negarea. Este o experiență a negativismului, a revoltei și a protestului. Întregul concept al eliberării este unul negativ. Ideea că „toți oamenii sunt egali” este una dintre cele mai eronate idei *apriori*. Apoi urmează: „Toți oamenii sunt liberi”, „Dragostea este întotdeauna pozitivă” (de aici, de exemplu, justificarea homosexualității), orice limitare este insuportabilă. Câtă vreme creștinii înșiși acceptă toate aceste „principii”, câtă vreme acceptă cultura bazată pe aceste principii, nici un argument privind imposibilitatea femeilor de a deveni preoți nu sună valabil. Par ipocrite și înșelătoare. Dacă începem discuția despre „egalitatea” abstractă, ireală, denaturată dintre bărbați și femei, nici un argument nu este posibil. Trebuie să începem cu expunerea și demascarea falsității acestui principiu, deoarece este o

invenție abstractă. Întreaga cultură contemporană trebuie respinsă împreună cu premisele sale spirituale false și chiar demonice. Există o falsitate profundă în principiul *comparației*, care este punctul de plecare al principiului egalității. Nu obții nimic prin comparație – sursa invidiei (de ce el, și nu eu?), a protestului (*trebuie să fim egali*) și apoi a mâniei, a revoltei și a divizării. De fapt, este genealogia diavolului. Nu este nimic pozitiv; totul este negativ, de la un capăt la altul. Deoarece comparația conduce, întotdeauna, cu o precizie matematică la experiența și cunoașterea inegalității, ea duce, întotdeauna, la protest. Egalitatea este bazată pe negarea oricăror distincții, dar pentru că ele există, dorința de egalitate ne cere să ne opunem acestora, să impunem egalitatea oamenilor și, ce este și mai rău, refuzarea acestor distincții care sunt esența vieții. Persoana – bărbat sau femeie – care tânjește după egalitate este deja golită și impersonală, deoarece o personalitate este alcătuită din ceea ce o distinge de ceilalți și nu din ceea ce o supune legii absurde a egalității.

Principiului demonic al comparației, creștinismul îi opune dragostea. Esența iubirii este lipsa totală a „comparației”. Egalitatea nu poate exista în această lume, deoarece lumea a fost creată din dragoste, iar nu din principii. Și lumea însetează după dragoste, iar nu după egalitate. Nimic – și o știm – nu ucide dragostea și nu o înlocuiește cu ură, precum o face egalitatea impusă lumii ca țel și valoare. Și tocmai în dragoste, și nimic altceva, își află rădăcina dualitatea omului ca femeie și bărbat. Aceasta nu este o greșală pe care umanitatea trebuie să o îndrepte prin „egalitate”, nu este o fisură sau o întâmplare – ea este prima și cea mai ontologică expresie a vieții. Aici, realizarea personală se împlinește în sacrificiul de sine,

aici, se află biruința asupra „legii”, aici, dispare afirmarea de sine a bărbatului ca bărbat și a femeii ca femeie și așa mai departe. Toate acestea înseamnă că nu există egalitate, ci doar o distincție ontologică ce face posibilă dragostea, și anume: unitate nu egalitate. Egalitatea presupune existența mai multor egali care nu formează niciodată o unitate, deoarece esența egalității constă tocmai în păstrarea. În unitate, distincțiile nu dispar, ci devin unitate, viață, creativitate. Bărbatul și femeia sunt parte a naturii lumii, însă numai o ființă umană îi transformă în unitatea unei familii. Aversiunea culturii noastre față de familie se bazează pe faptul că familia este ultimul bastion de expunere a răului egalității.

Sâmbătă, 14 februarie 1976

Am primit de la fratele meu din Paris un pachet cu toate scrisorile mele din copilărie, adresate părinților. Nimic interesant, cu excepția înțelegerii faptului că eram o familie foarte fericită. Recitind aceste scrisori, m-am gândit la originea dramelor trăite de trei dintre ucenicii mei „spirituali”. Nu au trăit nici o tragedie, dar ceva a lipsit din viața lor familială. În familia noastră au avut loc multe tragedii: moartea surorii mele, sărăcie, boli, însă am avut, întotdeauna, o viață de familie autentică: un cămin. „Familia” transcende orice altă relație între oameni; nu este țelul, ci sursa și puterea care hrănește viața.

Astăzi, pentru prima dată, am simțit o adiere de primăvară.

Luni, 16 februarie 1976

Seara trecută, s-au încheiat Jocurile Olimpice de Iarnă de la Innsbruck. Cred că am petrecut cel puțin paisprezece ore în fața televizorului, admirând

frumusețea, strălucirea, perfecțiunea și tăria spirituală a participanților.

Marți, 17 februarie 1976

Sunt epuizat mintal și spiritual de încercarea mea de a termina primul capitol „Taina Adunării” din *Eucharist*. Epuizat, deoarece încerc să descopăr și să-mi clarific ceea ce vreau să spun – încerc să justific fiecare cuvânt.

Iar munca mea care solicită atât de multă concentrare se desfășoară pe un fond de agitație și activitate ce îmi slăbește eforturile.

Miercuri, 18 februarie 1976

După ziua de ieri – însorită și senină – astăzi, cerul este înnorat, dar aceeași adiere de primăvară se simte în aer.

Lucrez în continuare cu multe eforturi la primul capitol din *Eucharist*. Mă doare capul! Ciudată și misterioasă este gândirea – ca și cum ai asculta ceva sau pe altcineva în tine însuși, ca și cum ai recunoaște ceva, apoi ai încerca să exprimi în mod adecvat. Dar am, întotdeauna, sentimentul unei lucrări tainice care se petrece fără știrea mea. *Ce* spun eu nu vine de la mine, ci doar *cum* spun. Toată creativitatea constă în a mă asigura că acest *cum* corespunde lui *ce*; că este împreună lucrare a omului cu Dumnezeu, taina libertății umane.

Am dormit, astăzi, în aceeași cameră cu micuța Alexandra. S-a trezit dis-de-dimineață și a cântat în întuneric timp de aproape zece minute – minunat, adevărat, creativ.

Scriam despre credință (deosebită de „sentimentul religios”). M-am simțit inspirat, bucuros, dar, în realitate, mă judecam pe mine însumi.

Hristos a întrebat dacă va mai găsi credință pe pământ atunci când Se va întoarce. Un lucru este sigur: va găsi multă religie și sentimente religioase. Judecata de Apoi este, înainte de toate, Judecata religiei. „Căci din cuvintele tale vei fi găsit drept și din cuvintele tale vei fi osândit” (Matei, 12:37).

Limba este dată oamenilor pentru a munci, a lăuda, a mărturisi, a se ruga. Ce nu intră în aceste categorii este nu doar inutil, ci chiar dăunător.

Am luat o pauză, scriind cele de mai sus – dar, acum, mă întorc la treabă pentru o „întrupare” concretă.

Luni, 23 februarie 1976

Chicago

Mă aflu în Chicago, unde am venit pentru opt zile de conferințe la un Seminar luteran („Teologia Sacramentelor”). Ieri, m-am întristat pentru că plecam de lângă L. pentru atât de mult timp. Mi-am promis că nu voi mai accepta astfel de invitații. Măine, când voi începe treaba, va fi mai ușor.

Marți, 24 februarie 1976

Trei conferințe pe zi (prea mult), pauze de cafea, prânzul cu trei preoți ortodocși, un grec, un sârb și un american. Discuții despre treburile Bisericii. Sunt mereu uimit cum suntem cu toții de acord în legătură cu criza Ortodoxiei, etnicitate, etc. Lîmpede este și faptul că nimeni nu va mișca un deget... Conștiința și ființa coexistă, conștiința nu definește și nu influențează „ființa” – cum stau lucrurile în realitate. Am sentimentul că mă voi odihni după activitatea de la Seminar.

Miercuri, 25 februarie 1976

Din nou, o zi de primăvară. Privesc cu încântare minunatul asfințit de soare (*tout est ailleurs* – totul este altundeva). O pătrundere într-o stare de fericire, în prezența unei cunoașteri și a unei lumini tainice.

În toate conversațiile noastre cu studenții și profesorii, sunt uimit de tendința lor inconștientă de a fi la modă, de a avea succes. Par să simtă nevoia de „a se îmbrăca precum ceilalți” – la fel și în teologie. Pe fondul acesta, am cinat împreună cu un grup de ortodocși. Am discutat precum am făcut-o în anii '50 și o vom face în anii '80. Pentru occidentali, schimbarea reprezintă esența și structura vieții. Pentru ortodocși, o imobilitate absolută. Ambele aspecte mă descurajează sau, mai degrabă, mă plictisesc.

Joi, 26 februarie 1976

Am fost în Valparaiso, Indiana, pentru un ultim curs la Institutul Liturgic. Un drum plăcut de-a lungul fabricilor enorme de oțel; o priveliște, cu adevărat, apocaliptică. Apoi, o Indiana modestă, sătucuri. În Valparaiso, o mulțime de oameni au ascultat cu interes cuvântul meu despre Euharistie și rugăciune și m-au primit cu multă bunăvoință. Sunt destul de sensibil la farmecul provincial al Americii. Însoțitorul meu, părintele S. G. este modest, amabil, are strălucirea Ortodoxiei autentice. Mi-a plăcut în compania lui – totul este ușor și plăcut în prezența lui veselă, iubitoare, lipsită de prejudecăți. Vremea „ține isonul” entuziasmului și fericirii mele într-o apoteoză de lumină, diafan și seninătate.

Dar ... vreau să mă întorc acasă! Îmi dau seama că număr zilele pe degete de câteva ori pe zi ...!

Vineri, 27 februarie 1976

Seara trecută, m-am întâlnit cu membrii facultății și am discutat despre Ortodoxie, despre ecumenism, etc. Și ca de obicei, am simțit cât gândim de diferit în intuiția esențială și viziunea asupra lumii, în însăși percepția credinței. Mai simplu: ortodoxul începe cu „sfârșitul”, cu experiența, realizarea (împlinirea), realitatea lui Dumnezeu, cu Împărăția, cu Viața – și abia mai târziu, le clarifică, dar în legătură cu experiența pe care a avut-o. Occidentalul ajunge la „sfârșit”, pornind de la o serie de premise. Ortodoxul exprimă acest „sfârșit” destul de puțin în teologie. Pentru occidental, sfârșitul dispare oarecum, este diluat în construcții elaborate.

Luni, 1 martie 1976

Plecând din Chicago, sunt, încă o dată, uimit de mulțimea bisericilor ridicate la sfârșitul acestui secol de către diferiți emigranți. Cât de mult sacrificiu și sentiment religios a intrat în aceste clădiri! O religiozitate aproape patologică amestecată cu un secularism aproape total.

În Portland, am fost întâmpinat de către trei preoți și soțiile lor – un american, un grec, un antiohian – toți sobri, entuziaști. Sâmbătă, am vorbit până am răgușit! Toți sunt foarte atenți și binevoitori; destul de emoționant.

Apoi, Seattle – o veche parohie rusească, liniște, o primire călduroasă. Plăcuta atmosferă rusească. O recepție atât de veselă, încât mă face să mă gândesc că „secerișul e mult ...” (Matei 9:37).

Seara, am zburat cu avionul spre San Francisco unde l-am întâlnit pe părintele Tom venit din New York pentru niște întâlniri de afaceri.

M-am întors la Chicago, la hotelul care a devenit casa mea. Frig, ploaie, cer înnorat. Dincolo de fereastră, o dantelă de ramuri pe fundalul unui cer înnorat. Căldură, confort. Un telefon de la L. – totul este bine, astfel că mă simt și eu mai bine!

Mai am de petrecut încă trei zile în Chicago după care voi pleca acasă. Deși număr orele până voi ajunge acasă, știu că această săptămână va rămâne în amintirea mea ca fiind „plină de lumină”.

Miercuri, 3 martie 1976

Ajunul plecării. Ca de obicei, ordinea, ritmul acestei săptămâni încep să se risipească, făcând loc sfârșitului și tristeții, care îl însoțește. Întâlnire, despărțire. Început, sfârșit. În această lume, nu poate fi nimic final, definitiv; există în toate promisiunea că nu s-au împlinit încă. Acești 20 de studenți, care au ascultat atât de multe dintre prelegerile mele din timpul săptămânii trecute au rămas niște anonimi. Abia ne-am întâlnit, am devenit conștienți de unicitatea celui alt și despărțirea a venit. De aici dictonul: „dragostea este puternică precum moartea” (Cântarea Cântărilor 8:16).

M-am gândit la toate acestea întorcându-mă spre hotel. Vânt. Sunt obosit, număr orele până la plecarea mea spre aeroport, dar simt și tristețea despărțirii, aceeași experiență a fragmentării vieții.

Prima zi din marele Post al Paștilor – o slujbă scurtă la capela seminarului. Totul este plăcut: cântările, predica (despre „Avva”, „Amin” și „Aleluia”). Am simțit în profunzime cuvintele rugăciunilor și ale cântărilor. Mi-au plăcut dintotdeauna cântările religioase din Occident, încă din anul 1937, când am vizitat Anglia. Și atunci se pune întrebarea: de ce este creștinismul atât de slab, atât de

lipsit de autoritate; de ce viața merge înainte ca și cum acesta n-ar exista?

Seara trecută, am cinat la familia N. Realitatea fericită a unei familii, frumusețea și bunătatea ei. Nu am discutat nimic important. Copiii au cântat la pian. Toți ne-am simțit bine. Familia nu are un țel, nu este pragmatică. Familia este un izvor, este viață, iar țelurile apar din lipsa vieții. Seara m-am întors acasă învăluit de acea bucurie și „bunătate”.

Luni, 8 martie 1976

Marele Post al Paștilor! Ca de obicei, în aceste zile, mă întorc în vremea copilăriei, amintindu-mi duminicile Iertării.

Citesc al treilea volum al cărții *Gulag Archipelago* scrisă de Soljenițin și *Winter Sun* scrisă de Vladimir Weidle. Mă adâncesc, iarăși, în lumea de coșmar a Gulagului; forța, amploarea, profunzimea talentului lui Soljenițin. Fiecare pagină este uimitoare. Limbajul este precis, flexibil, bogat și melodios, în timp ce, din cartea lui Weidle, izvorăște pur și simplu, lumină. Cartea vorbește despre lumină, despre cumularea vieții și a amintirii sale în lumină. Am nevoie de această lumină precum de aer și hrană.

Marti, 9 martie 1976

Ieri, am petrecut întreaga zi în biserică – 5 slujbe – ne adâncim în Post. Am auzit și ascultat psalmii într-o altă manieră: contradicția uimitoare dintre deznădejdea umană și credință. Ei reflectă caracterul iluzoriu, convențional al evoluției umane. Ceea ce este fundamental este veșnic; așadar, contemporan. Bizantinismul este, în parte, învechit. Simt aceasta atunci când citesc canonul Sf. Andrei ~~Căteanu~~, dar niciodată atunci când citesc Psalmii.

Am discutat, ieri, împreună cu L. și Tom despre homosexualitate. Tom ne-a povestit despre discuția pe care o purtase cu N. care, fiind un adept al homosexualității, și-a părăsit soția. De ce toate argumentele ce condamnă homosexualitatea par slabe, la fel de slabe precum evidenta (pentru mine) imposibilitate de hirotonire a femeilor? Oare, nu pentru că tot ce este evident în religie nu poate fi dovedit, întrucât evidența își află rădăcina în „cunoașterea luminată”, în comuniunea cu „mințea lui Hristos”? Iar dovezile, pentru a fi considerate ca atare, trebuie să acționeze într-o cunoaștere întunecată, în logica acestei lumi. Potrivit logicii, această lume este întotdeauna mai puternică, întrucât ea a modelat logica tocmai pentru a se justifica.

Hristos ne vorbește despre păcat. Fără Hristos, păcatul este doar o problemă pe care această lume o soluționează, iar soluția este întotdeauna liberală, pozitivă, tolerantă, iubitoare... Ridicolul creștinismului contemporan constă în acceptarea acestei logici și a legilor ei, ca modalitate de apreciere a credinței.

Deci, dacă lumina care e în tine este întuneric, dar întunericul cu cât mai mult! (Matei 6:23)

Miercuri, 10 martie 1976

Trei aspecte care se întâlnesc, adeseori, în grade diferite în cultura noastră și, îndeosebi, în cultura americană:

1. Negarea posibilității însăși de a avea o convingere axiologică etică; negarea existenței în această lume a albului și a negrului, a binelui și a răului, nu doar a lui Dumnezeu, dar și a diavolului. De aici, o adevărată dependență față de întâlniri, dialoguri, cunoaștere reciprocă; un profund relativism.

2. O autoidentificare tipică, ieftină, cu cei aflați în suferință, mai ales, în rândul liberalilor americani. Un cult ieftin al lui Chavez, al indienilor, al oricărei minorități. O atitudine, o stare de indignare justificată, direcționată mereu în mod dogmatic apriori spre dreapta, niciodată spre stânga. Un imbold spre pedepsirea sinelui.

3. Confundarea „religiei” și a „credinței”. Falsă spiritualitate, pseudomisticism, pseudoascetism. Ca în orice religiozitate – idolatrie.

Ieri, spovedania lui N. Este pe deplin fericit. „Ce ar trebui să fac?” Poate că Hristos mi-ar răspunde: „Dă totul...”. Dar eu nu pot. Am aceeași stare de fericire, aceeași bunăstare, dar ascunsă, justificată de activitatea mea bisericească (care mi se pare destul de împovărătoare). Nu am „dat” nimic. Astfel că i-am spus: „Fii fericit, fii recunoscător lui Dumnezeu pentru această fericire și mai ales stai în fața Sa ca să-L auzi când te cheamă...”

Spovedanii ale studenților. Din nou, problema sexului. Încep să cred că acest păcat este folositor; altfel, s-ar considera evlavioși și s-ar afunda în guruism. În starea în care se află acum sunt aproape convingeți de aceasta. Așadar, acest ghimpe în trup este folositor. Ne reduce la adevărata dimensiune.

Vineri, 12 martie 1979

Ieri, s-a citit, pentru ultima dată, Canonul Sfântului Andrei Criteanul, ultima concentrare liturgică masivă din primele zile ale Postului. Și Postul a devenit lumină – esența și scopul lui principal. Azi dimineață – o utrenie liniștită, luminată și în ton cu „tristețea strălucitoare” a Postului Mare.

Soarele strălucește din nou. Deși este frig, totul este copleșit de adierea primăverii. Am fost în oraș și

m-am plimbat alene de-a lungul a douăzeci de blocuri. Agitația familiară a orașului – toți se grăbeau spre casă! – și a vieții, a vieții trăite și totul era luminat de razele strălucitoare ale soarelui ce se apropia de asfințit.

Luni, 15 martie 1976

O duminică lungă! Dimineața, am slujit într-o parohie rusă din New York, a urmat un banchet și o conferință. Aceasta este ultima rămășiță din prima emigrație rusă. Poți vedea principiul care o guvernează: imobilitatea și poziționarea în afara timpului. Uimitor. M-am dezobisnuit de modul rusesc de a sluji Liturghia cu care eram obișnuit în copilărie. În timpul slujbei, tot ce ar putea ajunge la conștiința credincioșilor este *ascuns* cu grijă; orice asemănare de sens. Rugăciunile nu sunt rostite cu voce tare, cântările sunt bucăți de concert, cuvintele Apostolului și ale Evangheliei sunt greu de auzit, etc. Totul este împodobit și acoperit de o sentimentalitate sinceră. În timpul rugăciunii pentru morți, o mulțime de nume (țarul, etc.) și de orice categorie de nume posibilă (cei care au fost uciși pentru credință, pentru țarul lor și pentru patrie, cei care...). Înainte de împărtășire (s-au împărtășit doi oameni – și aceasta este prima duminică din post), un diacon bătrân, sufletul și inima parohiei și păstrător al tradițiilor, a făcut diverse anunțuri timp de cel puțin zece minute: concertul unui talentat pianist, apelul de a arăta sprijin moral față de parohie prin plata unui dolar pe lună, etc. Ai sentimentul că acest diacon trăiește pentru cele zece minute – misiunea lui. Inconștient, acest stil ascunde, lasă la o parte sensul Liturghiei, al Bisericii, al credinței și îl înlocuiește cu un „sentiment” generalizant. Nu trebuie să *faci* nimic

altceva decât să ai acest „sentiment” care te ajută probabil să faci față vieții asemenea unui ritm tribal.

În toate acestea, se simte mândria: noi, rușii, avem un suflet și o inimă. Noi știm cum să simțim. Noi am păstrat adevărul...! Și încă îl păstrăm! Suntem puțini, dar fermi. Chiar și prăjiturile amintite de către diacon, adăugând că se află „la dispoziția dumneavoastră” după Liturghie, chiar și ele devin o mărturie eroică, o mărturisire a credinței! Dacă se menționează vreo schimbare (limbaj, calendar, etc.), se instalează panica. Dacă încearcă cineva să atingă ceva, e nevoit să plece. „Suntem obișnuiți cu ce avem”. O frică inconștientă de orice „înțeles”.

Am petrecut seara la familia N. – proaspăt emigrată din Rusia. Un alt mic univers – dar mă simt neajutorat și prea obosit pentru a încerca să „intru” în el. Așadar, într-o singură zi, am călătorit pe toate continentele închise în ele însele, izolate, trăind cu problemele lor care au devenit „singurul lucru necesar”! Am adeseori sentimentul că cei mai mulți dintre oameni nu se cunosc pe ei înșiși și trăiesc, ascunzându-se de realitate (nu doar de moarte) și consideră această ascundere drept funcția de bază a religiei. „Nu deranjați această moleșală”. În această biserică, unde pereții sunt acoperii cu icoane foarte întunecate, se pot auzi cuvinte dulci și ziditoare de suflet: „pentru țară, pentru patrie, pentru credință”; „nu așteptați sfârșitul postului pentru a vă spovedi”. Aud disputa (pe care am auzit-o de la vârsta de 16 ani): „Ce e rău în asta? Te ajută să mergi mai departe”. Eu răspund: „Rău este faptul că această moleșală se transformă atât de ușor în ură și sânge.” (Irlanda, Liban, neînțelegerile interne dintre ortodocși și altele). Nici un respect față de adevăr și canoane; doar ură față de cei care tulbură și distrug această „moleșală”.

Miercuri, 17 martie 1976

Am primit traducerea în limba daneză a cărții mele *Great Lent* și, de asemenea, câteva scrisori de apreciere din partea unei călugărițe catolice și a unei femei însărcinate din Maine. Bucurie din aceste scrisori: „și-a atins scopul”! Am considerat, întotdeauna, că toate cărțile de teologie destinate teologilor sunt inutile. Criteriul teologiei este acela de a fii scrisă fără simplificări, dar în așa fel încât să fie înțeleasă de credincioși (sau necredincioși).

Luni, 22 martie 1976

Duminică, am fost în parohia părintelui John Psinka din Campbell Ohio. O Liturghie solemnă, un cor minunat, o petrecere și discursul meu, apoi convorbiri îndelungate despre Biserică, episcopi, cina la un restaurant din mijlocul unei păduri – totul până la cele mai mici detalii pare rupt dintr-o melodie. „Fac” aceasta de 25 de ani! Plec de acasă fără prea multă bunăvoință, însă, treptat, mă înveslesc. Când văd de la altar mulțimea de oameni, mulți tineri și copii, credința mea în Biserică, în Ortodoxie și în scopul eforturilor mele este reînnoită.

Dimineața aceasta, am pornit în zori spre Crestwood, soare și primăvară. Masha și Vera sunt aici [fiica și nepoata].

Marti, 23 martie 1976

Mi-ar plăcea să scriu: *Săptămâna Mare, Paștile, Rusaliile*; de asemenea, *Fecioara Maria, Liturghia Morții și Crăciunul și Boboteaza* – pentru a acoperi întregul ciclu. Cunosc valoarea scrierilor, dar și faptul că abordarea personală a tradiției liturgice este, momentan, doar a mea; așadar, trebuie să o declar.

Întrebarea fiecărei vieți: cum să discerni, cu adevărat, ceea ce este de la Dumnezeu, ce înseamnă ascultarea Lui (Doamne, ce vrei de la mine?) și ce este din această lume (și din cea aflată în spatele ei)? Întrebări despre vocație. Viața mea este cea a unui om al bisericii. Dar, în fiecare an, mă simt tot mai împovărat – din cauza slăbiciunii. Sau alta să fie vocația mea? Sunt mereu chinuit de această întrebare. Trăiesc o viață dublă – una o devorează pe cealaltă. Dumnezeu vrea asta? Să fie oare aceasta condiția mântuirii mele? Nu am un răspuns la această întrebare. Și am 55 de ani!

Miercuri, 24 martie 1976

Ieri, am mers în Bryn Mawer. Am vorbit despre Dostoievski. O zi de primăvară strălucitoare, mă bucură aceste dumbrăvi încă transparente, dar pregătite de primăvară. Am parcurs 260 de mile, dar nu m-am întors, acasă, obosit, ci refăcut.

Joi, 25 martie 1976

Am petrecut dimineața în catedrala Sfântul Ioan, unde a avut loc o dezbatere în legătură cu hirotonirea femeilor. O mulțime de femei anglicane, preoți, laici. Unele femei purtau gulere. Pentru mine a fost o atmosferă apăsătoare, întrucât știu că nu am vreo dovadă sau argumente, nimic care să poată fi demonstrat. Am spus că există două interpretări muzicale, două tonalități, iar alegerea este făcută nu cu mintea, ci cu inima – și atunci unele dovezi sunt adăugate acelei alegeri.

La prânz, vecernia și Liturghia Bunei Vestiri – minunat de însuflețitoare după haosul de dimineață.

Am fost uimit de furia provocată de remarcă mea că Hristos a fost bărbat. Cuvântul „Hristos” este

folosit în zilele noastre ca un nume simbolic pentru ceea ce considerăm *noi* că este comoara noastră.

Vineri, 2 aprilie 1976

În timp ce încheiam un curs despre Euharistie, mă gândeam la efectul pe care „evlavia” (religia) l-a avut asupra Liturghiei. Fără a o schimba, a deformat totul. Religia și ideologia creează sclavi; doar credința este eliberatoare. Religia și ideologia vorbesc despre libertate. Credința vorbește despre supunere, însă, numai în credință, există libertate (*supunerea* față de Dumnezeu este singura libertate în această lume și singurul izvor de libertate).

Lumea zace în răutate. Dar cât de mulți oameni buni se găsesc în această lume rea! M-am gândit la acestea în timp ce vorbeam cu părintele N. și soția lui, admirându-i.

Luni, 5 aprilie 1976

Am petrecut două zile în Washington, unde am conferențiat, mi-am vizitat prietenii și am predicat. Azi dimineață, m-am întors în La Guardia, unde am întâlnit-o pe L. Din nou, o zi strălucitoare care înalță sufletul și copleșește inima.

Pe de o parte, sunt foarte obosit; pe de alta, mă simt împlinit, deoarece fac ceea ce știu să fac și sunt chemat să fac, altceva decât treburile administrative de la seminar.

Sunt tare bucuros să mă aflu alături de prietenii cu care pot fi eu însumi.

Miercuri, 7 aprilie 1976

Ieri am fost la Amherst și la Colegiul ~~Saint~~ – două conferințe. M-am bucurat de călătoria făcută în New England, de lipsa telefoanelor și a agitației.

În timp ce priveam, ieri, la acei ochi fixați asupra mea în timpul conferinței, mă gândeam (și mă gândesc, iarăși, în drum spre casă) ce este educația. Ce umple viața acestor colegii luxoase, imense, care afișează atâta bunăstare, nobilitate, putere, înconjurată de parcuri ce se reflectă în apa iazurilor? „Noi îi învățăm să gândească, îi învățăm să cerceteze...” Analiză, critică, reflecție. Însă, discutând cu unii studenți, mi-am dat seama că, înainte de a critica, poate chiar înainte de orice cunoștințe conștiente ori subconștiente, ei așteaptă altceva. Inspirație? Adevăr? Sens al vieții? Acestea sunt clișee, dar sunt negate cu teamă și dispreț de către psihologia și ideologia academică a zilelor noastre. Ele neagă orice inspirație, orice viziune. Acești tineri se reped cu mult entuziasm către orice imitare a religiei, către radicalism, meditație transcendentă și conversații intime. Nimic, nimeni nu-i educă, nu-i îndrumă, nu-i hrănește. Ce a creat aceste colegii și mai este încă reflectat de aparențe, a fost înlăturat – și anume o viziune, o imagine. Se obișnuia ca educația să fie fundamentată pe o viziune, să fie concentrată pe activitate. Viața era importantă, frumoasă, iar lumina vieții ca activitate era hrănitore. Cât de săraci sunt tinerii cărora li se oferă doar „abordări critice” introspecție freudiană și succese meschine.

Vineri, 9 aprilie 1976

Astăzi – rugăciuni închinare Maicii Domnului – una dintre zilele care mi L-au dus pe Dumnezeu când, tânăr fiind, mergeam la biserică să mă rog, dar nu era nici un foc, nici un „strigăt de bucurie” ci doar o atingere care, treptat, a început să-mi lumineze întreaga viață. „Bucură-te, răsăritul tainicei zile ...”.

Luminat de acel răsărit. Aceasta este sursa și esența „eu” – lui meu teologic.

Luni, 12 aprilie 1976

Vineri seara, în timpul Acatistului, au cântat doar femeile de la Seminar – astfel rugăciunile au părut mai apropiate de Fecioara Maria. Cum s-ar putea converti lumea de azi la acel sentiment al vieții?

Am petrecut după-amiaza la Anya Hopko, alături de copiii ei. Mi se pare că nu cunosc un cămin mai fericit, o familie mai fericită.

Ieri, ultima duminică a Postului. Spovedanii. Biserica a fost plină!

Fiul nostru Serge, împlinește, azi, 31 de ani. Parcă ieri, ne bucuram de nașterea lui!

Am vorbit, astăzi, cu L. despre apartenența la Biserică. Am crescut în Ea, dar simțim tot mai mult că modul nostru de cunoaștere și asceții ortodocși dispar, iar aceasta devine o cultură a trecutului. Așadar – ce-ar trebui noi să transmitem? S-ar putea transmite doar viața, însă în zilele noastre, ceea ce se transmite este un arhaism care îl sustrage pe om din această lume.

Muzica bizantină și cea rusă sunt considerate deja romantice, așadar, ce-i de făcut?

Vineri, 16 aprilie 1976

„Împlinindu-se cele patruzeci de zile ale Postului Mare” Au fost ele cu folos? Am irosit atâtea zile în călătorii, discuții, agitații. Sufletul mi-e atât de împovărat! Sunt atât de descurajat de nivelul unor întâlniri, preocupări și griji.

Brusc, un dar: *St. Matthew's Passion* a lui Bach, la televizor. Apoi, doamna N. mi-a trimis un portret al ultimului mitropolit Vladimir din Paris – îmbrăcat în alb, blând, în mijlocul unei grădini. Un

memento, un avertisment serios după deznădejdea zilei de ieri.

Sâmbăta lui Lazăr, 17 aprilie 1976

Sărbătoarea mea preferată! O biserică plină! Procesiunea copiilor. Un soare strălucitor. Nu am putut lucra după-amiază, dar am petrecut timpul gândindu-mă. Sunt bucuros că, azi, ne simțim atât de bine, împărtaşindu-ne, în liniște, de această sărbătoare. O singură minte, o singură inimă: aici, este centrul tuturor; justificare, viață.

Mi-am alcătuit, în minte, prezentarea pe care o voi face la Paris, la un congres al tinerilor, despre tradiție și libertate în Biserică.

Luni, 19 aprilie 1976

Un record de căldură. Soarele arde chiar și la ora șase dimineața. Vecernia de sâmbătă și Liturgia sărbătorii Floriilor a întrecut orice așteptare. Aceasta este sărbătoarea Împărăției lui Dumnezeu, afirmarea ei aici, pe acest pământ. „Bucurați-vă, și iarăși zic: Bucurați-vă!”. După-amiază, am conferențiat, la New York, despre Săptămâna Patimilor. Am crezut că nu va veni nimeni din cauza căldurii, dar au venit 50 de oameni și am simțit că m-au înțeles.

Prima Utrenie cu „Mirele” și „Cămara Ta...” Desigur că totul este parte a copilăriei, este viața copilăriei în inima mea. Săptămâna Patimilor, strâns legată de castanii înfloriți ai Parisului. Însă aceasta este totul? Ieri, am încercat să le descriu ascultătorilor mei o imagine a Săptămânii Patimilor, am încercat să le arăt extindere, ritmul și logica ei. Da, putem analiza și reflecta. Ne hrănește inima, sufletul și mintea. N-a fost creat de oameni nimic mai frumos, mai perfect, în cel

mai profund înțeles al cuvântului: o purificare a tuturor dorințelor, un răspuns ce depășește întrebarea.

Nu a fost atât de mult „creată”, cât văzută, trăită – ca răspuns la dar și revelație. Ar fi fost imposibil de creat. Totul vine din cuvintele sobre, absolute, desăvârșite ale Evangheliei, ale lui Hristos însuși.

De ce mai avem nevoie? Priviți – voi, care vă tulburați fără rost. Să nu credeți că avem nevoie de altceva. Vedeți lupta luminii cu întunericul și coborârea în moarte. Este, în același timp, descoperirea puterii răului, dar și distrugerea lui, acesta este locul în care ar putea fi găsit răspunsul pe care îl caută fiecare și, adeseori, îl găsește în idoli meschini. Lazăr și Floriile: „Bucurați-vă, și iarăși zic: Bucurați-vă” la începutul Săptămânii Patimilor și, în același timp, asaltul întunericului („Întristat este sufletul meu până la moarte...” și „Dumnezeu meu, Dumnezeu meu, pentru ce m-ai părăsit?”) și despre lumină („acum Fiul Omului a fost slăvit și Dumnezeu s-a slăvit în El...”) până la pacea din Sâmbăta Mare. Unde altundeva am putea căuta soluționarea problemelor? Unde altundeva am putea vedea și simți unica rază de lumină care luminează și simplifică totul?

Miercuri, 21 aprilie 1976

Tocmai m-am întors de la ultima Liturghie a Darurilor. Nu am slujit, dar am stat în biserică, gândindu-mă la cât sunt de recunoscător pentru că Dumnezeu mi-a oferit posibilitatea să trăiesc într-un paradis liturgic! Biserica este scăldată în lumina soarelui. Un cor minunat, o slujbă frumoasă. Fără toate acestea orice explicare a Ortodoxiei este imposibilă, neconvingătoare și inutilă, deoarece revelația, epifania Ortodoxiei se află doar aici.

Utrenia de seară a zilei de joi: „Veniți toți credincioșii să ne bucurăm de primirea Stăpânului, de ospățul nemuririi” și „legătura iubirii” dintre Apostoli!

Vinerea Mare, 23 aprilie 1976

Am petrecut ziua de ieri, încercând să păstrez neatinsă deplinătatea zilei. După Liturghia „Roșie”, am mers în oraș să mă tund, străduindu-mă să mențin acea stare de pace și de liniște.

În timpul slujbei citirii celor 12 Evanghelii, am fost surprins de lipsa de corespondență dintre Evanghelii, Imnuri și Antifoane. Vinerea este, cu adevărat, descoperirea răului și a păcatului în întreaga lor grozăvie. Imnografia bizantină sunt preocupați de învinuirea celor vinovați. Noi suntem martorii, noi suntem judecătorii! Ne este milă de Hristos și-i condamnăm pe vinovați. Cum au îndrăznit? Conștiința noastră este curată, deoarece noi, se presupune că știm și ne aflăm unde trebuie. Ce s-a pierdut, ce nu se simte este chiar sensul Vinerii Mari: *toți îl trădăm pe Hristos*. Întreaga creație, Apostolii („atunci toți Apostolii L-au părăsit și au fugit...”).

El este trădat și răstignit de orbirea și întunericul iubirii denaturate (Iuda); de religie (înălții preoți); de putere (Pilat); de societate (oamenii). Apoi, întorcându-se, toți Îl acceptă – „cu adevărat este Fiul lui Dumnezeu...” – soldatul și apostolul de lângă Cruce și cei care, lovindu-și piepturile, au permis această infamie. Nimic din toate acestea în Imnuri; ele se concentrează pe cei vinovați, excluzându-i pe toți ceilalți și lipsind slujba de înțelesul ei: apogeul Răului; judecarea și înfrângerea lui – acum, aici, în noi. Slavă Domnului că Evanghelia rămâne și domină retorica slabă și inutilă.

Ieri, întorcându-mă din oraș, mă gândeam că ar trebui să scriu *Religion and Faith*, în care să arăt că religia fără credință este idolatrie. „Fiilor, păziți-vă de idoli” (I Ioan 5:21).

Mă simt atât de recunoscător că, fără să merităm ceva, primim în fiecare an darul Sfințelor Paști! Vinerea Mare, Ceasurile, Giugiul Sfânt, rugăciunile de seara, apoi Sâmbăta Mare și noaptea Paștilor. Un ospăț liturgic.

Luni, toți nepoții noștri au venit la Biserică, apoi la noi acasă. Multă larmă și veselie. Apoi L. m-a condus la aeroport pentru zborul la Paris unde am fost întâmpinat de mama și de Andrei. Ne-am plimbat prin locuri binecunoscute: biblioteci, străzi, cafenele, am cinat cu prietenii. Ziua următoare, am luat masa împreună cu Andrei la Cafe Lipp, apoi ... imposibil să descriu toate locurile, oamenii, atmosfera Parisului.

Duminică, 2 mai 1976

Mi-am petrecut ziua de ieri la un congres al tinerilor, în apropiere de Paris, la care am conferențiat. Mă simt oarecum străin de interesele acestor tineri – mulți dintre ei francezi. Simt că aș vrea să transmit o viziune pe care o consider corectă, dar nu găsesc o „cale de receptare”. Atât timp cât creștinismul încearcă să răspundă sau vrea să răspundă problemelor acestei lumi, create de această lume, nu „sună” prea bine. Este doar o vorbărie goală. Unde este comoara inimii tale? Aceasta este singura întrebare!

Marti, 4 mai 1976

Zile strălucitoare și soare peste acoperișurile Parisului. Un alt cerc s-a închis – am venit, am plecat. Încă o parte a vieții a fost transformată în amintire.

Scriu acestea în Crestwood, însăși viața mea, seminarul meu!

Vineri, 7 mai 1976

„Ziua bunicilor” la grădinița micuței Anya, fiica lui Serge.

Am citit un articol surprinzător despre Jimmy Carter în *National Review*: „Ceilalți candidați vorbesc despre probleme rupte de context. Carter vorbește despre contextul însuși. Și, în acel context, nu este altceva decât religia creștină ...”. Citindu-l, m-am gândit – Și dacă este așa? Dacă în deșertul secularismului, vine ceva de la Dumnezeu? Dacă este adevărat, ce bucurie imensă în mijlocul „Occidentului corupt”, al „Americii materialiste”.

Sâmbătă, 5 iunie 1976

N-am mai scris de mult timp aici. Nu pentru că n-ar fi existat ceva demn de menționat, ci datorită haosului și dezordinii din aceste zile. Nu am putut să notez toate gândurile ce mi-au venit în minte, reveria neschimbată care este, într-adevăr, sensul acestui jurnal. Acum este prea târziu.

Rămas bun Paștilor și Înălțării – slujbe minunate. Trăiesc într-un paradis liturgic și, încă o dată, am simțit cât este de importantă această „altă” viață liturgică pentru viața noastră cotidiană; îi oferă un termen de referință.

Ieri, am fost în Evanston, Illinois, la deschiderea Seminarului Seapury Western.

Un hotel de modă veche, confortabil, sentimentul familiar al depărtării de casă – singur într-un oraș străin, într-o seară răcoroasă de vară. O ceremonie episcopală, îmnurile mele favorite, acompaniate de orgă, mereu insufleteitoare. Urmărind slujba – tradițională, festivă –

am meditat la bunăstarea bine înrădăcinată a Occidentului creștin, poate chiar la o condiție burgheză a creștinismului occidental. Toate cuvintele, riturile și rugăciunile implică, revelează, te ajută să simți tragicul în sensul grecesc al cuvântului.

Ceea ce Dumnezeu descoperă oamenilor nu este auzit de aceștia, iar tragedia constă tocmai în această asurzire. Iar această revelație nu mai poate pătrunde viața occidentală fără a o despică. Ce este revelat depășește și fragmentează, prin urmare, viața – darul bucuriei „pe care nu-l va lua nimeni de la voi”. Creștinismul autentic este sortit să tulbure inima cu această despicare – aceasta este puterea eshatologiei.

Dar lucrul acesta nu se simte în acele ceremonii liniștite în care totul este ordonat, precis, dar lipsit de „lumescul” eshatologic. Aceasta este, probabil, însușirea spirituală de bază a oricărei stări de spirit burgheze. Este închisă tragicului la care ne condamnă însăși existența lui Dumnezeu. Poate este lipsa celor săraci și suferinzi, însă, totuși nu cred să fie acesta motivul. În Bizanț, în catedrala Sfânta Sofia existau, probabil, cantități de aur și bogății de mii de ori mai mari, dar Bizanțul nu era burghez. Trebuie să rămână, întotdeauna, un sentiment al absolutului, al incomensurabilului; este cunoașterea faptului că există o singură durere, și anume aceea de a nu fi sfânt; este auzirea chemării, adierea care nu poate fi redusă la „probleme sociale”, nici la „locul Bisericii în lumea contemporană”, nici la o dezbatere despre cler.

Poate că sărăcia este simbolul central, însă nu factorul economic al sărăciei, ci apropierea de aceasta. În opinia Occidentului, creștinismul ne cheamă să luptăm împotriva sărăciei sau să o înlocuim cu bogății relative, sau, cel puțin, cu o egalitate economică, etc. Apelul creștin este cât se poate de diferit: sărăcia ca

libertate, sărăcia ca încredințare că inima a acceptat chemarea imposibilă (de aici tragică) spre împărăția lui Dumnezeu.

Nu știu. Este greu să explic, dar simt că există aici o percepție diferită a vieții, iar condiția burgheză (religioasă, teologică, spirituală, pioasă, cultă, etc.) este oarbă la ceva esențial din creștinism.

Marți, 8 iunie 1976

În urmă cu douăzeci și cinci de ani, plecam din Paris spre Cherbourg, unde ne-am imbarcat pe Queen Mary spre Statele Unite. Când mi-am dat seama ce se întâmplă, m-am întrebat: de ce am plecat? Surprinzător cum cele mai importante decizii sunt luate nu de către rațiune sau argumente convingătoare, ci în cu totul alt mod. Ieri, am scris pentru radio un text despre „Revelație”, încercând să explic ce i s-a întâmplat, de exemplu, lui Avraam, ce a auzit („Ridică-te și mergi”) și cum? Întreaga viață, în profunzimea ei, este un lanț de asemenea revelații. Aveam motive serioase să plecăm: trei copii, nu aveam casă decât un adăpost sărăcăcios, nici un venit ... Ne îndreptam spre o nesiguranță totală – pentru 160 de dolari pe lună! Fusesem chemat de părintele Florovsky* când atmosfera de la Institutul Sfântul Serghie devenise presantă. Dar nu erau acestea motivele, nu era o alegere, ci o pornire interioară pe care am urmat-o inconștient. Un fel de „Ridică-te și mergi”.

* Florovsky, părintele George † 1979 – profesor la Institutul Sfântul Serghie din Paris, mai târziu, decan al Seminarului Sfântul Vladimir, 1949-1955

Miercuri, 16 iunie 1976

Labelle

Ne aflăm în Labelle pentru a douăzeci și cincea vară. Mi se pare că răstimpul dintre plecarea noastră din toamnă și întoarcerea din vară este tot mai scurt. Abia am plecat! Bătrânețea? Nu știu. Știu doar că, în fiecare an, suntem tot mai recunoscători pentru lac, mesteceni și bucuria tot mai mare.

Înainte de a sosi aici, am petrecut o zi în Montreal la onomastica părintelui John Tkackuk. A primit Crucea de Aur. Stând în biserică, ascultând corul și privind lumina înserării prin geamurile multicolore, mi-am zis: Biserica este, înainte de toate, o revărsare neîntreruptă de sunet și de melodie. Trebuie să ne ridicăm deasupra neînțelegerii acestei realități.

Dar există acea revărsare, acel șuvoi pe care trebuie să-l simțim și să-l înțelegem. El poate fi murdărit de evlavie păgână, de micile comisii, de teologia anostă, dar nici adevărul, nici forța acestuia nu va fi slăbită. „Dacă însetează cineva să vină la Mine și să bea”. Simt recunoștință, bucurie și putere.

Am ajuns în Labelle noaptea târziu. Furtună, o atmosferă umedă și înăbușitoare, dar casa este primitoare, curată și veselă la fel cum am lăsat-o. Mi-am aranjat cărțile și hârtiile, și încep să scriu.

Sâmbătă, 21 august 1976

Mexico City

Stau la fereastră, privind piața mare a orașului. În stânga mea, se află o catedrală imensă în stil baroc, iar, peste drum, un palat. Plouă. Mă aflu aici pentru o vizită de trei zile.

Duminică, 22 august 1976

Ieri, m-am plimbat în oraș neînsoțit de episcopul Dmitri*. Mi-a părut rău că nu știam mai multe despre istoria acestei țări. Nu sunt un bun turist, dar, de fiecare dată când mă aflu într-o țară străină, vreau să o înțeleg, să o simt. Nu mi-a plăcut orașul împânzit de murdăria modernismului american. În spatele mizeriei, simți prezența unui suflet viu, proaspăt. Ritmul, mulțimea, străzile lungi luminate de lămpi nu sunt americane.

Am fost surprins de atâta tinerețe. Oamenii sunt foarte frumoși, au niște ochi minunați. Fiecare are o față deosebită, felul lui de a merge și multă noblețe. Nu ai acel sentiment de singurătate pe care îl încerci în mijlocul mulțimii din New York. Nici un zâmbet de circumstanță, nici un ton artificial de genul „tipului de treabă”. Simți o căldură umană și o demnitate înăscută.

La ora 2:30, am mers la banchetul dat în cinstea noastră. Banchetul a avut loc într-o casă destul de mică și au participat vreo 20 de mexicani ortodocși. Nu mi-aș fi putut imagina atâta simplitate, demnitate și noblețe. O „orchestră” formată din patru muzicieni, multă mâncare și băutură. Un tânăr diacon a citit un poem despre Iisus Hristos, gazda a cântat, o tânără a dansat – o combinație încântătoare de pasiune și de puritate, iar, în toate acestea, o bucurie autentică și, mai ales, bunătate.

Mă îngrijorează Ortodoxia mexicană – atât de naivă, copilăroasă, credulă și firească. Totul este sărăcăcios, iar, peste tot, copilași cu ochi negri de o frumusețe și lumină angelică.

* Dmitri (Royster), episcop – acum, arhiepiscop al Diocezei Sudului (BOA) din 1978 până azi

M-am întors la hotel la ora zece, obosit, dar foarte fericit. Azi dimineață, pentru prima dată, soare și cer senin. O Liturghie arhierască. În timp ce stăteam la altar, m-am gândit: sunt singurul ortodox nativ! Privind fețele demne și umane ale bătrânilor, îmi repetam: „ai ascuns înțelepților și ai descoperit pruncilor”.

Luni, 23 august 1976

Ultima zi pe care o petrec în Mexic. Am cinat împreună cu Episcopul D[imitrie], am discutat despre biserică, Mexic și altele. Seara târziu, m-am plimbat în piață și pe stradă. Am încercat să simt atmosfera specială a acestui oraș, în comparație cu Statele Unite. Atât aici, cât și acolo, poți observa rădăcinile europene, însă diferența este evidentă. Cred că diferența este de ordin religios. Rădăcinile mexicane sunt catolice, iar cele ale Statelor Unite sunt protestante. Diferența constă în modul de abordare a vieții, în acceptarea și viziunea ei.

Protestantul își edifică o viață pământească utilă și confortabilă. Nici unul dintre aspectele ei nu-ți amintește de Rai, nu-l deschide și nici nu-l revelează. Protestantul trăiește în lumea căzută care nu mai este pusă în legătură cu lumea primordială, veselă, divină. El este legat de lume prin rațiunea, cunoașterea, analiza sa, iar nu prin credință, printr-o intuiție sacramentală.

Catolicul, deși secularizat, își amintește. În toate aceste biserici aurite, uneori decorate fără gust, există o tânjire după Paradis și aici există părți de Paradis, de bucurie – „...și erau bune...” (Geneza). Iar această amintire este o prezență constantă în cultura, orașele și viața lor.

Comunismul și utopia sunt posibile sau cel puțin atrăgătoare pentru oamenii din țările catolice,

deoarece ei pot visa. Și toate acestea sunt neputincioase în țările protestante, pentru că oamenii nu mai au vise, ci doar o reformă activă și durabilă.

Protestantismul este negarea Bisericii ca Rai – este păcatul și erezia lui.

Recent (în ultima vreme), catolicismul încearcă să se conformeze unui mesaj social și slujirii lumii.

Este mai confortabil să trăiești în lumea protestantă, deși, în ea, viața este dificilă și plină de dureri sufletești. Omul nu poate trăi fără să-și amintească de Rai. Se adâncește în frică și în depresie, într-o căutare a siguranței. Se pierde pe sine.

Marti, 7 septembrie 1976

Crestwood

Ultima zi de vacanță; mâine, este prima zi de școală. Ne-am întors din Labelle acum o săptămână și am încercat să-mi organizez viața – cursuri, întâlniri, afaceri. Vremea este superbă – lumină, soare, răcoare.

Aștept cu nerăbdare cursurile și rutina de la seminar. În iunie, mi se părea înfiorătoare.

Mă rog să pot păstra această liniște în adâncul inimii mele; și să nu cedez în fața altor preocupări.

Vineri, 10 septembrie 1976

Mao a murit.

Este foarte posibil să i se ofere lui L. postul de directoare a școlii Spence.

Despre Mao: câteva pagini în *Times* și, în ciuda atâtor informații, este destul de greu să înțelegi cu adevărat cât este de misterioasă istoria noastră. O trăsătură adeseori repetată a lui Mao m-a uimit: „vedea în perspectivă”. Cu alte cuvinte, învingător este acela care vede în viitor, care nu se lasă prins în prezent.

Sâmbătă, 11 septembrie 1976

O zi însorită, dar răcoroasă. Mi-am petrecut ziua de ieri, întâlnindu-i pe noii studenți. Aproape toți, atunci când au fost întrebați despre rădăcinile lor religioase, și anume: familie, părinți, au răspuns „nu am”. Părinții nu au o religie. Sunt uimit cât de neîntemeiată și de lipsită de fundament este America de azi. Mai surprinzătoare este lucrarea harului în acești tineri. Aș putea scrie o carte despre aceste întâlniri cu studenții!

Vineri, 17 septembrie 1976

Sunt pe punctul de a pleca spre St. Louis și Kansas City.

Ieri, Adunarea Episcopală a adoptat o ordonanță privind hirotonirea femeilor întru preot. Două treimi dintre episcopi au votat pentru; o treime, împotriva. Cler și laici – 51% pentru; restul împotriva.

Am primit un telefon din Minneapolis, mi s-a cerut să particip la o adunare de protest, dar știu că este inutil. Ar fi îngrozitor să exploatăm o tragedie mistică atât de mare.

Un egalitarianism josnic, o lașitate în fața lumii contemporane.

Nimic profund sau autentic. Chiar simplul fapt că a avut loc o votare...!

Însă opoziții ordonanței par la fel de neînsemnați și de superficiali – astfel că am refuzat să merg.

O atmosferă umedă, sufocantă.

Luni, 20 septembrie 1976

O călătorie lungă și destul de obositoare în Midwest. Mai întâi, un refugiu în St. Louis. Mi-am petrecut ziua în mijlocul oamenilor. Am plecat apoi în

Kansas la o sărbătoare parohială alături de părintele Joseph Hirsh – toți convertiți. Mi-a fost teamă de maximalismul celor convertiți, dar am fost plăcut impresionat de fermitatea și calmul întregului grup.

Deși destul de obosit, sunt fericit să găsesc, aici, câțiva preoți tineri: părintele Homiak în St. Louis; părintele Lecko în Madison; părintele Madison în Kansass, iar, acum, părintele Hirsh. Se zbat, muncesc și ceva începe parcă să se ridice, să înflorească. O Liturghie minunată într-o biserică mică ridicată de curând. Iar pe fundalul acestora, progresul Americii. Vineri seara, am primit un telefon de la un prieten din Minneapolis, participant la Adunarea Episcopală. În ciuda șocului, majoritatea se vor obișnui cu ceea ce s-a întâmplat. Oricum, amploarea crizei este considerabilă. Sunt atât de bucuros că nu am fost nevoit să mă adâncesc în acea atmosferă.

Miercuri, 22 septembrie 1976

Ieri, pentru prima dată după multe săptămâni, am lucrat la ultimul capitol al *Euharistiei*. Brusc, starea mea de spirit s-a schimbat și simt o pace lăuntrică.

Vineri, 24 septembrie 1976

La seminar, totul merge bine, mulțumesc lui Dumnezeu. Aproape că am terminat întâlnirile cu noii studenți (40 dintre ei!). Este uimitor: în anii '50 și '60 aveam studenți care proveneau din familiile de enoriași. Acum, cei mai mulți dintre studenți nu au nici o legătură cu Biserica. Sunt copiii unei generații pierdute, care a părăsit totul pentru ideea de succes american, ce a înflorit după război.

Zile răcoroase, minunate. Ieri, după Vecernie, îndreptându-mă spre casă printre copacii strălucitori, m-am gândit: câtă fericire nemeritată ne-a dat

Dumnezeu. Astăzi la utrenie, am vorbit despre „învătoșarea inimii” (Evanghelia a vorbit despre ucenicii care s-au mirat văzându-L pe Hristos mergând pe apă) „...și erau peste măsură de uimiți în sinea lor; căci nu pricepuseră nimic de la minunea pâinilor, deoarece inima lor era învâtoșată” (Marcu 6:51-52).

Păcatul cel mare, principalul obstacol în calea către Domnul este această „învâtoșare a inimii”.

Luni, 27 septembrie 1976

Am recitit, din întâmplare, câteva pagini din jurnal, scrise în 1973. Totul este, în profunzime, despre același lucru: despre ceea ce strălucește prin viață, prin lume, despre vremea întristării (întristare după Dumnezeu) și a bucuriei – despre împletirea lor într-una singură.

Am muncit foarte mult zilele acestea, însă fără rezultate considerabile. Dar munca în sine îmi aduce liniște și bucurie.

Joi, 30 septembrie 1976

Am discutat ieri, înainte de cuvântarea mea din acea seară, cu Andrei și Galya Trugubov, venit de curând din Moscova. Nu a fost încă botezat, dar participă la toate reuniunile noastre de seara. Sete de Biserică, de cunoaștere, de adevăr și de lumină.

Am citit o carte despre episcopul Pike (*The Death and Life of Bishop Pike*, scrisă de William Stringfellow) și am fost îngrozit. Îl cunoscusem pe Pike de la biserica Sf. Ioan. O viață tragică: două divorțuri, sinuciderea fiului, a iubitei, alcoolism, părăsirea Bisericii. În carte, toate acestea sunt prezentate ca o mărturie, o realizare. Nu este vorba să judecăm; doar Dumnezeu judecă, însă conștiința contemporană este deformată patologic în alegerea și

afirmațiile-i tragice: negrul ca alb, albul ca negru. Și toate acestea, de dragul unei împliniri de sine și al unei disprețuiri oarbe a valorilor.

Marti, 5 octombrie 1976

Am discutat, ieri, cu Tom despre rugăciune sau, mai bine zis, despre obsesia contemporană, legată de „problema rugăciunii”. Sunt convins că această rugăciune contemporană își află rădăcinile în aceeași străveche mândrie. Lipsește esențialul din ea – cufundarea omului în Dumnezeu. O persoană ce se roagă astfel, se afirmă pe sine în rugăciune, se caută pe sine, se iubește pe sine, își dovedește ceva lui însuși. Apoi devine interesat de rugăciune și-i studiază tehnica. O, Doamne, cât de multe aspecte ale religiei mă ... îmbolnăvesc!

Miercuri, 6 octombrie 1976

L. împlinește, azi, 53 de ani. Cum au trecut toți acești ani de la acea vecernie din 1940 de la Institutul Sfântul Serghie când ne-am întâlnit *cu adevărat* pentru prima dată? Prima dată ne-am întâlnit la Sorbona în vremea bacalaureatului din anul 1939. În acea zi a anului 1940, i-am spus unui prieten de-al meu: „Astăzi, am întâlnit-o pe viitoarea mea soție”.

Sâmbătă, 9 octombrie 1976

„Experiență religioasă”. Ascultându-i pe ceilalți – (m-am întâlnit cu câțiva studenți, fiecare cu problema lui) – și încercând să-i înțeleg, mi-am dat seama cât este de variată această experiență, diferită pentru fiecare – și aceasta în rândul oamenilor de aceeași credință, din aceeași Ortodoxie. Dar celelalte religii?

Marti, 12 octombrie 1976

Întâlniri, discuții, telefoane. Am obosit tot plângându-mă, dar un lucru este clar: în această tensiune și agitație continuă, este imposibil să lucrezi: „Părinte, când putem vorbi?” N-am nici o scăpare, asta este. Evanghelia de azi: „prin răbdarea voastră veți dobândi sufletele voastre” (Luca 21:19).

Zile senine și răcoroase.

Sursa falsei religii este incapacitatea de a te bucura, sau mai degrabă, respingerea bucuriei, pe când bucuria este esențială, deoarece este rodul prezenței lui Dumnezeu. Nu poți să nu te bucuri, știind că Dumnezeu există. Doar puse în legătură cu bucuria, frica de Dumnezeu și umilința sunt drepte, autentice, fructuoase. În lipsa bucuriei, ele devin demonice, cea mai profundă denaturare a oricărei experiențe religioase. O religie a fricii. Religia falsei umilințe. Religia vinei. Toate sunt niște ispite, niște capcane – foarte puternice într-adevăr, nu doar în lume, ci și în sânul Bisericii. Oamenii „religioși” privesc bucuria, adeseori, cu suspiciune.

Izvorul principal al tuturor este „sufletul meu se bucură în Domnul...” Frica de păcat nu ne mântuiește de el. Bucuria în Domnul mântuiește. Un sentiment de vinovăție sau moralismul nu ne eliberează de această lume și de ispitele ei. Bucuria este temelia libertății în care suntem chemați să rămânem. Unde, cum și când s-a denaturat această tonalitate a creștinismului – sau, mai degrabă, unde, cum și de ce au ajuns creștinii imuni la bucurie? Cum, când și de ce, în loc să ușureze oamenii suferinzi, Biserica a ajuns să-i intimideze și să-i înspăimânte?

Oamenii vin mereu și cer sfaturi (astăzi de la ora 7:30 dimineața, spovedanii, discuții, patru oameni cu probleme, fără să mai pun la socoteală întâlnirile de

mai târziu) și o slăbiciune sau o falsă rușine nu mă lasă să îi spun fiecăruia dintre ei: „nu am nici un sfat să-ți dau. Am doar o bucurie vlăguită, dar, pentru mine, neîntreruptă. O vrei?”. Nu, nu o vreau. Ei vreau să discute despre „probleme” și să vorbească despre „soluții”. Nu, n-a existat o victorie mai mare a diavolului în lume, decât această religie „psihologizată”. Există orice în psihologie. Un singur lucru este de neînchipuit, imposibil: Bucuria!

Miercuri, 13 octombrie 1976

Întâlnire la facultate cu prezentarea rapoartelor întocmite de către delegații noștri participanți la conferința teologilor ortodocși din Atena. M-am gândit ce vremuri ciudate, cât de multe se născocesc – reducerea Ortodoxiei la „Sfinții Părinți” și „spiritualitate”. Sunt transformați într-o caricatură, în idoli, într-un panaceu, remediu al tuturor răutăților. Triumful sectar din zilele noastre al lui „doar”! Doar Sfinții Părinți, doar „dobrotolubie”, doar *typikon*. Plictiseală, mediocritate și lipsă de seriozitate.

Azi dimineață, în timp ce mergeam spre biserică, m-am gândit la prostie. Cred că este rodul cel mai înfiorător al păcatului originar. Se spune despre diavol că este inteligent. Nu, adevărul este că diavolul e foarte prost, iar nerozia lui este tocmai sursa puterii sale. Dacă ar fi fost inteligent, n-ar mai fi fost diavol; s-ar fi căit de mult timp și „s-ar fi acoperit cu cenușă”. Să te ridici împotriva lui Dumnezeu este, înainte de toate, o mare prostie. Esența răului: mândrie, invidie, ură, goana după libertate („a fi precum zeii”) stă în prostie. Stalin era prost, la fel ca și Lenin și Mao. Doar un prost metafizic poate fi stăpânit total de o idee, de o pasiune. Însă prostia, fiind o simplificare, este foarte puternică. Întreaga lume căzută este nerozie, expertă în

inventivitate. Prostia este o fraudă, o amăgire de sine. Diavolul este un mincinos din timpuri imemorabile. Se minte pe sine și pe ceilalți dintotdeauna. Iar minciunile sale amețitoare par inteligente, mai ales pentru că oferă o satisfacție rapidă. Prostia este satisfăcută întotdeauna, iar satisfacția este impresionantă. Ce poate fi mai ridicol decât mulțumirea de sine, stupidă, artificială a comunismului? Dar, funcționează. Putem spune că, în lumea căzută, prostia are succes, pentru că s-a declarat pe sine inteligentă, o dată pentru totdeauna, înveșmântându-se în inteligență. Iată de ce creștinismul și Evanghelia încep cu *metanoia* – cu prefacerea, cu transpunerea inteligenței, pur și simplu, cu trezirea omului. Iată de ce este înfrigorant faptul că religia, reînnoită de Hristos, umplută iarăși de lumina rațiunii și devenită o slujbă verbală – *logiki latreia* – se întoarce la prostie.

Cel mai înfrigorant aspect al religiei contemporane este revolta îndreptată împotriva Logosului. Mare parte din aceasta slujește diavolului!

Esența credinței nu înseamnă negarea inteligenței („pentru că **vin** de la diavol”). Negarea inteligenței este ultima și cea mai mare victorie a diavolului, triumful prostiei. Esența credinței reprezintă vindecarea inteligenței și eliberarea ei de sub stăpânirea prostiei.

Luni, 18 octombrie 1976

Am petrecut două zile în Richmond, Virginia. Un refugiu în noua parohie a părintelui DeTrana. Numeroși anglicani și, în centrul tuturor discuțiilor, chestiunea hirotonirii femeilor. Treptat, încep să percep liniile generale ale unui răspuns autentic. Părintele și Mary Ann DeTrana mi-au arătat orașul. Am admirat grădinile, coloanele Capitolului ridicat de Jefferson.

După ce m-am întors din Richmond, am avut acasă o întrunire a femeilor de la seminar. „Biserica trebuie să găsească un loc pentru noi”. Trebuie să „reedităm Biserica”. O abordare destul de nepotrivită. Slavă Domnului că puține dintre ele simt astfel, dar trăim într-o perioadă în care totul este definit prin luptă.

Toamna este în toi, aurie, ruginie și strălucitoare. Gerul, nemișcarea din această dimineață. În această lumină și frumusețe, știrile și reclamele de la televizor par șocante, o blasfemie!

Miercuri, 20 octombrie 1976

Ieri, am vorbit despre rugăciune și Liturghie. O conferință îndreptată împotriva falsei religii și falsei spiritualități „cu auzul veți auzi și nu veți înțelege și uitându-vă, vă veți uita, dar nu veți vedea” (Isaia 6:9). Acest verset se referă tocmai la ortodoxii de azi: majoritatea dintre ei vor ceva diferit, văd și aud altceva, diferit de ceea ce le oferă Biserica spre a vedea și a auzi, de ceea ce Biserica ne cheamă să iubim.

Joi, 28 octombrie 1976

Identificarea credinței, a creștinismului, a Bisericii cu evlavie, cu religiozitatea sentimentală și fanatică. Am obosit să tot discut despre legi, spiritualitate, toată această teamă, sclavie și obtuzitate. Viața, Împărăția lui Dumnezeu, coborâte la nivelul unei obtuzități pioase. Dincolo de aceasta, un interes nesfârșit pentru sine, pentru propria spiritualitate. De ce este așa de atrăgătoare pentru atât de mulți oameni?

Mă gândesc la cuvintele unui poet rus: „dar atunci cuvintele: o floare, un copil, un animal...” în timp ce privesc dincolo de fereastră copacii aurii, străpunși de lumina soarelui, o pisică, copiii

întorcându-se de la școală. Toate acestea mă trimit cu gândul la Dumnezeu, mai mult decât discuțiile teologice și religioase. Îmi vine în minte o altă întrebare: „cine a zis că omul trebuie să facă ceva pe acest pământ?” – Motto-ul cărții *Service Inutile* a lui Henry de Montherlant, pe care am citit-o la vârsta de 13 ani și m-a impresionat pentru totdeauna.

Evanghelia este destul de clară: atât sfinții, cât și păcătoșii îl iubesc pe Dumnezeu. Oamenii „religioși” nu-L iubesc și, ori de câte ori li se ivește ocazia, îl răstignesc.

Am petrecut două ore în oraș. Texte radiofonice, cumpărături. New York-ul acoperit de un cer albastru, strălucitor. Cele mai multe fețe ale oamenilor par îngrijorate...

Miercuri, 3 noiembrie 1976

Carter a câștigat alegerile. Mi-am petrecut seara urmărind statisticile. Mi se pare că toți cei care au votat pentru Carter au fost cei care doreau o schimbare; toți aceia care duceau o viață grea în interiorul sistemului (negrii); aceia care doreau o bunăstare garantată (sindicatele); aceia care cred în acele garanții și schimbări și le susțin (intelectualii); și, în cele din urmă, aceia care privesc totul prin ochelari colorați (utopicii). Carter a câștigat la limită; a primit doar un sfert din voturi. Nu ne mai rămâne altceva de făcut decât să-i urmărim cariera. Cum va acționa, odată ce a primit puterea?

După atâtea ore petrecute în fața televizorului, sunt destul de impresionat de acest sistem care curăță politica de ceea ce ar face-o dăunătoare: ura! Acesta este miracolul american, în timp ce minciuna Americii, păcatul ei originar constă în cultul bogăției și al negării sărăciei. Mai precis: fericirea este imposibilă fără

avere; fericirea este identificată cu succesul. Așadar, indiferent de ce se spune, în realitate, America nu respectă omul sărac, deoarece existența lui este rușinoasă, îngrozitoare, precum o boală misterioasă. Astfel că, primul mit esențial este credința că fiecare sărac *poate* obține (acumula) bogății „se poate îmbogăți”. Acum, că acest mit s-a prăbușit, un alt mit i-a luat locul: societatea trebuie să-i îmbogățească pe cei săraci, trebuie să le poarte de grijă, iar polemica dintre republicani și democrați constă doar în modul *cum* trebuie făcute acestea.

Cei de stânga luptă, întotdeauna, împotriva proprietății private, văzând în ea originea tuturor relelor, neînțelegând că sentimentul proprietății este unicul mod de a-i apăra pe oameni de puterea demonică, absolută a banilor. În sistemul capitalist, banii nu constituie o proprietate. Oamenii nu dețin controlul asupra banilor, ci banii îi controlează pe ei. În jargonul „modului de viață american”, o casă nu este căminul meu, viața mea, aerul pe care îl respir, căldura mea. Ci este o valoare abstractă, o investiție. Dacă valoarea ei crește, pot și trebuie să o vând. Ar fi o prostie să n-o vând, după cum tot o prostie ar fi să nu investesc banii pentru a-i înmulți!

Proprietatea este ceea ce poți iubi. Iar dragostea este atât darnică, cât și posesivă. Omul *dă*, cu scopul de a avea tot mai mult. Doar acela care are proprietatea lui poate înțelege profunzimea și puterea darului. Dragostea înseamnă să dai de bunăvoie. Eu pot dărui doar ceea ce-mi aparține, proprietatea mea. Iar darul nu anihilează proprietatea, ci o sporește de mii de ori.

Oamenii, chiar și creștini, nu înțeleg aceasta, deoarece ei văd, în toate, o problemă care trebuie rezolvată. Când a creat lumea, Dumnezeu nu a

soluționat probleme și nici nu le-a creat. El a creat ceea ce El Însuși a putut numi „foarte bun”. Dumnezeu a creat lumea, însă diavolul a transformat lumea, omul și viața într-o „problemă”. Și o mulțime de specialiști rezolvă această problemă. Din această cauză, în lume, există atâta întuneric, răceală și tristețe.

Joi, 4 noiembrie 1976

După temperaturi foarte scăzute, ziua a devenit foarte caldă. Astăzi, este cea de treizecea aniversare a hirotonirii mele ca diacon. Îmi amintesc că, în ajunul hirotonirii, eram aproape disperat. Am plecat de la vecernie înainte să se sfârșească. Nici o rugăciune, nici o bucurie, nimic, un gol total. Hirotonirea a avut loc într-o zi de peste săptămână; nu au fost mulți oameni în Biserică. Nu-mi amintesc Liturgia. Îmi amintesc cum stăteam singur într-un colț, lângă o masă acoperită cu veșmintele preoților. După Liturgie, ne-am întors acasă și am dormit multe ore, apoi, am slujit prima vecernie la Institutul Sfântul Serghie.

Gândindu-mă la aceasta, m-am întrebat: ce este mai important în viața noastră, divinul nu ni se întâmplă, oare, să zic așa, nu fără știrea noastră, ci atunci când ne predăm total? Este ciudat. Am scris aceste rânduri și, din întâmplare, am luat în mână cartea lui Andre Froissard – *Ilya un autre monde* (Există o altă lume) – pe care am cumpărat-o azi și am citit cum se ruga singur cu pisica lui într-o biserică italiană! „... în aparență, ne rugăm în același fel, Doamne, cu aceeași plăcere nevinovată de a ne retrage în umbră, de a ne supune total fascinației tainice pe care o exerciți asupra a tot ce există, de a fi purtați spre Tine de forța inerției în liniștea cămării noastre...”.

Marti, 9 noiembrie 1976

Mount Manresa, Staten Island, New York

Voi petrece trei zile într-o casă de reculegere iezuită, unde voi vorbi despre teologia sacramentală. Mă odihnesc în răstimpul dintre cuvântări, încercând să ies din starea de tulburare în care mă aflu zilele acestea.

Zilele acestea sunt destul de agitate, deoarece, încă de la începutul anului școlar, simt tot mai intens confuzia teribilă a situației religioase. Pe de o parte, cartea lui Froissard (*Ilya un autre monde*), o întâlnire cu tinerii duminica trecută, Liturgia – toate sunt „apă vie” care aduc bucurie și mulțumire sufletească. Pe de altă parte, un conflict stupid la Seminar, denunțarea unor studenți caeretici de către colegii lor (nu sărută icoanele, etc.), o evlavie precară și mai mult – un student care vrea să-l exorcizeze pe altul. Un val sumbru de falsă religiozitate, întreaga atmosferă saturată de autoafirmare, ostilitate spirituală, tensiune și stres. Toată lumea are probleme, totul este denaturat și devine o caricatură, iar, în toate, „Dumnezeu” și „Ortodoxia” sunt date la o parte. Se pare că nimeni din jurul nostru nu este fericit – bucuros de fericirea care ar trebui să se reverse din Liturgie, rugăciune, teologie, etc. Susținem cu convingere că nu se poate trăi fără Dumnezeu. Dar atunci de ce este omul atât de nefericit „cu” Dumnezeu? Mi se pare că religia amplifică tot ceea ce este josnic și meschin în om: mândria, lauda de sine, frica! De ani de zile, îmi pun această întrebare. Se pare că în această lume nu mai există o ședere pașnică, umilă, veselă, liberă în fața lui Dumnezeu, o înaintare spre El; nici „slujiți Domnului cu frică și vă bucurați de El cu cutremur” (Psalmi, 2:11). Astfel că mă bucur de fiecare oră de singurătate, de copacii aurii ai toamnei și de liniștea deplină.

Joi, 18 noiembrie 1976

Măine plec în Alaska.

Vineri, 19 noiembrie 1976

O dimineață agitată datorată plecării mele: spovedanii, discuții, cursuri, telefoane, scrisori. Am deschis acest caiet precum o oglindă, ca să mă asigur că mai exist.

Sâmbătă, 20 noiembrie 1976

Sitka

Mă aflu acum în Sitka, vechea capitală a Alaskăi rusești, în casa episcopului Gregory. Un zbor de trei ore cu avionul. În avion, am stat alături de un arhiepiscop catolic care mergea la aceeași manifestare ca și mine. Am aterizat pe aeroportul din Sitka: munți înzăpeziți, cer înnorat, vânt puternic și peste tot – apă. Am fost întâmpinat de episcopul Gregory care m-a condus la el acasă. Nu am văzut decât noua catedrală. La vecernie, o mulțime de oameni, entuziasm. Copii erau adorabili. Un cor imens format din tineri.

Duminică, 21 noiembrie 1976

Sitka

O zi plină. M-am trezit la ora 7:30 și am plecat spre biserică la ora 8:00. Afară, era întuneric, ploua, iar străzile erau goale. Mergând spre Catedrală, am trecut pe lângă vechiul cimitir rusesc. Din toate părțile, veneau o mulțime de oameni. Slujba începea cu o procesiune a clerului: trei episcopi, șaisprezece preoți, dintre care unii aleuți, alții indieni sau eschimoși. Slujba a durat patru ore jumătate. Uneori, mai ales în prima parte a binecuvântării bisericii și a altarului, am fost iritat de complexitatea intenționată a ritualului: litanii îndelungi, dezlegarea altarului, turnarea apei de

trandafiri, etc. Pentru ce? Dar, mai târziu, gândindu-mă la aceasta, mi-am dat seama că iritarea mea fusese pricinuită de neînțelegerea rostului pe care îl are timpul. De ce să ne grăbim? În această îndeplinire solemnă, calmă, ceremonioasă a tuturor detaliilor constă biruința asupra timpului gol, fragmentat, o umplere a lui cu ceea ce este necesar. La sfârșit, după cele patru ore, vechiul Adam este smerit, acceptă și se bucură. După binecuvântarea bisericii, la începutul Liturghiei, s-a întâmplat ceva extraordinar: o rază strălucitoare de soare a străpuns norii gri de afară, făcându-și loc printre ei și prin ferestrele bisericii.

Luni, 22 noiembrie 1976

Sitka

Plouă încontinuu. La ora 9:30 dimineața, este încă întuneric. La catedrală, un preot indian proaspăt hirotonit slujește prima lui Liturghie. Un cor de aleuți și eschimoși. Un sentiment de bucurie datorat vieții evidente a Bisericii.

Mă aflu în drum spre Anchorage unde voi conferența despre Soljenițin la Universitatea din Alaska. Stau la familia părintelui Nicholas Harris.

Miercuri, 24 noiembrie 1976

Crestwood

Am ajuns acasă după o noapte petrecută în avion: Kodiak, Anchorage, Seattle, Chicago, New York. Ieri, am fost în Insula Kodiak și am stat la părintele Joseph Kreta*, am vizitat școala. Simt că aceste patru zile au fost o „cufundare în har”. Mă bucur

* Kreta, părintele Joseph – primul decan al Seminarului Sfântul Herman din Alaska și secretar al diocesei din Alaska (BOA), 1973-1995

că „Biserica nu îmbătrânește niciodată, ci rămâne mereu tânără”.

Marți, 30 noiembrie 1976

Se împlinesc, azi, treizeci de ani de la hirotonia mea întru preot la Institutul Sfântul Serghie. Am slujit Liturgia împreună cu părintele John Meyendorff și părintele Tom. Cât de repede trece viața!

Miercuri, 1 decembrie 1976

Alexis Vinogradov mi-a zis că Soljenițin vrea să mă întâlnească mâine dimineață.

Joi, 2 decembrie 1976

L-am însoțit pe S. la gară după ce am petrecut mai multe ore împreună. A venit la utrenie și a stat lângă ușă în aceleași haine pe care le purtase la Zürich; înalt, impunător, chipeș. Era evident că încerca să fie politicos, dar, în același timp, nu părea interesat de seminar, de activitatea mea, etc. Era pe deplin cufundat în sine, în proiectele sale, în misiune sa; era stăpânit de ele. Vrea să înceapă o nouă serie de publicații despre istoria recentă a Rusiei: „Ne vom întoarce, în curând, în Rusia – băieții mei prevăd asta”, „Școlile americane sunt doar o carapace ...”. Face totul cu pasiune, rapid, fără să pună vreo întrebare și fără nici o considerație. Este cu desăvârșire singur. Oamenii îl deranjează, nu are nevoie de nimeni. El este „practic” – lumea, Rusia, misiunea lui. Îmi amintește de Balzac care i-a spus cuiva care tocmai îi anunțase moartea unui prieten: „Ei bine, acum să ne întoarcem la viață ...” și a vorbit despre romanul său. Soljenițin nu are o viziune obiectivă, el scrie din „interior” – descriind o lume care este mereu vie înăuntrul său, astfel că scrierile sale

devin autobiografice. Aceasta a fost a patra noastră întâlnire: mai 1974 – Zürich, decembrie 1974 – Paris, mai 1975 – Canada, 1976 – Crestwood.

Vineri, 3 decembrie 1976

Am luat masa cu fostul redactor al revistei sovietice „Știință și Religie” – un filosof – după cum s-a prezentat el însuși. Nu mi-a plăcut. Deși nu sunt din cale afară de suspicios, mă întrebam dacă a fost trimis din Rusia. Ieri, Soljenițin mi-a spus: „Această a treia emigrație este suspectă și nesigură”.

De acolo, am mers la City College la o conferință etnică rusă unde am citit un referat despre seminar. Când, oare, vom vedea sfârșitul mediocrității, al laudei de sine, al discursurilor emigrației rostite într-o engleză stâlcită (în sală se aflau 35 de bătrâni ruși, fără a-i mai pune la socoteală pe cei 12 care au luat cuvântul și au fost nevoiți să se asculte unul pe celălalt), discursuri despre contribuțiile noastre aduse Americii? Demn de milă! „Pentru a aduce o contribuție Americii, trebuie, în primul rând, să rămânem ruși. Dacă n-am fi ruși, n-am mai avea o contribuție de adus ...”. Întrebarea este: ce contribuție? Nivelul, lipsa de profunzime sunt înfiorătoare. Ce rămâne din emigranți este o casă veche în care câțiva oameni își citesc unul altuia niște lucruri inutile despre misiunea lor. Ce zi! Dimineața, Soljenițin, prânzul cu un emigrant dubios venit din Uniunea Sovietică și, în cele din urmă, după amiaza petrecută cu emigrația în forma ei cea mai pură!

Astăzi: utrenie, spovedanii, cursuri, întâlniri de la ora șapte până la ora două! Cred că Dumnezeu v-a iertat totul cu excepția lipsei de bucurie: atunci când uităm că Dumnezeu a creat lumea și a răscumpărat-o. Bucuria nu este una dintre „componentele”

creștinismului, ci este *tonalitatea* creștinismului care pătrunde *toate* – credință și viziune. Unde nu este bucurie, creștinismul devine teroare și, din această cauză, un chin. Știm despre starea căzută a lumii numai pentru că știm despre creația și răscumpărarea ei prin Hristos. Cunoașterea lumii căzute nu înlătură bucuria care izvorăște, mereu, în această lume ca o tristețe strălucitoare.

Această lume se distrează, totuși este lipsită de bucurie, deoarece bucuria (diferită de ceea ce numim „distracție”) poate fi numai de la Dumnezeu, numai de sus – nu doar bucuria mântuirii, ci mântuirea ca bucurie. Să ne gândim – în fiecare duminică, petrecem împreună cu Hristos, la masa Lui, în Împărăția Lui, apoi, ne cufundăm în problemele noastre, în frică și suferință. Dumnezeu a mântuit lumea prin bucurie: „Voi vă veți întrista, dar întristarea voastră se va prefăce în bucurie” (Ioan, 16:21: „Femeia, când e să nască, se întristează, fiindcă a sosit ceasul ei; dar după ce a născut copilul, nu-și mai aduce aminte de durere, pentru bucuria că s-a născut om în lume”).

Miercuri, 15 decembrie 1976

Luni, am călătorit împreună cu L. spre New York sub un cer foarte rece cu vânt și soare. Văzută din Brooklyn, priveliștea Manhattan-ului este absolut încântătoare. Pe Fifth Avenue, totul amintește de Crăciun.

Timp de mai multe săptămâni, nu am ajuns să stau la biroul meu. Întâlniri, conferințe, etc. Am vizitat-o ieri pe Matushka Telep din Fairlawn, New Jersey. Are 84 de ani, s-a născut în Oskeola Mills, și-a petrecut viața în parohiile din Pennsylvania. Veselă, înțeleaptă, vorbește bine rusește. M-am gândit la disprețul pe care

emigrația rusă îl are pentru acești oameni, rușii carpatici.

Prânzul cu mitropolitul Philip* care tocmai s-a întors din Rusia și este profund impresionat de slujbe, de oameni și de credința acestora.

Vineri, 17 decembrie 1976

Ieri, în timp ce citeam cotidianul rus „Russkaia Mysl” (Opinia rusească), m-am simțit iritat într-un mod straniu. Rusia, emigrația, toate aceste discuții arogante, retorica, pălăvrăgeala pe fondul anunțării unor slujbe memoriale, excursii ieftine în U.R.S.S., cluburi de noapte „Rasputin”, făcând reclamă unor dansatori experimentați de balalaica – toate acestea m-au scârbit precum vederea unei mâncări după o masă copioasă. Ieri, în timp ce mergeam spre biserică, m-am întrebat: „Atunci, ce vreau? Care este viața mea? Dacă totul este inutil și doar o agitație, ce-i de făcut; să stau acasă confortabil, mai scriu puțin, privesc la televizor?” Sunt pe punctul de a face tocmai aceasta. În fiecare zi, mă întorc acasă de la seminar asurzit de telefoane, cu o mulțime de griji legate de seminar, probleme interminabile și stau – precum un cadavru – în fața televizorului, urmărind o emisiune de a lui Carol Burnett! Nu știu; mă preocupă aceste gânduri. Ar trebui să mă întreb: „ce vrea Hristos de la mine? Fac, oare, măcar o parte din ceea ce vrea El?”

Astăzi, am citit ultimul număr al ziarului *Vestnik* din Paris. Mi se pare că atât de multe cuvinte sunt spuse și scrise fără a fi necesare, fără vreo justificare. Atât de multe sunt diluate, șubrezite de o

* Philip, mitropolit – conducător al Arhiepiscopiei Ortodoxe antiohiene a Americii de Nord, din 1966 până azi. Absolvent și vicepreședinte al Seminarului Sfântul Vladimir

vorbărie goală, cu atât mai dureroasă cu cât este despre Dumnezeu, despre religie și Biserică. În timp ce citesc, mă întreb: câte lucruri din cele scrise mai pot fi folositoare; ce va rămâne și ce va supraviețui? Aproape nimic. Este precum o mâncărime care cu cât o scarpini mai mult cu atât te supără mai tare. La intelectualii occidentali, o șlefuire rafinată a ideilor, a conceptelor care capătă o viață proprie. Aici, *Vestnik*-ul profetește chiar și atunci când vorbește despre chestiuni elementare. Acolo, totul este despre cuvinte, semantică. Aici – ignorarea cuvintelor care, din această cauză, sunt adeseori sentimentale și subiective. Rușii nu se înțeleg reciproc, deoarece nu cad de acord asupra cuvintelor. Intelectualii occidentali au drept scop clarificarea termenilor care sfârșesc prin a nu mai reprezenta ceva real. Totuși, și unii și alții sunt destul de mulțumiți în ciuda „celorlalți” și își consideră discuțiile lor pline de sens.

Am împodobit bradul de Crăciun împreună cu micuța Vera. Dincolo de ferestre, ger și soare. În casă, liniște și o atingere a acelui „singur lucru necesar”.

Joi, 23 decembrie 1976

Slujbe, spovedanii, pregătiri pentru sărbătoare. Dar situația de la seminar mă îngrijorează. Am sentimentul că nu facem ceea ce trebuie; că nu mergem în direcția bună; ceva nu este în regulă! Am avut, la facultate, o întâlnire de trei ore pe această temă, dar fără să ajungem la un consens, nici în analiza situației, nici în soluționarea ei. Din punctul meu de vedere, jumătate dintre studenți sunt periculoși pentru Biserică – psihologia lor, tendințele lor, un fel de obsesie continuă pentru ceva. Ortodoxia capătă un alt aspect, lipsește ceva important, iar Ortodoxia pe care acești studenți, în mod conștient ori inconștient, o

susțin este denaturată, îngustă, emotivă – de fapt, o falsă Ortodoxie. Nu doar la seminar, ci peste tot, simt răspândirea unei Ortodoxii stranie. O văd în Rusia și în Biserică, în general. Peste tot, neliniște, o căutare anormală ca și cum prezența lui Dumnezeu și credința n-ar mai aduce bucurie. Ceea ce lipsește este „bucuria și pacea în Duhul Sfânt” și întreaga atenție se concentrează în altă direcție – mândrie, autoafirmare, dorința de a salva și a învăța, lipsa smereniei.

Duminică, 26 decembrie 1976

Crăciunul: atâta bucurie! Slujbele Bisericii, pomul de Crăciun alături de nepoții noștri, iar astăzi – o minune. Când ne-am trezit, totul era acoperit de zăpadă. Cerul era sclipitor, iar în inima mea – sărbătoare!

Spovedanii, discuții. Forța păcatului nu stă în ispită, ci în afundarea inimii în tot felul de interese mărunte și în imposibilitatea de a trăi și de a respira în pace. Pentru a ne împotrivi acestei afundări, nu este suficient să pledăm în favoarea smereniei și a rugăciunii. Smerenia poate fi și este, adeseori, meschină, iar rugăciunea – egocentrică. Aceeași problemă se pune și în legătură cu comoara inimii, cu bucuria. Fără bucurie, smerenia și rugăciunea sunt lipsite de har, deoarece puterea lor stă în bucurie. Religia a devenit sinonimă cu o sobrietate incompatibilă cu bucuria. Ea este, așadar, neputincioasă. Oamenii așteaptă de la religie răspuns, liniște, sens, iar sensul este bucuria. Acesta este răspunsul ce cuprinde în el toate răspunsurile.

Joi, 30 decembrie 1976

Prezența la seminar a studenților de la colegiu. Peste patruzeci de participanți – o impresie plăcută – să

vezi că în timpul vacanței de Crăciun, studenții petrec două zile la slujbe, aflând mai multe despre rugăciune, etc. Îmi amintesc cum eram eu când aveam vârsta lor. Iubeam Biserica, dar nu aș fi procedat la fel ca ei, ci aș fi preferat petrecerile de Crăciun. Toți sunt serioși, fericiți și realiști. Doamne, sper, doar, că nu vor fi atrași într-o „exaltare religioasă” sau vreo „spiritualitate”!

Vineri, 31 decembrie 1976

Ultima zi a anului! Din nou, ger și un soare strălucitor. Ieri, am luat masa la Connie Tarasar*.

În aceste zile de sărbătoare, îmi pare nespuse de rău pentru toți oamenii singuri, lăsați de-o parte, ce se târăsc în singurătatea lor. Cât de mulți sunt! De mult timp, nu am sărbătorit venirea noului an în New York, sărbătoream tot în Paris. Mă bucur că, anul acesta, voi rămâne acasă în această liniște însoțită ce-mi înconjoară biroul la care lucrez. Mă bucur și pentru că vom avea o Liturghie seara aceasta, pentru a întâmpina noul an în „timpul lui Dumnezeu”.

* Tarasar, Constance – lector de educație religioasă la Seminarul Sfântul Vladimir, din 1970 până azi și prima femeie absolventă a Seminarului

CAPITOLUL V ***1977***

Sâmbătă, 1 ianuarie 1977

Seara – Liturghia la seminar. Mulți oameni, un cor minunat, doi diaconi. Sentimentul că trebuie să întâmpinăm noul an aici, la masa Lui, în Împărăția Lui.

Restul serii, l-am petrecut împreună cu rudele, frații și surorile lui L., cumnate, cumnați, verișoare, etc. Toți sunt destui de bătrâni! – dar un puternic sentiment de înrudire ne unește viețile.

Miercuri, 4 ianuarie 1977

O scrisoare de la Struve: „Sunt foarte bucuros că Soljenițin a vizitat seminarul, însă ceea ce ai scris despre el este adevărat. Plecarea lui în America s-a transformat într-o izolare de sine datorată atât nevoii de a lucra, cât și propriei sale alegeri – „tu ești un Rege, trăiești singur...”.

Ieri, prima slujbă din Ajunul Bobotezei.

Marți, 11 ianuarie 1977

Paris

Mi-am petrecut ziua împreună cu Nikita Struve și soția lui: o retrospectivă a evenimentelor ce au avut loc anul acesta. Înainte de toate, Soljenițin și neliniștea sa într-o atmosferă sufocantă a deciziilor luate sub impulsul momentului. Noi (Nikita și cu mine) ne înțelegem foarte bine unul pe celălalt și ne face plăcere să stăm împreună. Seara, o întoarcere în copilărie – o cină minunată împreună cu colegii mei de clasă din anii '30.

Miercuri, 12 ianuarie 1977

Cu fiecare zi petrecută în Paris, este tot mai evident faptul că luna de miere petrecută cu noul val al disidenților din Rusia s-a încheiat. Se observă o luptă pentru putere și o lipsă totală de înțelegere – puncte de vedere diferite, stiluri și tonalități diferite.

Duminică, 16 ianuarie 1977

Ultima Liturghie în biserica fratelui meu. Ultimele vizite, întâlniri, două ore petrecute cu mama – mereu un sentiment subconștient: este pentru ultima dată? – și doare ...

Marți, 18 ianuarie 1977

Crestwood

Când am sosit, ieri, în New York, era un frig teribil. O Americă festivă, albă, privită din avion. Sunt cât se poate de bucuros să fiu din nou acasă. O seară plăcută alături de L. Din nou, la seminar – încă o „vacanță” a luat sfârșit. Parisul devine, încă o dată, amintire!

Miercuri, 19 ianuarie 1977

Am citit în Paris cu mult interes și mai puțină plăcere decât de obicei ultimul volum al jurnalului scris de Julien Green – *La bouteille à la mer: 1972-1976*. Nu sunt convins de acest creștinism mistic total care pretinde o viață frumoasă, confortabilă, liniștită, rafinată, care cere Bisericii să fie așa cum „îmi plăcea mie când aveam cincisprezece ani”, pretinzând călătorii extravagante la Viena, în Italia sau Suedia. Dumnezeu știe că sunt la fel ca și Green iritat de creștinismul de stânga și de falsitatea care ne

înconjoară. Însă acest narcisism este obositor în ciuda perfecțiunii limbajului său.

Cred că ar trebui să se scrie o carte cu titlul „Realismul Ortodoxiei și al romantismului ortodoxilor”. M-am gândit la aceasta, amintindu-mi slujbele bisericești din Paris – în toate bisericile. Există o ruptură absolută (nu exagerez) între conținut (ceea ce se citește, se cântă, se face) și perceperea lui de către credincioși. O frică inconștientă ori subconștientă că, brusc, totul va căpăta un înțeles. Dar, din fericire, totul este acoperit cu un înveliș gros de *slavonă*, închis de ușile, pereții și perdelele iconostasului; diluat și îmblânzit de obiceiuri și tradiții inofensive, plin de mândria că „am păstrat totul” (ce?). Toate acestea sunt prezentate Occidentului ca având „un înțeles misterios” – „misterul vieții teandrice”, etc. Putem înțelege patosul unor rebeli care se sufocă în mijlocul acestui brocart, în mijlocul acestui nominalism romantic. În consecință, noi nu actualizăm viața, activitatea și învățătura lui Hristos în Liturghia noastră, inclusiv „și a început a Se tulbura și a Se mâhni. Și Le-a zis lor: întristat este sufletul Meu până la moarte ...” (Marcu 14: 33-34), ci, din contră, transformăm tragicul acestei vieți într-un mister liturgic frumos și liniștit.

Joi, 20 ianuarie 1977

Am petrecut două ore în fața televizorului, urmărind instalarea în funcție a lui Carter. Este al șaselea președinte al țării de când am venit aici. Sunt impresionat de America și sunt, realmente, încântat de simplitatea întregii ceremonii care o face cu adevărat simbolică. Acest lucru dă măreție Americii. Ce mă impresionează mai mult este transferul de putere atunci când rivalitatea și spiritul partizan dispar. Ovații pentru fostul președinte Ford și simplele cuvinte de mulțumire

ale lui Carter „din partea mea și a întregii națiuni”, drapelul, soarele. „America the Beautiful”. O rugăciune, un imn. Totul este grandios și extrem de simplu. Îl privesc pe Carter – de mână cu soția lui – îndreptându-se spre Casa Albă. Sunt sigur că această imagine nu va fi uitată niciodată. Discursul, însă, mi s-a părut destul de slab. Nici el nu-mi place foarte mult. Zâmbește mereu, dar ochii îi rămân reci. Dar ceea ce mă încântă pe mine este America, esența ei profundă, America ce a găsit – doar ea în întreaga lume – o formulă socială și de guvernământ aproape miraculoasă, netransformată în idoli, dar care combină tradiția vie și viața. M-am gândit, iarăși, la Soljenișin: aceasta este ceea ce ar trebui el să privească, să cerceteze, să învețe. Dar nu! Doar *ei* pot învăța lumea, doar *ei* știu! Nici Soljenișin, nici europenii, în general, nu vor încerca vreodată să înțeleagă!

Sâmbătă, 22 ianuarie 1977

Astăzi, la ora cinci dimineața, Mania a născut-o pe Natasha, al nouălea nepot! Mi-am petrecut dimineața într-o agitație plăcută, încercând să-mi scriu textele radiofonice ale acestei săptămâni. Ieri, am fost la familia Hopko unde m-am bucurat de micuța Alexandra!

Frumusețea iernii, zăpadă, o imensitate albă.

Citesc în continuare o carte despre Marx. Ce degradare a avut loc în secolul al XIX-lea! Prăbușirea perspectivei, a etalonului, a centrului, a interesului și a atenției. Marx și-a trăit întreaga viață într-o mocirlă spirituală și a contaminat cu ea întreaga lume, întreaga conștiință umană. Paradoxul acelei epoci: reducerea omului (Feuerbach) și, în același timp, o dorință aprigă de a-l elibera. Era creștină îl ridică pe om la cer (maximalismul antropologic), dar este împăcată cu

înbobirea lui pe pământ. Era anticreștină este destul de minimalizatoare, dar vrea să slujească omului. Destul de subtil – totuși, de neexplicat, un paradox.

Luni, 24 ianuarie 1977

Gânduri dureroase despre Biserică, despre destinul Ortodoxiei. În fond, există două poziții. Una – poziția destul de clară a Bisericii Ruse din exil și a Vechilor Credincioși. Păstrarea, apărarea Bisericii nu doar împotriva răului, dar și de lumea ca atare, de lumea contemporană. Nici o analiză – totul, fiecare *stikhera* este la fel de important. Cealaltă poziție este a noastră. Dar care este ea? Ce ne cere, în viață, *sensul* pe care-l întâlnim în spatele *forme*? Ce-i de făcut? În cadrul primei poziții, lumea este inclusă în Biserică, nu lumea noastră, lumea contemporană, ci „trecutul” (obiceiuri, tradiții, etc.). În poziția noastră, lumea nu este inclusă în Biserică, deoarece noi dorim realitatea. Dar cum trebuie să acționăm în această lume reală? Ce oferim noi atunci când spunem: iată planul minunat al lui Dumnezeu cu lumea, cu omul, cu viața. Du-te și trăiește potrivit lui! Dar cum? Treptat, Ortodoxia devine neurotică, oamenii se agită căutând răspunsuri, dar ele nu pot fi găsite sau, mai degrabă, răspunsul este atât de general, încât oamenii nu știu să-l aplice vieții lor. Aceasta este cruda realitate mereu prezentă în conștiința mea.

Joi, 27 ianuarie 1977

Soare, zăpadă și ger. În fiecare dimineață, un răsărit de soare impresionant. Ieri, părintele Leonid Kishkovsky mi-a povestit despre mulțimea tinerilor, copii enoriașilor săi, care au părăsit Biserica – majoritatea. Dar părinții lor insistă pe Ortodoxia *rusă* – la fel ca în Paris. Se pare că Biserica Ortodoxă din

întreaga lume este ca un struț ce-și ascunde capul în nisip, pentru a nu înfrunta realitatea. Pretutindeni, toți se comportă copilărește.

Ieri, la televizor, un interviu cu Artur Rubenstein la împlinirea vârstei de nouăzeci de ani. Va susține un concert de pian. Ce vârstă minunată; poți să-i admiri fața la nesfârșit – pe deplin luminată de spiritul lui.

Rubenstein a vorbit despre unicitatea fiecărui dar: să fii mare înseamnă să fii pe deplin tu însuși. De ce atât de mult din ceea ce este adevărat, eliberator, cu adevărat creștin este trăit în afara Bisericii în timp ce, în interiorul creștinismului, auzim ceva slab și, adesea, lipsit de bunătate. Când creștinii au fost alungați din istorie, ei au început să amenințe și să se certe între ei – să-și arate unul altuia imagini cu hagia Sofia, cu Sfântul Vasile din Moscova, cu mănăstirile din Muntele Athos și cu reproduceri germane ale icoanelor ortodoxe.

Sâmbătă. 5 februarie 1977

San Francisco

Un curs la Centrul Rus. O întâlnire diocezană cu episcopul; discuții familiare, însă m-a bucurat, însă, prezența și interesul acestor tineri preoți (și mireni). „Cel ce este credincios în foarte puțin ...” (Luca 16:10). O întrunire amicală până noaptea târziu. M-am plimbat cu mașina în San Francisco – este, fără îndoială, cel mai frumos oraș din America. Îmi place, întotdeauna, să mă cufund în farmecul său.

Măine, voi pleca spre casă – număr deja orele.

Marți, 8 februarie 1977

Crestwood

Afară este tot frig. Devine plictisitor. Ieri, am fost în Goshen la funeraliile tatălui lui Kit Wallace. O slujbă presbiteriană sobră. Două imnuri frumoase (unul dintre ele „Just as I am”). Pereți goi, nici o slujbă, nici o *leiturgia* – destul de simplu și lipsit de conținut. În mormântările noastre exprimă preocuparea pentru viața viitoare – „ai milă, iartă, primește ...”. Aici, o încredere deplină în făgăduința lui Dumnezeu; nu doar credința în Dumnezeu, ci și încredere în El. Această religie dură a creat oameni extraordinari: umili, hotărâți, cu o stăpânire de sine în toate, chiar și în religie. Goshen-ul este precum Boston-ul. Frumusețea acestor case mici, piața înconjurată de copaci, dar și frumusețea drumului pe care l-am făcut la întoarcere – un apus de soare răcoros peste câmpurile înzăpezite.

Cel mai înfricoșător aspect al declinului de azi al culturii este prăbușirea modestiei, a intuiției valorii și a simțului proporției. Există o mândrie ieftină peste tot, chiar și în Biserică, o imposibilitate, o neputință de a discerne falsitatea (fie ea în literatură, în artă sau altceva). Se pare că fiecare stă pe un acoperiș, strigându-și propria ... ce? Dar din moment ce se află pe acoperiș, oamenii îl ascultă!

Joi, 10 februarie 1977

Adunarea generală a studenților. Le-am spus toate lucrurile pe care le consider bune și necesare. Oare m-au înțeles? Nu știu. Sunt atât de baricadați în sutanele lor, atât de convingși că știu și pot face orice în siguranța lor tinerească.

Luni, 14 februarie 1977

Hillsdale College, Michigan

„Singur cu tine, prietene ...” . Îmi amintesc, deseori, acest citat atunci când, în agitația zilnică, mă întorc la acest jurnal. Scriu acum la ora zece seara în camera mea de la Colegiul Hillsdale din Detroit. Am venit aici pentru a preda două cursuri. Tocmai l-am predat pe primul dintre ele și am plecat la recepție, încercând să mă refac.

Vreau să scriu despre:

Vineri seara – le-am vorbit soțiilor studenților noștri despre „femeie”. Am meditat la aceasta și m-am pregătit, cu multă grijă, pentru curs. Am vrut să transmit, într-o manieră cât mai simplă și mai reală cu putință, în primul rând, ceea ce simt și, în al doilea rând, ceea ce gândesc. Mi s-a părut că au apreciat ce le-am spus și au fost stimulați să-și continue cercetarea. „N-au mai auzit vreodată așa ceva ...” a zis N.

Sâmbătă, am slujit o Liturghie memorială (Cheesefare). Am simțit realitatea și actualitatea pomenirii morților. Simt, cu tot mai multă intensitate, puterea, importanța și, mai ales, bucuria ei.

Am petrecut duminica trecută la seminar – ziua Fundației Teologice Sfântul Vladimir. Eram foarte obosit când părintele N. a venit să-mi vorbească despre problemele pe care le are în parohia sa rusă. Nu există supunere, smerenie în această parohie „foarte rusească” – doar iubire de sine, sufocare a vieții. Ne vom căi, vreodată, de această veșnică mândrie rusească pe care o manifestăm în religie și în toate celelalte? Îmi dau seama cât sunt de plictisit de acest „ortodoxism”, de toată această agitație legată de Bizanț, Rusia, mod de viață, spiritualitate, treburi bisericești, pietate, de toată această vorbărie. Nu-mi place nici una dintre ele

și, cu cât mă gândesc mai mult la sensul creștinismului, cu atât mi se pare mai necunoscut. Toate acestea îl ascund pe Hristos, Îl împing în fundal. Să fie, oare, mândria mea? Nu știu. Cred, totuși, că nu. Mi se pare că toate acestea nu au o dimensiune comună cu Hristos și poruncile Sale: „Căutați mai întâi Împărăția lui Dumnezeu și dreptatea Lui și toate acestea se vor adăuga vouă” (Matei 6:33). Nu găsesc cuvintele potrivite pentru a exprima esențialul, ce înseamnă creștinismul pentru mine, care este scopul său, darul său, chemarea sa, provocarea sa.

Sâmbătă, 19 februarie 1977

Am discutat cu L. despre talent și inteligență. Compar inteligența cu vezica biliară a cărei funcțiune este aceea de a „regla”. Este o întâmplare fericită și rară când talentul și inteligența se întâlnesc. Pușkin, de exemplu, le avea pe amândouă. Tolstoi este un geniu, dar nu are inteligență (lucrările sale filosofice). Inteligența lui Soljenițin nu slujește talentului său, ci îl subminează. Cred că rușii (ce generalizare!) sunt mai mult talentați decât inteligenți (adică raționali).

Citat din Balzac: „Creează și vei fi pedepsit ca un criminal; copiază și vei trăi fericit precum un neghiob”.

Luni, 21 februarie 1977

Postul Mare

Ieri, din cauza unei furtuni de zăpadă, mi-am petrecut noaptea în Wappingers Falls, la familia Hopko. Dimineața, l-am înlocuit pe părintele Tom. Astfel, am pierdut Vecernia Iertării de la Seminar și am slujit-o în Wappingers Falls într-o biserică goală alături de L., Anya și fiicele sale. Când Anya a cântat singură prochimenu – „Nu-Ți întoarce fața Ta de la

fiul Tău, căci sufăr cumplit, auzi-mă degrabă și mă izbăvește! ” – atât de simplu și de pur, am simțit bucuria binecuvântată, plenitudinea care ne este dată să o simțim arareori. Am încheiat cu stihurile pascale. Azi dimineață, m-am întors acasă cu L. – o zi însoțită în mijlocul unei lumi de basm împodobită de zăpadă. Două zile minunate petrecute cu Anya și nepoții noștri.

Marți, 22 februarie 1977

Odată cu trecerea anilor, sunt tot mai conștient de *timp*, de curgerea lui, de schimbarea lui. Astfel, de exemplu, acele două zile petrecute la Anya în lumina familiei și a casei sale: amintindu-mi acele zile, le transform în fericirea care mi se dă prin ele ca o hrană absolut necesară și neprețuită. Darurile pe care nu le apreciem, deoarece ni se par atât de neînsemnate – sunt singurele autentice – precum drumul spre casă făcut printre nămeții de zăpadă după o minunată slujbă a vecerniei. Toate: zăpada luminată pe alocuri de luminile străzii, ferestrele cu lumini blânde, micuța Alexandra rostogolindu-se prin zăpadă, sunt daruri ale lui Dumnezeu – toate de la Dumnezeu; toate vorbesc despre El.

Orice început este greu, de exemplu, începutul Postului Mare. „Nu am chef să fac asta”. Ceea ce este absolut necesar, la început, este să ai *răbdare*. „Prin răbdarea noastră veți dobândi sufletele voastre” (Luca 21:19). Să ai răbdare înseamnă să treci peste acest „nu am chef” – nu prin a ne forța să „vrem”, ceea ce ar fi imposibil și fals, ci acceptând, supunându-ne, ascultând. Și răbdarea este, mai repede sau mai târziu, transformată în dorință. Iar ceea ce nu am dorit se transformă în fericire, în deplinătate, în dar.

Joi, 24 februarie 1977

Ieri, prima Liturghie a Darurilor – cu entuziasm și bucurie. Între slujbe, am stat acasă și am scris la *Unity of Faith* – ce pare, în sfârșit, să se cristalizeze. Soare și dezgheț.

Seara, am citit scrisorile lui Cehov pe care le-a scris în ultimii ani ai vieții. Îmi place tot mai mult Cehov, omul, nu doar autorul – consistența, sobrietatea, dar și bunătatea lui. Dintre toți marii scriitori ruși, el este cel mai apropiat de creștinism în sobrietatea lui și lipsa de sentimente ieftine. Dar ce viață tragică cu o tuberculoză la vârsta de treizeci de ani!

Vineri, 25 februarie 1977

Mi se pare ciudat cum ceea ce scriu și mi se pare zadarnic începe să „lucreze” în mine într-un mod misterios. Ca și cum aş dormi, inima și mintea fiindu-mi treze: așa se întâmplă și cu *Unity of Faith*. Mă aflu într-o beznă totală și, brusc, se face lumină. Uimitor cum pot trăi viața întreagă, repetând cuvintele altcuiva ca și cum ar fi ale mele. Dar totul se schimbă atunci când cuvintele pe care le-am folosit în viață devin, dintr-o dată, „ale mele”.

Ieri, s-a citit pentru ultima dată Canonul. O mulțime de preoți. Un episcop grec. Sper că Paștele va fi, acum, mai luminos și va deveni ceea ce ne cheamă și pe noi să fim: lumină, eliberare de sub povara păcatului.

Duminică, 27 februarie 1977

Duminica triumfului Ortodoxiei

Ca de obicei, la începutul Postului Mare, am un sentiment acut al trecutului, al copilăriei, a tot ce s-a „cufundat în veșnicie”. Este atât de important să ne

amintim – chiar și o seară oarecare petrecută la mătușa mea, apusul de soare și frunzele din grădiniță.

Marti, 1 martie 1977

Citesc cu mult interes scrierile lui Henri Bremond. Mă interesează oamenii precum Bremond, Loisy și Laberthonniere care au trecut prin crize dogmatice. Sunt interesat de aspectul personal, intern al dramelor religioase prin care au trecut. Mă simt întrucâtva, *mutatis mutandis*, înrudit cu ei – aparținând pe deplin Bisericii. Aceasta este, pentru mine, precum aerul ce-l respir, precum viața însăși, dar, în același timp, sunt cu desăvârșire liber în interiorul Bisericii. Mă supără înrobirea față de ceva sau cineva pe care o văd peste tot, mă supără idolatria întâlnită adeseori în Biserică. Împotrivirea față de Biserică este la fel de greșită precum răzvrătirea sau sectarismul spiritual cu patosul lui fals, dulceșăria, mulțumirea de sine și viziunea mărginită. Pot spune că, dintotdeauna, Biserica a fost, pentru mine, nu o autoritate nevăzută, incontestabilă, ci *Lumină*. Totul trăiește în acea Lumină; totul este acea Lumină! Biserica, în esența și lumina ei, trebuie nu să mărginească, ci să lărgască, nu să supună, ci să elibereze. Această esență a Bisericii, această Lumină este viața noastră.

Oamenilor Bisericii – cum să o spun – nu le place să fie credincioși Bisericii. Ei vreau ca Biserica să le fie credincioasă lor, să le îndeplinească dorințele, astfel încât aceia care iubesc esența Bisericii sunt nevoiți să sufere pentru Biserică. În viața „moderniștilor” (și mai târziu, la Teilhard de Chardin), ceea ce este interesant nu este „plecarea” lor. Să pleci înseamnă să trădezi, este stupid, este „vulgaritate” spirituală; pe când fidelitatea este o cruce, este biruință. Unii suferă din cauza neînțelegerii, a singurătății, a

izolării. Biruința vine din înțelegerea treptată a faptului că acesta este creștinismul. Din această cauză, cărțile despre acești oameni, de mult morți și acum uitați, mă preocupă atât de mult. „Atunci toți ucenicii, lăsându-L au fugit” (Matei 26:56). Cred că orice om care crede în Hristos trebuie să treacă prin aceasta; este testarea mărturiei sale.

Martie. Deși când merg, dimineata, spre Biserică este foarte frig, lumina soarelui, cerul, aerul, toate sunt – primăvară!

Miercuri, 2 martie 1977

Ieri, când abia terminasem de scris în jurnal, am primit o scrisoare destul de răutăcioasă care m-a supărat, m-a iritat, mi-a rănit inima. Și ce rămâne din cuvintele mele „frumoase” de ieri? Nimic. Am crezut că am dobândit, până acum, o oarecare detașare!

Cartea despre Henri Bremond: a crezut? Pagini întregi despre neputința lui de a se ruga, despre tăcerea lui Dumnezeu: „toți aceia pe care-i întâlnesc și pe îi întreb îmi spun fără ezitare că, la un moment dat în viața lor, Te-au întâlnit. Tuturor, Tu le-ai spus ceva. Toți, într-un moment oarecare, au fost incapabili să se îndoiască de prezența Ta și de dragostea Ta... Iar eu, niciodată, niciodată!” (p. 78). Ce este aceasta? Necredință sau eșecul unei spiritualități precise, organizate aproape tehnic (exercițiile lui Iguențiu și dezvoltarea lor de către duhovnicii iezuiți). Ce este rugăciunea și această alegere occidentală *ori - ori?* Ori transcendență pură, ori imanență pură (umanism, etc.). Găsim, oare, motivul tragediei lui Bremond în această falsă alegere a multor alora?! Rugăciunea către Dumnezeu – determinată, definită de filosofi? Bremond tinde spre un sentiment religios, adică spre trăire. Dar și aceasta este descrisă cu precizie, este

definită și clasificată. Întregul Occident funcționează pe temeiul unor astfel de clarificări, în aceste dileme și dicotomii false și absolute.

Sâmbătă, 5 martie 1977

Liturgia de sâmbătă din Postul Mare – mi-a plăcut de când eram copil. Un răspuns atât de clar la toate îndoilele acestor zile: „ai curaj”. Biserica este, înainte de toate – „la masa Mca, în Împărăția Mca” (Luca 22:30) Euharistia ... cum poate cineva să nu o vadă, să nu o primească? Mă aflu, acum, în drum spre Sea Cliff, unde voi vorbi tocmai despre aceasta.

Luni, 7 martie 1977

Sâmbătă, am fost în Sea Cliff. Înainte de curs, l-am vizitat pe profesorul Arseniev* care mi-a cerut insistent (a vorbit cu L. la telefon) timp de o săptămână, să-l vizitez. În realitate, nu era nimic urgent, nici un motiv să ne întâlnim decât singurătatea. Mi-a arătat câteva albume de familie, proprietatea lui din Rusia, minunatele alei cu tei, întregul său univers. Simt forța amintirilor sale. El crede, probabil, că dacă ei ar înțelege cât de minunată, de frumoasă și de profundă era accea lume, ar ști unde este salvarea. Pentru el, totul – inclusiv poezia, cărțile și religia – este o încercare inutilă de a o reînvia. Când am sosit la el, eram destul de iritat (de tonul apelurilor sale telefonice). Am plecat nu doar liniștit, ci și simțind un sentiment acut de milă și de părere de rău.

* Arseniev, Nikolai † 1977 – profesor de Noul Testament și de Apologetică la Seminarul Sfântul Vladimir, 1948-1969

Joi, 10 martie 1977

Vorbind despre activitatea bisericească: ieri, la întâlnirea din Syosset a Sinodului, s-a anunțat demisia mitropolitului Irineu. Iată câteva lămuriri: era ora trei după amiază și mă pregăteam să merg acasă, deoarece Sinodul discuta despre acordarea distincțiilor, când Serge Troubetzkoy (secretar al mitropoliților Irineu și Theodosius) mi-a spus: „Cred că mitropolitul va fi de acord să demisioneze”. M-am dus la el și i-am spus: „Vladyco, îți este tot mai greu. Ești obosit. Vom avea noi grijă de tine ...”. Și a fost de acord. În zece minute, am tipărit o demisie, iar el a semnat-o. Demisia va deveni oficială în Consiliul din luna octombrie care va alege un succesor. *Sic transit gloria mundi!*

Ciudat cum, într-o singură clipă, imposibilul devine posibil. În adâncul nostru, nu putem înțelege evenimentele la care luăm parte, dar pe care, într-un fel, le provocăm.

Seara, i-am scris episcopului Sylvester (conducătorul interimar al Bisericii). Și astfel, a început o nouă eră. Mă întreb (o fac după fiecare Sinod): în ce constă imposibilitatea de a înlocui episcopii, necesitatea de a avea episcop, de ce sunt ei necesari, utili la un nivel mai profund care face Biserica să fie Biserică? Știu, am știut dintotdeauna că este așa, dar cum să o exprim, cum să o explic? Gândindu-mă la aceasta, în timp ce mă îndreptam spre casă, am auzit, dintr-o dată, în mintea mea, cuvintele: „pe o piatră neclintită ...”. Episcopii sunt o „piatră neclintită” cu două sensuri ale cuvântului. În sensul negativ o „piatră” – autoritate oarbă, teamă, afirmare de sine și, de aici, dificultatea lor de a se ocupa de Biserica vie. În sens pozitiv: ieri, de exemplu, au refuzat candidatura unui preot, deoarece era un inovator. La început, m-am supărat: noi „inovatorii”

încercăm să ne întoarcem la tradiția autentică, etc. Ulterior, mi-am dat seama că, dacă nu acceptă cu ușurință pe un „inovator” bun, cu siguranță nu vor accepta unul rău! Orice lucru valoros, dacă este autentic, adevărat, Biserica îl va lăsa, mai repede sau mai târziu, să se dezvolte, în timp ce răul va fi dat la o parte. Ei – episcopii – sunt necesari precum „pietrele”. Misiunea episcopilor este aceea de a fii apărătorii „conservatorismului” din Biserică în cel mai profund înțeles al cuvântului, al credinței că, în profunzimea ei, Biserica nu se schimbă, deoarece Biserica este o „piatră neclintită”. Deoarece în Biserică, mai mult decât oriunde altundeva, Duhul este viu – dar și „duhurile” – acest conservatorism este absolut necesar. Să lucrezi cu episcopii este, aproape întotdeauna, dificil, dar știm că, în Biserică, „dificilul” este folositor. Iar, pentru că mi-am petrecut întreaga viață alături de această dificultate, cred în episcopi cu aceeași credință cu care cred în Biserică.

Luni, 14 martie 1977

Sunt bolnav, răgușit, tușesc – astfel că am rămas acasă. Călătoria la Minneapolis – Chicago m-a epuizat: două conferințe, întrebări timp de trei ore și jumătate.

Am botezat-o, acasă, pe micuța Natasha.

Astăzi, este una din acele zile în care sunt incapabil să fac ceva. Sunt slăbit și destul de bolnav.

Evenimentele politice din Paris ridică următoarea întrebare: sentimentul mistic, național al unei „națiuni” o transformă, oare, într-o „personalitate transcendentă”? Biblia, mi se pare, răspunde afirmativ: „Fiul Meu iubit, Israel” etc. Se schimbă ceva după Hristos? După revelarea Bisericii? Discutabil din punct de vedere creștin. Discutabil, deoarece nimic

altceva nu a rănit creștinismul și Biserica mai mult decât amestecarea creștinismului cu naționalismul și a Bisericii cu ordinea naturală a lucrurilor.

Tocmai am purtat o discuție telefonică cu părintele N. despre cine va fi ales mitropolit și cum se va alege. Va dura șapte luni! Nimeni n-ar putea crede că nu mă preocupă acest subiect, nu pentru că aș fi cinic (cui îi pasă?), ci pentru că știu și cred că logica infailibilă și impresionantă a creștinismului și a Bisericii constă în transformarea înfrângerii în victorie și a victoriei în înfrângere. Aceasta este logica divină, iar împotriva acesteia, toate raționamentele și planurile noastre sunt neputincioase.

Marti, 15 martie 1977

Ieri, am citit *The Inspector General* și *The Marriage* scrise de Gogol. Am fost uimit de inconsistența celei din urmă. De ce este bună? De ce a scris-o Gogol? Înaintea morții sale, Gogol a fost acuzat că a creat caricaturi și s-a temut de influența revoluționară pe care a avut-o asupra cititorilor săi. Era, în el, ceva întunecat, demonic, o mândrie nesfârșită și, în consecință, o lipsă de încredere în sine.

În ziarul *New York Times* de duminică, a apărut un articol despre frecventarea tot mai rară a Bisericii, declinul credinței, respingerea dogmelor și a doctrinelor. Un tânăr catolic: „nu văd cum acceptarea unei dogme poate schimba ceva în viziunea mea asupra vieții”. Aceasta mă face să mă gândesc la succesul religiozității subiective. Credința slăbește, religia este tot mai puternică. Mă tem că declinul credinței a început cu mult timp în urmă. În secolele trecute, Bisericile erau ținute laolaltă nu de credință, ci de religie atât timp cât religia corespundea din punct de vedere social unui aspect cultural, social, etc. și atât

timp cât libertatea și secularismul nu au pătruns conștiința și civilizația lumii. Acum, acest lucru s-a realizat, iar prima victimă este Biserica. Protestantismul a reprezentat „des-bisericeirea” creștinismului sau, în orice caz, începutul ei. Biserica post-Vatican tinde acum spre protestantism (negarea autorității, a conceptului de erezie, a obiectivității). Ortodoxia rămâne unitară datorită atașamentului față de Biserica văzută prin înțelegerea ei ca o societate naturală – etnică, națională, etc. Temelia Bisericii este credința. Credința naște mereu Biserica, o desăvârșește și vede Biserica drept „încredințarea celor nădăjduite, dovedirea lucrurilor celor nevăzute” (Evrei 11:1). Biserica este necesară ca taină a erei ce urmează. Religia are nevoie de un templu, iar nu Biserica. Templul își află originea în religie. Astfel, în Evanghelie: „Voi dăraștea acest templu”. Biserica are origine creștină. Totuși, Biserica noastră s-a identificat, de mult timp, cu acest „templu”, s-a dizolvat în templu și s-a reîntors la templu păgân.

Protestantismul a fost o încercare de salvare a credinței, de purificare a ei de limitarea religioasă. Dar protestanții au plătit un preț mare pentru negarea eshatologiei și pentru înlocuirea ei cu mântuirea personală individuală; și, în consecință, pentru negarea Bisericii.

Anacronismul major, la nivel natural, s-a întâlnit în Biserica Catolică. Catolicismul a fost posibil atât timp cât a fost posibilă negarea și limitarea libertății persoanei, dogma esențială a timpurilor de azi. Încercând să-și schimbe cursul, să se îmbine cu libertatea, catolicismul s-a prăbușit și nu văd o posibilă revigorare a sa (cu excepția cazului în care fascismul ar subjugă rasa umană și ar nega sinteza fulminantă dintre libertate și persoană).

„Oamenii care ne ascultă nu înțeleg ce vrem noi de la ei”. Până la urmă, „noi” (un grup mic) vrem Biserica. Dar în creștinism, mult timp n-a existat o experiență a Bisericii; ea a fost înlocuită de experiența templului și de religia individuală lipsită de o credință de genul „încredințarea celor nădăjduite, dovedirea lucrurilor celor nevăzute”. Care nădejde? Ce lucruri nevăzute? Ceva divin, în noi, *per se* transcendent, nu din lumea aceasta, ceva care ne ajută să trăim. Dar totul este legat de gusturi, de alegerea individuală, de obicei. Iar gusturile nu se discută.

Am recitat ce am scris și vreau să definesc mai precis credința, Biserica și realitatea. Unii zic: „libertatea fiecăruia de a-și avea propria credință”. Bine. Așa să fie: constrângerea religioasă a conștiinței este, într-adevăr, cel mai rău lucru care se poate întâmpla. Zic ei: acceptă credința Bisericii (autoritatea Bisericii, etc.). Nu, nu așa. Când spun: credința dă naștere Bisericii, mă refer la ontologia credinței, deoarece credința și Biserica nu sunt două realități diferite, nici una dintre ele nu este păstrătoarea și apărătoarea celeilalte. Nu. Credința este stăpânirea Împărăției (încredințarea celor nădăjduite – dovedirea lucrurilor celor nevăzute – Împărăția). Această *stăpânire* este Biserica drept taină, unitate, viață nouă. Biserica este *prezența* celor nădăjduite și nevăzute. Așadar, să vorbești despre o libertate a credinței în interiorul Bisericii este la fel de lipsit de sens precum ai vorbi despre libertate în tabla înmulțirii. Acceptarea Împărăției este rodul libertății, desăvârșirea și încoronarea ei. În acest fel, datorită acestei acceptări mereu reînnoite, credința *este* libertate, singura libertate autentică, iar Biserica trebuie să fie desăvârșirea credinței.

Joi, 17 martie 1977

Dis-de-dimineață, am fost anunțați telefonic de la Școala Spence că L. a fost aleasă directoarea școlii. „Visul american” este încă real. Am venit aici în 1952; L. nu știa nici un cuvânt în limba engleză – iar, acum, este directoarea uneia din cele mai bune școli din Statele Unite ale Americii!

Ieri, o minunată Liturghie a Darurilor.

Mă aflu în Little Rock. Un drum lung, cu staționări în Washington și Memphis. Stau, acum, la fereastra camerei mele de hotel. Priveliștea râului Arkansas. Este înorat, iar copacii sunt înfrunziți. Sudul: acesta este orașul în care, în anul 1955, a început recunoașterea negrilor. Eisenhower a adus, aici, trupe atunci când albi au refuzat să-i accepte, în școli, pe negri. În avion, am citit *Gates of Eden: American Culture in the Sixties* a lui Morris Dickstein. În general, destul de interesantă, mai ales, ca o încercare evidentă de a crea mituri: anii '50, '60, '70. Analiza modificărilor culturale se concentrează pe o intelectualitate mereu schimbătoare care-și înlocuiește, adeseori, idolii, arzând lucrurile la care se închinase în trecut. De fapt, în profunzime, schimbările se produc foarte încet – de exemplu, mentalitatea ortodoxă din America – astfel că am citit acestea *cum grano salis*.

Sâmbătă, 19 martie 1977

Montreal

Scriu, acum, în Montreal, unde mă aflu în casa părintelui John și a fiicei mele Masha. Am venit aici dis-de-dimineață, am ținut două cursuri despre Cruce și Maica Domnului. O mulțime de oameni. Sunt mulțumit de ce am spus. A fost ceea ce cred și cum cred eu. Vecernia slujită în limba engleză. Sunt, din nou, impresionat de vocile acestor tineri, de prezența

lor în Biserică. Și mă tem pentru ei – să nu-i lăsăm „să calce pe alături”.

În timpul zborului dinspre Arkansas, am terminat de citit *Gates of Eden: American Culture in the Sixties* a lui Morris Dickstein. Am ajuns la concluzia că una dintre caracteristicile zilelor noastre este faptul că dăm prea multă importanță lucrurilor mărunte. Sute de pagini dedicate analizei unor articole, romane și tendințe demult uitate – toate acestea considerate extrem de „profunde” ca și cum ar fi fost niște evenimente mondiale. Nimeni nu a scris despre Tolstoi și despre Dostoievski precum a scris acest Dickstein despre Mailer, Updike și alții cât și despre reviste neînsemnate. Atâta micime vorbind despre micime.

Marti, 22 martie 1977

Duminică, în Montreal, stând în biserică în timpul Liturghiei slujite în limba engleză, mi-am zis: vor înțelege, vreodată, ortodocșii că slujirea, cântarea în biserică trebuie făcute *asa și numai așa*? După aceasta, Liturghia arhierescă rusă – la care am luat parte – mi s-a părut mai puțin frumoasă. Diaconii aroganți, concertul special al corului, răcnirea Epistolei – familiare încă din copilăria mea – mi se par o trădare. De ce nu mă opun? De frică? Nu, mai degrabă pentru că sunt realist, datorită aversiunii mele față de orice revoltă în Biserică, datorită sentimentului că îndreptările parțiale sunt inutile, dacă nu există o convertire la o viziune diferită asupra Bisericii și la o altă percepere a Liturghiei. Convertirea este dificilă, dacă omul este îndrăgostit de sine, mulțumit și satisfăcut pe deplin. Și cât de aproape este ura!

Joi, 24 martie 1977

Ieri, cea mai plăcută seară petrecută cu cele două *matuski* ale noastre – ficele Anya și Masha. Lumina lor spirituală este o încântare.

Sunt pe punctul de a pleca la slujba Bunei Vestiri: „glasul Arhanghelului ...”.

Vineri, 25 martie 1977

Sărbătoarea Bunei Vestiri – sărbătoarea mea preferată! Stând în altar în timpul slujbei, ascultând imnurile: „... vestește, o, pământule, marea bucurie, cântă, o, cerule, slava lui Dumnezeu”, m-am gândit: ce probleme ar putea exista? Întreaga noastră viață nu constă, oare, în acceptarea și însușirea acestei bucurii venite de sus, în împrăștierea ei, în primirea și considerarea acestei bucurii ca fiind mereu nouă?

Sâmbătă, 26 martie 1977

Ieri, Acatistul, iar, azi dimineață, o Liturghie calmă a rugăciunilor închinare Maicii Domnului. O bucurie deplină a acestei zile pe care o simțeam încă din copilărie, când stând în bancă plictisit îmi ziceam: „astăzi, rugăciunile închinare Maicii Domnului”. Castani înfloriți pe drumul spre Biserică.

M-am gândit, astăzi, la discuțiile privind „locul Maicii Domnului” în mântuirea noastră – definire, etc. și la mediocritatea teologiei înțeleasă în acest fel. Nu se poate înțelege nimic fără acceptarea în prealabil a acelui lucru: „Bucurați-vă, căci prin voi va străluci bucuria ...” fără a fi mai întâi cuprins de uimire și recunoștință pentru această Imagine desăvârșită. Cum ar putea fi ea definită în limbajul „științific” pe care l-a ales teologia? În tot ce este feminin, chiar și profan, există urme ale acestei imagini. În ea, toate acestea se reunesc pe deplin.

Lipsa imaginii negative a femeilor din Noul Testament (precum Iuda, fariseii, etc.). Hristos îi acuză pe farisei, dar o iartă pe desfrânată și vorbește cu femeia samarineancă. Definiții, și anume, esența: Mamă, Fecioară, Mireasă, Femeie înveșmântată în lumina soarelui, Împărăteasă.

Miercuri, 6 aprilie 1977

Tocmai am terminat de citit „Gates of Eden” a lui Dickstein și m-am gândit că, alături de cursuri comune precum „Great Western Ideas” („Marile idei occidentale”), ar fi util să predau un curs intitulat „Great Western Errors” („Marile greșeli occidentale”) care să urmeze aproximativ acest plan: Rousseau și „Natura” cu majusculă N, Iluminismul și „Rațiunea”, majuscula R și, în cele din urmă, Freud și „Sexul”, majuscula S – cu mențiunea că principala greșală a acestora este tocmai majuscula care transformă aceste cuvinte într-un idol, într-o tragică *pars pro toto*. Să arăt toate acestea ca pe un creștinism divizat și să arăt vina majoră pe care au avut-o creștinii în această fragmentare. Vina nu este una pur ideologică, ci, înainte de toate, este o vină practică și spirituală (integrarea în lume, acceptarea funcțiilor unei religii naturale, negarea eshatologiei, pe de o parte, și acel *hic et nunc*, pe de altă parte). Păcatul a fost dizolvat într-o concentrare meschină de amănuntele lipsite de importanță. Nu ne dăm seama că meschinăria – chiar morală – este un păcat, este aversiunea față de Dumnezeu, respingerea lui Dumnezeu, însă meschinăria este mai ușoară, religia este mai ușoară. O întrebare rămâne fără răspuns (nu are răspuns?): la ce să-i chemăm pe oameni? Ce să-i învățăm? Cred că ar trebui să începem cu *trupul*. În trup, totul este sortit comunicării, cunoașterii, comuniunii: sentimente, ochi

pentru a vedea (ce?), urechi pentru a asculta și a auzi (ce?), etc. Se face o mare greșeală atunci când totul este redus fie la rațiune, fie la sentimente. Rațiunea ne împiedică să vedem și să auzim, deoarece îl transformă pe „celălalt” – dat, văzut, rostit – într-un obiect rațional. Sentimentele se concentrează pe ele însele, transformând totul în narcisism. În amândouă, rațiune și simțire, se află o deviere, o singurătate, un păcat. Important este, desigur, ce trebuie să auzi și să vezi – acesta este acel *hic et nunc* (aici și acum) care revelează veșnicia *acum*. Este realizarea „Împărăția lui Dumnezeu este în voi ...”.

Joi, 7 aprilie 1977

Sunt tot mai convins de faptul că nimic, absolut nimic nu se realizează, nu se soluționează prin discuții, dispute, dezbateri – o aberație a zilelor noastre. Îți vine greu să-ți imaginezi pe Tolstoi, Rembrandt sau Shakespeare la vreun colocviu dedicat tendințelor artei contemporane. Tot ce convinge sau îi convertește pe ceilalți se dezvoltă în singurătate, într-o liniște creativă, niciodată, în vorbărie. Aceasta nu înseamnă că un creator nu trebuie să aibă o viziune universală – trebuie să o aibă. Greșeala vremurilor noastre este încrederea în cuvinte ce duc la devalorizarea lor completă. Unii ar zice: „dar dialogurile lui Platon?” Însă ele vin tocmai în sprijinul celor spuse de mine. Aceste dialoguri nu sunt doar înregistrarea unei dezbateri particulare, ci demonstrarea unei dezbateri ideale în care fiecare cuvânt își are propria-i greutate și în care totul se bazează pe ascultarea celuilalt.

O discuție reală a devenit imposibilă, deoarece subiectele au devenit accidentale, arbitrare fără a fi justificate în vreun fel. O conversație autentică

presupune justificarea, necesitatea subiectului discutat. Subiectul este obiectiv și totul se structurează organic în jurul lui. În cele din urmă, în această lume, tot ce nu este legat de „singurul lucru necesar”, care este despărțit de el, este gol, inutil, dăunător. „Dar căutați mai întâi Împărăția lui Dumnezeu și dreptatea Lui și toate acestea se vor adăuga vouă” (Matei 6:33). Este principiul metodologic de bază, singurul posibil.

Vineri, 8 aprilie 1977

Totul este așa cum trebuie să fie în aceste zile deosebite. În unele momente, ești pătruns de ceea ce se rememorează și se sărbătorește. Imposibil, nemaiauzit, dacă te gândești la aceasta. Săptămâna Patimilor „cumulează”, oarecum, întreaga viață. Un lucru este clar: aceste zile sunt o judecată nemiloasă a tuturor. Este Păcatul și Răul în adevăratul sens al cuvântului. Iar Iuda – care „n-a vrut să înțeleagă” sunt eu, suntem noi, întreaga lume.

Mi se pare că se încheie un ciclu în istoria religiei – este timpul judecății. Ce va rămâne depinde de ce va fi acceptat, recunoscut și considerat a fi sensul acestei judecăți.

Vineri, 15 aprilie 1977

Seminar, Biserică. Prânzul cu părintele Daniel Hubiak, discuții despre chestiunile bisericești. Câte interese mărunte, câte obstacole lipsite de importanță! Desigur, totul este fără importanță, însă otrăvește și întunecă viața oricui. Însă câtă bucurie emană din oameni precum părintele Daniel!

Joi, 21 aprilie 1977

M-am trezit în mijlocul nopții și, după cum mi se întâmplă adeseori, n-am mai putut adormi, chinuit

de acest gând înfiorător: viața a trecut și n-am făcut nimic. Îmi pierd timpul cu treburi mărunte, „tragediile” seminarului, texte radiofonice, etc. Până dimineața, rămâne doar o vagă amintire, dar, în mijlocul nopții, pare oribil. Totuși, rămâne întrebarea: este necesară această irosire a timpului? Este scrisul necesar? Este nevoie de o schimbare? Este necesar interesul față de lucrurile mărunte? Trebuie să acceptăm viața așa cum este ea – este acesta înțelesul creștin?

Azi-dimineață, am discutat cu L. despre trecerea de la o retorică la alta – retorica stângii franceze, a emigrației rusești, a Ortodoxiei. Ceea ce este tulburător în toate acestea este închiderea totală în sine, autosuficiența, mulțumirea de sine. Fiecare este închis în sine și este lipsit de valoare tocmai din această cauză. Toată această meschinărie mă obosește. Îmi doresc atât de mult să scap de tot ce înseamnă retorică. Dar atunci, ce este necesar?

Vineri, 22 aprilie 1977

Iată o scrisoare trimisă editorului revistei *Le Messenger* din Paris de către un cititor din Rusia sovietică (un autor bine cunoscut).

„Vreau să vă împărtășesc gândurile mele în legătură cu discuția dintre A. Soljenițin și părintele Alexander Schmemmann apărută în publicația dumneavoastră. Sunt pe deplin de acord cu punctul de vedere al părintelui A. care îl consideră pe marele nostru autor drept exorcistul sufletului rus. Într-adevăr, activitatea lui S. este, fără îndoială, profetică. Viața lui – un miracol. Acest om s-a aflat de atâtea ori în fața morții – pe front, în lagărul de concentrare, într-un spital, bolnav de cancer, apărut de Dumnezeu pentru a deveni cel mai cunoscut predicator al adevărului în cea de-a doua jumătate a secolului XX. Auzim, adeseori,

reproșuri adresate lui Soljenițin pentru duritatea sa, cuvintele sale ciudate, etc., chiar de la oameni care îi împărtășesc ideile. Putem răspunde, cu certitudine, că toate acestea nu au nici o importanță în aprecierea unui om care a obligat, pentru prima dată, lumea să audă adevărul despre Uniunea Sovietică cu miliția secretă și lagărele ei; să audă adevărul despre milioanele de oameni nevinovați torturați, despre esența ei antiumană. Valoarea lui A.S. este dată de lupta sa continuă pentru adevăr și apelul său de a „nu trăi în minciună” adresat întregii umanități, auzit, deja, de către mulți și de o schimbare majoră adusă în climatul politic.

În același timp, după cum bine știm, orice profet este doar un om și, ca orice ființă umană poate, în unele împrejurări, să fie ademenit și distrus. Soljenițin exagerează, uneori, în „Scrisoare din America” (p. 116). Este o adevărată plăcere să vezi cu câtă erudiție și cât tact aceste aberații umane sunt „desființate” în articolul lui Schmemmann, „Răspuns către Soljenițin”. Aici, la fel ca în celelalte articole ale sale, punctul de vedere al părintelui A. este, pentru mulți dintre noi, un fel de standard în aprecierea multor idei și evenimente. Poziția lui rațională, energică și bisericească din paginile revistei dumneavoastră completează și corectează în mod strălucit apelurile înflăcărate ale lui Soljenițin ...”.

Miercuri, 27 aprilie 1977

În East Hampton, am citit câteva numere ale ziarului israelitean „Time and Us” (Timpul și noi). Este ziarul intelectualilor ruși și evrei din Israel care încearcă să găsească un sens al destinului lor. Înainte de toate, impresia foarte puternică și stranie a unui patos exasperat ce transpare din întregul ziar. Toți

aceia sunt ruși ce fac parte din inteligența rusească, căroră cultura și limba rusă le este *proprie*. Și sunt, în același timp, jigniți profund de Rusia, nu doar de către elementul sovietic din Rusia, ci și de un antisemitism rusesc intrinsec. Sunt jigniți de această respingere și incapabili să se despartă de Rusia în ciuda plecării lor din ea, repatrierii lor în Israel și caracterului evreiesc pe care îl cultivă cu pasiune. Tonul este, în mare parte, acesta: noi iubim Rusia, dar Rusia nu ne-a iubit și nu ne-a recunoscut niciodată. Este nevoie de o conturare a fiecărui grup (ruși și evreii ruși), dar, pentru o astfel de conturare, este nevoie de o recunoaștere reciprocă – care, însă, nu există, cel puțin de partea rusă. Un impas, o adevărată tragedie. În timp ce citeam, m-am gândit, încă o dată, că evreimea demonstrează oroarea oricărui naționalism (a căruia forță conducătoare este inevitabil antisemită), dar demonstrând aceasta, nu pare să înțeleagă că evreimea este naționalistă în esența ei; că ea constituie substanța naționalismului, nu doar nuanțată, ci determinată de religie. Tocmai *pentru că* religia lor este direcționată spre ei înșiși, spre poporul lor, spre ei, adică Poporul Ales, spre misiunea lor specială, spre separarea lor, religia lor este o sursă și măsura internă a oricărui naționalism. Este limpede faptul că această problemă dispăre doar în Hristos (dar ce ușor este de zis!). Paradoxul evreimii: cere, fiecăruia, să-și nege propriul naționalism, dar recunoaște că singurul naționalism legitim este al lor, cel evreu. Ceea ce denunță și condamnă ei merită să fie condamnat. Însă *rațiunea* lor de a condamna este identică cu ceea ce ei condamnă. Un cerc vicios! Singura lor măreție „regală” ar consta într-o renunțare de sine totală – și s-a realizat în Hristos. Dar ei trăiesc prin autoafirmare, care nu are și nu a avut, niciodată, măreție sau adevăr. Și pentru că evreimea a refuzat să

moară, să învieze și să primească „tot ce s-a promis” în creștinism, creștinismul a fost otrăvit de falsa evreime: afirmare de sine, mesianismul națiunilor creștine, naționalism, etc. În profunzime, un lucru este evident: evreimea este despre Hristos, însă evreii vreau să ne convingă de următorul lucru: creștinismul este doar pentru creștini. Și cât de mult greșesc acei creștini care, din meschinărie sau din cauza unui simțământ al vinei, cred că evreii au dreptate, că ei au legământul lor cu Dumnezeu separat de al nostru. Tot ce este autentic în creștinism vine din iudaism; întregul creștinism este „slavă poporului Tău Israel” (Luca 2:32), dar evreii vreau să ne determine să recunoaștem că aceasta nu-i privește pe ei.

Joi, 28 aprilie 1977

În legătură cu reînceperea crizei de la seminar, mă gândeam: de ce, oamenii își distrug propria viață, se rănesc pe ei înșiși ca și cum ar fi posedați de o *amor fati*. S-ar crede că doar egoismul și instinctul de autoconservare i-ar mai putea salva, dar nici măcar acest instinct nu mai funcționează. Se poate constata un fel de nebunie, o adevărată patimă a distrugerii. Această patimă este „Eu” – ul, adică *mândria*. Mândria a transformat „îngerul luminii” în diavol, iar, acum, mândria are puterea de a distruge oamenii. Din această cauză, orice, chiar și în doză microscopică, amestecat cu mândria este înrudit cu diavolul și cu diabolicul. Religia este și ea un câmp de acțiune pregătit, deja, pentru forțele diavolului. Totul, absolut totul în religie este ambiguu, iar această ambiguitate poate fi lămurită doar prin umilință, astfel încât întreaga viață spirituală este sau trebuie direcționată înspre căutarea umilinței. Semnele umilinței: *bucuria*! Mândria exclude bucuria. Apoi: *simplitatea*, adică lipsa întoarcerii în sine. În cele

din urmă, *încrederea*, ca principală directivă a vieții, aplicată tuturor (curățenia inimii când omul îl poate vedea pe Dumnezeu). Semnele mândriei sunt: lipsa veseliei; complexitatea și teama. Toate acestea pot fi verificate în fiecare zi, la fiecare oră, cercetându-ne sinele și contemplând viața din jurul nostru.

Este înfiorător să ne gândim că, într-un fel, chiar și Biserica trăiește cu mândrie – „drepturile bisericilor”, „drepturile Scaunului Ecumenic”, „demnitatea Bisericii Ruse”, etc. și o revărsare de „spiritualitate” lipsită de bucurie, complicată și teribilă. Este o auto-distrugere continuă. Noi încercăm să apărăm „Adevărul”, noi luptăm cu ceva și pentru ceva fără să înțelegem că Adevărul apare și învinge doar acolo unde este viu: „... smeriți-vă, fiți precum sclavii” și veți dobândi o simplitate și o bucurie salvatoare acolo unde umilința strălucește în frumusețea-i divină; acolo unde Dumnezeu este revelat în creație și mântuire. Cum aş putea trăi astfel? Cum să-i conving pe ceilalți?

Am conferențiat, azi, despre duminicile de după Paști (a lui Toma, a Mironosițelor, a Slăbănogului, a Samarincii, a Orbului) – despre sensul acestor Evanghelii și vremea Cincizecimii ca un răspuns la întrebarea: ce este această viață nouă a noii creații pe care am primit-o cu Hristos în moartea baptilmală a vechiului Adam? Pe de o parte, este un timp al bucuriei, al comuniunii cu o viață proaspăt renăscută, cu o zi neînserată (din punct de vedere liturgic, fiecare duminică durează întreaga săptămână). Pe de altă parte, este revelarea modului în care trebuie să trăim această viață în această lume și în vremurile străvechi. M-a înțeles cineva? Nu pot decât să sper!

Ieri, am discutat, îndelung, cu părintele Paul Lazor pe care am încercat să-l conving să accepte

postul de decan al studenților. Îl admir foarte mult și-mi place compania lui. Sper că va fi bine!

Continui gândurile de ieri despre mândrie și egocentrism ca sursă a păcatului, conținut al acestuia și despre puterea sa distructivă, fatală. M-am gândit, astăzi, la legătura dintre păcat, trup și dorință. Dorința este, în esență, aceeași căutare de sine, aceeași mândrie, întoarcerea trupului spre sine, spre propria sa auto-afirmare și satisfacere de sine. Așadar, smerenia adevărată este imposibilă fără o înfrânare a trupului și o spiritualizare a acestuia. Dar lupta cu trupul poate deveni, cu ușurință, mândrie și o sursă de mândrie, dacă nu este înrădăcinată în căutarea smereniei, în urmarea ei. Ascetismul poate fi o bucurie în sine și nu un Dumnezeu. Semnele sunt clare. Adevăratul ascetism – vesel, simplu, încrezător. Falsul ascetism este, fără excepție, dezgustat de trup, de lume și de viață; este hrănit cu dispreț, ia parte la hulirea creației de către diavol. Pentru un astfel de ascet, păcatul – la fel ca și ispita și primejdia – pare a fi pretutindeni, în timp ce înfrânarea trupului nu devine, niciodată, obiect al aversiunii, ci conduce, întotdeauna, la un „ochi curat”. „Iar de va fi ochiul tău rău, tot trupul tău va fi întunecat” (Matei 6:23).

Miercuri, 4 mai 1977

O Liturghie matinală.

Am primit două scrisori – una din partea unui preot grec, cerându-mi permisiunea traducerii în limba greacă a cărții *Great Lent*. Cealaltă scrisoare – din partea lui J. Hoening, cerându-mi permisiunea pentru traducerea aceleiași cărți în limba germană. „... cărțile dumneavoastră, concise, simple, scrise de o persoană care cunoaște subiectul atât de bine, încât este capabil să-l scrie într-o manieră care-l face să pară simplu, iar

nu complicat ... cărțile dumneavoastră vor umple golul simțit aici ...".

De ce să ascund acest adevăr păcătos? Este plăcut să fii lăudat. De data aceasta, sunt bucuros pentru ceea ce laudă – „simplitatea”. Mă bucur când aflu că scrierile mele ajung la credincioșii simpli, chiar dacă sunt puțini. Cu excepția acestui lucru, nu cred să existe ceva mai inutil decât teologia. Faptul că studenții sunt „umpluți” timp de trei ani cu teologie științifică este, după părerea mea, destul de nefavorabil pentru Biserică. Unii studenți sunt transformați în snobi, alții, în oameni semi-educați; alții, în niște anti-intelectuali aprigi.

Care este vocația mea? Să conferențiez, să predic, să scriu – ca o continuare a cursurilor și a predicilor (nu cercetarea).

Care *nu* este vocația mea? Îndrumare spirituală. Îndrumarea „științifică” conversațiile spirituale, educația și discuțiile. Întrebare: nu am chemare? Sau îmi scapă ceva din vedere, datorită indifferenței, lipsei de efort? Mă tot gândesc – și mi se pare (poate doar mi se „pare”) – că nu este o indifferență față de oameni. Din contră, sunt atras de persoană, de personalitate, de unicitatea și specificul ei – cu siguranță, mult mai mult decât aspectul ei social. Cred că mă îndoiesc de orice „îndrumare”, deoarece nu sunt sigur că este necesară, justificată sau utilă. Eu, personal, știu că nu am fost, vreodată, îndrumat de cineva în acest sens. Aceasta nu înseamnă că sunt imun la influențe. Din contră, știu destul de bine cât de mult dătez și cât îi sunt de recunoscător părintelui Sava (în perioada copilăriei mele când eram cadet); părintelui Ciprian și altor profesori de la Institutul Sfântul Serghie din Paris; profesorului Weidle, generalului Rimsky-Korsakov, mitropolitului Evloghie și altora.

Dar, niciodată, nu am simțit nevoia să „discut” cu cineva despre mine, despre problemele mele, să cer o îndrumare spirituală, să *mi* acord atenție. Când s-a încercat acest lucru de către alții, m-am îndepărtat de ei. M-au influențat mulți oameni cărora le sunt recunoscător. Influența lor a constatat în faptul că mi s-au dăruit, mi-au dăruit ceea ce admiram eu la ei. Cu cât îi admiram mai mult, cu atât mai puțin simțeam nevoia unei legături personale, a unei călăuziri spirituale. Adevărul, viziunea, imaginea bunătații pe care am primit-o din partea lor a reprezentat călăuzirea, influența și ajutorul lor; a depins doar de mine cum s-o aplic vieții mele, problemelor mele. Am considerat, întotdeauna, că mântuirea nu constă în concentrarea pe sine, ci în lepădarea de sine prin orientarea către ceea ce este real, către Dumnezeu, către lume, etc. Uitându-mă în jur, am văzut, adesea, multe exemple convingătoare ale succesului avut de această călăuzire spirituală. Am văzut mulți oameni isterici – de ambele sexe – destăinuindu-și sufletele către tot felul de stăreți și îndrumători spirituali fără a vedea o îmbunătățire semnificativă. Din contră. În creștinism și, îndeosebi, atunci când sunt cu Hristos, nu văd nici un temei pentru „tămăduirea sufletului” în sensul folosit de cei care îndrăgesc călăuzirea spirituală. Nu știu. Poate că nu văd ceva care, pentru alții, este evident – nu văd, nu simt! Pe de altă parte, simt, uneori, cu destulă intensitate că ceea ce-i atrage pe alții la Biserică, la creștinism îmi este străin. Iar ceea ce mă interesează pe mine – mă cucerește, mă bucură și mă convinge – este străin multora din jurul meu.

Vineri, 6 mai 1977

Criză politică majoră în Franța. Victoria stângii a devenit inevitabilă. Întrebarea rămâne aceeași: de

unde vine această tendință spre stânga? De ce? Spre socialism, în ciuda a tot ce a ieșit la iveală în ultimii ani? Nazismul și fascismul au fost suficiente pentru a distruge mitul dreptei, dar nici Lenin, nici Stalin, nici gulag-ul n-au fost suficiente pentru a pune sub semnul întrebării „visul stângist”. Ieri, Eric Sevareid, corespondentul CBS a vorbit despre aceasta, despre legătura dintre cel mai înalt nivel de trai atins în Europa de Vest și alunecarea tinerilor spre stânga. „La acești tineri” a afirmat Sevareid „imaginația este mai puternică decât realitatea”. Adevărat. Cert este că, dând la o parte lumea, cultura de dragul „imaginației” lor, tineri au respins (și aceasta este greșeala lor) orice imaginație, orice vis; ei au redus totul la *realitatea* pe care se presupune că o cunosc. Aceasta este rădăcina a ceea ce se întâmplă acum. A existat un „vis creștin” în virtutea căruia au acționat cei mai valoroși dintre oameni. Să recunoaștem: nu mai există un astfel de vis. Însă natura detestă vidul, astfel că, pe ruinele unui vis, apare un altul. Visul creștin a murit când a devenit „burghez”, deoarece esența spirituală a burgheziei este tocmai respingerea visurilor. Să lupti împotriva stângii în numele dreptei este la fel de lipsit de sens precum a te împotrivi venirii toamnei sau a primăverii. Din această cauză, cel mai înfrorător lucru, în lumea contemporană, este vlăguirea creștinismului, reducerea lui – la dreapta, la stânga, la religie – romantismul și complexul lui de inferioritate. Înfrorător, dar, poate, inevitabil, deoarece atât timp cât creștinismul nu depășește aceste reduceri, nu va renaște.

Sâmbătă. 7 mai 1977

Zilele acestea, m-am gândit, în continuare, la criza franceză, la „căile” creștinismului în lume, la singura criză autentică, sursa tuturor crizelor, la

creștinismul însuși. Tocmai am primit ziarul „The Orthodox Church” și mă simt descurajat de nivelul problemelor, al intereselor Bisericii și ale credincioșilor. Dar de ce avem nevoie? Lumea ortodoxă mă înspăimântă cu provincialismul ei, îngustimea spiritului, întunecarea gândirii și a viziunii și declinul crescând al culturii. Occidentul se prăbușește. Avem nevoie de profeții? Despre ce? Mă simt epuizat spiritual.

M-am gândit, din nou, la criză și la profeție. Profeția trebuie să fie despre Hristos, nu despre Iisus, nu despre o revigorare religioasă, nu despre rugăciune și spiritualitate, ci despre Hristos așa cum este El revelat în credința catolică și ortodoxă autentică. Aceasta înseamnă, desigur, o descoperire a credinței. Nu întoarcere la Părinți sau elenism, ci, într-un anumit sens, străpungerea „învelișului” reprezentat de tradiție – redescoperirea *Adevărului* însuși, a vieții însăși: precum ne-a fost dată nouă în Hristos. Nu s-ar putea explica mai multe despre transfigurare și îndumnezeire nici în vechiul Bizanț, nici în Athos.

Luni, 9 mai 1977

Ieri, în timpul Liturghiei (Săptămâna Samaritanicii) – un sentiment atât de intens al prezenței, al adevărului, al luminii. Aici, în Liturghie, se află *totul* „Duhul și Adevărul” care dau naștere adevăraților ucenici ai Tatălui. Aici este *realitatea* Bisericii și, aici, este locul din care trebuie să începem propovăduirea în lume.

Ultima conferință din acest an: „Euharistia și eshatologia”. Aici este inima mea.

Marți, 10 mai 1977

Am discutat, îndelung, cu N. și N.N. – au părul lung, sunt vegetarieni, veșnic îndrăgostiți de ei înșiși. De ce să mergem la Biserică? Ei vorbesc despre „niveleuri de conștiință” etc. Nici urmă de modestie, nici o întrebare, doar afirmații. Dispreț față de tot ce nu-i privește în mod direct. Îi compătimesc atât de mult pentru vidul lor interior, pentru viziunea lor mărginită. N. este artist, casa este plină de picturi provocatoare, inutile. Celălalt studiază un fel de muzică destul de stranie. Vorbesc despre identitate, nu-i interesează diplomele și salariile. Ce n-a funcționat bine? Și unde? Acești băieți sunt interesați, deoarece nu sunt originali și reflectă cu fidelitate duhul vremurilor noastre. Diagnosticul lor ar putea fi: „copii ai secolului”. Caracteristicile „copilului secolului” – un narcisism total, preocupare de sine, o importanță excesivă atribuită ideilor proprii. Convingerea că acest egoism coincide cu „iubirea”, că toți ceilalți nu au vreo convingere, că el însuși este religia autentică. Negarea asociată ignoranței totale a culturii, a tradiției, a continuității, a responsabilității, etc. Negare *apriori* bazată pe dispreț. Refuzul total de a încerca să cunoască ceea ce neagă. Negarea înrădăcinată în certitudinea subconștientă că o atare cunoaștere le-ar limita libertatea, adică narcisismul. Admirația față de sine și, ca urmare, alegerea falsului absolut: vegetarianism, desconsiderarea diplomelor, a ideii de muncă și de salariu, judecarea tuturor acelor care au o altă părere vis-à-vis de toate acestea. Pe scurt, un sentiment de superioritate ieftin. Selectarea, ca autoritate, a lucrurilor aflate la hotarele tradiției din cultură sau din religie. Alegerea unor „cărțulii minunate” (o cărțulie, mai degrabă, deoarece nu pot face față mai multor cărți). „Minunată”, deoarece

promite o cale mult mai scurtă spre „Adevăr”, perfecțiune, cunoaștere, fericire. Un simț al „misiunii” față de părinții care nu înțeleg, adăugat lipsei totale de compasiune, iubire, înțelegere, etc. „Noi vrem să-i salvăm”, adică „îi iubim”. O convingere deplină că succesul lor este garantat, că vor fi recunoscuți ca artiști, gânditori, eliberatori. Folosirea cuvintelor și a expresiilor care se presupune că ar explica și ar justifica totul, o psihologie haotică: „nivel al conștiinței” etc.

Toate acestea creează ceva insensibil la creștinism, la „intuiția întreită” – creație, cădere, mântuire; la sensul lui istoric de bază. Este, desigur, un anti-creștinism, mai mult, chiar un anti-creștinism mascat, datorită folosirii frecvente a cuvântului „dragoste”. Dacă cineva ar traduce acestea în limbajul bunului simț (ce coincide unei evaluări spirituale), iată ce ar ieși la iveală: lene, mândrie, amăgire de sine, egoism, îndreptățire de sine. Dar cultura noastră nu acceptă „limbajul bunului simț”, fuge de el precum de diavol. Astfel, duce la moartea sufletului.

Miercuri, 11 mai 1977

Ieri, am susținut ultimul meu curs din acest an – al treizeci și unulea an! Am primit, azi dimineață, un telefon de la un bărbat din Pennsylvania, același care, în urmă cu trei ani, m-a sunat la ora trei dimineața, promițându-mi că mă va ucide. Astăzi, și-a cerut iertare. A zis: „Mi-ați spus că Dumnezeu este mai puternic decât diavolul. De atunci m-am tot gândit la ce mi-ați spus și m-a ajutat...”. Dar logica vremurilor noastre (inclusiv cea anticomunistă) este pătrunsă de convingerea inconstientă că diavolul este mai puternic decât Dumnezeu, că răul se poate înfrânge numai cu rău, chiar dacă are alt nume. Cât de ușor de înțeles și

de necesară devine tăcerea lui Hristos față de toate lucrurile care ne pasionează: guvern, religie, istorie, chiar și moralitate. El, întotdeauna, îmi vorbește mie și despre mine – doar asta Îl interesează. Dar pentru El, întreaga lume, întreaga istorie și viața toată se află în mine. Astfel că orice luptă, orice „anti” – poartă, în sine, cea mai îngrozitoare înfrângere „spirituală”, Hristos mântuiește lumea în mine. „Toată făptura să se bucure...”.

Joi, 12 mai 1977

Am răsfoit câteva pagini din acest jurnal. Mi se pare că tot ce mă interesează se regăsește în el fără a mă preocupa în afara lui. Cine a zis – Bergson? – că orice filosof are, în realitate, o singură *idee* (perspicacitate? intuiție?) și este preocupat doar de aceasta. Dumnezeu știe că nu mă consider un filosof. Însă, dacă aș aplica aceasta la persoana mea, în sensul cel mai general al cuvântului, atunci ar trebui să recunosc că ideea mea de bază este cea a „raportării” – *raportarea tuturor* la Împărăția lui Dumnezeu ca revelare și conținut al creștinismului. „Noua viață” începe cu această relație și se realizează în ea. Păcatul multor creștini este orizontul lor limitat – ruperea acestei relații, datorită idolilor și idolatriilor. Profunzimea și noutatea acestui păcat constă în faptul că idolul este Biserica, slujbele, teologia, smerenia, religia în sine. Sună ca un paradox ieftin, dar Biserica este păgubită și stingherită mai mult de Biserica însăși, Ortodoxia de către Ortodoxie, viața creștină de smerenie, etc. Când Hristos zice că n-ar trebui să numim pe cineva de pe acest pământ „tată” sau „învățător”, El vrea să înțelegem tocmai aceasta (cred eu). Biserica este un punct de referință, astfel încât să știm de *ce* se leagă totul, *ce* descoperă adevărul tuturor,

care este conținutul vieții noastre. În momentul în care Biserica devine una dintre componentele lumii (Biserică, guvernare, cultură, etică *et tutti quanti*), în momentul în care Biserica încetează a mai fi un punct de referință, care înseamnă revelarea și judecarea conform acestei revelări, dar și convertirea și transfigurarea, atunci ea devine un idol. De aici, începe și, aici, trebuie să se sfârșească orice învățătură despre Biserică. Aceasta se adresează Bisericii: „fii chipul...”. Dar, Biserica a început cu mult timp în urmă să trăiască prin sine, se dezvoltă în sine, nu în Dumnezeu, discută despre misiunea și vocația ei – reflectând, așadar, această lume fără a raporta totul la Împărăția lui Dumnezeu – deci despre mântuirea lumii. Dificultatea este următoarea: ajungem să cunoaștem Împărăția lui Dumnezeu din Biserică și Biserica prin cunoașterea Împărăției pe care am primit-o de la Biserică. Aceasta este înțelegerea Bisericii ca sacrament.

Sâmbătă, 14 mai 1977

Mă aflu în Los Angeles, la părintele Dimitri Gisetti. Am călătorit împreună cu părintele Tom și Connie Tarasar pentru o conferință ortodoxă. Am ținut o predică la parohia rusească, am discutat cu părintele D. și cu soția lui despre Biserică, parohie, emigrație, etc. O conversație familiară, parcă aceeași, oriunde aș merge – Montreal, San Francisco, Detroit, Paris. Mulți ani, multe încercări, toate asemănătoare.

Ce este evident în conversațiile de acest fel este trista realitate a eșecului final. Mă gândesc la toate încercările de a uni într-o singură viață – mai mult, într-o singură rugăciune, într-o Liturghie – „rusescul” și „americanul” sau, mai degrabă, rușii și americanii. Nimeni nu este de acord. La seminar, N. și mulți alții ca el devin isterici când aud un imn în limba rusă.

În Montreal, aici și oriunde, rușii sunt și mai iritați de orice cuvânt în limba engleză. Toate apelurile, îndemnurile, explicațiile sunt neputincioase. „Nu vrem aceasta”. Înțelegerea profundă, înăscută, instinctivă a Bisericii ca fiind „a noastră”. Biserica nu este înțeleasă ca iubire, ca dispoziție sufletească nu doar de a da, ci și de a suferi pentru celălalt. Egoismul religiei emoțional și mărginit în gândire.

Seara târziu, am citit o broșură de la Mănăstirea Valaam despre rugăciunea lui Iisus. Un sentiment straniu – ca și cum aș fi citit despre o altă religie. Cuvintele sunt aceleași, același scop general – comuniunea cu Dumnezeu, cu Împărăția, cu bucuria; dar, în același timp, este ca și cum aș citi despre altceva. Va trebui să-mi lămpesc de ce mă simt străin de aceasta. Este teama de maximalismul acestei chemări sau este o întrebare justificată? Astfel că m-am gândit: ni se spune să fim precum copiii! Copiii nu cunosc diferența dintre interior și exterior – fundamentul acestei „chemări”, al acestei practici (Teofan Zăvorâtul). O amintire continuă a lui Dumnezeu. Da, *acesta* este conținutul și scopul tuturor. *Aceasta* este viața. Dar, oare, această amintire nu constă, nu este realizată în relația pe care am amintit-o mai devreme? Lumea, adică exteriorul ne este dat pentru a face posibilă amintirea, pentru a transforma totul în comuniune cu Dumnezeu. Ei scriu că această practică (a rugăciunii lui Iisus) este imposibilă fără iubire și fără împlinirea celorlalte porunci ale lui Hristos. Dar sună ca o justificare: nu este dragostea o ieșire din sine, o dăruire de sine, iar nu închiderea într-o cușcă? Nu știu. Aș vrea să am mai mult timp, ca să mă gândesc mai serios la aceasta. Și amân mereu. Punctul de plecare trebuie să fie acesta – „rugați-vă fără încetare” (1 Tes. 5:17). Dar, când încerc să înțeleg

mai bine acest „fără încetare” – ceva se complică în mintea mea ...

Joi, 19 mai 1977

Înălțarea

Cel mai frumos condac: „Când ai împlinit voia Ta spre mântuirea noastră ...”, întregul creștinism vorbește, îndeosebi, despre această „unire a lucrurilor de pe pământ cu cerul”. Am predicat despre aceasta: totul este stabilit, să zic așa, în funcție de Înviere. Creștinismul poate fi ascendent ori descendent. Aceleași cuvinte, aceleași rituri, însă comorile inimii sunt diferite.

Marți, 24 mai 1977

Ieri, întorcându-mă acasă de la festivitatea acordării diplomelor, am fost preocupat de ceea ce este atât de evident în experiența Ortodoxă: teama de a înfrunta adevărul, teama de cuvintele profetice – despre unitate, despre misiunea Ortodoxiei în lume, etc. (discursul de ieri al patriarhului Antiohiei). Dar aceste cuvinte sunt inutile precum cecurile fără acoperire. Acesta este aspectul cel mai înfiorător al Ortodoxiei contemporane: cuvintele nu unesc, sunt inconsecvente, sunt o parte a ritualului. Iar motivul este simplu: Ortodoxia refuză să recunoască realitatea prăbușirii și a ruinei lumii ortodoxe; s-a hotărât să trăiască în propria ei iluzie; a transformat Biserica în acea iluzie (ieri, am auzit, iarăși, despre „patriarhul marelui oraș al Antiohiei și al întregului Răsărit”); a transformat Biserica într-o lume inexistentă. Sunt tot mai încredințat de faptul că trebuie să-mi dedic restul vieții risipirii acestei iluzii.

Sâmbătă, 28 mai 1977

Joi seara, L. a fost instalată în funcția de directoare a Școlii Spence. O petrecere în aer liber. O mulțime de oameni. A trebuit să salut foarte mulți musafiri. Anya, Masha (fiicele mele) și Mania (soția lui Serge) au fost cu noi. La sfârșitul petrecerii, a sosit și Serge, venind tocmai din Londra. L. a prezentat un discurs impresionant. O atmosferă prietenească, o seară însorită de mai, nu foarte caldă cu un cer foarte senin deasupra acoperișurilor New-York-ului.

Astăzi, Liturghia din ajunul Cincizecimii. Slujind o slujbă comemorativă pentru niște oameni pe care nu i-am cunoscut, am simțit, cu intensitate, zidul ce desparte pe oameni de slujbă. „O slujbă foarte frumoasă!” Este de înțeles pentru un ne-ortodox, însă același zid este prezent aici și pentru un ortodox: mă tem că Ortodoxia rusă a renunțat să mai caute în înțeles. Acest zid era ascuns sub un mod de viață precum iedera acoperă piatra. Când modul de viață s-a schimbat, zidul a devenit vizibil. Dar, convingerea că un mod de viață ortodox este suficient constituie unul dintre motivele care a dus la perceperea incorectă a Bisericii și la dependența totală față de ea. După Liturghie, am curățat Biserica și am pregătit-o pentru sărbătoarea Cincizecimii. Îmi place așa de mult să mă pregătesc pentru o sărbătoare! Cum, cu ce teologie aș putea exprima această bucurie?

Duminică 29 mai 1977

Cincizecimea

Una dintre sărbătorile mele preferate. Ieri și astăzi, slujbe minunate, „O, Tată ceresc ...”, „Am văzut Lumina cea adevărată ...”. Caracterul inexprimabil al slujbelor în care totul este revelat. Prin împărțirea în categorii, teologia anihilează totul.

Multe spovedanii. O zi însorită, rece, minunată. Dumnezeu, lumea, viața deplină. De ce mai au nevoie oamenii? După ce mai însetează ei? „Am văzut Lumina cea adevărată”. Este de ajuns pentru noi.

Marți, 31 mai 1977

Ieri, am participat împreună cu L. la slujba comemorativă de la St. Tikhon. O Liturghie, în aer liber, cu șase episcopi, mulțimi de oameni, o zi însorită de primăvară. Stând, în timpul Liturghiei, în freazăl slujbei arhieresti – atât de familiară – m-am gândit că, în Biserică, mă simt acasă, deși am atâtea îndoieli privind chestiunile bisericești. O fereastră albastră străpunsă de lumină – și contactul imediat cu bucuria și pacea Sfântului Duh. Oricât de suferindă este Biserica, oricât de grosolană, de lumească a devenit activitatea Bisericii, în ciuda triumfului elementului pur uman din Biserică – doar prin Biserică, putem vedea lumina Împărăției lui Dumnezeu, putem vedea această lumină și să ne bucurăm în ea în măsura în care ne lepădăm de noi înșine, de mândrie, de îngustimea spiritului și de constrângeri.

Vineri, 3 iunie 1977

Am primit, ieri, o scrisoare de la Soljenișin care mă roagă să scriu despre istoria Rusiei, să „corectez opinia generală a lumii despre Rusia – există o emigrație rusească masivă, însă este lipsită de forță, de energie ...”.

Sunt ispitit să-i scriu despre ceea ce cred eu că ar schimba opinia generală a Occidentului. Ar trebui să scriu despre:

1. Originea și sensul acestui „mit” negativ rusesc. Vina pentru acest mit o poartă rușii sau, cel puțin, o parte a ei. Istoriografia rusă creează „mituri”.

Istoria fiecărei națiuni este una tragică. Așadar, înainte de toate, este necesară formularea acestei tragedii etc.

2. Sensul tendinței ireprimabile spre stânga a lumii, în ciuda tuturor gulag-urilor, în ciuda prăbușirii sângeroase a acesteia peste tot în lume. Motivul: dreapta nu are nici un vis; ea este pesimism, neîncredere, interes pentru *status quo*, iar, în realitate, este forță și profit.

Sâmbătă, 18 iunie 1977

Betty Friedan despre femei. Ea începe cu o analiză a „stării de neliniște” a femeilor. Dar tot ce am citit până acum poate fi atribuit și bărbaților. Întreaga ei teorie că femeia trebuie să-l egaleze pe bărbat nu mi se pare serioasă. Importantă este nu această „egalare”, ci identificarea sensului în care se îndreaptă ea. Feministele nu par să se gândească la aceasta. Este precum sloganul „trebuie să ne schimbăm viața” al Mișcării Stângiste, dar, niciodată, explicându-se cum și unde să aibă loc.

Această explicare va rămâne imposibilă atât timp cât omenirea, deși recunoscând eshatologia, îl neagă totuși pe Dumnezeu. Aici, în acest paradox, stă absurditatea civilizației contemporane și veșnicul ei eșec. Civilizația contemporană vorbește un limbaj religios dar, în același timp, urăște religia. Unei lumi lipsite de sens – fără Dumnezeu – ea îi vestește „sensul”. De unde ar veni acest sens? Misterul demonic al civilizației noastre nu constă în căutarea sensului și în motivul pentru care caută cu atâta pasiune un sens *fără Dumnezeu*? De ce este civilizația atât de nesăbuită? Numele acestei nesăbuități este *mândria*: să fim precum zeii. Căderea lui Adam și a Evei are loc în mod continuu, iar locul acestei Căderi neîntrerupte nu este o natură abstractă pe care am

moștenit-o de la Adam; locul acesteia este civilizația – șarpele cel viclean!

Civilizația le deschide oamenilor posibilități infinite și ascunde limitele lor ontologice. Le spune: fiți precum zeii. Este uimitor cum fiecare „creator” autentic este umil, dar civilizația creată de el este plină de mândrie.

Un om oarecare, coborând dintr-un autocar cu turiști, privește un tablou al lui Michelangelo și zice: „asta suntem noi în stare să facem, asta am creat noi!”. Ceea ce l-a făcut umil pe un artist (și fiecare creează numai în măsura în care se smerește pe sine în fața darului creator) devine o sursă de mândrie pentru umanitate.

Miercuri, 22 iunie 1977

Zile înorate, reci și ploioase. Lucrez la prefața cărții „Church, World, Mission”. E o muncă extrem de dificilă, astfel că după câteva ore de scriere și corectări, rămân doar câteva rânduri. Pentru mine, scrisul este, întotdeauna, un chin și nu înțeleg cum alții reușesc să scrie atât de repede, găsind imediat cuvintele care să le exprime gândurile ...!

Miercuri, 14 septembrie 1977

Ieri, am împlinit 56 de ani. Slujbă solemnă de priveghere. Am vorbit cu fratele meu geamăn din Paris.

Am început cursurile și, ca întotdeauna, am sentimentul că în Ortodoxie (adică în creștinism) coexistă două religii care se opun una alteia. Religia lui Hristos – realizată în Biserică și religia Bisericii, sau, pur și simplu, religie. În prima dintre ele, totul este înțeles și judecat prin Hristos. În cea de a doua, Hristos este, să zicem așa, creat, definit, văzut, auzit în măsura

în care El însuși este supus unui „sentiment religios” unei înbisericii etc. Iar oamenii – studenții de exemplu – se împart în aceste categorii. Cineva care aparține celui de al doilea tip – „religios, bisericos” – poate studia teologia timp de trei ani, dar comoara lui nu este în adevărul despre Hristos, ci în altceva. O astfel de persoană este „de nepătruns”.

Luni, 26 septembrie 1977

Sfântul Ioan Hrisostom. O Liturghie matinală. Epistola: „În iubire nu este frică, ci iubirea desăvârșită alungă frica ...” (I Ioan 4:18). Opusul iubirii nu este ura, ci frica. Cât de profund și de adevărat. Frica este, înainte de toate, lipsa iubirii sau, mai degrabă, ceea ce crește precum buruienile acolo unde nu este iubire – deci *angst*, *angoisse*, *anxietate* – pe care încearcă să o depășească toate tipurile de terapie, dar care, în lumea aceasta, este normală, este substanța ei. Căderea lumii este îndepărtarea ei de Dumnezeu care este iubire – de aici, întunericul și umbrele morții.

Mărti, 27 septembrie 1977

Nu știm, niciodată, de unde ne vine mângâierea – ca și ieri, când înainte de curs, un student mi-a spus: „Aproape că v-am sunat seara trecută ... Citind *Of Water and the Spirit* am înțeles, pentru prima dată, ce înseamnă Crucea ...”. Așadar, ceva esențial a fost înțeles.

Curs despre Theotokos în slujbele ortodoxe. Insuficiența cuvintelor, sărăcia și chiar vanitatea teologiei noastre științifice moderne este demascată aici unde totul este mister, totul este cunoaștere din interior, iar nu din exterior – nu din dovezi sau date.

Vineri, 30 septembrie 1977

Seara trecută, după ce am stins veioza, aflându-mă aproape de ea, am fost pentru o clipă orbit, nu mai puteam să văd nimic într-o beznă totală, deși pătrundea lumină din camera alăturată. M-am gândit: astfel este omul, l-a văzut pe Dumnezeu, a văzut lumina Sa – din această cauză, întunericul care a urmat despărțirii omului de Dumnezeu este atât de intens. Și în acel întuneric, omul caută orbecăind, învață să înțeleagă, să ghicească sensul unei lumini tainice pe care încă o mai vede și o mai simte. Știința, cultura, filosofia – eforturi făcute într-un întuneric deplin.

Serge ne-a anunțat că transferul lui în Africa de Sud a devenit o certitudine. Durerea profundă a lui L.

Am discutat, azi dimineață, cu L. despre tensiunea care există în viața noastră: la seminar, la școală, peste tot; despre cât de epuizantă este această tensiune. Sunt convins că eroarea fundamentală a omului contemporan este credința lui că datorită tehnologiei – (telefon, xerox, etc.) – poate economisi timp când, de fapt, este imposibil. Omul devine sclavul muncii sale tot mai intense. Este nevoie de ritm, detașare, încetinelă. De ce nu rețin studenții tot ce li se predă? Deoarece nu au timp să devină conștienți, să revină la ceea ce au auzit, să le pătrundă, cu adevărat, în minte. Un student al zilelor noastre înregistrează cunoștințe, dar nu le asimilează; în consecință, aceste cunoștințe nu „produc” nimic. O ploaie torențială este mult mai puțin folositoare, la vreme de secetă, decât o ploaie mărunță, îndelungată! Dar ne aflăm, mereu, sub o ploaie torențială – de informații, rapoarte, cunoștințe, discuții, etc. Și toate acestea zboară în jurul nostru, fără să rămână în noi, fiind date imediat la o parte de următorul torent.

Măine, ziua învățământului ortodox. Una dintre cele mai pline zile ale anului.

Miercuri, 5 octombrie 1977

Slujba noastră închinată lui Dumnezeu; slujba închinată Dumnezeului *nostru*. Cât de ușor, cât de imperceptibil prima devine a doua și, păstrând o aparență creștină, devine idolatrie. „Stați deci tari în libertatea cu care Hristos ne-a făcut liberi și nu vă prindeți iarăși în jugul robiei” (Gal. 5:1). Pentru mine, aceste cuvinte sunt cheia vieții.

Joi, 13 octombrie 1977

Mi-am petrecut ziua în New York, scriind texte radiofonice, pregătind pentru publicare cartea *Church, World, Mission*. După atâția ani de tensiune cu telefoane, întâlniri, discuții, trebuie să fac un efort ca să mă obișnuiesc cu aceste zile „goale”, cu acest răgaz.

Recitindu-mi articolele, mi-am dat seama că, din punct de vedere „teologic”, am o singură idee – conținutul eshatologic al creștinismului și al Bisericii ca prezență în *această* lume a Împărăției, a erei viitoare – această prezență ca mântuire a lumii și nu ca o evadare din ea. „Lumea de dincolo de mormânt” nu poate fi iubită, nu poate fi dorită. Pe de altă parte, nu putem să nu iubim Împărăția lui Dumnezeu dacă o gustăm chiar și puțin! Odată ce o iubești, nu poți să nu iubești întreaga creație menită să reveleze și să vestească Împărăția. Această dragoste este deja transfigurată. Fără Împărăția lui Dumnezeu, lumea este o absurditate înfiorătoare și rea. Dar fără lume, Împărăția lui Dumnezeu este de neînțeles, abstractă, într-un fel, absurdă. „Astăzi, adierea primăverii și bucuria noii creații este în noi”.

Cât este de greu să recitești intimitățile cuiva. Tot ce am scris mi se pare îngrozitor, inutil, lipsit de teme. Poate că Dumnezeu își arată mila față de mine, nelăsându-mi timp să scriu! Însă nu vreau să vorbesc despre mine.

„Uneori, cerul și razele soarelui sunt atât de minunate ...”. Atunci, și cei mai mari poeți și scriitori par de prisos – inutili; atunci, te întrebi: pentru ce?

Astăzi, în drum spre Radio Liberty, am intrat la Bloomington, voind să cumpăr o ramă pentru fotografia tatălui meu și o pereche de foarfeci. Am fost uimit de abundența, de excesul de mărfuri, de „liturgia consumismului”. Oglinzi, lumini, flori și o mulțime de cumpărători. După numai cinci minute te simți dezgustat ca după o mâncare grea și tânjești după aerul proaspăt.

Miercuri, 19 octombrie 1977

La seminar, două zile extrem de ocupate. Studenții din primul an vreau să se întâlnească pentru a se ruga, pentru a studia Evanghelia, etc. Entuziasm religios, maximalism. Studenții din anii mai mari îi acuză că sunteretici. Totul este inofensiv, dar este necesară o discuție serioasă, trebuie să fixăm o întâlnire. Același lucru se întâmplă în fiecare an – și cred, mereu, că „Seminarul”, adică însăși ideea de seminar (după cum a fost moștenită din Occident) este, înainte de toate, ambiguă. Tocmai în seminarii, se dezvoltă, pe de o parte, clericalizarea teologiei și, pe de altă parte, consolidarea religioasă a creștinismului.

Ieri, am cinat împreună cu două cupluri – avocați și medici – membri în consiliul de administrație al școlii conduse de L. O anumită imagine a Americii, un amestec tipic american de bun simț, idealism, materialism, activism, bună dispoziție.

Te simți în largul tău alături de ei, dar în momentul în care această armonie superficială dispare, are loc o prăbușire înfiorătoare (depresie), deoarece, în acest amestec tipic american, nu este loc pentru tristețe, tragedie sau bucurie autentică. Obsesia americană față de psihoterapie este cauzată de necesitatea de a menține acest echilibru, de o teamă subconștientă că acesta s-ar putea strica și atunci, imediat – un abis. Iar esența, rolul terapiei constă în încercarea de a convinge că, în fond, nu există și nu poate exista tristețe, tragedii, etc., ci doar niște defecțiuni ale mecanismului, ca un atelier mecanic al cărui unic rol este acela de a repara o mașină.

Religia poate fi și este, mult prea des, un „exercițiu al demitizării”. Într-o civilizație fără Dumnezeu și fără religie, teoriile reduționiste devin nu un viciu sau un defect, ci o normă, esența. În acest sens, cine l-a denumit pe Sartre contemporan, prin excelență – a avut dreptate.

Homosexualitate. Este sau nu, naturală? – nu aceasta este întrebarea, deoarece ea nu poate fi aplicată unei naturi căzute în care – și aici este punctul esențial – totul este denaturat, totul a devenit, într-un fel, nenatural. Este natural ca omul să se dedice total banilor, Rusiei ori altui lucru? Creat pentru a se dăruia lui Dumnezeu, omul își pervertește natura, esența lui, dedicându-se altui lucru, transformând acest „alt” lucru într-un idol. Așadar, punctul esențial nu constă în a-i considera pe homosexuali „normali” sau în a accepta faptul că au un „mod de viață” diferit. Scopul este, trebuie să fie acceptarea de către un homosexual și de către oricine altcineva a chemării la integritate adresat de către Dumnezeu fiecărui om. Homosexualitatea este o manifestare a „ghimpelui în trup” care chinuie în

multe feluri pe fiecare dintre noi. În lumea căzută, nimic nu poate fi „normalizat”, dar totul poate fi salvat.

Sâmbătă, 22 octombrie 1977

Crestwood. Soare. Copaci aurii. Liniște. Tocmai am vorbit la telefon cu fratele meu Andrei. Mama se află în spital și e foarte slăbită.

Mi-am aranjat biroul înainte de a pleca la Montreal pentru o săptămână în vederea participării la Soborul Bisericii – Consiliul Pan-American.

Sâmbătă 29 octombrie 1977

M-am întors acasă după cinci zile petrecute în Montreal, la Consiliul Pan-American. Am sentimentul că mă cobor de pe un munte, atât de puternic a fost sentimentul unei *Prezențe* la Sobor.

Biserica – în măsura în care ne este dat să o vedem și să-i trăim prezența în această lume. Liturghii impresionante în fiecare dimineață, sute de oameni s-au împărtășit. Transfigurarea laicilor (amintirea soboarelor din anii '50), un sentiment de trăinicie a vieții. În rarele momente când reușeam să ies din hotel, mă bucuram de lumina toamnei târzii, ca o binecuvântare venită de sus. Nu pot descrie amănunte, dar prezența activă a Sfântului Duh a fost evidentă, mai ales, în alegerea ca mitropolit a episcopului Theodosius. Înțelepciunea Bisericii, funcția mai degrabă protectoare decât profetică a episcopilor; înțelepciunea acceptării de către Biserică. Cu adevărat – o experiență vie a Bisericii. Din această cauză, este destul de greu să mă întorc și să mă ocup de probleme cotidiene.

Miercuri, 2 noiembrie 1977

Ieri, am luat prânzul împreună cu Andrei Tregubov care lucrează alături de Soljenițin: arhive, pregătirea unui text recunoscut al operei lui S. Analiza lui T. mi se pare destul de serioasă și de intuitivă. Opera rigidă, supraumană a lui S. este, înainte de toate, o evadare din sine. Căutarea sa instinctivă a izolării, a înstrăinării, a despărțirii de orice comunitate sunt elementele unei adevărate psihoze, după opinia lui A.T. Rusia este idolul, originea și psihoza lui Soljenițin.

I-am scris, ieri, părintelui James Morton, parohul Catedralei Sfântul Ioan și un bun prieten, cerându-i să-mi scoată numele de pe lista clerului de onoare al catedralei sale. Pe aceeași listă, se află femei, rabini, budiști zen; foarte respectați, însă nu este locul meu. Sper că acest lucru nu va afecta prietenia noastră. Nu știu, dar, în conștiința mea, nu pot face parte din acest grup.

Ieri, la întâlnirea cu studenții, am discutat despre sobor. Am fost încântat de înțelegerea, interesul și participarea lor. M-a bucurat prezența celor tineri: părintele Tom, părintele Paul, John Erickson*, David Drillock.

Un telefon din Paris: mama se află tot în spital, foarte slăbită. Va fi transferată, pentru o lună sau două, într-un centru de recuperare. Poate că nu a venit încă sfârșitul. Însă viața s-a sfârșit, iar existența începe. O „port” mereu în conștiința mea.

* Erickson, John – lector de Istorie Bisericească și Drept Canonic la Seminarul Sfântul Vladimir. Numit, ulterior, profesor, 1973 – prezent.

Joi, 3 noiembrie 1977

Ieri, am luat masa în oraș, împreună cu N. Îl supără inima și diabetul, începutul sfârșitului. M-am gândit la povara înfricoșătoare a homosexualității: Proust, Gide, Julien Green, etc. Mulți oameni susțin că această povară, această traumă, această nevroză este cauzată de marginalizarea oamenilor de către societate, de o nevoie de a se ascunde, de a minți, etc. Este, probabil, adevărat. Însă, numai parțial – dar aceasta nu contează cu adevărat. Gide, de exemplu, a depășit această negare și i-a obligat pe oameni să-l accepte. Cu adevărat important este sentimentul unui eșec, al setei nepotolite ce nu poate fi transformată în viață. În cele din urmă, există, întotdeauna, nu doar un zid, ci și o oglindă. În lumea căzută, tot ce este strict sexual este urât, deformat, josnic. Într-o ființă umană „normală”, există, cel puțin, posibilitatea de a transforma urâtenia și, astfel, de a o înlătura. Pentru homosexuali, această posibilitate, această promisiune, această chemare, această ușă – nu există!

Dar, dacă homosexualitatea este o deviere, o deformare, de unde vine ea, cum a apărut și de ce nu poate fi schimbată? Nu cunosc nici o teorie științifică, dar presupun că ei reduc întreaga problemă la biologie sau societate, adică la cauzele externe. Eu consider că rădăcina este una spirituală: este ambiguitatea esențială a tuturor în lumea căzută. O anormalitate generează o alta în această lume de oglinzi deformate – în acest caz, degenerarea familiei, a imaginii sexului, adică a relațiilor dintre bărbat și femeie. De asemenea, degenerarea maternității și, în cele din urmă, prăbușirea iubirii în forma ei trupească, sexuală. Pe de o parte, homosexualitatea este un amestec de frică și de mândrie. Pe de altă parte, un amestec de eros și auto-erotism. Nu este întâmplător faptul că o trăsătură

comună a homosexualilor este egocentrismul (nu neapărat egoismul), o preocupare excesivă de sine, chiar dacă acest egocentrism este combinat cu o curiozitate nemărginită și o deschidere spre viață (cum a fost în cazul lui Gide).

Sâmbătă, 5 noiembrie 1977

În legătură cu conferința femeilor ce a avut loc la Sfântul Vladimir, am discutat, ieri, împreună cu L. despre poziția femeii în Biserică. Nu am o noțiune clară, nici o convingere și ceea ce simt nu poate fi exprimat în cuvinte, dar simt, totuși, că există în Biserică un Adevăr simplu, evident, conform spiritului, logosului și credinței. Dar cum aş putea să-l exprim?

Marți, 8 noiembrie 1977

Astăzi, Liturgia Sfântului Arhanghel Mihail. După vechiul calendar, este ziua Sfântului Dimitrie al Tesalonicului, ziua sfântului tatălui meu și comemorarea morții generalului Rimsky-Korsakov, directorul Școlii de cadeți în care mi-am petrecut o parte din copilărie, un om care mi-a deschis universul poeziei, în general, și al poeziei rusești, în special. Îmi amintesc caietele pe care le scrisese, de fapt, o antologie de poezie rusească. Dacă nu l-aș fi întâlnit la vârsta de nouă ani, dacă n-aș fi fost elevul său preferat (datorită poeziei) în acei ani formativi, cred că viața mea ar fi urmat un alt curs. Cu deschiderea spre poezie a început o eliberare a spiritului, o intuire a celui „altceva”. Moartea generalului a fost prima mea întâlnire cu moartea, deoarece nu îmi amintesc prea bine moartea surorii mele Elena.

Joi, 10 noiembrie 1977

Ieri, am luat prânzul împreună cu fiul meu Serge în restaurantul Națiunilor Unite. O mulțime pestriță de delegați, toți luând parte la un fel de ritual. Holuri imense precum templele inundate de lumina soarelui. Un mod straniu de a se mișca, de a conversa. Toți erau foarte bine îmbrăcați. M-am gândit că, oricât de slabe și de bombastice sunt Națiunile Unite ca grup, acești delegați sunt necesari și existența lor este justificată tocmai ca ritual. Un ritual săvârșit de noi într-o manieră în care ne sfidează. Ritualul întrupează un vis, o viziune, un ideal; tot ceea ce nu poate fi întrupat pe deplin.

La intrare, în lumina soarelui stăteau patru cetățeni sovietici – nu erau diplomați, ci, mai degrabă, observatori, paznici sau agenți. Nu știu. Privindu-i însă, am fost uimit: fețe înfiorătoare cu maxilare proeminente, arogante și, în același timp, ochi lipsiți de viață. Sistemul care îi hrănește pe acești antropoizi este demonic.

Revistele „L'Express” și „Nouvel Observateur” sunt dedicate, săptămâna aceasta, celei de-a șazecea aniversări a Revoluției rusești din luna octombrie. Cel mai impresionant aspect al acestui eveniment este pasiunea și entuziasmul cu care lumea a crezut, atâta timp, în el. Cred că, în întreaga istorie a lumii, nu a existat nimic mai tragic, mai ciudat decât acest crez, decât această încăpățănare de a crede, decât această orbire de sine. Este, totuși, o dovadă că, în această lume, doar un vis poate fi atât de puternic și de eficace. Dacă visul divin din om moare, omul se dedică unui vis diabolic. Din această cauză, putem lupta împotriva unui vis diabolic, împotriva unei amăgiri diabolice *doar* cu un vis *divin*, al lui Dumnezeu. Dar acest vis s-a spulberat, s-a pierdut în

creștinismul istoric, s-a transformat în pietism, într-un mod de viață religios, o curiozitate temătoare față de „viața veșnică” etc. Acest comunism degenerat continuă să vorbească despre revoluție și schimbare. Însă creștinismul nu a fost fidel esenței sale. „Evanghelia” – Împărăția lui Dumnezeu este aproape, căutați, mai întâi, Împărăția lui Dumnezeu. Aceasta o știe oricine, am obosit repetând-o; cu toate acestea, doar aici, în această trădare a eshatologiei, se află cauza prăbușirii istorice a creștinismului! Focul lumii atârnat de un comunism stupid („masele” etc.) – ce judecare teribilă a creștinismului!

Joi, 17 noiembrie 1977

Ieri, am luat masa, lângă Syosset, împreună cu mitropolitul Theodosius, părintele Daniel Hubiak și părintele Leonid Kishkovsky*. Un sentiment de încredere reciprocă atât de prețioasă și de rară în biserică, un sentiment de frăție și simplitate. Slavă Domnului că mitropolitul ne dă atât de multă speranță.

Marți, 6 decembrie 1977

Tocmai m-am întors din Paris. Am petrecut acolo zece zile. Am călătorit împreună cu fiica mea Anya, ajungând în Luxemburg după o oprire în Islanda. În Luxemburg, ne-am întâlnit cu Andrei după care am călătorit timp de cinci ore până la Paris. Îmi amintesc bucuria pe care am simțit-o de-a lungul câmpiilor și a satelor franțuzești. Am petrecut aceste zile alături de Anya; L. a venit singură cu Air France și a plecat după numai câteva zile. Să o am pe Anya

* Kishkovsky, părintele Leonid – paroh al bisericii din Kazan, Sea Cliff, N.Y. În prezent, membru al Consiliului Ecumenic al BOA

alături de mine în aceste zile a fost, pentru mine, cea mai mare bucurie a acestor zile petrecute în Paris. Ne-am plimbat peste tot în Paris, am fost în L'Etang la Ville unde am petrecut primii șase ani ai căsniciei mele. Puritatea, modestia ei sunt emoționante – nu pot să o descriu mai bine!

Miercuri, 7 decembrie 1977

Sâmbătă și duminică, am sărbătorit cununia nepoatei și a finei mele Elena, fiica lui Andrei. La recepția de la hotelul Georges V, am întâlnit o mulțime de prieteni și de cunoștințe! – unii au fost de nerecunoscut.

Am vizitat-o pe mama în fiecare zi. Plimbări, vizite. Mereu, niște zile geroase, soare și un cer senin. Mi se pare că m-am bucurat de Paris mai mult ca oricând, m-am bucurat de un contact aproape fizic cu el în timpul acestei călătorii. Miercuri, 30 noiembrie (hirotonirea mea în urma cu treizeci și unu de ani) am slujit la Sfântul Serghie, apoi am luat parte la masa festivă alături de profesorii Institutului. Am avut, uneori, sentimentul unei înstrăinări totale și a timpului imobil („temps immobile”).

Sâmbătă, 10 decembrie 1977

Astăzi, cerul este senin și totul este luminat de un soare înghețat.

Nu am reușit să lucrez ori să mă concentrez, probabil, din cauza vizitei mele la Paris unde, ca de obicei, trecutul a renăscut în mine, nu trecutul evenimentelor, ci percepția de copil a vieții, o percepție care a fost, pentru mine, începutul tuturor.

Îmi amintesc vizita pe care am făcut-o împreună cu Anya la Lycee Carnot (școala mea) – nu s-a schimbat absolut nimic; curtea veche a școlii

înconjurată de două etaje cu săli de clasă. Visam, adeseori, în această curte și în aceste săli de clasă. Duceam o viață dublă când am simțit – cu o forță extraordinară – că „totul este altundeva” (*„tout est ailleurs”*). Seara târziu, o plimbare împreună cu Anya în grădinile din Palais Royal cu șirurile sale de copaci, în grădina Tuilleries luminată de soarele ce se apropie de asfințit – o seară foarte răcoroasă.

Pentru mine, Parisul este lumina acelor ani când sinele meu lua naștere – lucru imposibil de exprimat chiar și pentru mine însumi, dar care este prezent pretutindeni. Datorită acestei prezențe, simt, întotdeauna, tristețea și bucuria vieții. Când vizitez Parisul, mă regăsesc pe mine însumi, regăsesc imaginea mea de copil rătăcitor.

Poate că sunt doar stresat, obosit și epuizat de tensiunile vieții.

Joi, 15 decembrie 1977

Seara trecută, concertul de Crăciun la Școala Spence a lui L. Privindu-le pe fetele care cântau, m-am gândit:

1. Nu există fete urâte atunci când se dedică unui lucru mai înalt și mai bun.
2. Orice față umană este frumoasă și fiecare dintre ele revelează, dovedește existența lui Dumnezeu.

3. Există în America, în americani, o bunătate specifică, o dorință de mai bine, o dispoziție sufletească de a da.

După ploaia de ieri, astăzi, soarele lucește, iar cerul este senin. Semestrul a luat sfârșit. Duminică – Serge și familia lui pleacă în Africa de Sud.

Vineri, 16 decembrie 1977

Ieri, a avut loc ultima întâlnire din acest an a Consiliului de administrație. Cât de mult s-a schimbat Biserica în ultimii ani! Atmosfera de lucru, bunăvoința, o dorință autentică de a ajuta seminarul. Cât de departe suntem acum de perioada în care domnea mânia și meschinăria ieftină, invidia și intrigile.

Creștinismul cere simplitate, el cere un „ochi curat”, o „iubire care vede”. Creștinismul este denaturat acolo unde există tensiune, unde totul se concentrează pe strigăte și văicăreli. Vremurile noastre sunt saturate de acestea, întreaga noastră civilizație este pătrunsă de ele. Omul a pierdut capacitatea de a admira, de a fi uimit și totul a devenit, pentru el, o problemă. Trebuie să părăsim aceste probleme; aceasta înseamnă să ne curățăm văzul, să ne purificăm inima de toate frământările.

Luni, 19 decembrie 1977

Ieri, i-am condus pe Serge și Mania, care plecau spre Africa de Sud – un moment dificil, mai ales, pentru L.

Seara târziu, am primit un telefon de la părintele Leonid. Profesorul Arseniev a murit. Mă sunase în urmă cu două zile și mă gândisem că-l auzeam pentru ultima dată – atât slabă îi era vocea!

Marti, 20 decembrie 1977

Slujba memorială a profesorului Arseniev ținută într-o biserică sinodală din Sea Cliff. Un grup de preoți americani în frunte cu mitropolitul. Deși nu mă așteptam, mi s-a cerut să spun câteva cuvinte la sfârșitul slujbei.

Sâmbătă, 24 decembrie 1977

Ajunul Crăciunului. M-am întors acasă după o slujbă destul de lungă. O zi minunată. Masha și familia ei se află la noi zilele acestea. O liniște sărbătorească. Măine, după petrecerea de Crăciun, plecăm, pentru câteva zile, la New Orleans.

Vineri, 30 decembrie 1977

Am început să citesc *The Meaning of Anxiety* scrisă de Rollo May. Vreau să înțeleg întregul univers al psihoterapiei care îi obsedează pe atâția oameni în zilele noastre. Vreau să-mi verific aversiunea instinctivă, convingerea că aceasta este incompatibilă cu creștinismul, cu credința. Îmi amintesc criza pe care am avut-o între anii 1935-1936 (aveam 14-15 ani). A fost anxietate? Și dacă a fost anxietate, cum m-am vindecat? Oricum, nu m-a ajutat psihoterapia care îi îndeamnă pe oameni să „se descarce”, deoarece eu, timp de mai multe luni, cu un efort incredibil, nu am arătat nimic nimănui, nu am discutat despre asta. Am ascuns totul. Chiar și acum o văd în acest fel: Dumnezeu m-a părăsit, Dumnezeu s-a întors! Am, uneori, sentimentul că m-am rugat doar atunci. De atunci, n-am mai avut o criză de acest fel. Astăzi, am avut un vis îngrozitor, de neînțeles: mâncam și, în spatele ferestrei, am văzut trei spânzurători de care atârnavă trei oameni. Unul dintre ei se mișca amenințător. Ce este aceasta? Dar când m-am trezit, orice frică dispăruse. Soare pe acoperișuri, în apartament, în toate, prezența și în ea – bucuria vieții. Mă gândesc, uneori, că sunt un om foarte rece, indiferent și superficial care vrea doar liniște. Este greșit să vrei liniște și pace? Este greșit să ai o aversiune interioară față de conversațiile „religioase”, agitația „religioasă”, organizarea „vieții religioase”? Și

în același timp, o aversiune față de orice spiritualism, budism sau ieșire din istorie. Aș vrea să exprim cu onestitate, simplitate și claritate care este credința mea – dar îmi este imposibil! În primul rând, nu este bine conturată în mintea și conștiința mea. Un lucru este clar: coordonatele de bază ale acestei credințe sunt: pe de o parte, dragostea pentru lume, pentru tot ce mi s-a dat (natură, oraș, istorie, cultură); pe de altă parte, convingerea că această dragoste este direcționată spre acel „dincolo” („totul este altundeva”) pe care îl revelează această lume. În această revelare constă esența, chemarea și frumusețea lumii. Dar acestea sunt doar coordonate și întrebarea esențială rămâne: ce să fac, cum să trăiesc în lume – cu Dumnezeu și în Dumnezeu – cu lumea, adică cu dragoste? Care este esența creativității umane? Deoarece cu Dumnezeu, omul își creează viața sa și, astfel, Împărăția lui Dumnezeu.

Sâmbătă, 31 decembrie 1977

Părintele Tom mi-a dat o scrisoare din partea unui călugăr trapist din Massachusetts. În mănăstirea sa, se întâlnesc toate tradițiile (Occident, Orient, budism), toate riturile, toate experiențele. Sună destul de barbar. Ca și cum tradițiile ar fi niște haine. Te îmbraci ca un budist – și, brusc, o „experiență”. Acest val de spiritualitate ieftin și întunecat, acest sincretism meschin, aceste semne de exclamare mă întristează. „Oficiez, o dată pe săptămână, Liturgia divină în ritul lui Hrisostom, în bucuria ...”. Nerușinarea acestei religii contemporane. „Cultura nu poate fi improvizată” a spus Julien Green. *Nici religia*. În mijlocul freamătului în care suntem obligați să trăim, ne pierdem, pur și simplu, curajul. Am vrea să plecăm. ☐ ceașcă de cafea și un hamburger sunt mult mai reale,

mai autentice decât această vorbărie religioasă. După cum Euharistia nu este posibilă fără pâine, vin și apă la fel și religia cere pace, o pace zilnică. Fără ea, religia devine o nevroză, o amăgire de sine, o iluzie. Ultima zi a anului. Ce repede trece timpul!

CAPITOLUL VI 1978

Miercuri, 11 ianuarie 1978

Am terminat de citit cartea episcopului John Shahovskoy – *Biography of South*. Profesorul Konstantin Mochulsky i-a trimis o scrisoare autorului pe care episcopul John o citează: „Îmi spuneți anumite lucruri despre care nu se poate vorbi cu simplitate și claritate. Vă voi răspunde: în acest caz, prefer să nu spun nimic. Aluziile și reticența nu-mi plac. Complexitatea mi se pare, întotdeauna, arbitrară, dar simplitatea este cel mai greu de atins și lipsa ei este o greșală. Cu cât vă citesc mai mult scrisoarea, cu atât sunt mai surprins. De unde provine această exprimare atât de complexă? De ce nu renunțați la ea? De ce vă bucurați de ceea ce chiar dumneavoastră numiți un mod confuz de a vorbi și de a gândi! Symbolismul este esențial ca etapă, însă nu vă puteți opri aici. O experiență mistică autentică nu cunoaște simboluri, deoarece este cu totul reală. Pentru credincios, nu există două lumi; există o singură lume – în Dumnezeu – și este simplă și reală. De ce să vorbim în ghicitori? Și în stilul filosofiei idealiste germane?”

Dragă domnule Konstantin Vasilievici! Pentru aceste rânduri, aș fi vrut să vă sărut mâna! Însă nu se mai află printre noi și, acum, citindu-i scrisoarea, mi-l amintesc atât de bine – la Institutul Sfântul Serghie, scund, delicat, vesel.

Sâmbătă, 21 ianuarie 1978

New York-ul este acoperit de zăpadă. Nu se poate circula, copii schiază și patinează în mijlocul străzii. Sărbătoare.

Am ieșit afară ca să dezăpezesc mașina. La întoarcere, am văzut mașini ale poliției, o ambulanță și o mulțime de oameni. Un jaf: au scos afară pe proprietarul magazinului, un bătrân acoperit de sânge, cu fața distrusă. Și sărbătoarea unei zile însorite se întuneacă în oroarea unei cruzimi și a unei brutalități lipsite de sens!

Miercuri, 25 ianuarie 1978

Am luat masa împreună cu mitropolitul Theodosius la reședința din Englewood a mitropolitului Philip. O atmosferă primitoare și caldă.

Zăpadă, ploaie, dezgheț. Bălți uriașe, o inundație! Este foarte greu să conduc mașina. Sunt mereu surprins cum lucruri mărunte precum vremea reduc la nimic bunăstarea noastră fragilă, viața rafinată pe care ne-o organizăm cu atâta grijă.

Vineri, 27 ianuarie 1978

Primul curs din acest semestru și simt că totul a reintrat în normal.

L-am însoțit pe mitropolitul Theodosius până la arhiepiscopul Iakovos. Mi-a spus că au mai rămas doar 5000-7000 de greci în Constantinopol. Vom fi martori la sfârșitul Constantinopolului? La mitul Constantinopolului, mitul câtorva patriarhate, mitul Muntelui Athos și al Locurilor Sfinte? Toți pariază pe „spiritualitate”, dar ceea ce este mai important pentru creștinism – Biserica – moare. Oamenii *spirituali* sunt aceia care clatină temelii Bisericii. Ei au respins Euharistia ca taină a Bisericii („nu suntem vrednici!”).

Ei au redus Biserica la religie și religie la ei înșiși. Iar lumea rămâne fără Biserică sau, mai degrabă, cu o parte din rămășițele ei – naționale, etnice, rituale, etc.

Vineri, 10 februarie 1978

Cairo

Prima dimineață petrecută în Cairo. Nu am văzut decât hotelul. Ieri, am petrecut cinci ore în Roma, așteptând următorul avion.

Împrejurimile Romei sunt extrem de neplăcute – tot ce nu aparține trecutului este destul de înfiorător! Dezvoltarea nestingherită a unui fel de cancer, a ceva fatal. Brusc, în mijlocul acestor hidoșenii – o Biserică veche, enormă care pare stropită cu lacrimi și inutilă în frumusețea-i căzută. Fețele bătrânilor – o urmă de umanitate, de tristețe, de grijă umană. Mulțimi zgomotoase de tineri. În Piazza Navona, doi dintre acești „humunculi” *pretind* – nu cer, ci *pretind* – o sută de lire.

Am ajuns în Cairo la ora zece seara. Pretutindeni – soldați murdari, neîngrijiți, înarmați cu mitraliere. În aer, un amestec de neliniște și indiferență. Ai impresia că, dacă cineva ar fi prins și împușcat în mulțime, n-ar fi nimeni surprins. Niște clădiri murdare, haotice, dărăpănate. Totul este sărăcăcios – hotelul, mobila, cearcafurile. Dar chelnerii arabi sunt prietenoși.

Așteptându-mi gazdele copte, am făcut o scurtă plimbare. Cum să descriu? O murdărie deprimantă, praf, sărăcie. Jumătate dintre oameni (grăbindu-se într-un șir nesfârșit) erau îmbrăcați în burmuz, iar ceilalți în haine occidentale, destul de sărăcăcioase. Câtă sărăcie! În vitrinele magazinelor, Occidentul jalnic, lipsit de gust în mijlocul Orientului copleșit de sărăcie. Autobuzele vechi, sărăcăcioase sunt încărcate de

oameni. Dar totul este luminat de soare. Samuel, episcopul copt mi-a spus că, în Cairo, se află opt milioane de locuitori. Desigur că nu pot fi hrăniți decât de tehnologia occidentală. Numai că, hrănindu-i, le uide sufletele, transformându-i în această mulțime amorfă – și îi vrea o democrație!

Am sentimentul ciudat că, mai devreme sau mai târziu, toate acestea vor începe să distrugă Occidentul ca vis amăgitor. Orientul vechi, neclintit este pe moarte – datorită dimensiunii sale. În mințile oamenilor, poate fi înlocuit doar de utopie. Iar utopia este amăgire. Înfrorător!

Cât de absurde mi se par, după o plimbare de zece minute în Cairo, toate discursurile liberalilor despre „săraci” și „minoritățile” din America și cele ale stângiștilor francezi despre viața „insuportabilă” și necesitatea urgentă de schimbare! Dacă socialismul n-ar fi fost o credință întoarsă spre sine ca și cum ar fi fost Împărăția lui Dumnezeu, ar fi putut constitui o soluție. Adevărul socialismului este disprețuirea „profitului” ca principiu esențial de viață. Falsitatea lui constă în ideea profitului colectiv, în aspectul material al scopului final și în înstrăinarea lui de veșnicie.

Sâmbătă, 11 februarie 1978

Ieri și astăzi, m-am cufundat în lumea total necunoscută (mie) a creștinismului copt. Prima impresie: este viu și edificator. Îmi amintesc călătoria din anul 1971 pe care am făcut-o în Orientul Mijlociu și impresia pe care mi-a lăsat-o – ceva convențional, muribund, înlănțuit în trecut – existența unei lumi inexistente. Ierarhi lipsiți de viață. Teamă. Minciuni. Corupție.

Anul trecut, l-am întâlnit, în Los Angeles, pe Sanctitatea Sa Papa Shenouda al III-lea, Patriarhul

Bisericii Copte. Brusc – impresia unei vieți autentice, a deschiderii spirituale. Iar acum, în Cairo, fac cunoștință cu realitatea coptă.

În Egipt, există aproximativ șase milioane de copti! Iar această Biserică, în ciuda persecuțiilor (bizantină, arabă, turcă), în ciuda învecinării cu islamul, în ciuda izolării sale, a haosului spiritual și politic din Orientul Mijlociu, este reînnoită și vie!

Dimineața, o recepție la reședința patriarhului. Am discutat despre chestiuni esențiale precum Biserica, modalități de unificare, misiune, Africa, tinerii. Am vizitat o catedrală nouă, grandioasă, seminarul, tipografia, palatul patriarhal. Mare parte din toate acestea sunt lipsite de gust, datorită secolelor de ghetou.

Seara, am fost martorul unui eveniment extraordinar. În catedrală, șapte mii de oameni îl ascultă – ca în fiecare vineri – pe patriarh. În fața lui, se află o masă încărcată cu sute de bilețele pe care sunt notate întrebări. El alege cinci sau șase dintre ele și răspunde cu multă simplitate și profunzime (despre semnificația cuvintelor „Doamne miluiește”; despre moartea unei mame – „unde este ea acum?”; despre o fată în vârstă de cincisprezece ani – „ar putea merge la mănăstire de acum?”; despre cineva care promisese că va lucra în școala bisericii dacă își va lua examenele și nu și-a ținut promisiunea, etc.). Apoi, predică despre ispitele lui Hristos în pustie, din nou – autentic, plin de viață, pastoral, plin de substanță. Unde altundeva în lumea ortodoxă mai poți vedea și trăi așa ceva, dialogul direct dintre patriarh și credincioși?

După amiază, o vizită la piramide. Mă bucur că am mers; nu poți vizita Cairo fără să le vezi. Într-un fel anume, nu m-au impresionat. În mintea mea, înțeleg de ce sunt interesante, impunătoare, de o frumusețe

deosebită. Dar pentru mine, sunt moarte, nu-mi aparțin; este trecutul răscolit pentru turiști. Doar deșertul este viu și autentic în timp ce piramidele și Sfînxul sunt niște amintiri moarte ale unei mândrii de mult apuse.

Ziua de azi a fost extraordinară: am vizitat, în deșert, trei mănăstiri păstrătoare ale tradiției neîntrerupte de la Sfîntul Antonie ce Mare, Sfîntul Macarie, etc. La una din ele, se află sarcofagul Sfîntului Efrem Sirul. Uimitor cât de viu este totul: călugări adevărați! În viața mea, am văzut doar imitații, jocuri ale vieții monahale, false, stilizate; și, mai ales, vorbe fără rost despre monahism și spiritualitate. Dar, aici, sunt *ei* într-un deșert *adevărat*. Un fapt eroic, autentic.

Mulți călugări tineri. Nici o reclamă, nici o broșură despre spiritualitate. Nimeni nu știe nimic despre ei, dar, lor, nu le pasă. Sunt uluit. Am mii de întrebări, dar trebuie să le aleg. Această călătorie în deșert va rămâne în amintirea mea ca ceva plin de lumină.

Duminică 12 februarie 1978

Dimineața – vechiul Cairo. Liturgia în Biserica Coptă. Impresia a ceva confuz. Pe de o parte, este, fără îndoială, alexandrină – totul este ascuns și văzut prin perdele. Ușile împărătești sunt foarte mici, iar, în altar, preotul săvârșește ceva aparținând unei alte lumi. Slujește foarte încet acompaniat de o melodie bisericească foarte lungă, inimitabilă. Pe de altă parte, mă bucur de absența oricărui bizantinism.

Cvartalul copt din vechiul Cairo este un ghetou cu intrări secrete în Biserică. Simți obiceiul de a te ascunde, de a te simți urmărit, de a trăi în tine însuși. Mănăstirea femeilor este liniștită, însoțită, veselă.

De jur împrejur, se întinde vechiul Cairo – imposibil de descris. Mișună de oameni ce sunt plini de viață, dar și prinși în acest haos total.

După cină, m-am plimbat sub un soare fierbinte. Mizeria, zgomotul, străzile extrem de aglomerate sunt greu de descris. Și, peste tot, o sărăcie înfrîntoare. Toată lumea vinde ceva, dar o face apatic, fără speranță. Nici o siguranță în viitor (îmbunătățirea modului de viață), deoarece nu există speranță. Fatalism: al sărăciei? Al Islamului? Să mai supraviețuim încă o zi, stăm, fumăm, mai discutăm. Hainele lor sunt extrem de sărăcicioase. Peste tot, bătrâni arabi stau ghemuiți pe jos într-un fel de apatie. Dar sunt destul de prietenoși când le ceri informații. O lume complet diferită. Te întrebi: ar trebui să încerce cineva să le schimbe modul de viață cu unul occidental? Dacă rămân cum sunt, vor muri de foame. Pentru arabi, pentru copti, nu se întrevide vreun viitor. Realitatea constă în încercarea de a supraviețui. Îi înțelegi pe aceia care intră la mănăstire. Lumea este o încercare de a supraviețui. Cât de departe suntem de „universul cosmic”, „eshatologie”, „acțiune”, „misiune” ... Mă gândesc la Islam, la rolul său hotărâtor pe care l-a avut în istorie, în general și în istoria creștinismului, în special.

Luni, 13 februarie 1978

Ultima seară, ultimul apus de soare în Cairo. Și, ca de obicei, sunt trist. Când sosesc, număr zilele până la plecare. Iar apoi, totul – orașul cu atmosfera lui de nedescris, oamenii, lumina – devine parte din inima mea. Nu mi-ar plăcea să trăiesc aici. Nu-mi place Orientul. Aici, îmi dau seama că Occidentul este locul meu de baștină. Roma și, mai ales, Parisul sunt mult mai aproape decât Atena, Istanbulul, Palestina, Cairo

și Egiptul. Nu cred în înțelepciunea orientală, despre care se spune că este inaccesibilă Occidentului. Dar aici, simt o legătură cu ceva important și profund. Poate că este vorba despre combinația dintre vechimea impresionantă și perceperea copilărească a lui „acum”, care lipsește occidentalului. Aici, există timpul. Aici, omul este înrobbit din exterior, dar este mai liber în interior. În Occident, omul este liber, dar, înrobbit de grijile interioare. Aici, situația politică este înfricoșătoare. În Occident, există o siguranță politică, dar oamenii sunt divizați, singuri și nu se simt bine împreună. Mă tem că acestea sunt doar niște generalizări făcute în grabă. Nu știu ... poate. Dar am sentimentul că, aici, o cerșetoare îmbrăcată în zdrențe nu se simte străină de ceilalți oameni precum în Occident. Ea rămâne o membră, o parte a societății. În Occident, unde societatea nu este unitară (mai ales în America), toți fac eforturi inumane pentru a rămâne la suprafață, pentru a nu se cufunda. Este nevoie de bani, pentru că ei înseamnă succes; banii sunt succesul!

Dar ce se va întâmpla cu Orientul, care cedează, deja, Occidentului? Astăzi, am vizitat câțiva burghezi – doctori, profesori; i-am simțit ca pe o caricatură a Occidentului. Măine, plec spre Paris.

Joi, 23 februarie 1978

M-am întors în New York vinerea trecută, după două zile petrecute în Paris. Mama este internată într-un sanatoriu – o tristețe pătrunzătoare, deși ea se simte bine. L-am văzut pe Andrei, fratele meu, pe Nikita Struve și soția lui în Place du Pantheon. Tuilleries sub zăpadă. Obșnuita evadare din viața mea, cufundarea într-o altă existență. Am aflat vestea morții bunului meu prieten V.S. Varsavsky.

Luni, 27 februarie 1978

Zilele acestea, începând de joia trecută, „trăiesc” alături de Varsavsky. Am recitat cele două cărți ale sale *Expectations* și *The Insignificant Generation*. De când am plecat în Europa, ne-am văzut doar o dată pe an. Nu am corespondat, dar moartea lui este o adevărată pierdere pentru mine. Mă gândeam, ieri, că am foarte puțini prieteni, dar V. a fost, cu siguranță, unul dintre ei, cineva care a fost parte a vieții mele. Încerc să alcătuiesc un articol despre el pentru *Vestnik*. Recitind *Expectations*, mă gândeam cât este de bună această carte, dar pot, oare, să o demonstrez? „Nu mă pot juca într-o lume în care toți trișează!” (cine a zis aceasta?). Dar acesta este Varsavsky, o sinceritate lipsită de apărare, „o putere nutrită în slăbiciune”. Nimic artificial, nici un strigăt, nici o gloriificare de sine.

L. a plecat în Charleston, Carolina de Sud pentru trei zile și mă simt singur, aproape deprimat. Seara trecută, nu am putut lucra.

Sâmbătă seara, am ascultat, în biserică, corul care cânta „La râul Vavilonului”. A auzit cineva acest suspin? Există atâta neîncredere, atâta concentrare pe sine, atâta „religie” jalnică și dubioasă. Încerc mereu să găsesc un răspuns la următoarea problemă: vreau să plec. Este aceasta o evadare de pe câmpul de luptă sau, din contră, un pas pe care nu-l pot face din lașitate?

Cât de bine m-am simțit zilele acestea cu Varsavsky!

Duminică, 5 martie 1978

Un lucru mi se pare cât se poate de clar: în lumea aceasta doar eșecul, sărăcia, mila, compasiunea și vulnerabilitatea sunt frumoase. „Destinul celor săraci – soarta nestatornică” și, de asemenea, lipsa de apărare

– copii. Tot ce este îmbelșugat, strident, încununat de succes – este îngrozitor. Cel mai frumos simbol al lui Dostoievski: „lacrima unui copil”. Nu este, niciodată, parte a dreptei și, probabil, că a dat naștere stângii!

Dreapta este incompatibilă cu Evanghelia de azi: „Bolnav și înțemnițat și nu M-ați cercetat” (Matei 25:43). Stânga este incompatibilă cu rugăciunea de mulțumire: „Mare ești, o, Doamne”.

Joi, 9 martie 1978

Zilele acestea, mă simt foarte deprimat, nemulțumit de mine însumi. Ce fac eu cu adevărat? În realitate, vorbesc cu sarcasm despre cei care nu înțeleg, care nu fac ce ar trebui. Dar, eu însumi nu fac „ce ar trebui”. Trăiesc într-o reverie continuă pasivă, nu activă. Nici rugăciune, nici eroism. Caut liniștea. Lenea ... Când mă simt astfel, nu vreau să scriu datorită falsității evidente a vieții mele. „Sculăți-vă, de ce dormiți?” Deoarece, cu adevărat, „sfârșitul este aproape ...!”.

Joi, 16 martie 1978

Prima Liturghie a darurilor după trei zile de spovedanii și slujbe. Totul este bine, iar, în timpul slujbelor, am simțit de câteva ori o „plenitudine” imposibil de exprimat sau de explicat, dar singura convingătoare.

Eșecul dreptei în Franța, în ciuda sondajelor de opinie și a pronosticurilor.

Israelul atacă Libanul.

Cât de nebunești par toate acestea când te adâncești în rugăciunile Liturghiei! Dar, într-un fel oarecare, aceste rugăciuni nu sunt eficace; nu au nici un efect asupra acelor care se menajează în această lume! În aceste zile, simt că expresiile Evangheliei:

„această lume”, „nu din această lume” sunt cât se poate de concrete. Și scriu: „nu sunt eficace” – nu sunt eficace, de vreme ce Biserica și creștinii trăiesc și acționează conform logicii „acestei lumi”. Așadar, tot ce se spune conform logicii – „nu din această lume” – este complet neutralizat. Acest lucru este valabil în viața personală și în istoria Bisericii. Atât timp cât Biserica devine un factor, o parte a „acestei lumi” (politică, naționalism, chiar și religie) mesajul ei, în cel mai bun caz, nu mai sună autentic, iar, în cel mai rău caz, sună ca o înșelăciune. Ce este „această lume?” Înainte de toate, o evaluare și *credița în această evaluare*, iar aceasta este, întotdeauna, „logica puterii”.

Luni, 10 aprilie 1978

Vești triste din parohii: în Montreal, părintele John Tkachuk; în N.Y., părintele Alexis Vinogradov; în Sea Cliff, părintele Leonid Kishkovsky. Aceeași problemă pretutindeni – o dușmănie răutăcioasă, irațională a rușilor față de limba engleză folosită în Biserică – nici un cuvânt în engleză! – și față de apelul la înțelegere, la o reconsiderare a situației. O orbire de sine înspăimântătoare. Negarea oricărei rațiuni, a oricărui logos și a oricărei analize.

Părintele Dmitri Grigorieff din Washington îmi povestește despre Rusia, unde merge adesea. Același naționalism și antisemitism răutăcios. Mereu, „noi”, „al nostru” sau insulte și umilire. „Noi ne căim mai mult decât oricine altcineva ...”. „Noi avem o renaștere spirituală, o purificare prin suferință”. În realitate, ceea ce reiese din toate acestea este îngrozitor. Mărturisesc că, uneori, ascultând relatările părinților John, Alexis, Leonid și ale altora despre întâlnirile lor parohiale, despre vorbe precum „când vorbim despre naționalism, ființa noastră rusească,

dragostea și răbdarea noastră ia sfârșit!", simt că vreau să mă îndepărtez de toate acestea!

Sfatul episcopilor către acești preoți tineri: „cu calm, cu dragoste, cu răbdare”. Nu simt nevoia să lupt, ci doar dorința de a mă îndepărta tot mai mult. Nu din lașitate, ci din convingerea că ar fi imposibil să faci o aluzie la scopul acestei lupte. Să faci aluzie la bucuria – discret, iar nu în gura mare; la frumusețe și smerenie – discretă, niciodată, evidentă; la bunătatea care nu se laudă pe sine.

„Veniți la Mine ... și Eu vă voi odihni pe voi” – cum se împacă aceasta cu nesfârșitul, asurzitorul „noi declarăm, noi pretindem, noi protestăm”.

În consecință, mă simt slab, leneș, nedisciplinat – mă gândesc: „cine sunt eu ca să vorbesc?” Mă tem de activismul tinerilor de la seminar care vreau atât de mult să fie preoți, să călăuzească. Mi se pare că nu este nevoie de aceasta – pentru că, dacă omul ar înțelege ceea ce eu numesc bucurie sau dacă L-ar iubi pe Hristos, măcar puțin, s-ar întoarce la El și nimic altceva n-ar mai conta. Dacă nu, nimic nu va ajuta. Totul începe cu o *minune*, nu cu discuții. Sunt obosit de zgomotul și intrigile meschine care înconjoară Biserica, de atmosfera sufocantă, de lipsa liniștii, a ritmului, a tot ce este prezent în Evanghelie. Poate că din această cauză îmi place biserica goală, unde *Biserica* vorbește prin tăcere. Îmi place să o ascult înainte și după slujbă. Îmi place tot ce pare a fi „între două lucruri” (să merg la slujbă într-o dimineață însorită, să privesc un apus de soare, să stau în tăcere), ceea ce pare lipsit de importanță, dar care, pentru mine, este aceea fisură prin care lucește o rază de lumină. Doar în aceste clipe, mă simt viu, întors spre Dumnezeu; doar în ele, simt pulsul „celeilalte” lumi. Am simțit aceasta în timp ce stăteam în garaj și

schimbam un cauciuc. Am admirat oamenii de pe stradă care se îndreptau spre casă, ducând sacoșe cu cumpărături; și, mai devreme, o mamă însoțită de doi băieți, toți trei îmbrăcați destul de săracăcios, dar festiv, luminați de soarele ce se apropia de asfințit. De ce îmi place atât de mult? Eu, cel mai insensibil om (a zis L.!) simțeam nevoia să plâng. De ce sunt atât de convins că mă aflu în legătură cu „absolutul”, care dăruiește bucurie și credință deplină, stânca de care se sparg toate problemele?

Luni, 17 aprilie 1978

Am recitit cartea „The Life of Turgheniev” scrisă de către Zaitsev. Îmi place secolul al XIX-lea atât cel rusesc, cât și cel occidental. Este perioada în care, pe de o parte, a început să apară experiența, ideea, dorința unei „abundențe” (rodul creștinismului), iar apoi, pe de altă parte, această abundență a început să se descompună. Secolul nostru trăiește, negând această abundență, afirmând *pars pro toto*, fiecare fiind preocupat de sine, o „reducere” mărginită și negativă. Patosul epocii noastre este lupta cu răul, cu lipsa totală a unei idei sau a unei viziuni a binelui pentru care se luptă. Așadar, lupta devine un scop în sine, pe când lupta ca scop devine, în mod inevitabil, negativă. Lumea este plină de oameni care luptă împotriva răului. Ce caricatură diabolică. Necredincioși precum Turgheniev sau Cehov mai cunoșteau „binele”, lumina și puterea lui în timp ce acum, chiar și credincioșii, poate că mai ales ei, cunosc doar răul. Ei nu înțeleg că teroristii de toate felurile despre care citim în ziare în fiecare zi, sunt rezultatul acestui crez: declararea unei lupte este scopul și conținutul vieții lor. Le lipsește cu desăvârșire orice experiență convingătoare a binelui.

Teroriștii, din acest punct de vedere, au consistență. Dacă totul este rău, trebuie distrus!

Scriu toate acestea la ora opt dimineața, iar, pe sub fereastra mea, trec o mulțime de copii, îndreptându-se spre școală. În ce fel de lume vor trăi aceștia? Dacă ar putea măcar să-l citească pe Turgheniev, pe Cehov și alții asemenea lor, dar nu, niște călugărițe entuziasmate îi vor învăța să „lupte împotriva răului” și le vor atrage atenția asupra unui dușman demn de ură. Cine le va împărtăși cunoașterea bunătății, cine-i va lăsa să audă glasul cerului? Acest glas este lipsit de cuvinte, dar este viu. El este singurul care dă profunzime clasicilor noștri.

Joi 20 aprilie 1978

Un dar neașteptat – liniștea și solitudinea apartamentului nostru din New York. Marți, am fost la Colegiul Morav din Pennsylvania. Am conferențiat acolo, iar seara mi-am petrecut-o împreună cu familia unui profesor. Toate discuțiile noastre au evidențiat problemele serioase ale școlii, ale universităților în general. Nu mai este atât de clar motivul pentru care există și care este scopul lor. O școală există, trebuie să existe pentru a aduce noile generații la o moștenire vie a culturii, la o libertate autentică și la căutarea critică a adevărului. Mi se pare că școlile din zilele noastre nu mai îndeplinesc aceste funcțiuni. Ele nu mai sunt interesate de căutarea adevărului. Totul pare a fi direcționat spre o profesie sau spre o ideologie pe care școala o hrănește. Puținele cunoștințe care se pretind, încoronate cu diplome, îl fac pe student arrogant; discuțiile îl fac sigur de sine, iar entuziasmul și dezamăgirile îl fac superficial și fragmentar. Școli lipsite de profunzime îi pregătesc pe oameni și îi încredințează că pot depăși orice.

Luni 24 aprilie 1978

Sâmbăta lui Lazăr. Duminica Floriilor. Entuziasm, bucurie, comuniune, legătură cu unicul necesar. Ca un dar special, strălucirea, soarele, lumina acestor zile, copacii înfloriți și veselia florilor. Sâmbătă, după Liturghie, am mers la cimitir. Sâmbăta lui Lazăr, mai mult decât oricare altă zi, este făcută pentru cimitir, pentru că ea este „încredințarea învierii de obște”. Ne-am plimbat agale împreună cu L. de-a lungul râului Bronx. Seara, prima utrenie a Mirelui. Singurul lucru care mă împiedică să mă cufund pe deplin în această slujbă este sentimentul responsabilității față de toate detaliile. În aceste zile, trebuie să ne eliberăm de orice grijă sau măcar să existe o ușurare a greutăților din viața noastră – ceea ce este imposibil! Îl înțeleg atât de bine pe eroul lui Cehov care, într-un vis pe care îl are înaintea morții, redevine micuțul Paul, un copil liber ... Dar această ispită este necreștină, deoarece „creștinismul autentic” constă în a da greutăților un sens spiritual, iar nu în a le transforma într-o dorință de evadare ...!

Multe spovedanii. De ce nu pot rezista oamenii ispitei de a-și distruge unul altuia viața? Aceasta este esența răului. Distrugerea vieții celuiilalt este opusul, „reversul” iubirii pentru care omul a fost creat.

Marți 25 aprilie 1978

Există, în America, un fel de violență în stare latentă alături de simplitatea copilărească. Teamă? Autoconservare în rivalitate? Liniștea este greu de atins: „hai-deți să trăim o viață liniștită”. Dacă un om se plimbă, o face pentru că așa i-a indicat medicul sau pentru că așa a citit în ziar. Prea puțini oameni se mai bucură, pur și simplu, de viață, timpul nu se mai

oprește, iar prezența veșniciei nu mai este simțită. Un om obișnuit, „normal” se teme să se încreadă în viață: soarele, cerul, liniștea. El sau ea trebuie să aibă totul sub control. De aici – această nervozitate în aer și atenția îndreptată permanent spre ceilalți, un fel de supraveghere a celorlalți.

Vinerea Mare, 28 aprilie 1978

Speranță și Împlinire. Postul Mare este atât de lung, pare că nu se mai sfârșește ... apoi, Sâmbăta lui Lazăr. Ai impresia că Paștile sunt departe, dar, de fiecare dată când vin, ne găesc nepregătiți. Cu adevărat: „Iată, Mirele vine la miezul nopții”. Am sentimentul că sunt nepregătiți; sunt, într-adevăr, afară din „Cămară”.

Ieri, Joia Mare – timpul nu există. Este aceeași zi de joi în care mă plimbam împreună cu fratele meu Andrei pe rue Legendre sau printre castanii înfloriți, spre Catedrală, pe rue Daru; sau poate o altă zi de joi și mai îndepărtată – Joia Mare nu vine spre noi, ci noi ne întoarcem la ea; ne cufundăm, iarăși, în ea. Joia Mare este un dar dat nouă – „și Eu vă rânduiesc vouă împărăție, precum Mi-a rânduit Mie Tatăl Meu ...” (Luca 22:29). Întreaga „Liturgie” a Bisericii se află aici; ea face posibilă întoarcerea și afundarea în sărbătoare. Viața spirituală o *găsim aici* și nu o atingem doar în mod simbolic. „În camera de sus, cu mintea înălțată”.

Am văzut azi un anunț despre o clădire imensă proiectată de către Dali și ridicată în Paris – alcătuită toată din cuburi. M-am gândit: în ce constă grozăvia noii arte, a noii arhitecturi, a picturii și a literaturii? Orice clădire din trecut – vulgară, victoriană, falsă, împodobită cu coloane și statui de amorași – era simbolică. Până și vulgaritatea era legată de altceva;

era caricatura aceluia altceva. Totul era pus în legătură cu „altceva”. Arta contemporană vrea un singur lucru: să distrugă această referință, acel simbolism al celui alt; mai degrabă, să-l denunțe. Ea spune: „Iată! Nu se află nimic în spatele acestuia!”. Totul a început de la suprealism: deși a vorbit adesea despre un vis, în realitate, l-a demască ca fiind absurd și lipsit de sens. Orice roman ordinar și siropos ascunde în sine un anumit potențial. Descrie lumea oamenilor. În vreme ce o clădire cubică nu conduce spre nimic altceva. Din această cauză, mă gândesc la ele în legătură cu discuțiile pe care le-am avut ieri cu niște prieteni destul de nefericiți. Impasul lor constă în faptul că victima, nefericita victimă poate explica și analiza totul cu ajutorul psihoterapiei. Dar această analiză, această cunoaștere lipsită de viață a suferinței reale și a răului autentic face imposibilă vindecarea. La ce ar conduce vindecarea? Religia însăși a închis accesul către simbolurile vechi, eterne, vii și tămăduitoare. Săptămâna Patimilor a devenit un discurs despre ce s-a întâmplat cu Hristos acum două mii de ani și nu o revelare a ceea ce se întâmplă cu noi *astăzi*. Această reglare de conturi bizantină, retorică cu Iuda și cu evreii, furia noastră pioasă justificată. Cât de jalnice par toate acestea după prima Evanghelie din seara zilei de joi. Vinerea Mare demască răul ca rău, dar nimicirea răului a devenit, pentru noi, o zi de bucurie – cât suntem de nobili, de smeriți și de victorioși! Nici măcar nu ne dăm seama că am zdrobit Crucea lui Hristos.

Luni, 8 mai 1978

Ieri, moartea neașteptată a doamnei Verhovskoy. Când am ajuns, doi asistenți medicali încercau să o resusciteze, făcându-i respirație

artificială. Urătenia, hidoșenia morții. Trupul întins pe podea înconjurat de lucrurile din cameră; tot ce este necesar în viață și devine oribil în apropierea morții datorită inutilității și lipsei sale de sens. Iar apoi, o transfigurare treptată a acestei hidoșenii prin rugăciune, ritmul ei, puterea ei de a transforma, de a transfigura, de a arăta cu atâta claritate că ultimul cuvânt aparține lui Dumnezeu, iar nu diavolului. Nu o pătrundere într-o lume a inexistenței, a Școlului, a răului. Seara, biserica era plină de oameni care veniseră să ia parte la slujba memorială.

Joi 5 octombrie 1978

Roma. Este ciudat și destul de trist că acest „papă al zâmbetului” – *le pape du sourire* – a murit.* Cele trei zile, pe care le-am petrecut la Roma din 2 până în 5 septembrie, mi-au rămas întipărite în memorie. Îndcoasebi acea seară specială pe care am petrecut-o alături de mitropolitul Theodosius. Îmi amintesc, ca într-un vis, procesiunea nesfârșită a cardinalilor, cântarea – extraordinară – imnelor latine (*Tu es Petrus!*, repetată de mai multe ori), apoi simplitatea misei, mai ales când papa a început să-i împărtășească pe cei din anturajul lui, iar două – trei sute de preoți au coborât în mijlocul mulțimilor pentru ca să-i împărtășească. Chiar și atunci, totul părea fragil în ciuda imensității Basilicii Sfântul Petru și a secolelor de tradiție.

Luni, am luat prânzul împreună cu mitropolitul rus Nikodim din Russicum. Mai avea optsprezece ore de trăit, dar nu avea nici o premoniție. Fragilitate. Am simțit-o mai ales marți dimineața, la palatul papal. În

primul rând – furtuna și cerul înnorat al acelei dimineți. Urcându-se în mașină, a zis: „Ne vedem la papă”. Nu se vedea nimic, deoarece ploua foarte tare! În palat era destul de întuneric în ciuda candelabrelor. N-a mai rămas nimic din strălucirea zilelor trecute. Așteptam într-o uriașă sală de recepții. Cineva l-a căutat pe mitropolitul Nikodim. După cinci minute, părintele Leo, însoțitorul lui Nikodim, alerga pe holuri. Cu siguranță, se întâmpla ceva rău; aici nu alcargă nimeni. Cineva a zis: „Poate că mitropolitul Nikodim a uitat cadoul pentru papă”. Altcineva: „Îl cunosc pe mitropolit; nu uită, niciodată, nimic”. Leo s-a întors, alergând cu o servietă în mână. Medicul lui N. După cinci minute, monseniorul Arrighi: „A murit”. Monseniorii de la curte care se îngrijeau de noi erau destul de stânjeniți, totul trebuia să meargă conform protocolului. Am fost conduși în sala în care ne aștepta papa. Mitropolitul Theodosius a dat citire urărilor sale. Îl priveam pe papă, simțindu-i slăbiciunea. Era mult mai bătrân decât părea în fotografii. Emană bunătate, aproape tandrețe. În timp ce răspundea lui Theodosius, mi-a strâns mâna timp de trei-patru minute. După fotografii, am plecat la aeroport pentru a porni spre New York.

În Crestwood, începerea anului școlar. Întâlniri, slujbe. Sărbători: Nașterea Maicii Domnului și Ridicarea Sfintei Cruci.

În 22 septembrie, am pornit spre Helsinki – cinci zile petrecute în Finlanda. Duminică, Liturgia săvârșită alături de arhiepiscopul Paul în New Valaam. Până acolo, am călătorit printr-o pădure cu frunze ruginii.

Am petrecut două zile în Kuopio, întâlniri, celebrări. Air France era în grevă, astfel că a trebuit să mai rămân încă două zile în Helsinki. M-am simțit

* Papa Ioan Paul I care a murit în 1978

foarte bine alături de părintele Tapani Reno și de fiul său, împreună cu care am luat masa într-un restaurant rusesc de modă veche din Empire Building. „Timpul imobil”. Dincolo de ferestrele înalte, o zi posomorâtă de toamnă. După care am mers la vila sa – lacul, pinii, mestecenii. Liniște, recunoștință. O seară minunată! O afundare în prietenie, încredere, autenticitate. Afectiunea fiului față de tatăl său care este bolnav de cancer. M-am cufundat în viața autentică. M-am oprit în Paris, unde am vizitat-o pe mama. Am petrecut trei zile în Paris, vizitând-o de trei ori. Nu am avut timp să vizitez Parisul datorită întâlnirilor și discuțiilor interminabile.

Lunile acestea, boala lui L.: o doare, mereu, capul și este tot mai descurajată. Mi-e atât de milă! O lecție simplă despre sensul suferinței în viața noastră. Sunt gata să sufăr eu în locul ei. O eliberare – deși temporară și parțială – de egoism.

Marți 10 octombrie 1978

Ieri, am întâlnit pe câțiva dintre noii studenți și am scris câteva scrisori. Am verificat traducerea în limba rusă a cărții *Great Lent*. Și, imediat, m-am simțit mai bine, mai puternic. Mă ajută și zilele reci și însoțite ale toamnei!

Mă bucur tot mai mult de faptul că scrierile mele ajung acolo unde trebuie, că sunt necesare oamenilor. Am primit, de exemplu, manuscrisul unei traduceri în limba rusă a cărții mele *Of Water and the Spirit*. De Ziua Educației, o femeie mi-a spus: „Am trăit atât de mult timp alături de cărțile dumneavoastră, încât îmi vine greu să cred că vă văd ... în viață!”. Într-adevăr, destul de plăcut. Dar nu numai atât. Observ că aceste mărturii vin, întotdeauna, în clipele de îndoială,

de teamă că viața se apropie de sfârșit și mai sunt atâtea de făcut ...!

Miercuri 11 octombrie 1978

Astăzi, am luat masa împreună cu N. care vrea să-i aducă la un numitor comun pe Soljenițin și pe un lider al indienilor americani. Nu încetez să fiu surprins de această pasiune a americanilor pentru utopie. Ea crede că lumea va fi salvată de Soljenițin și acest indian!

Luni 23 octombrie 1978

Andrei, fratele meu m-a sunat din Paris: mama se află în spital bolnavă de pneumonie și cu o infecție renală. Delirează, nu mai recunoaște pe nimeni. Acesta este începutul sfârșitului!

Am primit un telefon din partea lui N.: „Ce se întâmplă în parohia de pe strada 71 din New York? Trebuie să se ia măsuri ...”. Un altul: „G. S. a lovit din greșală un polițist! Trebuie să-l ajutăm!” Apoi, episcopul Alexander din Paris: „Nepotul meu tocmai s-a întors din Australia; este nemulțumit de parohia sa de acolo. Ce putem face?” Nu exagerez; este la fel în fiecare zi!

Niște zile însoțite, minunate. Fratele meu m-a anunțat că mama se simte mai bine.

Tocmai am discutat cu unul dintre studenți care este interesat de Dostoievski, de Soljenițin și de istoria Rusiei. Cât de rar întâlnești astfel de oameni în lumea noastră clericală sufocată de „ortodoxismul” ei. Sunt mereu uimit: de ce nu „aud” ortodocșii melodia Ortodoxiei, niciodată apăsătoare, ci veselă, delicată, firească? „Dar oamenii preferă întunericul” chiar și în religie.

Marți, 24 octombrie 1978

Joia trecută, am fost în Vermont, ca să-l întâlnesc pe Soljenițin. Ne-am plimbat timp de trei ore – o atmosferă prietenoasă. Îi simt interesul și afecțiunea pe care o are pentru mine, însă sunt străin de el. Ceea ce-l preocupă pe el atât de mult, mie, îmi este străin. Apărarea Rusiei de cei care o defăimează. Reglările de conturi cu intelectualii, cu evreii, cu republicile sovietice sunt lipsite de sens. Sunt de acord cu ideile sale referitoare la Revoluția din Rusia, însă nu-i pot împărtăși pasiunea, deoarece nu iubesc Rusia „mai mult decât orice altceva”. Comoara inimii mele nu se află în Rusia, în timp ce, pentru Soljenițin, Rusia este însăși viața lui. Ziua următoare, am fost în Burlington, unde am conferențiat la Colegiul Sfântul Mihail. O călătorie lungă sub soarele arzător al toamnei.

Ieri, am mers împreună cu părintele Tom la mănăstirea Noul Schit. Am stat de vorbă cu călugării care sunt pe cale să devină ortodocși. Din nou, o zi însoțită, păduri și câmpii.

Duminică, 19 noiembrie 1978

Tocmai m-am întors acasă după trei zile petrecute în Kansas. Interviuri, slujbe religioase, conferințe. Sunt destul de obosit dar și bucuros de preocuparea, de interesul oamenilor; de legătura directă cu poporul lui Dumnezeu. Sunt mereu impresionat de câmpiile americane, de imensitatea acestei țări, de apusurile de soare și de măreția cerului. Un sentiment straniu de veselie – aceasta este țara mea – minunata America!

Zilele acestea, am trăit cu povara veștii cutremurătoare a morții lui Morozov! Ivan Morozov s-a spânzurat! Aceste cuvinte sunt atât de îngrozitoare,

încât, de fiecare dată când le rostesc, mă rănesc cu grozăvia și lipsa lor de sens! Un contact cu prințul acestei lumi!

Am petrecut această săptămână sub impresia tragediei înfricoșătoare care a avut loc în Jonestown: sinuciderea pe temei religios a nouă sute de oameni, comandată de liderul sectei Jim Jones. Cât este de șubredă și de fragilă civilizația noastră rațională, confortabilă și consumistă. Privesc fețele acelor care au fost salvați de la acest măcel voluntar – sunt aceleași pe care le văd, zi de zi, pe stradă; aceleași cămăși curate, acciași jeans, același stil. *De ce* nouă sute de oameni dau totul la o parte și-l urmează, în mijlocul junglei, pe un om care susține că este, în același timp, încarnarea lui Hristos și a lui Lenin! Iar când acesta le poruncește să se alinieze și să bea otravă – ei îl ascultă orbește? Iar gărzile înarmate cu puști îiucid pe cei care se opun înainte de a se sinucide. Oroarea acestei tragedii constă în faptul că acesta nu este un fenomen *din afara* civilizației noastre, ci tocmai *din interiorul* ei, chiar dacă este un protest împotriva acesteia. În interiorul ei, civilizația noastră trăiește într-o utopie, cu credința în niște rețete aducătoare de fericire, cu negarea, desconsiderarea suferinței, a morții, a greutăților. Așadar, din interior, ea generează frica, insecuritatea, setea de o și mai mare utopie. Astfel, evenimentul de la Jonestown nu este o *excepție* a civilizației, ci produsul final, efectul conținutului civilizației, conținutul vieții. Este, de asemenea, produsul decăderii creștinismului, polarizarea lui între utopia socială și filantropie, pe de o parte, iar, pe de altă parte, apocalipticismul întunecat. Cu alte cuvinte, aceeași ambiguitate tragică a religiei; prețul plătit pentru desființarea „teologiei”, în sensul cel mai profund al cuvântului. Oamenii nu mai

întreabă cine și ce este Iisus, ci cheamă ceea ce cred ei – „în Iisus”.

Joi 30 noiembrie 1978

Se împlinesc treizeci și doi de ani de la hirotonirea mea întru preot!

În legătură cu cartea lui F.Giroud și ceea ce s-a scris / se scrie despre tragedia din Guyana (fragmente din scrisorile trimise lui Jim Jones de către câțiva membrii ai sectei, precum și câteva concluzii ale revistei *Novel Observateur*). M-am gândit: care este greșeala fatală a istoriei creștine? Nu este, oare, faptul că, din punct de vedere logic și metodologic, creștinismul este considerat aș avea obârșia în religie precum „particularul” în „general”, adică: creștinismul este redus la religie chiar și atunci când este considerat realizarea, împlinirea religiei. Pe de altă parte, creștinismul, în esența lui, nu este atât de mult realizarea cât negarea și desființarea religiei, revelarea acesteia drept cădere, drept efectul și expresia esențială a păcatului originar. Oamenii zilelor noastre se întorc spre religie, dar nu spre creștinism, iar Guyana, Moon, etc. sunt doar câteva simptome. Cineva mă va întreba: „Nu este, oare, negarea religiei, adică a sacralității și a contemplării chintesența Reformei de la Luther până la Calvin și Karl Barth?” Nu. Iar dovada acestui „nu” o constituie faptul că sectele radicală (precum cea a lui Jones) s-au născut în interiorul protestantismului. De ce? Pentru că protestantismul, intenționând să purifice creștinismul de influența păgână a anihilat eshatologia creștinismului. Hristos nu a înlăturat moartea și suferința, ci le-a călcat în picioare, adică le-a schimbat radical din interior, a transformat înfrângerea în biruință, le-a „preschimbat”; astfel, El a „preschimbat” religia, dar n-a distrus-o. A transfigurat-o nu doar prin

umplerea ei cu un conținut eshatologic, ci și prin revelarea religiei, prin transformarea ei în taina Împărăției lui Dumnezeu. Păcatul religiei – mai precis, religia ca păcat – nu constă în sentimentul și experiența sacralului, ci în imanentizarea sacralului, în identificarea lui cu lumea creată. Lumea este creată pentru comuniunea cu Dumnezeu, ca o înălțare spre Dumnezeu; este creată pentru spiritualizare, dar ea nu este „Dumnezeu” și de aceea spiritualizarea înseamnă și depășirea lumii, eliberarea de ea. Astfel, lumea este o „taină”. Greșeala fatală a protestantismului constă în faptul că, răzvrătindu-se împotriva imanentizării creștinismului în timpul Evului Mediu, el a respins „taină”, nu doar religia ca păcat și cădere, ci și natura religioasă a creației însăși. Greșeala constă în afirmația că Biserica este totalitatea „celor mântuiți”, însă mântuiți individual, astfel încât fiecare mântuire nu înseamnă nimic pentru lume, nu împlinește nimic în lume; mântuirea lumii nu se realizează în mântuirea fiecărui om. Cu alte cuvinte, Biserica devine o sectă – o sectă obsedată de mântuirea ca atare, fără vreo legătură cu lumea sau cu Împărăția lui Dumnezeu. Renunțând la cosmologie, protestantismul renunță, de fapt, la eshatologie, deoarece omul nu mai are alt simbol, altă taină, adică nici o altă cunoaștere a Împărăției lui Dumnezeu decât lumea; așadar, mântuirea unui om este, întotdeauna, mântuirea lumii, cunoașterea Bisericii ca prezență a „noii creații”. Această experiență de „a fi mântuit” – pentru că nu are un alt conținut decât acela de „a fi mântuit” – este, în mod inevitabil, umplută cu orice conținut. *Cel mântuit trebuie „să mântuiască”*. O sectă este întotdeauna activă și maximalistă, o sectă trăiește cu entuziasmul de a fi mântuită și de a mântui. Din moment ce a fi mântuit sau a fi un mântuitor nu are nici un orizont

cosmic sau eshatologic, nici o adâncime spirituală, nici o cunoaștere spirituală a lumii sau a Împărăției lui Dumnezeu, țelul, obiectivul mântuirii devine răul sau păcatul de care omul trebuie eliberat, a cărui anihilare va aduce mântuirea. Acesta poate fi alcoolul, tutunul, capitalismul sau comunismul; poate fi, în realitate, orice! La acest nivel, o sectă conduce spre moralitate, spre evanghelia socială sau spre „rugăciunea de la micul dejun” a bancherilor care, dacă simt că sunt mântuiți, vor deveni niște bancheri, niște capitaliști mai buni etc. „Cauza!” În cele din urmă, o sectă este transformată, la acest nivel, într-o agenție (biserici, sinagogi, alte agenții) – filantropică, umanitară, anti-rasistă etc. Chiar și la acest nivel, o sectă poartă cu sine temeliile unui radicalism. Identificând răul cu ceva concret, tangibil și, de obicei, negativ, absolutizând acest rău concret, o sectă mobilizează cu ușurință oamenii *împotriva* și nu *pentru*. Însăși experiența de a fi mântuit, de a trage o linie de demarcație între cei mântuiți, adică cei buni și cei nemântuiți, face viața unci secte, să spunem așa, negativă, direcționată spre acuzare și condamnare. Chiar și sentimentul permanent al vinei specific protestantismului contemporan; o căință publică neîntreruptă oferită lumii a treia, minorităților sau săracilor se naște din nevoia de a avea o conștiință curată – trăsătura de bază a „celor mântuiți”. Denunțând Biserica, societatea albilor sau altceva, dar nu pe sine, cel mântuit se simte bun.

La nivel inferior, acest radicalism devine evident și este concluzia logică a sectei. Dacă protestantismul individualizează mântuirea și o transformă într-o mântuire personală, golind-o de conținutul ei cosmic și eshatologic, îl face pe om să se simtă singur, neliniștit, despărțit de lume, de istorie și de Împărăția lui Dumnezeu. Astfel, în mod paradoxal,

secta devine o eliberare de singurătate, însă cu prețul diluării personalității *în* sectă, *în* cult. O sectă este strânsă în jurul unui mântuitor, a unui lider. Puterea lui este înrădăcinată în slăbiciunea sectei. El stabilește „Cauza”, el conduce lupta, el știe. Îndreaptă-ți dorințele spre el! Așadar, într-o lume pe deplin secularizată, adică desacralizată și „dez-eshatologizată”, apare mântuitorul: Moon, Jones, etc. Și nouă sute de oameni stau aliniați lângă un butoi cu arsenic pregătiți să moară! Totul se leagă. „Aveți grijă cum umblați”.

Joi 14 decembrie 1978

Baltimore

Este ajunul operației pe creier a Lianei (o tumoră a nervului auditiv). Ne aflăm aici de zece zile, ea în spitalul Johns Hopkins, iar eu, peste drum la Sheraton. Întunericul și lumina acestei zile sunt de nedescris. Știu doar că n-am mai trăit, niciodată, astfel de zile.

Luni 18 decembrie 1978

Baltimore

A treia zi după operație. Nu vreau să uit cum așteptam împreună cu fiica mea Anya, gândindu-ne că va trebui să trăim în această tensiune încă patru sau cinci ore când, deodată, apariția doctorului Nager și vestea cea bună. Brusc, tonalitatea vieții se schimbă, văd cerul senin, clădirile uriașe ce lucesc în soare, așteptarea este scurtă, momentele de tensiune interioară s-au transformat într-un *sursus corda*. Viața devine banală. Încep să înțeleg de ce ne trimite Dumnezeu astfel de încercări.

Știu că simplific, dar nu pot să-mi reprim convingerea care s-a conturat în mintea mea de mult

timp, aproape din copilărie, că esența creștinismului este eshatologică. Orice deviere de la ea care, în realitate, a început destul de timpuriu, este un substitut al creștinismului, o apostazie. „Eshatologică” înseamnă următorul lucru: creștinismul este direcționat, în același timp, atât spre „Acum” cât și spre Împărăția ce urmează să vină – experiența Împărăției este absolut dependentă de experiența lui „Acum”. Simt acest lucru mai ales într-un spital, în care m-am perindat în ultimele două săptămâni, a cărui ritm și atmosferă a devenit, pentru o vreme, întreaga mea viață. Această lume este preocupată de ziua de mâine, este preocupată de ceva care nu există; pe când creștinismul este „preocupat” sau, mai degrabă, ar trebui să fie preocupat de ziua de azi care ne oferă experiența Împărăției. Aceasta înseamnă părăsirea istoriei? sau indiferența față de aspectele practice, responsabilitate și implicare? Nu, atât timp cât toate acestea sunt o parte a prezentului nostru, a „datoriei” noastre – datoria creștinilor, nu a Bisericii în sine. Biserica este aici pentru ca nici o activitate a acestei lumi, nici un „viitor” să nu devină un idol, un scop în sine.

Mai multe despre spital: este un microcosmos de o mie de ori mai real decât lumea normală și sănătoasă care îl înconjoară. Aici, pe toți îi preocupă esențialul și esențialul este prezentul în lumina sfârșitului, a veșniciei. De aceea, totul, fiecare amănunt este atât de important; nu există emoții ieftine, retorică sau pălăvrăgeală. Fiecare cuvânt este important. Nu este loc de prefăcătorie, mândrie sau demagogie. Mergând pe stradă, îți dai seama ce-i așteaptă pe acești oameni zămbitori, optimiști, convenționali și sănătoși.

Marți, 19 decembrie 1978

Baltimore

Am citit o mulțime de ziare. Îmi amintesc că Emmanuel Mounier scrisese undeva că nu ar trebui să citim ziare. Nu este adevărat. Pentru mine, cititul ziarelor (mai ales aici, unde am atât de mult timp liber) este, întotdeauna, o sursă de meditație, de contact cu realitatea în care trăim, o calibrare necesară prin realitate. Fără fundalul realității, toate ideile și soluțiile date problemei sunt abstracte și lipsite de temei. Care este conținutul vieții umane în acest moment? Cum a ajuns la acest stil de viață și din ce motiv? În acest sens, un ziar este o comoară, deși una înfricoșătoare.

Ieri, am luat masa împreună cu preotul din localitate. Un preot tânăr, minunat, o soție încântătoare. Sunt uimit de faptul că locuiește în Baltimore de cinci ani și nu știe nimic despre oraș. Am știut mai multe lucruri decât știe el despre acest oraș înainte să vin aici. Nu-l interesează trecutul, ci doar parohia. Mă surprinde această lipsă de rădăcini a americanilor.

Miercuri 20 decembrie 1978

Baltimore

Seara trecută, am citit în *New York Times* un articol semnat de către două femei, despre poziția științei contemporane vis-à-vis de diferențele dintre bărbați și femei. Destul de multă inconsistență și neclaritate cât și generalizări făcute în pripă. Dar, mai ales, o dorință negativă de a dovedi că diferența este accidentală, din punct de vedere biologic și determinată social. O obsesie și o absurditate monstruoasă a egalitarismului. Trăim în atâta tensiune! O consolare: multe femei nici măcar nu observă

această frenezie. Un alt idol al vremurilor noastre – alegerile – confirmă aceste descoperiri științifice.

Astăzi, voi pleca din Baltimore. Cred că aceste două săptămâni au fost, pentru mine și L., cele mai hotărâtoare din viața noastră.

Vineri 22 decembrie 1978

Crestwood

M-am întors, miercuri, din Baltimore, iar, astăzi, am fost acolo din nou. M-am plimbat în jurul spitalului ca și cum ar fi fost casa mea, însă această lume a spitalului – atât de specială, atât de dureroasă, atât de împovăătoare, însă, în același timp, plină de lumină – este tot mai îndepărtată de mine, deși L. este tot aici.

Totul este în trecut și cât de repede ne obișnuim cu ceea ce este, în realitate, o minune și mila lui Dumnezeu! Însă lumea normală și sănătoasă pare ireală. Este limpede faptul că o luptă autentică, adevăratele victorii și înfrângeri apar doar în această – inexplicabilă, însă reală – suferință.

Săptămânile acestea, am fost extrem de ocupat. Miercuri, am slujit vecernia. Ieri, am fost în apartamentul nostru din oraș. Simt că trebuie să învăț, iarăși, să trăiesc!

Sâmbătă 23 decembrie 1978

Sunt singur acasă. Soare. Frig. Mă obișnuiesc, din nou, să scriu. Azi dimineață, Liturghia de sâmbătă dinaintea Crăciunului. Încep să simt apropierea sărbătorii.

Luni 25 decembrie 1978

Crăciunul

Slujbe minunate, este mai bine ca oricând! Trei zile de spovedanii. Am fost mereu aproape de L. Însă Anya este aici, făcându-mi viața mai ușoară.

CAPITOLUL VII

1979

Luni, 5 februarie 1979

Eric Hoffer: *Before the Sabbath*. Sunt de acord cu aproape fiecare rând al cărții. Mă simt tot mai înstrăinat de retorica mediului social etc. Înainte de aceasta, am citit cu mult interes cartea lui Theodore White intitulată *Search for History*. După toate acestea, întrebarea care se pune este următoarea: mai are Occidentul o forță morală și spirituală sau a fost distrusă de așa-zisa bunătate anti-creștină care a pătruns civilizația, psihiatria și narcisismul? Zilele acestea, în timp ce priveam la televizor mulțimile dezlanțuite pe străzile din Teheran, idolatrizându-l pe Ayatollah Khomeini, am simțit că, în ciuda tehnocrației sale, Occidentul este falimentar. Occidentul nu are nimic de oferit lumii a treia, a patra sau altor lumi care abia se ridică. Motivul mi se pare destul de clar: lumea civilizată n-a avut nici un alt „vis” decât Hristos! Doar lângă Hristos, „libertatea”, „cultura” și „tehnocrația” dobândesc un înțeles. Dar Occidentul a renunțat la Hristos și la creștinism; a renunțat la ele în favoarea libertăților pe care creștinismul le-a propagat. Marx, Engels și Freud sunt etapele acestei renunțări. Iar odată cu această renunțare s-a pierdut și sufletul. Totul a început să se năruie și în toate a pătruns moartea. A fost renunțarea la creștinism, la viziunea lui, dar mai ales renunțarea la creștinism a *creștinilor înșiși*. Iar acum, mii de oameni vorbesc despre misterioasa Republică Islamică.

Unicitatea creștinismului constă în „caracterul immanent al transcendentului” și în „caracterul transcendent al imanentului”. Hristos nu este pentru libertatea politică, nici pentru cultură, nici pentru creativitate; El le transcede din interior și astfel le transformă (libertatea, cultura, creativitatea) într-o cale spre transcendent. Islamul este întoarcerea la dihotomia transcendent-immanent; el este, înainte de toate, negarea Întrupării lui Dumnezeu. Lege, răsplată, pedeapsă. O disprețuire uimitoare a Americii de către lume. Umilirea Americii de către China – ce priveliște tristă!

Papa Ioan Paul al II-lea se află în Mexic. Va reuși, oare, în ceea ce mi se pare a fi paradoxul programului său: întoarcerea Bisericii la spiritualitate, continuarea sprijinirii săracilor? Are creștinismul un alt răspuns la problema sărăciei decât chemarea adresată bogaților: „...dă tot ce ai și urmează Mie”? Înainte de a fi o problemă economică, este una spirituală.

Scriu cu multă greutate la *Eucharist*. Scriu chinuit de îndoială: este nevoie să o scriu? Pentru teolog, aceasta nu este teologie, deoarece nu este științifică. Pentru oamenii religioși de rând, cărora le plac slujbele, este, probabil, stranie, deoarece este direcționată împotriva religiozității. Și în cele din urmă, am *dreptul* să scriu în acest fel? Simt cu durere că nu merit. Dar restul (inclusiv teologia și religiozitatea) mi se pare nu doar inutil ci și dăunător.

Joi, 8 februarie 1979

Citesc cartea lui Philippe Aries, *L'Homme devant la mort*. Citind o carte de acest fel și ziarele ce urmăresc evenimentele din Iran, sperând un eșec al lui Ayatollah Khomeini, simt nevoia unei sinteze – un răspuns creștin clar dat acestei crize.

Creștinismul rămâne *Constantinian*; de aici și slăbiciunea lui. Singura lui șansă este eshatologia. Mă gândesc mereu că tocmai această „eshatologie” a creștinismului conține în sine explicarea vieții și a morții; a tregediei din Guyana; a declinului lumii civilizate; a revigorării islamice; a misterului Rusiei; a ecologiei; a psihologiei etc. Această sinteză eshatologică ar putea fi revelată de către Ortodoxie, dar ortodocșii înșiși de la teologi și „purători ai duhului” până la bătrânele cucernice nu o văd și nu o vreau...!

Miercuri, 21 februarie 1979

Sunt întristat și dezgustat de ultimele știri. În Iran – execuții; în China – război; în Africa – terorism; în Baltimore – mulțimea, la adăpostul unei furtuni de zăpadă, a devastat mai multe magazine. Am sentimentul unei dezintegrări totale a structurii însăși a vieții. „Lumea întreagă zace sub puterea celui rău” (I Ioan 5:19). N-ar trebui să mă surprindă faptul că sunt abătut; nu din cauza acestor evenimente, ci datorită slăbiciunii și josniciei lumii civilizate și creștine. Tot ce știe lumea aceasta este cum să-și vândă tehnologia și armamentul modern; modul său de viață occidental cu aparate și zgârie-nori. Acolo unde oamenii lumii a treia încetează să mai digere și să mai accepte această tehnologie, totul se năruie; nu rămân decât aceste mii de oameni ce strigă agitându-și pumnii. Sânge. Revoluție. „Islamul și renașterea lui” zic ei. Eu nu cred în această renaștere. Nu fără motiv, același Ayatollah, care deși pronunță mereu cuvântul „Islam”, a avut succes nu în Islam, nici prin Islam, ci prin revoluție. Omul cinstit, ascetul conduce revoluția...Iar revoluția îl va distruge pe el și Islamul. Singurul lucru pe care l-a făcut acest om cinstit este uciderea a douăzeci de

generali și deschiderea supapelor înfiorătoare ale urii, ale vărsării de sânge și ale distrugerii.

În China, se întâmplă cu totul altceva. În Iran – idolatrizarea aceluși onest; în China – tehnologia și aparatul. Un progres impresionant, afirmă *New York Times*. Chinezoaicele au voie să-și onduleze părul, iar chinezii, să bea Coca-Cola – un triumf al libertății și al democrației!

Trist și vrednic de dispreț. Dacă acest Islam n-ar fi avut țitei, n-ar fi atras atenția și n-ar mai fi fost vorba de nici o renaștere. Dar țiteiul este nemesis-ul acestor națiuni. Vor sfârși încercându-se în el!

Duminică, a avut loc adunarea anuală a Fundației Teologice Sf.Vladimir. Un cec substanțial și un succes binemeritat. Aceștia sunt cei mai merituoiși oameni ai Bisericii noastre. Dar cât de fragil este acest succes; cât de slabă și de plâpândă este Ortodoxia; cât de multă meschinărie, provincialism, invidie răutăcioasă și alte interese mărunte.

Am primit o scrisoare din Rusia. Oamenii care au citit cartea mea *Introduction to Liturgical Theology* cer reforme imediate ale Bisericii, ale Liturghiei, repede, acum...!

Las deoparte toate acestea, pentru a mai scrie un fragment din *Eucharist*. În timp ce scriu – bucurie! Apoi – îndoieli. Niciodată, nu am avut atâtea îndoieli, atâtea dificultăți: doar șaisprezece pagini scrise de vara trecută.

Joi, 22 februarie 1979

Sunt extrem de interesat de evenimentele din Iran. Ziarele sunt pline cu amănunte despre războiul dintre China și Vietnam, dar eu sunt captivat total de acest Ayatollah. Știu și din ce cauză: datorită religiei, pentru că, în Iran, se află acum punctul central a ceea

ce se întâmplă cu creștinismul; slăbirea lui, stingerea lui ca forță a istoriei. Astăzi, pe ultima pagină a ziarului *New York Times* : "Papa a vorbit în favoarea dreptății sociale..." Mare lucru! Chiar și acasă, în Italia, el este neputincios în fața avorturilor, a terorismului și a depravării. Ce rămâne sunt doar clișee...Nici măcar nu-i menționez pe ortodocșii care, din lașitate, se alătură oricărei conduceri solide. În Iran, puterea Islamului a țâșnit în acest bătrân. Va fii, probabil, înfrânt și zdrobit de același Occident înarmat cu o altă putere: misticismul înfiorător al revoluției maselor, al marxismului, al leninismului; dar Occidentul creștin este pe moarte. Aceasta ridică multe întrebări despre esența creștinismului. Islamul este anti-creștin. Se pare că:

- Occidentul – secular, hedonist, tehnologic etc. trăiește din renunțarea sa la creștinism. Subliniez, nu prin indiferență la creștinism, ci tocmai prin renunțare (fericire, economie, sex, avort...)

- Orientul este împărțit între renunțarea occidentală (Japonia, acum, poate și China, cu visul lor de modernizare) și lupta cu Occidentul sub semnul revoluției sau al Islamului.

"Moarte Creștinismului"! Sună teribil. Însă așa să fie, oare? Mi se pare (și-mi aduce lumină și bucurie interioară) că moartea creștinismului este necesară, astfel încât *Hristos să învieze*. Slăbiciunea fatală a creștinismului constă într-un singur lucru – uitarea și neglijarea lui *Hristos*. În Evanghelie, Hristos spune, întotdeauna, "Eu" – El spune despre Sine că Se va întoarce în slavă precum un împărat. Trebuie să-L iubim, să-L așteptăm, să ne bucurăm în El și de El. Când nu va mai rămâne nimic din creștinism, doar Hristos va fii vizibil; și nici revoluția, nici Islamul, nici

hedonismul nu vor mai avea vreo putere. Acum, este vremea rugăciunii "Vino, Doamne Iisuse!"*

Vineri, 23 februarie 1979

Noul Schit, Cambridge, N.Y.

Peste puțin timp, vor fi primiți în Biserica Ortodoxă călugării și maicile de la Noul Schit. Am sosit aici ieri, împreună cu mitropolitul. Este a treia oară când vin aici și am aceeași impresie de lumină, simplitate și bucurie. Nimic nefiresc sau ostentativ. De jur împrejur, munți înzăpeziți.

Luni, 26 februarie 1979

Vineri seara, după ce m-am întors de la Noul Schit am luat masa la N. unde am auzit câte ceva despre certurile și conflictele din Nyack. Totul este absurd. M-am gândit, încă o dată, la emigrația rusă, în general. Ca orice organism viu, emigrația a trăit și continuă să trăiască cu un instinct de auto-conservare. Pentru auto-conservare, certurile, de exemplu, sunt la fel de necesare precum sentimentul de prietenie sau același mod de a gândi. Oricât ar părea de ciudat, deși este destul de logic, motivul certurilor nu este atât de important. Motivele, pretextele certurilor devin rapid „mituri”, ceva evaziv. Scopul unei dispute este acela de a permite oamenilor să se simtă niște oameni cu convingeri ferme, să slujească cauza, să se simtă vii. Aceasta se datorează faptului că disputa esențială, principiul constitutiv al emigrației – bolșevicii – este abstract și nu poate fi concretizat în viața de zi cu zi. Iar timpul liber poate fi umplut cu o dispută. Legea emigrației: acei oameni cărora nu le place să se certe

* "Cel ce mărturisește acestea zice: Da, vin curând. Amin! Vino, Doamne Iisuse!"(Apocalipsa 22:20)

organizează baluri și sunt ocupați, la rândul lor, încercând să-i împace pe cei care se ceartă. Iar cei cărora le place să se certe – se ceartă! Însă scopul este același.

Ieri, după cină, am vizitat-o, la spitalul Derby, pe Tanya Lopukhin, care a suferit un accident de mașină. Bucuria părinților ei: „Slavă Domnului! Putea să fie mult mai rău”. Iar, în lumina acestei bucurii, a legăturii directe cu viața autentică – aversiunea față de agitație și superficialele preocupări zilnice.

Marti, 27 februarie 1979

Am citit, ieri, cartea lui R. Bornert, *Byzantine Liturgical Commentaries* (pregătesc o conferință pe care o voi ține la Dumbarton Oaks). Încă o dată, sunt convins că sunt străin de Bizanț, chiar ostil lui. În Biblie există spațiu și aer; în Bizanț, aerul este sufocant. Totul este greu, static, pietrificat. Surprinzător este faptul că *Liturghia* bizantină s-a opus și a suportat această îmbâcseală și nu a lăsat-o în “Sfânta Sfintelor”.

Intuiția mea rămâne aceeași: transpunerea experienței Bisericii dintr-o tonalitate eshatologică într-una misteriolologică. În acest sens, Platon s-a dovedit a fii mai puternic decât Biblia; Platon și imperiul creștin. Oamenii nu înțeleg că eshatologia înseamnă interesul față de lume, în timp ce misteriologia este indiferență față de lume. Indiferența totală a Bizanțului față de lume este uimitoare. Drama Ortodoxiei: nu am avut o Renaștere, fie ea chiar imorală, dar eliberatoare din sacru. Astfel că trăim în lumi inexistente: în Bizanț sau oriunde altundeva, dar nu în timpurile noastre.

Vineri, 2 martie 1979

Progresul a adus omului dorința de a trăi deplin, dar nu i-a spus și nici nu ar fi putut să-i spună ce este viața și care este scopul ei. De aici, acceptarea necugetată a ideilor – un substitut al sensului vieții; sau acceptarea unei lupte cu scopuri prea puțin definite, dar utilă, deoarece ne ajută să nu ne mai gândim.

Marti, 6 martie 1979

Postul Mare! Ieri și astăzi, slujbe îndelungate. Între slujbe, mă pregătesc pentru o conferință care va avea loc la Dumbarton Oaks („Simboluri și simbolism în Liturghia bizantină”). Am început, ca de obicei, fără prea mult entuziasm. Dar cum se întâmplă aproape întotdeauna în timp ce lucrez precum un orb la început (mai întâi, „aud” propoziții separate, „văd” destul de neclar ceva necunoscut încă), are loc un fel de revelație: *aceasta* s-a întâmplat ...

Trei categorii de simbolism. Un simbolism reprezentativ, adică cel contemporan (care a început încă din Bizanț) despărțit de teologie și pietism. Apoi un simbolism spiritual (misteriolologic): Dionisie, Maxim: contemplație, gnoză. Iar apoi, un simbolism eshatologic, Împărăția – lumea *aceasta*. Iar mie, îmi rămâne să le exprim pe toate acestea ... destul de dificil!

Joi, 8 martie 1979

Ziarele săptămânale franceze. Uimitor de seci. Deșertăciunea unei țări care a încetat să mai joace vreun rol în lume. În „National Review” o analiză a declinului Angliei. Am sentimentul că asistăm la sfârșitul lumii occidentale, ultima păstrătoare, nu a culturii creștine, ci a unei culturi marcată vag de creștinism.

Am uitat să menționez conversația de două ore avută săptămâna trecută cu părintele George Grabbe (preot pensionar al Sinodului). O conversație pașnică, binevoitoare, dar destul de surprinzătoare: faptul că, undeva într-un subsol din Ierusalim, „ei” sunt pe punctul de a ridica un mesia, adică antichristul; niște semne și nevoia de a fi asigurați împotriva „acestui”! Sunt mereu surprins de localizarea răului, a forțelor întunericului, de credința într-o istorie ezoterică lipsită total de o înțelegere simplă a istoriei. O lume sufocantă, sumbră, lipsită de bucurie și de lumină.

În revista *New York Times* de astăzi, fotografia a opt homosexuali împușcați în Teheran. Iată „restaurarea morală a omului” din Iran cu ajutorul Islamului. Librăria franceză din N.Y. este încărcată cu cărți despre vrăjitorie, masonerie, astrologie. Vândătoarea îmi spune că există o cerere foarte mare a acestor cărți. Se simte, în aer, o atracție spre extremism, spre irațional, probabil pentru că raționalul este atât de jalnic! „Deci, dacă lumina care e în tine este întuneric, dar întunericul cu atât mai mult!” (Matei 6:23).

Joi, 15 martie 1979

Vancouver, British Columbia

Mă aflu în Vancouver, unde urmează să conferențiez la Universitatea British Columbia. O privește minunată a golfului și a insulelor. Este înnoțat, însă toți arbuști sunt în floare.

O săptămână extrem de ocupată. Duminică, m-am aflat în Montreal de ziua Ortodoxiei. Luni, m-am întâlnit la Minister cu membrii ai Bisericii. Marți, cursuri, discuții, studenți. Ieri, un zbor lung deasupra Americii. În avion, am citit reviste religioase pe care, de obicei, nu le citesc din lipsă de timp: *The Tablet*,

revista catolică britanică; revista americană *The Oxford Review* – disidenți episcopali, adică extrema dreaptă. Nu pot accepta nici o poziție, fie ea de dreapta sau de stânga. Dreapta este deprimantă datorită lipsei sale de seriozitate. Totul este tratat cu o ironie ieftină și cu un clericalism obositor. Stânga este obositoare datorită „preocupării sale sociale” (un fel de „teologie a grevelor”).

Am citit, de asemenea, revista sinodală (Biserica Rusă din diaspora) – *The Orthodox Monitor* realizată cu scopul de a-i apăra pe ortodocșii persecutați. În timp ce citeam, m-am întrebat: „Care este falsitatea acestei reviste?” Un articol al episcopului grec Pantelimon din Boston despre rugăciunile făcute în mănăstirea lui la *fiecare* dintre icoanele făcătoare de minuni ale Maicii Domnului. Să fie, oare, tonul acesta retoric care mă irită sau este vorba despre altceva? Nu, simt în toate acestea, o adulare de sine, o îndreptățire de sine, o preocupare de sine. Persecuțiile, martirii sunt confirmarea calităților lor și este de nesuportat. Exploatarea martirilor. O abordare primitivă: nu realitate, ci mit. În plus, un mit fals.

Dimineața, m-am plimbat în Vancouver împreună cu profesorul D. Conomos. Un oraș atât de frumos, de curat și de sărbătoresc. Apa albastră în golf, munții înzăpeziți de jur împrejur. Apoi, cele două conferințe și prânzul cu delegația slavă. Seara, o predică la parohia rusă. Pretutindeni, o experiență dublă. Slăbiciunea tulburătoare a Ortodoxiei dar și puterea ei. Măine, mă întorc în New York.

Joi, 29 martie 1979

Luni, 26 martie, a fost semnat tratatul dintre Israel și Egipt. În revista *New York Times* de ieri,

James Reston subliniază dimensiunea religioasă a celor trei „creatori” ai acestei lumi: Carter, Sadat și Begin. „Încrederea în credință” zice el. Chiar dacă există o parte de adevăr în aceasta, elementul esențial este altul: profitul, neîncrederea și reticența sunt mult prea puternice. În politică, nu poate fi altfel, dar tocmai din această cauză o interpretare religioasă a acestui eveniment și a principalilor protagoniști pare destul de periculoasă. Dacă n-ar exista o dependență de țiței a Occidentului, dacă n-ar fi vorba despre puterea crescândă a lumii arabe și dependența Statelor Unite de contingentul evreu; dacă n-ar exista teama de U.R.S.S. – mă tem că n-ar mai rămâne nimic din această „inspirație religioasă”.

Luni, 2 aprilie 1979

Motelul Los Gatos

Am citit, ieri, un volum de povestiri al scriitorului sovietic Vladimir Voinovici. În timp ce citeam, am uitat că citeam un autor sovietic, iar nu pe Cehov. Personajele, situațiile sunt cehoviene. Aceeași viață mărunță, prostie, teamă și bunătate.

Convenționalism și, de asemenea, mici „bucurii” interioare. Încă o imagine a Rusiei. Sentimentul unei divergențe între „popor” și intelectuali: Voinovici este un om din popor. Nu are nici un „plan”, însă viața este înfățișată în rutina ei zilnică și astfel, destul de straniu, pare mai puțin inutilă. Un intelectual este, de obicei, egocentric, preocupat de sine; el accentuează ideile sale și, astfel, le simplifică.

Am citit scrisorile părintelui Dmitri Dudko* (arestat și, mai târziu, eliberat în Moscova). „Scrisoare de pe Golgota rusească” și „Scrisoare către Filaret”. Destul de mult adevăr, însă de ce este necesar să ne complacem într-o retorică sentimentală, să creăm o atmosferă în care adevărul însuși sună ca o exagerare și generează neîncredere?

Zilele acestea, ziarele oferă o mulțime de amănunte despre disfuncționalitățile nucleare din apropierea Harrisburg-ului, Pennsylvania. Imediat, începe o isterie colectivă stârnită de presă și televiziune fără de care, evident, oamenii nu pot trăi. Mulțimi de studenți ce duc postere și strigă precum au făcut-o împotriva Vietnamului și a Watergate-ului. Se pare că există o *nevoie* uimitoare de furie sfântă, de găsirea unui dușman și de ațâțarea lui; un sentiment de fariseism și adulare de sine.

O Republică Islamică a fost proclamată în Iran: 99 de procente dintre alegători au votat în favoarea ei! Votarea s-a desfășurat în văzul tuturor, într-o atmosferă entuziastă! Cât de familiar și de respingător. Cât de naive sunt masele, dintotdeauna și de pretutindeni. Nimeni nu știe, nimeni nu i-a spus nimănui ce înseamnă această Republică Islamică. Totul este primit cu încredere. Poate că, în vremurile noastre, trebuie înțeles următorul lucru: întoarcerea radicală dinspre politica obișnuită de până acum spre căutarea unui lider carismatic. Oamenii nu cred ceea ce *spune* liderul, ci cred *în* el. El spune: „Republica Islamică” și nimeni cu excepția oamenilor „corupți și occidentali” nu întreabă: „Ce înseamnă aceasta?” În realitate,

* Dudko, părintele Dmitri – preot al Bisericii Ortodoxe Ruse și autor al cărții *Our Hope* (Crestwood, N.Y. : Editura SVS, 1982)

oamenii caută pe cineva căruia să-i încredințeze libertatea lor cea greu de suportat.

Dar nu este și Hristos un lider carismatic? Încrederea în El, credința în El nu vin, oare, înaintea acceptării poruncilor Sale? Unde este diferența fundamentală pe care oamenii zilelor noastre o simt tot mai puțin? Această diferență nu constă, înainte de toate, în faptul că Hristos nu vrea, nici nu caută puterea *asupra* oamenilor și nu vrea să schimbe indivizii într-o mulțime, într-o supunere colectivă oarbă? Diferența nu constă în refuzul de a-și identifica "grija" Sa pentru lume cu orice "proiect" uman, în afirmarea continuă a caracterului transcendent al acestei "griji" – o chemare spre divin, spre Împărăția care nu este din această lume? Doar doi poli: o dragoste concretă pentru aproapele nostru aici și acum (îngrijire, hrană etc.), căutarea Împărăției lui Dumnezeu și a vieții veșnice. O indiferență totală față de grijile cotidiene, un fel de disprețuire a lor – dați Cezarului, ce-i al Cezarului. Slujirea lumii de către voi, zice Hristos, este pe deplin eliberată de lume și în această libertate – biruința voastră asupra lumi.

Miercuri 4 aprilie 1979

Simt o dorință puternică de singurătate, pace, liniște și concentrare. Ieri, o bucurie neașteptată: traducerea în limba sârbă a cărții „For the Life of the World”. O ediție foarte frumoasă, iar, în prefață, părintele Amfilochie Radovovic vorbește despre mine ca succesorul lui Bulgakov, Berdiaev, Șestov și alții! Personal, nu înțeleg succesul acestei cărți.

Ca în fiecare zi de marți, m-am întâlnit astăzi cu studenții. Ar fi mult mai folositor dacă aș petrece mai mult timp cu fiecare dintre ei, ca să-i modelez, să-i formez ... Dar nu am nici talent, nici timp. Să fie lene ...?

Vineri, 6 aprilie 1979

Am primit, ieri, o scrisoare de la N., care se plânge că preotul ei i-a interzis să ia parte la adunarea unui grup de studenți creștini de la Colegiul din Manhattanville (rugăciuni, studierea Bibliei etc.) „El mi-a spus că este păcat, că acolo mă rog către un alt Dumnezeu, nu către adevăratul Dumnezeu...că Hristos-ul protestanților nu este același cu Cel al ortodocșilor...” O, Doamne ce dezordine, ce mediocritate – Ortodoxia noastră empirică. I-am răspuns cât am putut de bine, dar nu știu dacă m-a înțeles.

Ieri dimineață, Canonul Sf. Andrei; astăzi Acatistul Maicii Domnului – și un soare rece, dar strălucitor. Am mers la librăria franceză unde vânzătoarea mi-a confirmat vinderea a numeroase cărți de magie. Mi se pare că nimeni în această lume nu vrea să respire aer curat – liber, bucuros, cu dragoste. Doar muncitorii și vânzătorii bătrâni ai New York-ului, care mă salută cu veselie „Bună, părinte” și cărora le face plăcere să întâlnească un preot, sunt deschiși către ceva „bun” în viață. O chelneriță de culoare mi-a spus „dragă” ! „Ascunsă de cei înțelepți și descoperită celor umili” – și sunt fericiți! Dar această fericire îi uimește pe înțelepți și pe specialiștii în religie. Pentru ei, totul este o „problemă”, o dificultate. La seminar, preoții noștri sunt epuizați de discuțiile permanente avute cu studenții despre problemele lor. Iar la seminar, vin atât de mulți oameni îndurerați, obsedați de maximalism, ce se chinuie pe ei înșiși. Mă gândesc la toate acestea înainte de Acatistul zilei de azi: „Bucurați-vă...” Dacă aș putea păstra această bucurie în sufletul meu...Te rog, Doamne!

Miercuri, 11 aprilie 1979

Am petrecut zilele de sâmbătă și duminică în Toronto, la Biserica Americană și la Biserica Antiohiană. Două conferințe, două predici, spovedanii și discuții cu preoții. Noaptea de duminică – o furtună de zăpadă. Astăzi, m-am trezit devreme. Sunt singur în Crestwood și recitesc două povestiri ale lui Ivan Bunin pe care le știu pe de rost. Frica de moarte într-o lume strălucitoare cu soare, parfumuri și verdețuri ...

O mulțime de scrisori din Paris. Sentimentul că s-a rupt un stăvilă și totul a fost inundat de ură, nebulă și destrămare. Încerc să răspund la scrisori.

Execuții în Iran. Creștinii încep să fie persecutați în India. Arabii îl urăsc pe Sadat. Cum se face că lumea, gâlgâind de atâtea patimi întunecate, nu explodează?

Papa a reafirmat celibatul preoților. *New York Times* scrie că trei mii de catolici părăsesc, în fiecare an, preoția. Un eșec al creștinismului, o confuzie totală. Biserica, pur și simplu, nu știe ce să facă în lume. Poate că acesta este prețul ce trebuie plătit pentru substituirea timp de atâtea secole a lui Hristos – de către creștini!

Vinerea Mare, 20 aprilie 1979

Timpul nemișcat ... Am stat timp de trei ore în fața Crucii, citind cele 12 Evanghelii. La fel – în fiecare an, „întotdeauna, acum și în veci”. În timp ce ascultam (au fost șase preoți), m-am gândit că aceasta este a cincizeci și una oară când particip la această slujbă. Dimineața, Liturghia roșie a Jii Mari. O repet încă o dată: nu Săptămâna Patimilor este cea care se întoarce; noi ne întoarcem la ea, intrând în comuniune cu ea. Aici, totul este deja veșnicie. Ca o binecuvântare – niște zile strălucitoare.

Miercuri, 2 mai 1979

Sfintele Paști – strălucitor și plin de bucurie. Apoi, în seara Sfintelor Paști, am pornit spre Paris. Am petrecut trei ore în Luxemburg, apoi am călătorit timp de patru ore până în Paris. Mă bucur atât de mult să-l revăd pe Andrei, fratele meu! Am petrecut șase zile în Paris. Șase zile de ploaie. Am vizitat-o pe mama în fiecare zi. În rest, o căutare dureroasă a unor căi de reconciliere în lumea Mișcării Creștin Ortodoxe, care trăiește într-o ură reciprocă, aflându-se pe punctul de a se prăbuși. Oscilez între speranță și deznădejde.

Joi, 3 mai 1979

Criza repetată în fiecare an de la seminar. Mă întreb mereu: de unde vine această tensiune, de unde vin aceste tulburări profunde, aceste neînțelegeri? Ca și cum religiozitatea profesională a creat o imunitate la cerințele ei de bază: iubire, milă, răbdare, etc.

Joi, 10 mai 1979

Washington

Am petrecut două zile în Oklahoma alături de preoții antiohieni. Un aer umed, caldura și vânt destul de puternic. În fiecare zi, dezbateri și discuții „eclesiale”. Azi dimineață, am participat la un simpozion în Dumbarton Oaks dedicat Liturghiei bizantine. Mult timp, mi-a plăcut bizantinismul – și ce am auzit până acum îmi confirmă părerea. Se caută detaliile mărunte – emoționante, exotice și pline de mister.

În timpul călătoriei spre Oklahoma, am citit *The Heroic Feat* a lui Nabukov – unul dintre romanele sale de început pe care l-am citit cu mult timp în urmă. Cel mai uman roman al său în care nu este, încă, prezentă ironia acidă din *Despair*.

Am citit cu plăcere cartea lui Levy intitulată *God's Testament*. Am sentimentul că ceva este purificat, că se ridică deasupra meschinăriei și confuziei vieții. Cu o inspirație religioasă plină de veselie laudă monoteismul evreu. Este departe de creștinism, însă este Dumnezeu lui Avraam – Isaac și Iacov, iar nu hagelianism. Întreaga carte este pătrunsă de „am urmat poruncile Tale”.

Îl citesc pe Nabukov ca și cum aș avea o răfuială cu el. Poate pentru că îmi face o mare plăcere să-l citesc. Însă, citindu-l, mi se pare că iau parte la ceva „rău” – astfel că am nevoie de un catarsis, de o lămurire: ce înseamnă „rău”? Nu am avut, niciodată, acest sentiment atunci când îi citeam pe ceilalți scriitori ruși. Nabukov este deprimant. Cartea sa *Despair* vorbește despre disperarea unui creator care a ajuns la concluzia că întreaga lui creație a fost un eșec pentru toți, în afară de el (însă cât efort, câte detalii pentru a-l ucide pe acest Felix, pentru a comite „crima perfectă”).

Vineri, 11 mai 1979

Dumbarton Oaks, Washington

Un val persistent de căldură. Mi-am citit referatul („Simboluri și simbolism”) imediat după R.Taft, care a lăudat un comentariu mediocru al lui Germanus al Constantinopolului. A urmat un fel de dispută care a însuflețit, oarecum, plictiseala acestui simpozion. Cei mai mulți dintre participanți erau cunoscători de artă bizantină. Puteau vorbi ore întregi despre icoane, perdele, temple și nartexuri, dar n-au fost, niciodată, preocupați de singurul lucru care ar fi putut aduce puțină importanță discuției. Dar, totul s-a desfășurat într-un local foarte elegant, cu meniuri excelente, astfel că a fost mai ușor de suportat.

Discuții despre simboluri: nu cunosc nimic mai lipsit de sens. În profunzime, ele sunt un substitut al „vieții în abundență”.

Vineri, 18 mai 1979

O persoană bună – o persoană virtuoasă. Între aceste două persoane există o mare diferență. O persoană bună este bună pentru că el sau ea acceptă oamenii așa cum sunt ei, îi acoperă cu bunătate. Bunătatea este minunată, cel mai minunat lucru de pe acest pământ. Oamenii virtuozii sunt activiști, obsedați de dorința de a-și impune principiile și bunătatea, dar și condamnă, distrug, urăsc cu ușurință. Turgheniev, Cehov au fost niște oameni buni. Există atât de multă virtute în această lume și atât de puțină bunătate.

Miercuri, 23 mai 1979

Mi-am petrecut ziua în Vermont, împreună cu Soljenițin. Mai întâi, am băut cafeaua împreună cu soția lui, Nikita Struve și Alexander Ginsburg. Apoi, o conversație timp de o oră cu Soljenițin. Impresia generală...

Vineri, 25 mai 1979

... este că s-a liniștit. În această perioadă a vieții sale, știe ce vrea să scrie și să facă. De aici, o indiferență politicoasă față de orice alt punct de vedere; lipsa de interes, de curiozitate. Mi-a acordat puțin timp pentru o discuție prietenească, însă, pentru el, destul de inutilă. A găsit întrebările (despre revoluție, despre Rusia) și răspunsul la ele. Își dezvoltă acest răspuns într-un roman, ceilalți trebuie să colaboreze la cercetarea pe care a inițiat-o. Elementele răspunsului său: Rusia nu a acceptat bolșevismul și i s-a opus (o recapitulare a tuturor explicațiilor Războiului Civil).

Rusia a fost cucerită din exterior, însă a rămas sănătoasă în profunzimea ei (ex. scriitorii țărani care se ridică acum). Victoria bolșevismului a fost favorizată de aceia care au întors spatele ființei Rusiei – autoritățile (Petru cel Mare, Petersburg, Imperiul) și intelectualii (occidentalii). Bolșevismul a fost un complot împotriva poporului rus. Nici ideile, nici valorile occidentale („drepturi”, „libertate”, „democrație”) nu se potrivesc și nu pot fi aplicate Rusiei. Bunătatea occidentală nu este bunătatea rusească: greșeala disidenților din Rusia este că ei nu înțeleg aceasta. Astfel, el lucrează cu o tensiune inumană la un „roman cu o teorie”. Întrebarea este: va reuși Soljenițin să se ridice deasupra acestei teorii ori va fi supus de ea? Această „teorie” este absolut esențială pentru el, deoarece trăiește din ceea ce scrie; pe de altă parte, este periculos, deoarece îl împovărează pe scriitorul din el. Este veșnicul joc al literaturii rusești. Fără o teorie, n-ar mai exista o literatură. Însă există o literatură rusă de valoare tocmai pentru că a depășit dependența de această „teorie”.

Se pare că Pușkin este singurul poet rus eliberat de conflictul „teorie vs. scriitor”.

Joi, 28 iunie 1979

Săptămâna aceasta – Școala de vară – seminar despre moarte, înmormântare etc. Am conferențiat (destul de inspirat). Ascult, discut și, treptat, mi se conturează în minte întrebarea: dar tu? Dar moartea ta? Cum stau lucrurile în această privință?

L. este sănătoasă, după cum arată și analizele medicale. Ultimele săptămâni, am trăit cu această neliniște.

Luni, 13 august 1979

Mă aflu în Crestwood, unde am venit din Labelle pentru înmormântarea părintelui George Florovsky. În aceeași zi, am aflat vestea morții profesorului Weidle. Toți profesorii mei de la Institutul Sfântul Serghie au murit; acum, este rândul generației noastre! O vară minunată! Am petrecut două săptămâni împreună cu Andrei. Apoi, trei săptămâni alături de Serge, Mania și copiii lor, în Labelle: a fost o bucurie extraordinară.

Am scris, mai întâi, despre moarte (Sărbătoarea Morții); apoi, am pregătit pentru tipar traducerea rusească a cărții mele *Great Lent* (nu este traducerea mea, însă mulțumesc lui Dumnezeu că s-a tradus). În cele din urmă, am început să lucrez din nou la *Eucharist*. În fiecare zi, m-am bucurat de plimbările făcute pe câmpie, prin pădure, în lumea lui Dumnezeu. Mereu, un soare strălucitor și caldura.

Am citit *Albert Camus* – o biografie uriașă realizată de Luttman. Am fost dezamăgit. Camus nu este atât de valoros pe cât îl înfățișează autorul.

Am observat că, atunci când scriu („crez”) nu doar că citesc mai puțin, dar nu simt nevoia să citesc ceva foarte serios. Probabil, pentru a nu tulbura activitatea interioară a gândirii mele, a „contemplației”.

Fenomenul Khomeini din Iran cât și prăbușirea lui Carter se află în atenția opiniei publice. Pun în legătură aceste două nume, deoarece, aici și acolo, este vorba și despre religie, ea fiind unul dintre factorii esențiali ai eșecului, ai prăbușirii și ai tragediei.

Luni, 27 august 1979

Crestwood

Ieri seară, m-am întors împreună cu L. din Vermont unde am petrecut două zile alături de familia

Soljenițin. Toți au luat parte la Liturgia de duminică. Soljenițin este, oarecum, absent, deși prietenos. Este obsedat de scris și de conflictele sale cu inamicii – aceia care se îndoiesc de marea renaștere a Rusiei (poporul „nostru”, ideile „noastre”, „ei” ...). Și, ca fundal, o acuzare a nocivului Occident. Sâmbătă seara, cei trei băieți ai săi au cântat a pian, au recitat poezii – fără emoție. Ce se va întâmpla cu ei în această atmosferă insuportabilă? Sunt complet dezinteresați de ceea ce facem noi.

Înmormântarea profesorului Florovsky a fost destul de tristă; puțini oameni, nici un cor, o slujbă modestă. În Labelle, am citit extraordinarele *Scrisori* ale lui Flannery O'Connor.

Marti, 4 septembrie 1979

Săptămâna trecută, două interviuri: în *Nouvel Observateur* cu Maurice Clavel care respinge, cu înflăcărare, spiritualitatea lipsită de Dumnezeu, ca pe o inspirație a diavolului; în care vede o substituție înfiorătoare a credinței. Celălalt interviu cu Mircea Eliade, care vorbește cu multă inspirație despre sacru, timpul sfânt, timpul cosmic, istoria mântuirii etc., dar nici un cuvânt despre Dumnezeu. Într-adevăr, se pare că „optimismul” lui Eliade este confirmat: suntem stăpâniți, biruiți de acest val tulbure de spiritualism, de unde și cea mai înfiorătoare formă de mândrie.

Zilele acestea, citesc „Scrisorile” a lui Flannery O'Connor; extraordinare în sobrietatea, profunzimea și lipsa lor de orice falsitate.

În Republica Dominicană, uraganul David a distrus o biserică în care se adăpostiseră 400 de oameni. Toți au murit! Ce simbol îngrozitor; ce soartă teribilă!

Părintele Tom Hopko mi-a povestit despre călătoria sa în Europa, la Taizé. Sute de tineri și tinere. Și despre conferința din Montgeron, de lângă Paris. Ai impresia că Biserica și creștinismul se mișcă mereu, dar „fără vâsle și fără roți”. Se discută fără întrerupere.

În timp ce scriu la „Eucharist” despre Împărtășanie, mă gândesc la îndepărtarea misterioasă de aceasta a credincioșilor în Biserică (la M.Athos – nu se împărtășesc în mod regulat; în bisericile noastre, cei care caută o împărtășire deasă sunt priviți cu suspiciune). Aceasta este problema centrală, mistic vorbind. Transformarea Împărtășaniei în „sacru”, într-un tabu și astfel, într-o neutralizare paradoxală (inspirând teamă, necesitând o purificare etc.). Neauzirea chemării atât de simple: „Luați, mâncați...” – simplitate și umilință care corespund transcendenței absolute a Euharistiei.

Vineri, 7 septembrie 1979

Am citit o cărțuie a episcopului Paul Moore [episcop al New York-ului] – argumentarea hirotonirii într-un preot a unei lesbiene. Într-un fel, este o carte extraordinară, ca o mărturie a transformării radicale a iubirii creștine în ceva total diferit, chiar opus. Autorul nu vede, nu înțelege că, dacă iubirea creștină ar fi ceea ce crede el, atunci întreaga învățătură creștină, întreaga Evanghelie ar fi lipsită de sens. Problema se referă la fericirea pământească a omului, adică nu la negarea de sine a omului de dragul vieții celei noi, ci din contră la creștinism ca o formă de acceptare de sine. Nici măcar opoziția episcopului Moore nu au înțeles acest lucru. Pentru ei, există o formă pozitivă și una negativă (homosexualitatea) a sexului. Ei nu înțeleg că în ceea ce privește sexul, avem de-a face cu lumea căzută,

astfel că Moore pare să apere iubirea împotriva moraliştilor şi a fariseilor.

Oamenii nu înţeleg că harul ne eliberează, înainte de toate, de noi înşine, de înrobirea noastră prin trup şi sânge ("şi nu eu mai trăiesc, ci Hristos trăieşte în mine" Galateni 2:20). Aici, creştinismul este afirmarea omului natural alături de senzualitatea sa. Uimitor este faptul că oamenii educaţi, teologi precum Moore nu văd această substituie.

Duminică, 9 septembrie 1979

Mi-am petrecut ziua, gândindu-mă la un curs pe care trebuie să-l predau semestrul acesta: "Biserica în gândirea şi literatura rusă". Subiectul acestui curs sau, mai degrabă, perspectiva lui pentru mine este cultura creştină şi colapsul ei. Importanţa literaturii ruseşti în această perspectivă stă în faptul că ea este atât o mărturie, chiar o profeţie a acestui colaps, cât şi ultima, probabil, cea mai strălucitoare materializare a sa. Însă nu prea ştiu cum să exprim toate acestea.

Creştinismul nu este *despre* cultură, dar nu poate să nu dea naştere culturii devreme ce cultura este o viziune holistică asupra lui Dumnezeu, a omului şi a lumii. Separându-se de cultură, creştinismul fie devine "clerical" (religie nu viaţă), fie se trădează pe sine, "se predă" culturii. Am găsit şi câteva mărturii în acest sens, pe care le-am găsit în cărţile citite din întâmplare: *The Heretical Imperative* a lui Berger şi *Take a Bishop Like Me* scrisă de P. Moore. În zilele noastre, Biserica este percepută cu atât de multă mediocritate: fie treburile mărunte ale parohiei, fie activismul secular, fie falsitatea.

Luni, 10 septembrie 1979

Primele zile de cursuri. Cinci ore: trei dimineaţa, două seara! La cursul despre literatura rusă, au participat o mulţime de oameni. Cred că a fost bine. În timp ce mă pregăteam pentru curs am răsfoit scrierile lui Nabukov (*Gogol*) şi ale lui Billington (*The Icon and the Axe*). Există o dorinţă stranie de a interpreta cultura rusă nu *ad maiem partem*, ci de „dedesubt”. O rezistenţă stranie la tot ce vine de sus. Negarea „darului”. La curs, au participat o mulţime de disidenţi ruşi. Am fost încredinţat încă o dată că un astfel de curs îmi este adresat şi mie, deoarece învăţ o mulţime de lucruri în timpul lui. Un fel de consolare – doar atunci când vorbesc cu ceilalţi, înţeleg cu adevărat ceea ce spun.

Vineri, 14 septembrie 1979

Înălţarea Sfintei Cruci

Seara trecută, la priveghere, (la care am slujit împreună cu mitropolitul Theodosius) biserica a fost plină de oameni. Un cor minunat. Şi pentru o clipă, am simţit în inima mea *adevărul* acestui ritual. Crucea este coborâtă, ca şi cum ar dispărea, apoi este ridicată treptat – biruitoare, cu bucurie. Precum un răspuns dat tensiunii acestor zile, provocată de colapsul acestei lumi şi triumful răului şi al absurdului.

Luni, 17 septembrie 1979

Întregul sfârşit de săptămână, am lucrat în linişte pe o vreme minunată, însorită şi răcoroasă. Am meditat la "Taina Pocăinţei" la metamorfozele ei: istorică, teologică şi psihologică. Ca întotdeauna, mă gândesc: se pare că teologia n-a spus încă ceva considerabil despre problema căinţei. *Cum* şi *de ce* a fost transformată taina împăcării noastre cu Biserica în

spovedania de trei minute a zilelor noastre. *Cum și de ce* au fost transformați mirenii în indivizi excomunicați? Nu există răspunsuri. Nimeni nu se gândește la aceasta când, de fapt, pentru Biserică, pentru viața ei cotidiană nu există o problemă mai urgentă, mai vitală. Ce este “dezlegarea de păcate”? În ce stă puterea de a lega și de a dezlega? Mi se pare că ori de câte ori încerc să mă gândesc la problemele esențiale, “vii”, intru pe un teritoriu neumblat și trebuie să o iau de la capăt, deși nici acesta nu este destul de clar.

Nu mă îndoiesc că, în ciuda tuturor schimbărilor, există în taină pocăinței un progres, ceva esențial, profund, realitatea însăși, esența pocăinței inseparabilă de esența creștinismului. Creștinismul *este* pocăință; din această cauză, Biserica *este* Taina Pocăinței și astfel, Taina Pocăinței se află în Biserică. Dar sensul și conținutul real al acestei “Tri-unități” nu este ușor de înțeles, deoarece totul devine ambiguu. Pocăința *nu* este tânjirea după dreptate, ci după Dumnezeu: “...nu mă lepăda de la fața Ta și Duhul Tău cel Sfânt nu-l lua de la mine”(Psalmul 50). Despărțită de acest teocentrism, pocăința devine antropocentrică și alunecă, în mod inevitabil, spre o abordare juridică sau una psihologică. Dar cum ar putea fi restaurată această taină, dacă credincioșii înșiși acceptă această reducere care a pătruns întreaga noastră cultură?

Am început să lucrez la “Taina aducerii aminte” dar este destul de greu.

Marți, 18 septembrie 1979

Am primit o scrisoare de la mama – repetiții, ștersături – atât de trist.

Ieri, câteva ore de liniște și o afundare treptată în „Taina aducerii aminte”. Ca de obicei, doar atunci când încep să scriu, îmi dau seama ce *vreau* sau, mai degrabă, ce *trebuie* să scriu. Dacă voi reuși sau nu este o altă chestiune.

Joi, 20 septembrie 1979

Am întâlnit, astăzi, trei oameni extrem de diferiți. Unul dintre ei – obsedat de Rusia, tortură, sânge, lagăr și persecuții. Îngrijorat, pasionat, tulburat, înflăcărat...! Apoi, un tânăr interesat doar de pictură. Să continue? Sau nu? Și întreaga sa concepție de viață se bazează pe aceasta. În cele din urmă, o discuție cu un redactor al Radio Liberty, ale cărui interese se învârt în jurul succesului practic, palpabil.

Trei lumi extrem de personale. Dacă acești trei oameni s-ar întâlni, n-ar ști despre ce să vorbească, deoarece fiecare dintre ei este absorbit total de pasiunea lui și ar considera interesele celuilalt irelevante, nedemne de atenția lui, o pierdere de vreme. Rolul *meu* – desigur, neales de mine și, întotdeauna, o povară – este să ascult. În timp ce ascult, simt în mine un interes viu față de ceea ce spun sau, mai degrabă, față de *ei*. Dar când discuția ia sfârșit, nu mai rămâne nimic. Și mă întreb, iarăși, ce înseamnă aceasta: auto-apărare? refuzul de a mă implica? indiferență? Atunci este păcatul meu! Da, probabil și aceasta, dar nu numai. Îmi pare rău de această flacără ce arde în ei în van, mi se pare irosită, cheltuită fără rost. Când ne cheltuim timpul chiar și cu cele mai importante și mai pozitive ocupații, nu ne mai rămâne timp să trăim pur și simplu sau să înțelegem *de dragul* acestor ocupații. Îmi amintesc, iarăși, cuvintele lui Julien Green “Totul este altundeva”. Nu știu. Poate fac o greșală “necuvincioasă”, dar aud ceva din aceasta în cuvintele

lui Hristos "...până când voi fi cu voi? Până când vă voi suferi pe voi? (Matei 17:17). Nu contrazice cătuși de puțin iubirea desăvârșită și dăruirea de sine față de acest "voi". E trist că oamenii nu văd ce este mai important, adică nu ocupația lor, ci transformarea acesteia, încununarea ei în viață și în plenitudinea vieții. În această lume, orice efort este, într-un fel anume, blestemat și salvat *doar* atunci când există de dragul vieții, de dragul comuniunii cu viața. Fără această legătură, orice ocupație, orice efort devine un idol și o tortură. Ce ar însemna, pentru orice ocupație, aceste cuvinte: "în ceruri, biruitoare și minunată, într-o strălucire azurie, lumea se odihnește..." Și care este folosul acestui vis luminos cu "izvoare reci ce curg la vale"? Între timp, totul, aproape totul depinde de aceste conștientizări, deoarece în ele acumulăm experiența *vieții*.

Luni, 24 septembrie 1979

Există un trecut comun al rușilor? Fiecare dintre ei – Soljenițin și alții – îl văd într-o altă manieră. Să căutăm și să restabilim adevărul despre trecut – oricare trecut – ne este imposibil cu excepția cazului în care îl vedem în lumina lui Dumnezeu. Dacă nu există o dorință în acest sens, nici umilință în înfruntarea adevărului, fiecare va vedea trecutul în lumina comorii inimii sale și își va impune prezentul său celor ce-l ascultă și care au văzut și au afirmat adevărul despre Rusia chiar și în istorie. Este necesară anticiparea (iubire, smerenie și disprețuirea idolilor).

Luni, 1 octombrie 1979

Sărbătoarea Acoperământului Maicii Domnului

La Liturghia de azi dimineață, am predicat despre respingerea durerii de către lumea noastră, de

către omul contemporan. Simbolul erei noastre – analgezicul.

Totul este direcționat împotriva durerii, astfel că și religia este percepută ca un analgezic, un calmant. O diferență majoră între această abordare demonică a vieții și cea revelată în sărbătoarea Acoperământului, în imaginea Maicii Domnului. Și aici întâlnim acel "ajută-ne" și "miluiește-ne", dar cu cunoașterea profunzimii și a durerilor vieții ca soartă inevitabilă a omului în această lume. Să stăm lângă Cruce...

În ziarul *New York Times* de ieri, articole despre vizita de mâine a papei în America. Esența acestor articole este teama că papa nu înțelege lumea contemporană, îndeosebi America cu pluralismul ei; nu înțelege profunzimea și importanța revoluției sexuale, avortul, negarea dogmatismului etc. Nu le-a trecut prin minte autorilor că toate acestea pot fi evaluate într-un alt mod, adică din interiorul credinței înșăși. În același articol, se spune că principalele religii – liberale și moderate, presbiterieni, metodiști, luterani, catolici – pierd oameni în favoarea conservatorilor. "Este îngrozitor! O rupere de cultură!" – iar cultura este avortul, adogmatismul etc. Într-adevăr: intelectualii sunt călăuze oarbe celor orbi...

Marți, 2 octombrie 1979

Ieri, la facultate, un seminar despre teologia pastorală. Foarte științific, cu o terminologie psihologică grecească și diagrame. Toate acestea pot fi corecte din punct de vedere formal. Dar cunoașterea acestor reguli nu este de folos, ea nu va crea preoți niciodată. Teologii savanți nu văd aceasta, nu înțeleg. Suma adevărilor formulate în mod științific nu descoperă și nici nu revelează *Adevărul*. Suma teoriilor despre Dumnezeu nu aduce cunoașterea lui

Dumnezeu. Există ceva jalnic în aceste dezbateri, înțelegeri și neînțelegeri, corectări, definiții. Simt acestea mai ales acum, când am exmatriculat pe unul dintre studenți. Întotdeauna, același: “fără Mine nu puteți face nimic” (Ioan 15:5).

Miercuri, 3 octombrie 1979

Papa de la Roma se află în New York. L-am urmărit la televizor, pe stadionul Yankee. Iată impresiile pe care mi le-a lăsat. Pe de o parte, este, fără îndoială, un om bun și plin de lumină. Un zâmbet minunat. Foarte autentic – un om al lui Dumnezeu. Pe de altă parte, există un “dar”! Înainte de toate, misa însăși. Mă gândesc cât de sărăcită liturgie a devenit Biserica Catolică. În anul 1965, am urmărit misa slujită de papa Paul al VI-lea pe același stadion. Era, înainte de toate, prezența, manifestarea pe pământ a veșniciei, a “supra-lumescului”. În timp ce ieri – am avut sentimentul că lucrul esențial a fost “mesajul”. Acest mesaj este, din nou, cel de “pace și dreptate”, “familie”, “asistență socială” etc. Li s-a dat o oportunitate, o șansă extraordinară de a spune că, înainte de toate, au nevoie de Dumnezeu! Dar aici, din contră, scopul esențial pare a fi acela de a dovedi că și Biserica poate vorbi jargonul Națiunilor Unite. Toate simbolurile indică același lucru: citirea Scripturii de către niște mireni cu cravate sclipitoare etc. Și o traducere îngrozitoare: niciodată nu m-am gândit că o traducere poate fi o crezie: Harul – “dragostea statornică”.

Bucuria și exaltarea autentică a multîmilor. Dar este, în același timp, evident faptul că există un fenomen de psihoză în masă. “Papă al neamurilor...” Ce înseamnă aceasta? Nu știu. Nu sunt sigur. Este nevoie să se slujească misa pe stadionul Yankee? Dar,

dacă este posibil și necesar, n-ar trebui ca misa să fie “supra-lumească” despărțită de lumea seculară, pentru a arăta în lume – Împărăția lui Dumnezeu?

Joi, 4 octombrie 1979

Prezența papei în New York este însoțită de un entuziasm extraordinar. Poți vedea ceva autentic (tânjirea după bunătate a omului) și ceva, în mod evident, legat de civilizația noastră: televiziune, “mass-media” etc. Ceea ce mă îngrijorează este faptul că această popularitate va scădea în momentul în care papa își va exprima credința. Atunci euforia va lua sfârșit... Și atunci vor începe: “răstignește-L” și “nu avem împărat decât pe Cezarul...” – adică o întoarcere la prezent (Marcu 15:13-14, Ioan 19:15).

Vineri, 5 octombrie 1979

Nu a durat mult până ce profeția a devenit realitate. Ieri, în Philadelphia, papa a vorbit împotriva avortului, împotriva hirotonirii femeilor etc. Astăzi, tonul articolelor din *New York Times* s-a schimbat în mod semnificativ, iar *Washington Post* l-a criticat pe papa, întrucât nu a menționat numele Israelului. *Sic transit gloria mundi*.

Sâmbătă, 6 octombrie 1979

Hotelul Mayflower din Washington, D.C

Am venit aici după agitația uimitoare, dar, în același timp, plăcută din Ziua Educației. Am slujit Sfânta Liturghie într-un cort imens. O zi însorită, rece, minunată. Încă o dată, *adâncirea în Biserică* și sentimentul: ce-am fi noi, ce-aș fi eu fără de Biserică? Am împărtășit din patru potire. Am predicat despre: “Cele ce ochiul n-a văzut și urechea n-a auzit și la

inima omului nu s-a suit, pe acestea le-a gătit Dumnezeu celor ce-L iubesc pe El" (I Corinteni 2:9).

Ieri, papa a vorbit împotriva homosexualității. În consecință, o nouă "tonalitate" a presei: "nu înțelege pluralismul american". În timpul călătoriei pe care am făcut-o până aici, pentru a-l întâlni pe Sanctitatea Sa (măine dimineață) m-am gândit la acest pluralism care, în esența lui, constă în respingerea (n-ar putea să nu respingă) conceptului de *Adevăr*. Pluralismul este o afirmare *a priori* a faptului că există puncte de vedere diferite, iar principiul "operativ" al pluralismului susține că nimeni nu trebuie să le pună la îndoială. Aceste puncte de vedere există - pur și simplu. Ele trebuie respectate și, în măsura posibilităților, împărtășite. Iar sârmanul papă nu a înțeles aceasta! Absurditatea fatală a acestei grandilocvențe!

Catolicii din America - dacă nu toți, o mare parte din ei - s-au afundat în acest pluralism cu o încântare naivă astfel că este interesant de văzut dacă papa va reuși sau nu o schimbare de situație. Părintele Tom [Hopko] profetește o schismă. Nu știu. Știu doar că acest pluralism - pentru religie - înseamnă moarte și decădere.

Marți, 9 octombrie 1979

L-am așteptat pe Sanctitatea Sa în sala de recepții a Universității Catolice. A întârziat două ore. O mulțime de academicieni și clerici. Orchestra intona fără întrerupere niște marșuri zgomotoase, făcând așteptarea și mai chinuitoare. De fapt, el se afla în apropiere - la capela Imaculata Concepția - unde, după cum am fost anunțați mai târziu, niște călugărițe organizaseră un protest.

În cele din urmă, a apărut. O izbucnire de entuzism - n-am mai văzut așa ceva. Nu cred că toți

cei de acolo erau "admiratori ai papalității". Nu, mai degrabă, niște intelectuali tipic americani, puțin cinici, care l-au întâmpinat cu ovații. În timp ce trecea printre rândurile auditoriului, corul și orchestra intonau cu mult zgomot *Tu es Petrus* al lui Liszt.

Și am simțit - nu doar în acea duminică dimineață, în prezența fizică a papei, ci și înainte, când îl urmăream la televizor - că oamenii, mulțimile care sunt atât de entuziasmate în prezența lui, simt aceasta *nu* pentru că ar vedea în el pe Petru sau pe Hristos, ci din contră, ei "cred" în *el*, acceptând pe Petru, pe Hristos și creștinismul, în general, fără prea mult interes. Doar *el* este necesar precum o mână, precum o prezență fizică a supranaturalului. La fel ca și sârmanele călugărițe care își doresc hirotonirea, aceia care rezistă acestei psihoze și sunt relativ independenți de ea, sunt obsedați de altceva. Din nou, o tânjire după sacru. Și, mă tem, după religie.

O altă ispită a religiei - pe care am sesizat-o în discuțiile avute despre câțiva preoți - este *pietismul*. Privindu-i de Ziua Educației pe unii dintre preoții noștri, am simțit la ei un cult al sutanelor, al fesurilor, tot ce constituie acest pietism exterior. Iar apoi, îi auzi condamnându-i pe ceilalți pentru lipsa lor de spiritualitate, de pietate.

Oamenii se chinuie reciproc. După câteva discuții avute ieri, am simțit esența și apăsarea răului cât și forța lui irațională și teribilă.

Sâmbătă, 13 octombrie 1979

Două zile în Chicago: întâlniri cu clerul ortodox, apoi cuvântări la o mulțime de școli teologice, prânzul și cina împreună cu teologii. Toate acestea într-o atmosferă foarte caldă, frățească, un dar de bucurie și fericire în însoțitul și autumnalul Chicago. O

perioadă de odihnă, deoarece, săptămâna viitoare, va avea loc o adunare a episcopilor și sunt destul de preocupat. Pare să existe puțină unitate, multe interese și multă neîncredere. Dar experiența mea de viață mă liniștește: harul Sfântului Duh nu părăsește niciodată Biserica!

Ieri dimineață, în Chicago, un interviu cu Roy Larson, editorul articolelor religioase, de la *Chicago Sun-Times*. Am vorbit despre Sanctitatea Sa și vizita lui în America. I-am spus lui Roy că sunt sigur de faptul că acest succes extraordinar nu va determina nici măcar o călugăriță să poarte, din nou, roba. Și am avut o dovadă aproape imediată: la prânz, cinci iezuiți și un franciscan, profesori la Uniunea Catolică, purtau costume sofisticate cu veste și cravate colorate. Iezuiți și franciscani! Deasemenea, două călugărițe (una vice-decan, alta profesoară) îmbrăcate cu mult bun gust în haine civile. Nu scriu acestea ca o învinuire, *cătuși de puțin*, ci doar ca o dovadă a convingerii mele: papa nu va reuși să reabiliteze catolicismul. Poate că nu va reuși, deoarece încearcă să înfăptuiască această reabilitare, văzând nu doar salvarea Bisericii, ci și esența ei în restaurarea caracterului monolitic al Bisericii Romei. Paradoxul tragic al catolicismului constă în faptul că, fără o supunere absolută față de papă, fără cultul papei, catolicismul se prăbușește. Dar cu acest cult și această supunere, intră în impas. Iată – după părerea mea – întrebarea care se pune: este pregătit papa să plătească restaurarea structurii monolitice a Bisericii, cu pierderea multor dintre adepții săi, după cum, în anul 1870, papalitatea a plătit prețul infailibilității sale, prin schisma Vechilor Catolici? Dar, la acea vreme, marea majoritate a teologilor erau ultra-montaniști, iar schisma abia dacă a fost remarcată. Pe când acum, nu doar majoritatea, ci

întreaga teologie, întreaga *gândire* catolică este împotriva monolitului, împotriva papalității de azi. După numai o săptămână de la succesul uimitor al papei și al papalității, acești iezuiți și călugărițe se comportă ca și cum “nimic nu s-a întâmplat”, ca și cum toate acestea nu au nici o legătură cu ei. Nu sunt nici furioși, nici triști, nici deznădăjduiți. Acest succes, spune Roy Larson, ar putea influența pe tinerii care vin la seminar. Ar fi bine? Vor fi ei niște clerici mărginiți și niște oameni “religioși”? Am și eu aceeași temere.

Ieri, în timpul unei discuții amicale avută după cuvântarea mea (despre Sfântul Duh, Liturghie, eshatologie), aceiași iezuiți cu cravate strălucitoare m-au întrebat: “...da, însă lumea; unde este ea? Care este legătura lor cu lumea?”. Și răspund: da, poate că există o înțelegere înfrigorată, diavolească a ceea ce înseamnă Biserica: credința în Biserică, înlocuind credința în Dumnezeu și excluzând lumea. Când, în realitate, Biserica este necesară nu pentru că ar fi un al treilea element – între Dumnezeu și lume – ci este o nouă viață (adică, viața cu Dumnezeu și în Dumnezeu) a creației însăși, a lumii însăși. Idolatrizarea catolică a Bisericii – teama acestei ispite prezente în catolicism, aproape identificată cu el, să fie motivul pentru care acești iezuiți au renunțat la gulere și la sutană? Poate că teama lor *ar trebui* înțeleasă, ar trebui auzită. Nu, *nu* este vorba doar de liberalism, ci și de cunoașterea păcatului inerent unui anume fel de îmbisericare. Nu este întâmplător faptul că și tinerii noștri clerici renunță cu atâta ușurință la sutană și fesuri, la toate obiectele clericale. Poate mă înșel, dar mi se pare că, dacă L-ar iubi pe Dumnezeu și pe aproapele lor mai presus de orice, toate acestea n-ar mai fi atât de necesare. Dar ei, adeseori, iubesc Biserica *in se*; triumful ei, deși simbolic, este triumful lor. “Și Dumnezeu?”

Oricum, criza catolicismului care, sunt convins că nu s-a încheiat, ci se adâncește împreună cu acest papă monolitic, este și criza în care ne aflăm și noi, fie că vrem sau nu. Dacă papa nu va avea succes, clericalismul va deveni tot mai puternic în Biserica noastră, deoarece noi vom fi ultimii apărători apocaliptici ai *typikon*-ului, ai legii canonice și ai triumfalismului clerical. Trebuie să ne rugăm pentru Biserică!

Duminică, 14 octombrie 1979

Secolul al XIX-lea – Hegel și ceilalți – aveau un cult al istoriei. Astăzi, dezamăgiți de istorie, majoritatea gânditorilor și toți spiritualiștii “detronează” istoria. Unii afirmă că doar în istorie, numai slujind istoria și sensul ei, omul poate să-și găsească sensul propriei vieți. Alții, în schimb, susțin că doar eliberat de istorie, omul își poate găsi sensul. Creștinii au acceptat acest “sau - sau” și i s-au supus. Aceasta este tragedia creștinismului contemporan – tragedie, deoarece, în cele din urmă, noutatea creștinismului a constat (constă) în distrugerea acestei alegeri, a acestei polarizări. Aceasta este esența creștinismului ca eshatologie. Împărăția lui Dumnezeu este sensul istoriei și Împărăția lui Dumnezeu este deja în mijlocul nostru, în noi. Creștinismul este un eveniment istoric unic, iar existența lui este desăvârșirea tuturor evenimentelor și a istoriei însăși! Înfăptuirea acestora reprezintă esența, sensul Bisericii.

Toate acestea par niște adevăruri elementare. Dar atunci, de ce nu sunt eficiente? Să nu fie, oare, din cauza faptului că, pe de o parte, creștinismul a început să fie “simțit” (pietatea) și, pe de altă parte, “interpretat”, “explicat”(teologia) în funcție de obiectivele acestei lumi și nu în Hristos.

Pentru mine, în aceasta constă *adevăratul înțeles al teologiei liturgice*. Liturgia: unirea, revelarea, actualizarea istoricității creștinismului (aducerea aminte) și a transcendenței sale asupra acestei istoricități (“Astăzi, Fiul lui Dumnezeu...”). Unirea sfârșitului cu începutul chiar acum, chiar aici...

De aici, legătura Bisericii cu lumea, Biserica pentru lume, dar ca început și sfârșit al ei, ca afirmare a faptului că lumea este pentru Biserică, deoarece Biserica este prezența Împărăției lui Dumnezeu.

Iată eterna antinomie a creștinismului și esența tuturor discuțiilor despre creștinism din zilele noastre. Sarcina teologiei este de a rămâne fidelă antinomiei, care dispare în experiența Bisericii ca Paști: un drum neîntrerupt (nu doar istoric) al lumii către Împărăție. Trebuie să părăsim lumea și să rămânem, în același timp, în ea.

Ispita pietății este aceea de a reduce creștinismul la pietism; ispita teologiei – aceea de a reduce creștinismul la istorie.

Miercuri, 17 octombrie 1979

“Libertate”. Am citit, de curând, câteva rânduri din Coran și am simțit ce-l impulsionează pe Ayatollah, de ce disprețuiește libertatea, care în percepția și înțelegerea ei occidentală este legată în mod direct de relativismul moral și ideologic. Atât Ayatollah cât și Soljenițin disprețuiesc relativismul, deoarece cred că viziunea lor asupra lumii este absolută. Îmbinarea, putem spune chiar și coincidența Adevărului și a Libertății, este posibilă doar în Hristos, dar se risipește în creștinism, deoarece creștinismul nu este Hristos Însuși, ci despre El, deducerea Lui, păstrarea învățăturii Sale.

Joi, 18 octombrie 1979

Mă simt obosit. Nu trupește, ci altfel. Obosit de tot ce-mi consumă, treptat, timpul. Astăzi – singura zi petrecută în New York. Visez, de ceva vreme, să stau la biroul meu și să scriu la *Eucharist*. Dar mi-am amintit că, în această dimineață, trebuie să duc la Radio Liberty un text radiofonic; la amiază, o slujbă memorială; apoi prânzul cu părintele Lutge, urmat de o ședință de consiliere a lui N. și a logodnicii lui. Ziua îmi este deja irosită și mă simt descurajat! Știu că tristețea este întotdeauna un păcat. Dar cu excepția intervenției mele de la Radio Liberty, restul este inutil sau, mai degrabă, eu sunt inutil. Dar ziua trece fără rost și nu se întâmplă pentru prima dată.

Ultimele săptămâni nu am făcut nimic folositor. Astfel că sunt mereu deprimat și încerc să mă conving că, poate, în ochii lui Dumnezeu, lucrurile de care am *eu* nevoie nu sunt necesare și trebuie să mă smeresc și să accept viața așa cum este ea! L. îmi spune mereu: “tu nu ști să spui *nu*!” Ar fi posibil și bine să fac astfel, numai dacă aș putea s-o fac din dragoste, din ceva de genul: “Sunt înfrânt de toate acestea și numai în aceasta stă biruința mea!” Dar nu simt dragoste; din contră, simt iritare. Voi împlini, în curând, 60 de ani, dar mă agită încoace și încolo fără întrerupere. Mai mult, nu știu ce s-ar fi întâmplat cu mine *dacă* Dumnezeu mi-ar fi dat libertatea și singurătatea după care tânjesc! Acestea fiind spuse, mă văd obligat să-mi încep ziua.

Citez dintr-un articol despre Soljenițin, apărut în *l'Express*: “Soljenițin confirmă ceea ce Ionesco a scris de curând ‘Utopiștii disprețuiesc fericirea, pe care o consideră un fel de viciu’”

Un alt citat din discursul papal adresat unui grup de teologi din Roma: “o implicare teologică

veritabilă poate începe și se poate încheia numai în genunchi...Există, astăzi, riscul ca teologii să aparțină grupului de limbuți.”

Un articol al lui Hans Kung: “*Jean Paul II – o întrebare*”. Este limpede faptul că Hans Kung este nemulțumit de acest papă apărător al vechilor bastioane (*Le Monde* 17/10/79). Ceea ce Kung nu înțelege și nu simte este imposibilitatea Bisericii Catolice de a-i accepta programul, metoda teologică, înțelegerea Bisericii etc. Kung pregătește o nouă reformă, iar papa nu o poate accepta. Acesta este impasul catolicismului. Singurul lucru pe care îl poate face catolicismul este să se purifice pe sine în mod regulat de orice Reformă: în secolul al XVI-lea, Martin Luther; în secolul al XIX-lea, Lamennais, apoi Vechii Catolici; în secolul al XX-lea, modernistii, iar acum Kung și cei asemenea lui. Cum am putea înțelege, oare, că infailibilitatea, adică autoritatea absolută *ex sese, non ex consensu Ecclesiae* nu este o deviere, o alterare, ci o *normă*; negând aceasta, Biserica Romano-Catolică începe să se prăbușească. Iată ce scrie Jean R. Armogathe, un preot din Paris, despre aceeași problemă: “...pentru prima dată, am văzut oameni aclamând pe un om care vorbea despre fidelitate, iubire autentică, stăpânirea trupului, respectarea vieții. Un om care a afirmat, cu curaj, că plăcerea nu este țelul suprem al vieții, că vizibilul nu coincide cu realul. Acestea sunt noile cuvinte: adevărata accepțiune a omului este noutatea acestei lumi. Aceste noutăți deranjează și uimesc; ar putea acest papă ce vine de nicăieri să fie un disident împotriva societății noastre consumiste, un disident împotriva liberalismului nostru inuman?”

“Liberalism inuman” – bine zis! Iar comparat cu acest mesaj scurt al unui tânăr preot, articolul lui

Kung și un altul scris de un pastor (indignat de întoarcerea papei la Mariologie) par o repetare monotonă, chiar rodul "liberalismului inuman".

Marti, 23 octombrie 1979

Am citit scrisorile lui C.S. Lewis adresate prietenului său. Anii 1917-1918, perioada în care a avut loc Revoluția din Rusia. În scrisori, nici un cuvânt despre ea, ci doar despre Anglia, literatura engleză, Oxford ... Niște lumi separate, autonome. Mă bucur, întotdeauna, să predau. Ieri seară, am vorbit despre Tolstoi. Astăzi, un curs de liturgică despre Sfântul Duh. De ce pot să vorbesc cu atâta ușurință, dar îmi este foarte greu să scriu?

Care este cel mai înfiorător aspect al asistenței sociale, al administrației, al puterii? Este indiferența mereu crescândă, o anumită cruzime pasivă. Pentru a-i mulțumi pe *toți*, într-un fel sau altul, trebuie să reducem la minimum legăturile noastre cu ceilalți până devin impersonale. Fiecare persoană cere totul. Taina lui Hristos: Se dă pe Sine Întreg tuturor.

Luni, 29 octombrie 1979

Vineri și sâmbătă, am luat parte la Adunarea Diocezei Canadiene care a avut loc în Moose Jaw, Saskatchewan. Atât de departe! Am fost profund impresionat de câmpiile nesfârșite, grâнарul Canadei.

La Adunare, am vorbit despre Biserică. În Canada, Biserica noastră este abia o scânteie. Însă apariția unor poeți tineri va face, cu voia lui Dumnezeu, flacăra mai strălucitoare. Privindu-i pe acești tineri, ascultându-i, m-am gândit: „porțile iadului vor fi sfărâmate”. Flacăra aproape că se stinge, însă va fi mult mai puternică.

Am citit, cu multă plăcere, cartea lui R. Emmet Tyrell – *Public Nuisances*, despre vulgaritatea politicii contemporane. Am recitat pentru cursul de seară viața și activitatea lui Turgheniev – *The Living Relic*. Vreau să o prezint ca pe un exemplu de „tainică lumină”, care este și titlul cursului meu.

Marti, 30 octombrie 1979

Ieri, în timpul cursului, am recitat întreaga poveste – *The Living Relic*. Surprinzător cum înțelesurile ei profunde au fost surprinse și în traducerea în limba engleză. M-am gândit că la fel ca și alte mii de mărturii edificatoare și aceasta este respinsă de cultura noastră contemporană care, pur și simplu, nu le vede, nu le aude și nu le înțelege. Îmi vin în minte cuvintele Evangheliei: „Și oamenii au iubit întunericul mai mult decât lumina” (Ioan 3:19). Exact: au iubit mai mult. Nu este vorba de necunoaștere, ci este o alegere, o preferință!

Joi, 1 noiembrie 1979

Noiembrie: una dintre lunile mele preferate, o mulțime de amintiri. În Paris, în această zi – Ziua Tuturor Sfinților – nu mergeam la școală și luam masa împreună cu mătușile mele după care mergeam la cimitir. În această zi, am fost operat de peritonită. Îmi amintesc atât de bine copacii desfrunziți pe care îi vedeam dincolo de fereastra spitalului. Acesta a fost începutul celei mai profunde crize din viața mea: frica de moarte. Sunt sigur că, atunci, am fost aproape de moarte. În spital (aveam cincisprezece ani), am citit un jurnal intitulat *Numere* – chintesența unei tonalități pariziene decadente, pe care mi-l amintesc până astăzi. De atunci, de la aceea dublă criză spirituală și literară, lumea a devenit pentru mine, transparentă, bi-

dimensională, dându-mi posibilitatea să o privesc, stând deoparte și să văd acel „totul este altundeva” al lui Julien Green. Acesta este motivul pentru care îmi amintesc nu atât de mult „evenimentele” – care au avut loc – cât aerul, lumina, soarele, ploaia, norii care au însoțit acele evenimente. Toate acele lucruri care m-au făcut să îndrăgesc poemul lui Inochentie Annensky:

„Ce este fericirea? ...

O zi de toamnă,

Începutul zilei, închiderea ochilor

Lucrurile bune, niciodată prețuite,

Înveșmântate în straie neplăcute la vedere”.

Ieri, am primit, de la Serge, un telefon din Johannesburg. Au primit vizele și întreaga familie se mută în Moscova! O simt atât de îndepărtată, iar Serge și familia lui vor trăi acolo; Moscova, Rusia vor fi profesia lui. Cât de stranie este viața! Și care este sensul profund al acestor capricii ale vieții?

Joi, 8 noiembrie 1979

Umilirea Americii de către fanaticul Khomeini: capturarea a șaiszeci de ostateci la ambasada americană din Teheran. Văd acest act ca o infamie a omului care-și sapă mormântul său și pe cel al civilizației occidentale. Europa păstrează tăcerea – îi este teamă că va pierde țiteiul iranian, deși o acțiune comună a țărilor civilizate ar pune capăt, cu ușurință, acestui coșmar. Dar aceste țări “civilizate” nu numai că nu pot, dar nici nu vreau să o facă. Le este teamă; stau în genunchi și tremură. Ți-e silă de toate acestea. La ce s-a ajuns? America nu are nici o putere să-i apere pe acești cetățeni americani. Câte greșeli s-au făcut: mai întâi, sprijinul acordat șahului, apoi aprecierea pozitivă a revoluției islamice, iar acum – un progres (vezi basmul...).

Vineri, 9 noiembrie 1979

Agonia ostaticilor din Teheran. Toate programele de știri ale televiziunii relatează această tragedie. Carter însuși este foarte afectat. Demonstrații peste tot în țară. Ce-i de făcut? Dacă ar fii Khomeini un simplu barbar...dar vedem, aici, grozăvia unui fanatism religios diabolic. O lecție dată celor care doreau stabilirea de relații prietenești cu Islamul. Ca și cum întreaga lui istorie n-ar fi una de măcel – în sensul literal al cuvântului. Și viața merge înainte: fețele ostaticilor cu ochii legați sunt urmate de reclame făcute lenjeriei și sucului de portocale, iar, scara, toate stadioanele vor fi pline!

Luni, 12 noiembrie 1979

Cea de-a doua zi a tragediei de la Teheran și același impas. Din nou un discurs fanatic al lui Khomeini, condamnându-l pe papă și pe Carter. Mă gândesc tot mai des că această tragedie nu se va sfârși bine; că americanii și Occidentul, în general, nu înțeleg că au de-a face cu o logică total diferită. Așa se întâmplă atunci când ne dăm seama că, deși este doar o licărire, creștinismul este încă viu: un anumit limbaj comun care trebuie folosit chiar și de aceia care, în realitate, nu conștientizează nici creștinismul și nici valorile acestuia. Pe când aici – un zid, o încredere absolută în propria dreptate. Până și comuniștii trebuie să mențină o anumită fațadă. În Iranul condus de Khomeini, nu există nici o fațadă; o sinceritate glacială. O dorință înfiorătoare de răzbunare, o suferință pricinuită de răzbunarea nerăsplătită. Ei *vreau* să-l elibereze pe șah. Postul, rugăciunea, crima aparțin aceleiași realități. În Occident, mulți oameni cred că toate religiile sunt la fel.

Deși creștinismul a fost deformat, el nu va înceta vreodată să denunțe minciunile, ferocitatea mulțimilor, a maselor, adică a fanatismului religios, a totalitarismului, a fascismului, a unei națiuni ca o "personalitate conciliatoare", posedând virtuți mai înalte decât cele ale unei persoane individuale, a religiei ca "opiu pentru oameni" și creatoare de idoli etc.

Joi, 15 noiembrie 1979

Ieri, am slujit Sfânta Liturghie la azilul de bătrâni Staten Island (Sărbătoarea Sfinților Cosma și Damian). Există ceva înfiorător în această adunare a bătrânilor într-un singur loc, într-o casă unde, din motive de igienă, totul este extrem de impersonal și de curat, având o strălucire funebă. Pe fundalul acestei curățenii – priveliștea morții dezintegratoare. La Liturghie, au mai fost prezenți mitropolitul Irineu și trei preoți foarte bătrâni, niște umbre de oameni. Dar dacă ar fi să-l cunosc pe fiecare dintre ei, dacă ar fi parte din viața mea într-o altă situație, sunt sigur că nu aș mai avea această impresie sumbră. Am senzația unei celule a morții, a absurdității diavolești a acestei adunări, a fiecăruia dintre cei condamnați nu doar la propria ruină și moarte, ci și la vederea – viața în oglindă – aceleași dezintegrări și morți în jurul lor. Omul trebuie să moară acasă! N-ar trebui să existe această izolare îngrozitoare, această multiplicare a morții, a dezintegrării. Se pune, însă, o întrebare: cum se rezolvă, în practică, această problemă în această lume înfiorătoare și nesimțitoare, dependentă de posibilitățile și imposibilitățile economice?

Tragedia de la Teheran. Guvernul american este afectat de necolaborarea aliaților. Și, într-adevăr, nu poți să nu fi îngrozit de orbirea lumii, de lașitatea

care i-a devenit trup și sânge. Această lume se "sufocă", pur și simplu, cu acest țitei blestemat, care reprezintă bunăstarea și puterea ei. Este îngrozitor cum nimic – nici experiența trecutului, nici o abordare rațională, nici Munchen-ul, nici revoluția din octombrie, nimic nu învață, pe nimeni, ceva! Aceeași orbire, aceeași logică distructivă a instinctului de auto-conservare.

Duminică, 18 noiembrie 1979

Mă aflu într-o cafenea din aeroportul Tulsa după două zile extrem de ocupate: ieri, am petrecut doisprezece ore în biserică: Liturghie, discuții, cuvântări, vecernia, spovedania obișnuită. Dar și multă bucurie: am slujit, ieri, împreună cu trei foști studenți, acum preoți de parohie. O bucurie extraordinară să fiu în comuniune cu ei în ceea ce este esențial. Câțiva studenți de la Universitatea Oral Roberts convertiți la Ortodoxie. În ciuda oboselii, sunt conștient de utilitatea acestor cufundări în Biserica "autentică". Și, ca de obicei, sunt copleșit de imensitatea acestui cer!

Tragedia din Teheran continuă și nu se întrevede nici o rezolvare a situației. Același sentiment de slăbiciune, josnicie, răutate a lumii moderne, îndeosebi, a Europei. Toate sunt precum Rinocerii lui Ionesco.

Duminică, 25 noiembrie 1979

Paris

Am ajuns aici vineri și, de la aeroport, am mers să o vizitez pe mama. Mi-am petrecut ziua de sâmbătă la o întâlnire a Mișcării Studenților Creștini Ruși, încercând să nu mă implic în toate disputele legate de moartea lui Ivan Morozov. Slavă Domnului, întâlnirea a fost rodnică, însă destul de solicitantă. Azi dimineață,

am luat parte la Liturgia slujită de părintele Placide, un părinte de origine franceză – amabil, însă slujește după tipicul de la Muntele Athos cu ușile împărătești închise, perdelele trase și rugăciunile euharistice rostite în taină.

În Teheran, situația este tot mai complicată. Khomeini a declarat războiul sfânt. Cum se va încheia? Este îngrozitor!

Parisul este întunecat, plouă. Astăzi, am văzut, în depărtare, fășii de cer albastrui.

Luni, 26 noiembrie 1979

Paris

Ieri seară, mi-am încheiat toate treburile care necesitau o rezolvare. Am petrecut câteva ore alături de mama. A fost plăcut, chiar amuzant! Își căuta cuvintele, nu-și putea aminti numele, iar discuția avută cu ea a fost precum un joc de-a ghicitul.

Joi, 29 noiembrie 1979

O vizitam, în fiecare dimineață, pe mama. Restul zilei, mă întâlneam cu prietenii și colegii. Un interviu la Catedrala de pe rue Daru, apoi o călătorie la mănăstirea din Bussy. O zi însorită, foarte călduroasă, sătucuri, câmpii, păduri, turnurile cu clopot. Mănăstirea este ea însăși extrem de plăcută, iar aspectul ei și bucuria maicilor emană o stare spirituală înălțătoare. M-am întors la Paris, unde am fost întâmpinat de o ceață densă. Mi-am încheiat seara alături de Andrei la restaurantul *Dominiq*ue – o atmosferă familiară. Am impresia că, an de an, Parisul devine tot mai frumos. Seara, am pornit spre New York. M-am bucurat să fiu din nou alături de L., deși sunt conștient de impasul din Teheran.

Marti, 4 decembrie 1979

Zilele acestea, am fost extrem de ocupat, însă, duminică, am terminat de scris „Taina recunoștinței” – o parte a cărții *Eucharist* – și am trimis-o la Paris. În timp ce am citit-o pentru ultima oară, mi s-a părut nereușită. Însă, în ciuda acestor îndoieli, m-am bucurat că am trimis-o.

Mi-am petrecut după-amiaza la întâlnirea Comisiei care precedă întrunirea sinodală. L. se află în Baltimore pentru câteva analize medicale. Vom aniversa, în curând, ziua operației sale. Au apărut primele lumini de Crăciun.

Luni, 10 decembrie 1979

Vineri, a avut loc, la seminar, petrecerea de Crăciun. Doi studenți au interpretat un fragment din concertul pentru clarinet al lui Mozart. Sunt mereu impresionat până la lacrimi de fețele transfigurate ale interpreților. Cât sunt de false remarcile noastre superficiale: “sunt minunați”, în timp ce, la un moment dat, atunci când viața este “vie”, un om frumos poate fi incredibil de urât, iar un om urât – frumos. Se întâmplă atunci când privesc în ei înșiși, în sus și se dăruiesc celor pe care le văd și le aud.

Vacanța se apropie – tânjesc după ea ca după o eliberare de tot ce ne umple viața.

Poate că n-ar trebui să recitesc ceea ce am scris și am publicat. Când o fac, mă simt descurajat. A meritat?

Cea mai importantă rugăciune: “Ajută-ne, mântuiește-ne, ai milă de noi și ne ții, Doamne, în harul Tău”. Rugăciunea este cea care ne apără de vechiul Adam din noi, ca o infecție ce ne pătrunde și ne infectează ființa.

Marți, 11 decembrie 1979

Am urmărit, ieri, la televizor, decernarea Premiului Nobel pentru Pace, Marici Tereza. Condamnarea pe care a făcut-o avortului a fost una scurtă, uimitoare, edificatoare. Sfinții nu rezolvă probleme; ei le îndepărtează, făcând evident faptul că problema însăși vine de la diavol.

Luni, 17 decembrie 1979

Am făcut o vizită la mănăstirea New Skete – după un drum de trei ore și jumătate de-a lungul șoselelor înșorite ale New York-ului. Sunt, mereu, impresionat de cântările de la mănăstire; pline de laudă și de frumusețe. I-am spus lui L.: “Cred că tocmai cântările definesc și exprimă tonul acestei mănăstiri extraordinare”, nici o întoarcere spre sine, tipică monahismului ortodox contemporan, nici o preocupare de sine, nici o introspecție neîntreruptă. Este, într-adevăr, o afundare în ceva autentic.

**** Joi, 20 decembrie 1979***

“O existență liniștită” este culmea inteligenței, a înțelepciunii, a bucuriei și – nu știu cum s-o spun mai bine – a “avantajului”. Smerenia nu înseamnă să fii mândrit, descurajat sau bigot. Ea este o virtute împăratească, nobilă, deoarece izvorăște din înțelepciune, din cunoaștere, din contactul cu viața supraabundentă. Omul contemporan este omul care se grăbește, întotdeauna, să acționeze. Întreaga noastră civilizație este o “grabă de a acționa” – iar omul se trezește exact în locul în care a fost înainte de a porni. Sunt tot atât de incredințat de faptul că avem nevoie nu de cărți științifice despre teologia ascetică, ci de un simț umil și divin al umorului. Dacă lumea ar fi capabilă să izbucnească în râs la vederea feței bărboase

a lui Khomeini și la vederea mulțimii de studenți care își agită pumnii în vânt de un an întreg și urlă slogane; dacă lumea ar înțelege cât de prostești și de caraghioase sunt cuvintele “popor”, “revoluție”, “istorie”, atunci...nu știu ce s-ar întâmpla. Dar știu că acest râs ar fi mai inteligent și, probabil, mult mai eficient decât analizarea nesăbuită, sobră a fiecărui cuvânt al lui Mitterand și alții. Domeniile concrete ale absurdității sunt: politica, religia, problemele educației, ale sociologiei și ale psihologiei. Există o povară a absurdității în spatele umanității. Nu cunosc nici un om care să fie legat profesional de unul dintre aceste domenii și să nu intre grăbit în acțiune.

Luni, 31 decembrie 1979

Ultima zi a anului – mi s-a părut că acest an a trecut mai repede decât alții. Am petrecut trei zile în oraș, citind lucrările studenților. Am vizitat împreună cu L. Muzeul Metropolitan. M-am bucurat de întâlnirea cu arta – o altă atmosferă. Mulțimi de oameni, la fel ca peste tot în lume. Nebunia iraniană, trupele sovietice în Afganistan, în America – panică totală.

Astăzi, Serge și familia lui sosesc în Rusia. Cum va fi, oare?

Zile înșorite și călduțe. Încă un an. Viața nu trece doar, ci fuge.

“Scoală-te, suflă-te al meu. De ce dormi? Sfârșitul se apropie...”

CAPITOLUL VIII

1980

Miercuri, 2 ianuarie 1980

M-am uitat peste însemnările mele: aceeași "variație pe o temă" – nemulțumiri și consolări. Mă simt mereu stingherit în ceea ce fac. Aștept mereu sfârșitul discuțiilor și al întâlnirilor. Știu destul de bine că, înainte de toate, este slăbiciunea, lenea, lipsa de iubire etc. Dar cred, sper – dacă numai ...

Joi, 10 ianuarie 1980

M-am trezit, astăzi, destul de prost dispus, gândindu-mă: cum se face că această putere de coșmar stăpânește Rusia de peste șazeci de ani, iar lumea nu este nici măcar surprinsă? Astăzi, în *New York Times*, un articol în care se spune că, dacă U.R.S.S. nu s-ar simți amenințată și încorsetată, atunci, probabil că și tensiunea internă ar dispărea. Rusia este jumătate din Europa și din Asia, dar se află întotdeauna, în defensivă!

Subiectul principal al ziarelor americane vorbește despre greutățile pe care le va produce, țăranilor, embargoul de cereale.

Vineri, 11 ianuarie 1980

Uimitoare – această vrăjmășie generală față de America. Este, pur și simplu, irațional. Analizând și înțelegând această lipsă de rațiune, începi să-ți explici lumea de azi. Sunt convins că bogăția și bunăstarea Americii nu sunt cauza acestei vrăjmășii. În realitate,

ea este pricinuită de faptul că America este *diferită* de orice altceva din lume și, pentru că este diferită, este înfrigorantă. Doar atingând-o, America schimbă și – într-un fel – dezintegrează orice percepție, orice structură a vieții. Esența acestei amenințări nu constă în faptul că America posedă un mod diferit de a vedea lucrurile și de a acționa și oferă o schimbare care generează întotdeauna rezistență, ci, mai ales, în faptul că America propune *schimbarea* ca mod de viață. Totul, viața întreagă este pusă sub semnul întrebării, totul încetează de a mai fi stabil, evident, de natură să liniștească. Paradoxul este că americanii nu vorbesc deloc despre "revoluție" în timp ce europenii și lumea a treia au făcut din acest cuvânt temelia oricărui discurs. Deoarece europenii înțeleg "revoluția" ca o înlocuire a unui sistem cu altul; cu alte cuvinte – încep cu sistemul, cu ideea. Dar un american nu crede în nici un sistem, prin urmare, este dezgustat de o revoluție idealistă, deși el este, din fire, un revoluționar. Chiar și Constituția Americii nu este altceva decât o "revoluție" permanentă. Nu este întâmplător faptul că principală funcțiune a tribunalelor din America este aceea de a proba legalitatea legilor sale, adică a oricărui "sistem". O revoluție neîntreruptă garantată prin Constituție!

Aceasta nu poate fi înțeleasă ori acceptată de alții – fie ei bogați sau săraci, civilizați ori nu. Iar acești "alții" nu pot fi înțeleși de către americani, pentru că un american percepe viața ca pe o continuă schimbare (și acționează în virtutea acestui fapt, chiar și atunci când schimbarea nu este necesară). Europeanul percepe schimbarea ca pe ceva radical, grandios, major, înspăimântător, chiar dacă este ceva dorit – este "revoluția" lui. Cât este de caraghios, așadar, că tocmai cea mai non-conservatoare, cea mai revoluționară

societate din lume – America – este disprețuită ca o societate conservatoare și anti-revoluționară.

Miercuri, 16 ianuarie 1980

Am primit o scrisoare foarte frumoasă de la Serge, prima trimisă din Moscova. Mi-a vorbit despre celebrarea Crăciunului la catedrală, unde s-au împărtășit cu toții; despre impresiile lui legate de oameni – cum, în ciuda a toate, se simte rus.

Un paroxism al nebuniei în lume. Un sentiment de neputință totală a Occidentului, o teamă și o orbire uluitoare. O conduită surprinzătoare a sovieticilor. În timp, viața continuă.

Vineri, 18 ianuarie 1980

În lume, aceeași tensiune. În ziare, cascade de analize, prognoze, evaluări, explicații. Impresia generală este că Occidentul, mai degrabă, oscilează decât să se pregătească pentru a riposta. În mod evident, Europa nu vrea o dispută cu Moscova sau Japonia. Lumea a treia continuă să vadă în America "Inamicul nr. 1". Peste tot: lașitate, trădare, stupiditate. Citind însă, ziarele americane și europene, pot să înțeleg iritarea produsă de America: acum îi obligă pe toți la o relaxare a situației, apoi cere un sprijin imediat împotriva sovieticilor; acum, își ascunde armele, apoi le îndreaptă spre toți. Nu mai există nici un proiect, ci doar reacții și reflexe. În timp ce acolo, ei știu ce fac.

Luni, 21 ianuarie 1980

Mi-am petrecut sfârșitul de săptămână în Washington D.C. O cină plăcută la familia Grigorieff, unde am rămas până a doua zi. Odată cu trecerea anilor, prețuiesc tot mai mult o prietenie dezinteresată – o prietenie care nu se bazează pe împărtășirea ideilor,

ci pe "este bine să fim împreună". Mulți au părut mulțumiți, dar eu nu am fost; nici nu știu de ce!

Joi, 24 ianuarie 1980

Ieri, un discurs furtunos al lui Carter. Cum pot să creadă într-o dezamorsare a situației, cum pot să creadă tot ce li se spune? Întreaga politică externă a Statelor Unite se bazează pe iluzii. Cât de puține știu, în realitate, și cât de superficiale sunt analizele lor! Poate că, acum, se vor trezi din starea lor de reverie.

Sakharov a fost arestat. Ceea ce Occidentul trebuie să înțeleagă este că sovieticii mint întotdeauna și, mai mult, *nu pot decât să mintă*. Dar acest adevăr simplu este contrazis de inteligența occidentală ca un anti-comunism primitiv: *l'anti-communisme primaire*.

Am călătorit foarte mult zilele acestea: duminică, în Washington, luni și marți, în Richmond, Virginia la un seminar presbiterian, miercuri, în Fort Wayne, Indiana împreună cu bulgarii. Lumea familiară a aeroporturilor, singurătate în mijlocul mulțimilor, o relaxare. Și aceste locuri, aceste orașe americane, America – în esența ei misterioasă, mai puțin determinată decât esența oricărei alte națiuni; unde toți se simt acasă. Unde toți se simt bine împreună – veselie, comunicare, apropiere – dar unde toți se simt singuri. Unde totul este zgornotos (voci, reclamele, muzica) tocmai pentru a acoperi liniștea acestei singurătăți și temeri.

Vineri, 25 ianuarie 1980

Bătrânețea? Am observat că cei tineri se îndepărtează, treptat, de mine. Nu este vorba de ostilitate, Doamne ferește, nu; în momentele dificile, au nevoie de mine, dar acum, am mai puțin timp decât oricând. Simt că a venit vremea lor și așa trebuie să fie.

Nimic nu este mai rău decât să ne agățăm de participare, de influență și de putere. Rezultatul pozitiv al acestui proces ar trebui să fie o anumită eliberare care să-mi permită să fac ceea ce este mai important pentru mine (oricât de neînsemnat), adică ceea ce trebuie să fac, ceea ce îmi este dat să fac. Este destul de greu atunci când nu ești nici aici, nici dincolo. Și tocmai în aceasta constă dezordinea și dificultatea vieții mele. Îi stânjenesc și îi ajut în același timp. Mă gândesc, adeseori, la aceasta; adică la o modalitate de a ieși din această situație, dar nu reușesc s-o găsesc. Astfel, sunt mereu iritat și neliniștit.

Marți, 5 februarie 1980

Am urmărit epopeea lui Sakharov cu o tot mai mare admirație. Nici o retorică. Nici un „mă duc spre Golgota”. Calm, curajos, ferm.

Joi 7 februarie 1980

Ieri, la școala Spence, L. a fost premiată cu *Palme Académiques* de către guvernul francez. Emoționant, sobru, cu „stil”. Și câte ovații pentru Liana!

Vineri, 8 februarie 1980

Am discutat azi-dimineață cu L. despre convorbirile spirituale: ceea ce mi se pare extrem de dificilă, de plictisitoare și de inutilă este un fel de intimitate spirituală, excesiv de personală. Recunosc; mai mult, sunt sigur că aversiunea mea față de conversațiile spirituale este pricinuită mai ales de egoism, indiferență, lene etc. Dar totuși rămâne o întrebare....!

Luni, 11 februarie 1980

Am primit a doua scrisoare de la Serge, de când locuiește în Moscova – admir profunzimea percepției sale a vieții de acolo, amestecul de deznădejde și speranță.

Joi, 14 februarie 1980

Ieri, am discutat îndelung cu N.: “Am venit să mă ajutați...” De ce? Din aceeași cauză: o problemă personală, o dramă și imediat: “Unde este Dumnezeu? Unde este mila Lui? Timp de șase luni, n-am putut să mă împărtășesc...” Și blasfemia fericirii care a fost nimicită... “Astfel că totul a fost o amăgire” Ce puțin ne ajută tot ce ce am citit, tot ce părea asimilat, ce era o parte a viziunii noastre asupra lumii. Cât este de diferită Credința, care nu este acea credință care caută ajutor, sens etc...

Tito se clatină! Îmi amintesc zilele când Stalin se afla în aceeași situație și titlurile din *Daily News*: “Stalin sinking” (Stalin se scufundă) La fel și Tito. Va fi evident că nu a creat nimic în acești ultimi 40 de ani – “nici măcar fum, ci doar o umbră a lui...”

La postul public de televiziune, discuții cu studenții nu despre serviciul militar, ci doar despre înrolare. Aplomb, siguranță, ton profetic. Mi-am petrecut viața alături de studenți și, mai ales, am fost eu însumi student. Iar când mă gândesc la anii studenției mele, mă rușinez pentru lucrurile prostești pe care le-am spus, deoarece i-am criticat pe profesorii mei pentru siguranța lor de sine. Din fericire, nici un guvern, nici un post de radio nu m-a invitat atunci “să judec și să poruncesc”. Iar acum, nu există o sursă de înțelepciune mai importantă decât studenții! Aceeași capitulare a omului civilizat, a adulților, a părinților, a scriitorilor.

A creștinismului! Trăim cu teama că va striga cineva la noi și tremurăm.

Tocmai închideam acest caiet când N. m-a sunat: "Vă mulțumesc!" Dar ce am spus?

Marți, 19 februarie 1980

Postul Mare! Mi-am petrecut ziua la biserică. Sâmbătă, am fost în Boston, unde ne-am rugat pentru cei persecutați (a participat fiica vitregă a lui Sakharov și alții). Întâlnire cu consiliul parohial: am discutat despre enoriașii ruși de vârstă a treia ce se împotrivesc oricărei schimbări, despre Împărtășanie, limbaj, cântări, etc. Aceeași situație precum cea din Montreal și Sea Cliff. Rușii nu acceptă această „soluție”. Ortodoxia lor este illogică – în sensul unei absențe a *Logosului*, a sensului, în înțelegerea literară a cuvântului. Pentru ei, sacrul este distrus de *logos*. Biserica ajută la depășirea momentelor dificile din viață, la întoarcerea la o viață normală – dar încercarea de a da un sens mai profund acestui ajutor este considerată inutilă. În acel moment, sunt necesare cuvintele despre viața veșnică sau întâlnirea soției decedate, iar Biserica a făcut ce trebuia să facă – atât. Nici o legătură cu o viziune a vieții. Omul este consolată, iar apoi se întoarce la viața lui normală!

Creștinismul este absolut *exceptional*, unic. Viziunea lui asupra lumii este o provocare pentru toate celelalte viziuni și percepții. Dorința lui de a converti constă în întoarcerea cu susul în jos a tot ce este comun, în primul rând, „religia”. Cu toate acestea, istoria lui este una de compromisuri cu această lume, cu logica și dorințele ei. M-am gândit la acestea în timp ce citeam detalii tehnice legate de istoria Liturghiei. Unde este compromisul? În primul rând, acolo unde creștinismul este considerat necesar, dar nu

pătrunde viața; când, de fapt, obiectul, esența creștinismului este una singură: să pătrundă, adică să țină aprinsă, în lume, „flacăra” creștinismului. Însă Biserica a devenit compromisul care face creștinismul necesar și *nu* un obstacol. Același soare înghețat. Ieri, am mers spre biserică tocmai când soarele apunea. Pereții caselor și vârfurile copacilor străluceau. Și atunci, doar pentru o clipă, am avut sentimentul că tocmai acolo, lângă mine, alături de viața noastră există o altă a cărei esență este legată de acel „dincolo”, ca o mărturie și o așteptare. Același sentiment l-am avut și în Boston, unde zăpada cădea ca o poveste pe care nimeni nu o mai ascultă. Uimitor – în natură, în lume, totul se mișcă. Dar în această mișcare (zăpada ce cade, ramurile ce strălucesc în lumina soarelui, câmpiile), fiecare clipă revelează o mișcare divină, o plenitudine într-o icoană a veșniciei. Un alt gând straniu: întreaga lume trăiește *în același timp*, întreaga lume trăiește *în acest moment*, posedă acest moment; restul sunt numere abstracte într-un calendar.

Joi, 21 februarie 1980

Ieri, prima Liturghie a Darurilor mai înainte sfințite; înainte și după ea, multe spovedanii. Încerc să-mi clarific sensul spovedaniilor așa cum sunt ele și cum se practică. Pot să înțeleg spovedania catolică – încălcarea unei legi. Dar trebuie să clarific spovedania ortodoxă, din punct de vedere dogmatic (taina pocăinței) și spiritual. Metamorfoza Bisericii și a creștinismului este cea mai evidentă în spovedanie. Biserica s-a născut ca o realitate în opoziție, vizibilă în exterior – și mai mult, invizibilă în interior – pentru această lume. Această metamorfoză constă în faptul că Biserica a devenit, treptat, o slujire religioasă a lumii. La început, taina pocăinței era axată pe un singur lucru: pe trădarea

Bisericii, pe trădarea realității ei întrupate și revelate. Păcatul era considerat o trădare a noii vieți, o cădere din ea. Păcatul era o ruptură, o defecțiune, o trădare; sfințenia era înțeleasă nu ca o desăvârșire morală, ci ca o loialitate ontologică față de Hristos și de Împărăția Lui. Învățătura morală a Bisericii este eshatologică, iar nu etică. Pentru creștini, esența păcatului este trădarea lui Hristos, părăsirea lui și a Bisericii. Astfel, taina pocăinței este o întoarcere prin părere de rău, mărturisire și căință la viața cea nouă, care ne-a fost deja dată, deja revelată. În zilele noastre, spovedania nu se mai concentrează pe aceste lucruri. Esența ei este diferită. Ea se concentrează pe o anumită reglementare morală – o punere în ordine – a vieții și a legilor ei în această lume. Cu alte cuvinte, taina pocăinței a început ca o referire nu la legea morală, ci la credință și la păcat ca la o părăsire a credinței („oricine rămâne întru El nu păcătuiește ...”) (1 Ioan 3:6). Astăzi, spovedania este, adeseori, o conversație despre încălcarea legilor morale, despre slăbiciuni și imoralitate, însă fără vreo referire la credință. Iar răspunsul nu este despre Hristos, dar ceva de genul: „încearcă să te rogi mai mult, împotrivește-te ispitei ...”. Ca toate celelalte în creștinism, taina pocăinței este eshatologică; este întoarcerea omului la Împărăția mult dorită și la „viața lumii ce va să vină”. Pur și simplu, nu știu ce a devenit, nici nu înțeleg în ce „categorie” se încadrează această dezlegare de păcate, după o discuție de câteva minute despre slăbiciunile cuiva. Nu știu!

Duminică, 24 februarie 1980

Azi dimineață, am discutat cu L. despre școlile noastre. Deși diferite, sunt amândouă pline de tensiuni, întâlniri, proiecte, astfel încât fiecare se ciocnește de celălalt, toți se grăbesc; timpul este insuficient – atât

pentru profesori cât și pentru studenți. Aceasta este America! Îmi amintesc liceul din Paris la care am studiat – Lycee Carnot. Acolo, domnea nemișcarea, rutina și lipsa oricărui activism. Era mai rău decât într-o școală americană aflată mereu în mișcare, cu nenumărate proiecte și evenimente, discuții interminabile, întâlniri și diverse legături? Nu sunt sigur. Dacă scopul și responsabilitatea unei școli este învățământul și educația, atunci liceul meu o făcea foarte bine, fără agitații inutile. Problema abordării unui copil, a unui tânăr nu a fost niciodată discutată. Școala nu pretindea că este desăvârșită și, adeseori, mă întrebam dacă „sunt fericit și mulțumit” etc., nu se amesteca în viața mea personală, nu pretindea a fi „viața”. Da, fără îndoială, că acolo domnea o plictiseală binefăcătoare. Dar școala făcea ce era necesar și îmi cerea să fac și eu la fel. La seminar și la școala lui L., apar atâtea drame, atâtea probleme, există o tensiune continuă. În consecință, oamenii devin extrem de serioși, discută despre potențialul și frustrările lor, acordându-le multă importanță. Îmi amintesc monotonia, atmosfera caldă din clasă și pereții îngălbeniți lipsiți de orice „material didactic” – cu recunoștință. Totul era sobru și lipsit de orice vorbărie inutilă și istericale. „Arăta ca o închisoare!” Nu, arăta ca o școală unde se învăța: cititul, scrisul, istoria, geografia ... Aici, când dau o notă de nouă, studentul vine și mă întreabă: de ce? Toate acestea pot fi doar sentimentele *mele*. Poate că alții nu au fost la fel de fericți în acea plictiseală sobră care n-a constituit niciodată un obstacol în calea aspirațiilor, care nu a atins viața interioară și nu a pricinuit griji inutile. Dar câte bucurii, câte sărbători în fiecare zi! – să plec spre casă la ora patru, toamna, iama, primăvara prin ploaie sau soare, să privesc acoperișurile pariziene, să mă

simt liber în întreaga-mi ființă, să mă simt tânăr. Școala mi-a creat un simț al rutinei, al ritmului, o tărie de caracter, care m-au ajutat să fiu liber.

Vineri, 29 februarie 1980

Mă simt, uneori (astăzi, de exemplu), extrem de obosit. Aș vrea să mi-o explic, deoarece această oboseală este legată de Biserică, de religie. Ce este? Este, oare, slăbiciune, vid spiritual, cumulat cu puțină (mai degrabă, absență) rugăciune, cu lene, cu lipsă de disciplină? Sau, pe lângă acestea, mai este ceva? Astăzi, de exemplu, m-a cuprins un sentiment de deznădejde când am citit o publicație ortodoxă cu articole despre spiritualitate, cu criticarea unor persoane, etc. Tonul acestor publicații, uneori, al seminarului nostru, cât și cel al disidenților religioși a devenit detestabil, la fel ca aproape tot ce se scrie despre Biserică și din interiorul ei. Mă simt chinat atunci când trebuie să stau în biroul meu de la seminar și să fiu martor și participant la confuzia bisericească și religioasă în care sunt nevoit să trăiesc. Zilele acestea am lucrat la raportul destinat Comisiei Liturgice a Sinodului – despre vecernie (amendamente, propuneri, etc.) dar, Doamne, cu câtă plictiseală și cu cât efort din partea mea. Mă simt bine doar atunci când sunt singur, departe de toate acestea. Aceasta nu este viața mea și, mai mult, a devenit tot mai obositoare. Mi se pare că toți se ocupă cu ceva nefolositor, vorbesc banalități, sunt interesați de lucruri inutile, lipsite de importanță. Dar, de ce avem nevoie? Nu știu nici eu. Mi-ar place să știu ce făceau primii creștini în fiecare zi, de dimineața până seara – acei creștini care nu erau ocupați cu treburi bisericești, teologie, slujbe de dimineața și seara, tipic, discuții despre vechile icoane, cântări și multe cărți de spiritualitate. Ce însemna

pentru ei să trăiască „în credință”? Am devenit preot la vârsta de 25 de ani, deoarece mi se părea evident (fără să reflectez cu seriozitate) că nu ar putea exista, în lume, ceva mai interesant. Visam la aceasta și visam, de asemenea, să stau la catedră. A fost, dintotdeauna, visul meu, o comoară tainică a inimii mele. Dar acum, mă simt – adeseori – ca croul unei povești scrise de Cehov care, de dragul luptei pentru libertate, a devenit servitor pentru a spiona, pentru a investiga, într-un cuvânt, pentru a *sluji* și, treptat, „renunță” la acea slujbă, simte că nu este necesară. Tânjește după o viață simplă – pur și simplu, după viață. Am sentimentul că trăiesc într-o situație falsă, într-o retorică neîntreruptă, într-o lume artificială pe care o maschez, îndeosebi, meschinărie, agitație, autofirmare, etc. Am, uneori, sentimentul că experiența mea din copilărie, a unei „alte existențe” care m-a condus la această slujbă este umbră acum, tocmai de ea. Marți seara, am petrecut cinci ore, în oraș, împreună cu mitropolitul Theodosie. M-am bucurat de simplitatea și franchețea lui. Nu este deloc arogant și se bucură de viață precum un copil. Poate că acest „fiți precum pruncii” (Matei 18:3) al Evangheliei este tocmai ce lipsește în creștinismul și Ortodoxia contemporană. Totul a devenit o problemă, cităm mereu „autoritățile”.

Sâmbătă, 1 martie 1980

„Martie – frumusețea primăverii, melancolică și timpurie...” (cine a spus aceasta? Nu-mi amintesc). Iar noi avem parte de îngheț, de zăpadă și este extraordinar de frig.

America este cufundată în entuziasmul preelectoral. Ce forță uimitoare emană politica și democrația! Atât timp irosit în campaniile electorale!

Într-adevăr, dorința de putere este o forță imensă – îmi este greu să o înțeleg.

Am primit o scrisoare din Moscova, de la Maria în care ne spune că fiul nostru Serge, după o perioadă de entuziasm, este înfuriat acum, de tot ce e sovietic. El și Anya au primit vizele și pleacă spre Moscova pe 15 martie.

În ziarul de azi, o listă impresionantă cu diplomați turci uciși de teroriști armeni. De asemenea, o listă cu 14 ambasade ocupate de gherile. Toți se concentrează pe interesul lor și din această cauză ucid, ucid, ucid.

Pretutindeni – „libertate”, „justiție” și „răzbunare”. Ceea ce, odinioară, îi unea pe oameni pare că se prăbușește cu excepția naționalismului: vital, orb, sălbatic. Mă întreb dacă mai putem vorbi despre universalitatea creștinismului. O cauză pierdută. Fără supranaționalism, adică fără sentimentul că Biserica nu poate fi redusă la naționalism, creștinismul nu mai este creștinism!

Duminică, 2 martie 1980

Ieri seară (după slujbă și spovedanii), am avut o conversație telefonică cu Natasha Soljenișin. Rezumat: „Suntem singuri, toți sunt împotriva noastră, adică împotriva Rusiei”. Probleme cu Sakharov, pe care îl resping, deoarece el este „cu ei, cu dușmanii...”

Despărțirea de cei mai mulți dizidenți din Statele Unite, care „nu înțeleg” și nu se vor supune cauzei...

Destul de amuzant: Soljenișin îmi spune: „Rupe legătura cu N.!” N. Îmi spune: „De ce nu-i explici lui Soljenișin!” Ch & Co. îmi spun: „Cum poți vorbi cu N. și cu S.?”

Ce pot să fac, dacă acea „integritate” – partizană, răzvrătită și destul de respingătoare – nu-mi este dată și mie. Ceea ce este necesar și esențial este credința deplină doar în Hristos. Nu este eliberarea de lume, ci în lume.

Luni, 3 martie 1980

Din scrisoarea trimisă de Serge despre călătoria pe care a făcut-o la Lavra Sfânta Treime „... trebuie să spun că bătrânele sunt dezagreabile. Aceste bătrâne sunt incredibil de primitive și de barbare, niște rămășițe ale femeilor zulu, dar, din nefericire, destul de implicate în Biserica suferindă de aici. Sunt peste tot, mormăind, certându-se, îmbrâncindu-se, tipând cu voci neomenești. Dar toate acestea sunt necreștinești. Ca să-l citez pe Turgheniev: «bătrânele sunt femei necugetate». Dar tocmai în aceste bătrâne mulți oameni, dacă nu toți, văd pe depozitările renașterii religioase în Rusia și din Rusia, baza și criteriul Ortodoxiei! Tragedia constă în faptul că ele sunt, într-adevăr, baza și criteriul. Chiar și intelectualii noștri (începând cu Soljenișin) atunci când se convertesc, se convertesc la acest fel de Ortodoxie și la atracția misterioasă a pietății elementare”.

Miercuri, 5 martie 1980

Aud mereu despre rugăciuni pentru renașterea spirituală a Rusiei și pentru mărturisitorii credinței; despre pregătirea unei greve a foamei în fața Națiunilor Unite etc. și încerc să înțeleg de ce sunt dezgustat de toate acestea. Deși nu pot să-mi explic motivul, simt că acest comportament nu se potrivește creștinilor; acesta urmează căile lumii, nu ale lui Hristos! Poate că este vorba numai despre scepticismul meu. Ce înseamnă „rugăciunea pentru renașterea spirituală a Rusiei”? Care este scopul acestei rugăciuni? Ce se înțelege prin cuvântul „Rusia”? Pe scurt – pentru ce ne rugăm? Și de

ce – „greva foamei”? Nu știu, totul este neclar, confuz, ambiguu din punct de vedere spiritual. Chiar și martirii pot deveni un subiect de pălăvrăgeală și, mai ales, de satisfacție personală.

Cât de chinuitor este limbajul „bisericesc”, ce trebuie folosit în Biserică – tonul, stilul, obișnuința? Totul este artificial; o lipsă totală a limbajului simplu. Mă simt ușurat când ies din lumea sutanelor, a sărutării mâinilor și a bârfelor din Biserică. Afară: ramurile umede, desfrunzite ale copacilor, ceața ce plutește peste câmpii, copaci și case. Cerul. Amurgul. Și totul spune un *Adevăr* incredibil de simplu.

De curând, cineva mi-a citat următoarele: „Misticismul și ascetismul sunt incompatibile”. Merită să meditez asupra lor. „Ascetul” nu vede adevărul despre care am vorbit (cerul, ramurile umede, amurgul înnegurat, etc.) sau, mai degrabă, nu vrea să vadă; îl dă la o parte ca pe ceva „senzual”. Ascetul își închide ochii, urechile, toate simțurile sale și li se împotrivesc. „Misticul” este cel care vede adevărul, pentru care toate simțurile se află – ideal – în comuniune cu Dumnezeu. Este creștinismul ascetic sau mistic? În Evanghelie: „... luați seama la crinii câmpului ... iar dacă iarba câmpului ... Dumnezeu astfel o îmbracă ...” (Matei 6: 28-30).

Biserica. Sfintele Taine. Slava. Măreția. Toate acestea sunt mistice cu excepția crucii – „iar mie, să nu-mi fie a mă lăuda, decât numai în crucea Domnului nostru Iisus Hristos, prin care lumea este răstignită pentru mine și eu pentru lume!” (Galateni 6: 14). Însă răstignită nu înseamnă respinsă. Este destul de complex, deoarece, pe de o parte, misticismul cere o curățire și o verificare (ascetism), în timp ce ascetul trăiește pentru Dumnezeu, pentru a ajunge la El prin trup. Sunt posibile două abordări. La un moment dat,

ascetismul încetează de a mai fi creștin (deoarece oamenii care au această tendință nu „simt” tainele sau Biserica și sunt atrași spre rigorism). Misticismul, la rândul lui, poate fi ambiguu, poate deveni hedonist. Nu putem înlătura „simțurile” (adică cele „cinci simțuri”) din creștinism, nici nu putem elimina ascetismul, adică lupta cu sine.

Luni, 10 martie 1980

Mi-am petrecut ziua de duminică în liniște, citind ziarul „Times” de duminică și admirând lumea. Se pare că oamenii, națiunile, grupurile doresc independența – să se „regăsească”, să „fie” ei înșiși. Ce înseamnă aceasta? Nu prea multe! În momentul în care devin ei înșiși, se predau: socialismului, naționalismului, etc. Luptă pentru supraviețuire, iar marxismul este pregătit pentru ei. Alții luptă pentru dreptul la libertate (de expresie, pornografie și autoexprimare). Pentru ei, liberalismul își oferă serviciile la fel ca și lupta pentru drepturile omului – deși pentru mult timp aceste drepturi nu au fost definite. Totul este așezat sub stindardul unei lupte spre a fi împlinit. Pierzându-L pe Dumnezeu, respingându-L, umanitatea ca întreg și individual trăiește axată pe sine: egoism în adevăratul sens al cuvântului. Dar pentru că este imposibil să trăiești de unul singur, deoarece ar fi o *reductio ab absurdum* a vieții – care este viață, fiindcă există alături de celălalt – omul inventează mereu pericole; celălalt este dușmanul și viața este o luptă.

Marti, 11 martie 1980

Sentimentul meu esențial și constant este cel al *vieții*. Este greu să exprimi în cuvinte. Poate cel mai aproape de acest sentiment este cuvântul *umire*,

perceperea fiecărui moment, a fiecărei situații ca dar. Totul este mereu nou, totul nu este doar viață, ci întâlnire cu viața, așadar o revelație. Scriu acestea, dar îmi dau seama că nu am cuvintele cele mai potrivite, însă nu pot găsi altele. Știu doar că această viață ca dar cere atenție, îmi cere un răspuns; această viață, cu alte cuvinte, este acceptarea continuă a unui dar. Poate că fiecare om simte astfel, cu toate că mă îndoiesc. Mi se pare că mulți oameni, poate că cei mai mulți trăiesc fără să observe viața. Pentru ei, viața este un fundal neutru, impersonal, iar nu o întâlnire, nu un dar. Nu văd acest lucru după cum noi nu vedem o oglindă în care ne privim chipurile. Precum în oglindă, ne vedem pe noi înșine, dar nu și oglinda; astfel că, în viață, putem, cu ușurință, să nu vedem viața. Sau viața este o pungă transparentă plină de mine, de munca mea, de preocupările mele, de interesele mele, etc. Și această plinătate îmi dă sentimentul vieții – „viața clocotește, este în plină activitate”. Dar, pe neașteptate, într-un moment de clarviziune, vine deznădejdea. M-am gândit la aceasta ieri seară, citind biografia lui Cummings și acest poem:

O! voi unde și când

(fiice ale lui dacă și vlăstare ale fricii de a spera
fii ai lui numai dacă și copiii ai lui aproape)

niciodată, nu veți ghici măsura

aceluia al cărui

picioar iubește

acest loc al pământului

ai cărui

ochi

iubesc

acest moment al cerului.

Acestea vorbesc despre viață. Și mi se par mult mai aproape de ceea ce este credința și religia decât

cărțile de teologie care îmi umplu biroul (pregătesc o cuvântare despre ritualul hirotonirii ...).

Miercuri, 12 martie 1980

Continuând gândul meu de ieri, nu conduce, oare, aceasta și la perceperea morții ca dar; o întâlnire ultimă și decisivă cu ceea ce a făcut viața vie, a făcut viața un dar? „Căci pentru mine viață este Hristos și moartea un câștig” (Filipeni 1:21). Da, *numai dacă* viața devine Hristos, *în măsura în care* ea devine Hristos, dacă El este acel dar, atunci moartea este un câștig, întâlnirea față către față cu El, atât de mult dorită. Teamă, groaza morții se concertează pe un singur lucru: „totul va merge mai departe, dar eu nu voi mai fi aici; soarele va răsări, oamenii se vor grăbi spre locul de muncă și eu nu voi mai fi aici”. Acesta este sentimentul ce nutrește teama și groaza. „Credința în viața veșnică” nu ajută. Atunci, mai bine nimic, se gândește omul muribund. Nimic nu-l ajută, nimic nu-l mângâie, nici măcar cuvintele despre „starea binecuvântată a sufletelor curate”. Omul dorește numai fericirea pe care el o cunoaște, iar ea se află doar aici, în experiența acestei vieți.

Veșnicia noastră o găsim numai aici. Și creștinismul afirmă că o găsim în Hristos. El a venit la noi, în viața aceasta, pentru a o face întâlnire cu El, întâlnirea ultimă cu El – în moarte. Moartea devine un câștig. Atunci, „dacă Mă iubiți” devine condiția evidentă. Nu putem iubi învățătura, poruncile sau făgăduielile. Putem iubi numai dacă are loc o întâlnire, dacă Hristos devine darul vieții.

Duminică, 16 martie 1980

Vineri seara, le-am condus pe L. și pe fiica noastră Anya la aeroport pentru zborul spre Moscova. Nu sunt obișnuit să fiu singur. Nu știu ce să fac de unul singur. Simt povara unei absențe. Într-adevăr „nu este bine să fie omul singur” (Facere 2:18).

Ieri, am fost în Philadelphia; astăzi, la Willinghton.

Păcatul meu fundamental: nu-mi refuz nimic. Poate că, în comparație cu alții, nu-mi doresc multe lucruri (diferite de un *vreau* – intelectual și spiritual). Dar acestui „vreau”, nu-i opun niciodată rezistență. Mi-e teamă când conștientizez lipsa totală a împotrivirii, a celui scut nevăzut, adeseori, menționat în literatura spirituală ... Mi-e teamă, deoarece simt cât de mult mă amăgesc. Mă conving pe mine însumi că nu doar *vreau*, ci și iubesc numai lumina, binele, veselie (după principiul: „unde este comoara ta, acolo va fi și inima ta” (Matei 6: 21) astfel încât nu iau în seamă contradicția dintre „vreau” și „îmi place” – contradicție care l-a împins pe Apostolul Pavel spre deznădejde:

„Pentru că ceea ce fac nu știu; căci nu săvârșesc ceea ce voiesc, ci fac ceea ce urăsc ... Căci a voi se află în mine, dar a face binele nu aflu. Căci nu fac binele pe care îl voiesc, ci răul pe care nu-l voiesc pe acela îl săvârșesc. Iar dacă fac ceea ce nu voiesc eu, nu eu fac aceasta, ci păcatul care locuiește în mine ... Om nenorocit ce sunt! Cine mă va izbăvi de trupul morții acesteia? (Romani 7: 15-24)?

Miercuri, 19 martie 1980

Zilele acestea, o asociere neobișnuită de muncă și singurătate. Este adevărat că: „o singură făptură umană lipsește și totul este ca un deșert”.

Vineri, 21 martie 1980

Mă aflu în avion, în drum spre Seattle, apoi Alaska.

Miercuri, am citit cel de-al doilea dialog al lui J. P. Sartre cu un reporter, în care renunță la marxism și vorbește, în mod repetat, despre importanța majoră a fraternității și a solidarității. Seara trecută, am aflat că este pe moarte. Nici unul dintre intelectualii francezi nu m-a iritat la fel de mult ca el. Însă, există o măreție în această căință: „nu, nu mai gândesc așa. Am greșit”.

Cât de falsă și de iritantă este tema contemporană a „tineretului” ca purtător al izbăvirii. Oare greșesc? Nu, pentru că nu sunt mai rușinat de o altă perioadă din viața mea decât de cea a tineretului. Mi-e rușine pentru acel „știu tot”, pentru aroganța spirituală, pentru lipsa de respect. Și lista ar putea continua ...!

În comparație cu tinerii de azi, eram destul de inofensiv. La tinerii de azi, există atât de multă sclavie, idolatrie, cedare în fața tendințelor modei. Chiar și idealismul lor este legat de narcisism. M-am gândit la toate acestea, citind un articol din revista *Time* despre „ageism” (disprețul contemporan față de vârsta a treia).

Duminică, 23 martie 1980

Anchorage, Alaska

În Seattle, am luat masa la D., plăcută, prietenoasă. Apoi acatistul – imne închinare Maicii Domnului. M-am bucurat că nu am pierdut slujba – pe care o îndrăgesc încă din copilărie – deși Biserica a fost goală. Iconostasul luminat de razele serii și un moment de plenitudine. Am petrecut apoi seara împreună cu noii convertiți, întrebările lor, entuziasmul lor, maximalismul și cererile lor pentru ca Ortodoxia să fie perfectă (dovedind o abordare occidentală haotică).

O scurtă întâlnire cu profesorul Treadgold, o persoană agreabilă și foarte inteligentă.

La Anchorage, am fost întâmpinat de către episcopul Gregory, părinții [Nicholas] Harris și [Michael] Oleska și o mulțime de copii, cântând *Kontakion*-ul Sfântului Herman. Totul este neașteptat – neobișnuit. Seara, o vecernie minunată în catedrala plină de oameni. Din nou, o mulțime de copii aleuți. Sentimentul originalității diferit de religiozitatea americană și chiar ortodoxă.

Azi dimineată, o Liturghie cu biserica plină de oameni. Am predicat ieri și azi. Apoi, un banchet, daruri, etc. Foarte emoționant.

Luni, 24 martie 1980

Kodiak, Alaska

Este a treia călătorie pe care o fac aici. De la aeroport, am mers direct la mormântul Sfântului Herman. Am fost întâmpinați cu discursuri călduroase de către episcopul Gregory și părintele Joseph Kreta. Îmbrățișări călduroase din partea părintelui Bob, Suzy Arida, Joost van Rossum, părintele Fryntzko. Mă simt înconjurat de tensiune și neliniște, deoarece școala este în criză, astfel că par a fi un inspector general! Vom vedea. Plângeri, zvonuri despre abuzuri de autoritate, destul de neplăcut. M-am rugat Sfântului Herman să mă ajute.

Azi dimineată, am zburat cu un avion în munți. La orizont, muntele McKinley, de un alb orbitor. Am zburat peste un ghețar imens. Frumusețea extraordinară a acelei naturi. Am aterizat pe un lac (avionul avea schiuri), unde pilotul avea o mică cabană. Ne aștepta un prânz delicios. Pini tăcuți, acoperiți cu zăpadă, un cer înalt cenușiu. O lume total diferită.

Marti, 25 martie 1980

Kodiak, Alaska

Am discutat, azi dimineată, cu episcopul Gregory și părintele Kreta despre colaborarea între seminarii. Par să fie de acord, imediat, cu toate. Am vorbit despre Săptămâna Mare. O excursie în jurul insulei – grandioasă, splendidă, o vedere minunată a mării, a munților înzăpeziți și a insulei Spruce. „Pline de slava Ta!” Extraordinar.

Ultimele știri: victoria lui Reagan în fața lui Carter.

O nouă cuvântare – despre Euharistie. Sunt tot mai obosit.

După vecernie, înainte de predică, am ascultat în biserică aceleași cântări pe care le ascultasem, în copilărie, la Paris sau, în adolescență, la seminar.

Tinerii preoți aleuți au aceeași pronunție, aceeași melodie și aceleași cuvinte. Veșnicia și bucuria Bisericii. Un izvor nesecat. Prezența. Se părea că Alaska ortodoxă se apropia de sfârșit, dar a revenit la viață. Douăzeci de preoți. Tinerii cântând: „Nu vă voi lăsa orfani: voi veni la voi” (Ioan 14: 18).

Desigur, aceleași intrigi mărunte, același clericalism. Însă nu se compară cu miracolul „niciodată îmbătrânind, ci mereu tânără...”.

L. se întoarce peste cinci zile. Niciodată, n-au fost zilele atât de lungi.

În realitate, noi, oamenii suntem cei care nu ne îngăduim unul altuia să fim „buni”, să „ne bucurăm” de bunătatea ce se află în fiecare din noi din cauza indiferenței și a lipsei de încredere – vedem, cu ușurință și cu plăcere, răul din ceilalți, judecăm și condamnăm. Să vrei binele cuiva nu este îndeajuns; este indiferență. Este nevoie de o întâlnire reală, chiar dacă nu este exprimată în vreun fel. Așadar – la treabă.

Miercuri, 26 martie 1980

Kodiak

O dimineată strălucitoare. Bolțile albastre ale bisericii pe fundalul unor munți înzăpeziți. Ieri, am vorbit despre Euharistie. O sală plină. Catolici, protestanți.

Seara, am luat ceaiul împreună cu episcopul. Cât de repede ne obișnuim cu oamenii și începem să le simțim viețile, dispărând astfel, atitudinea reticentă dintre noi. Niște oameni plini de lumină: bunul Fryntyka, un bătrân aleut, părintele Khariton – mic la înălțime precum un băiat în vârstă de zece ani (îmi pune în mână 200 de dolari pentru a-mi acoperi cheltuielile!).

Copiii aleuți.

O discuție timp de două ore cu doisprezece preoți, apoi spovedanii. Liturgia Darurilor mai înainte sfințite, o masă parohială. Este foarte frig, dar cerul este senin. Pescăruși uriași, câteodată vulturi. O pădure de catarge. Și peste tot, fundalul munților înzăpeziți. De ce îmi place atât de mult această afundare în orașe necunoscute; de ce îmi plac magazinele și vitrinele? Ani de zile, multe generații de oameni au trăit aici. Mă bucur atât de mult să văd această viață, faptul vieții și mă neliniștesc când mă gândesc la cât de repede trece timpul, cât de trecătoare este această afundare și, întrețesut în această scurtă afundare, sentimentul despărțirii iminente, al plecării. Viața este, înainte de toate, negarea morții, iar viața este pătrunsă de moarte.

În timpul slujbei, nu m-am putut abține să nu-i privesc pe copii – obraji durduii, ochi negrii – mai ales, o fetiță de vreo trei ani, o miniatură, apropiindu-se cu veselie de potir. Smerenia și bunătatea transpare din aceștia. Mi se părea că îmi petrecusem întreaga viață alături de ei. Există în ei o urmă din ceea ce este mai

important și unic în Ortodoxie. Cum au păstrat-o? Am avut sentimentul vieții ca izvor nesecat de daruri.

29 martie 1980

Sâmbăta lui Lazăr

În sfârșit, acasă! M-am întors după un zbor cu avionul extrem de obositor. Alaska mi-a lăsat un sentiment de bucurie, de lumină și de frăție. Astăzi, o slujbă minunată în biserica plină de oameni a seminarului. O zi mohorâtă cu ploaie mărunță. Sunt bucuros să stau acasă în liniște. Mai sunt puține zile până la întoarcerea lui L. – luni! O voi suna la Paris.

30 martie 1980

Duminica Florilor

Seara trecută, o slujbă minunată – nu am cuvinte să o descriu! Am fost copleșit de entuziasm, bucurie și o solemnitate copleșitoare – o sărbătoare, în adevăratul sens al cuvântului. Iar, la Liturgia de azi dimineată, epistola pe care o iubesc atât de mult: "Bucurați-vă și iarăși zic: Bucurați-vă" (Filipeni 4: 4). O sărbătoare extraordinară. Încă din copilărie, viața mi-a fost luminată de această sărbătoare.

Luni, 31 martie 1980

Ultima zi a lunii martie: zăpadă, lapoviță. Oare, voi putea să le aduc de la aeroport pe L. și pe Anya?

Ieri, ultima mea zi de singurătate s-a dovedit a fi destul de „lumească”. Micul dejun, prânzul și ceaiul împreună cu oaspeții; cina la familia Meyendorff. Apoi, utrenia în biserica plină de oameni. Un cor minunat.

În *New York Magazine*, un articol semnat de A. Schleringer, Jr. despre liberalism și conservatorism; foarte inteligent și, mi se pare mie, destul de adevărat.

Alternanța celor două este un fel de ciclu biologic. O perioadă de activism este urmată de o perioadă de relaxare. Ambele sunt indispensabile.

Încă un articol despre avort. Din anul 1973, când Curtea Supremă a Statelor Unite a legalizat avortul, au fost efectuate legal nouă milioane de avorturi. Aceasta este pedeapsa divină asupra lumii de azi și a umanismului ei, un semn sigur al declinului spiritual.

Citesc, în *Russian Messenger*, despre părintele Sergiu Bulgakov.

În cele din urmă, teologia lui este una „capricioasă”, foarte personală și, într-un fel, sentimentală, astfel încât, probabil, nu va „supraviețui”. Mi se pare că același lucru se poate spune despre „gândirea religioasă rusă” – despre Berdiaev, Florensky, Rosanov. Bulgakov folosește o terminologie ortodoxă profundă, totul este un fel de „brocart” – în același timp, romantică, aproape subiectivă. Teologia „mea”! – „iată! Voi impune în Ortodoxie „Sophia” mea. Le voi arăta, tuturor, în ce cred ei cu adevărat”. Și nu a fost impusă nimănui, nu pentru că oamenii ar fi ignoranți, ci pentru că este inutilă; precum „libertatea” lui Berdiaev. În toate acestea, văd o dorință de a șoca, de a impresiona. Toate își află originea, poate chiar în mod inconștient, într-o alegere inițială: a temei, a tonalității, a viziunii. Orice erezie depinde de tipul acestei prime alegeri; este, întotdeauna, o impunere a alegerii „mele” în fața Bisericii. În teologia lui Bulgakov, nu există smerenie. Orice subiect ar aborda și-l impropriează, îl explică în felul lui propriu. Nu se armonizează, niciodată, cu Biserica; se simte, întotdeauna, pe sine însuși în Biserică. El explică Biserica către Biserică; spune Bisericii ce este necesar. Așadar, teologia sa are succes

doar în rândul intelectualilor, deoarece aceștia sunt, înainte de toate, un hipertrofic „Eu”.

Luni, 14 aprilie 1980

Săptămâna Patimilor! Sfintele Paști! Niște zile minunate, pline de bucurie! Tocmai ne-am întors din Vermont, unde am petrecut două zile împreună cu L. alături de familia Soljenițin. Am petrecut minunat împreună. A dispărut orice tensiune sau reticență. Simplu, prietenesc, familial. Am fost, imediat, împovărat cu diverse activități – controale, verificări. Duminică dimineața, o Sfântă Liturghie pascală plină de bucurie. După aceste zile, rămânem cu multă bucurie și, de asemenea, cu un sentiment de noblețe sufletească.

Înapoi la seminar. Încă cinci săptămâni – însă pare la cinci sute de ani depărtare! După un an, mă simt „vlăguț”! Și Soljenițin îmi zice: „Scrie pentru Rusia!” – iar Natasha, soția lui: „Vă dați seama cât de mult vă iubesc oamenii de acolo?” Întorcându-mă la birou, mă simt cufundat în multele griji și preocupări mărunte – ca într-o mlaștină.

Miercuri, 16 aprilie 1980

Jean Paul Sartre, un om sinonim cu epoca noastră, a murit. Radicalismul pătimas, o gândire confuză, cultul maselor, al revoluțiilor, tendințe stângiste – toate acestea sunt destul de mărunte. Întreaga sa viață, Sartre a fost robul unor idei a priori și un om extrem de vorbăreț. El însuși nu a fost înfrorător, ci faptul că societatea l-a transformat într-o persoană influentă. Spre sfârșitul vieții, părea că începuse să înțeleagă ceva, dar cu unele rețineri. Câtă siguranță de sine, cât dispreț față de Dumnezeu, ce orbire îngrozitoare!

Am vorbit despre valoarea lui Soljenițin: își stabilește un ideal înalt, iar după o zi petrecută cu el, începi să fii preocupat de meschinăria acestei lumi, de orbirea și intoleranța ei.

Joi, 17 aprilie 1980

Ieri, am petrecut o zi „clericală” împreună cu episcopul Peter, la prânz și cu mitropolitul Theodosius, părintele Hubiak și Kishkovsky, la cină. Chestiuni bisericești, ordinea de zi împreună cu grecii și arabii, etc.

În revista *Time* de săptămâna trecută, un articol despre un nou atac al sexologilor împotriva celui din urmă tabu – incestul! Se presupune că nu este nimic rău în apropierea și în contactele din interiorul familiei. Din contră, ar trebui văzute ca o eliberare, ca o lărgire a drepturilor. *Time* scrie cu o – destul de artificială – furie, dar tocmai – artificială. Am obosit să tot repet: depravarea civilizației noastre. Avort, homosexualitate, iar acum incestul. Civilizația noastră nu poate supraviețui acestora, dar orice se opune acestei căderi este considerat ridicol.

Marți, 22 aprilie 1980

Discuții teologice la seminarul facultății. Exegeză biblică, raportul ei cu teologia ortodoxă, etc. În timp ce ascultam, m-am gândit că nu aceasta era esența – dar care este ea și cum să o exprim?

Niște zile minunate de primăvară. Peste tot, o verdeață străvezie.

„... Crucea Domnului nostru Iisus Hristos, prin care lumea este răstignită pentru mine și eu pentru lume...” (Galateni 6: 14). M-am referit la acest verset seara trecută când am vorbit despre sărbătorile Crucii. Crucea este acceptarea chemării omului de către

Dumnezeu și a planului Său. Prin Cruce, religiile fugii de realitate, pe de o parte, și a terapiei, pe de alta, sunt excluse. Am fost cât se poate de sigur de toate acestea în timpul cuvântării mele.

Vineri, 25 aprilie 1980

Sunt descurajat și dezgustat de cititul ziarelor, de ascultatul știrilor și de tot ce se revărsă peste noi. Se pare că peste tot se laudă decăderea, distrugerea, revolta, demitizarea, un fel de ură și de mânie elementară plină de „împotrivă”. De exemplu, în ce constă geniul lui Sartre? A greșit în toate. Da, zic unii, însă el a căutat, a disprețuit burghezia, a fost un purtător al speranței. Acesta este omul care, în mod conștient, a justificat teroarea lui Stalin, în numele istoriei. O argumentare este imposibilă; nu poți fi decât surprins și să te întrebi: cum a fost posibilă o astfel de gloriificare a depravării?

Astăzi, senzație! Americanii au încercat fără succes să-și elibereze ostacii din Iran – eșecul s-a datorat coliziunii a două avioane americane! Ce farsă oribilă!

Miercuri, 10 septembrie 1980

M-am întors în New York după o seară petrecută în Labelle. Anul acesta a fost extrem de frumos, de liniștitor, deși am fost nevoit să mă întorc de patru ori în New York. Am scris un capitol la *Eucharist* – „Taina Aducerii Aminte” și sunt aproape de finalul „Liturghiei morții”. Atât de odihnitor! – aceleași plimbări, aceeași lume și pace, același cer și lac, aceeași pini și mesteceni canadieni. Mania și copiii au petrecut o lună împreună cu noi.

Ultimele săptămâni au fost marcate de evenimentele din Polonia pe care le-am urmărit cu

multă atenție, sperând că, poate, se va schimba ceva în organismul sovietic. Și același dezgust față de Occidentul decăzut.

În general, mă simt tot mai străin de ceea ce trebuie să fac. Îmi joc rolurile – seminar, teologie, Biserică, emigrant rus, dar sunt roluri, pur și simplu. Nu știu cum să apreciez aceste roluri, nu știu ce sunt acestea. Știu doar că înstrăinarea aceasta nu mă face nefericit. Sunt destul de mulțumit cu soarta mea și nu aș vrea o alta. Într-un fel, îmi place fiecare dintre aceste roluri, fiecare dintre aceste lumi și aș fi, probabil, plictisit fără ele. Dar nu mă pot identifica cu ele. Mă gândesc: am o viață interioară, dar viața mea spirituală este la pământ. Da, am credința, însă e lipsită de maximalismul personal cerut de Evanghelie.

Pe de altă parte, tot ceea ce citesc despre această viață spirituală, tot ce văd în oamenii care o trăiesc mă irită. Ce este oare? Autoapărare, invidia față de cei care o trăiesc, prin urmare o dorință de a denigra? Am citit, din întâmplare, un pasaj din Sfântul Simeon Noul Teolog despre nevoia de a ne disprețui trupul și, brusc, mi-am dat seama că nu doar ceea ce este mai rău în mine, ci și altceva nu este de acord cu aceasta, nu o acceptă.

Întrebări simple despre fericirea pământească a oamenilor: despre bucuria ce copleșește frica de moarte; despre viața la care ne-a chemat Dumnezeu; despre motivul pentru care soarele strălucește; despre dealurile acoperite cu păduri din Labelle; cerul înalt și strălucitor. Simple întrebări!

De ce, într-un alt context, orientarea religioasă a avut drept rezultat faptul că, într-un fel oarecare, credincioșii nu simt, nu vreau fie Biserica, fie Euharistia sau nu simt recunoștință și bucurie; ci

doresc frica, tristețea și negarea aproape răutăcioasă a tuturor.

Luni, 22 septembrie 1980

Serbia, la mănăstire

Scriu acestea, stând în bufetul cu autoservire al unei mănăstiri sârbe, unde particip la o adunare a teologilor ortodocși. N-aș fi venit la această întâlnire, dacă nu s-ar fi ținut în Serbia unde am trăit timp de un an înainte de război. În drumul meu spre Serbia, m-am oprit pentru trei zile în Paris.

De la aeroport, Andrei, fratele meu m-a condus la Boughival unde, tocmai, organizase o adunare a cadeților (școala noastră militară). Andrei era foarte bucuros de aceasta. Nu mi-am dat seama niciodată cât de mult înseamnă pentru el. Ce este această „comoară” care îl atrage atât de puternic? Copilăria? Evadarea? Mă bucur pentru el. Apoi, am vizitat-o pe mama. Ne înțelege cu greutate, uită numele, dar a fost bucuroasă să mă vadă.

Am sunat-o pe L. Fratele ei a suferit o criză puternică și se află într-o stare critică.

Joi, 25 septembrie 1980

Belgrad

După escala din Paris, am ajuns, sâmbătă, în Belgrad unde m-am bucurat de orașul vechi, de casele văruiate în ocră. Am mers la Patriarhie, apoi la mănăstire – unde am ajuns după o călătorie de trei ore cu autobuzul pe o căldură înăbușitoare. Peste tot, simți amprenta socialismului, un fel de monotonie, de convenționalism transcendent. Ziua următoare a fost însă impresionantă.

La ora șase dimineața, am pornit spre satul în care patriarhul urma să sfințească biserica. Am

călătorit mai mult de o oră pe drumuri de țară, printre dealuri și câmpii cu porumb. Pe cale, am trecut pe lângă țărani sârbi îmbrăcați cu pantaloni largi de bumbac și femeile îmbrăcate în negru. Cât timp am stat în Serbia, am fost impresionat de fețele oamenilor atât de triste și de umane, atât de frumoase în felul lor.

O slujbă de patru ore, o căldură greu de suportat. Dar, treptat, m-am cufundat în sărbătoare, în cântările minunate și însuflețitoare ale corului de preoți, privind miile de oameni simpli. Multe călugărițe – simple, umile. Am luat masa într-un corp imens. Discursuri și muzica zgomotoasă a orchestrei locale.

Pe drumul de întoarcere, ne-am oprit la o mănăstire de maici înconjurată de o frumoasă grădină, în răcoarea bisericii medievale. Cântările corului de maici.

Biserica nu este „aceasta”, nici „aceea” (după cum e precizată de teologie), ci – Har. Simplitate, mărturie, bucuria harului.

H.L.Menken: definiția puritanismului: „o teamă obsesivă că cineva, undeva, ar putea fi fericit ...”.

Nu voi scrie despre conferința ce a avut loc aici. Un fel de joc convențional, inutil, zadarnic. „Preaching and Teaching Christian Faith Today”. Treizeci de oameni – câțiva profesioniști din Geneva, care pot vorbi despre orice, care și-au perfecționat tehnica acestui fel de „consultări”. Alții – episcopi, preoți din toate felurile de lagăre, pentru care evadarea într-o astfel de conferință este o supapă de siguranță pentru existența lor lipsită de bucurie și de scop (clerici din Polonia, Rusia, Cehoslovacia, Bulgaria, România). Câțiva etiopieni, copti, armeni, greci din Grecia, Ierusalim și Cipru mai puțin informați, însă destul de

mândri că fac parte din Olimp. Am condus un grup format din câțiva clerici, am realizat câteva proiecte, dar mi-a fost destul de greu într-un mediu atât de eterogen.

Toate acestea, într-o mănăstire autentică, minunată sub soarele toamnei și privescerea câmpiilor întinse. Slujbele de la mănăstire – același *Har* indescriptibil.

Marți, o recepție sobră pentru două sute de persoane la reședința episcopală, unde am simțit umilirea Bisericii. Două discursuri ale președintelui comisiei guvernamentale a cultelor, adică un oficial comunist care supraveghează Biserica – o gorilă asemănătoare lui Brejnev, un țărănoi. Însă, Doamne, cât erau de preocupați de acesta, plecându-se în fața lui, zâmbindu-i și mulțumindu-i entuziasmați pentru ... ? I s-a acordat Medalia Sf. Marcu pentru Libertate și Pace în timp ce fuma o țigară, suflând fumul în nasul episcopului de lângă el. Dezgustător. Dar – ce cor! Imediat după discursul gorilei (după aplauzele furtunoase), au cântat minunatul *Kontakion* al Canonului Sfântului Andrei Critcanul: „Suflete, suflete al meu scoală-te, pentru ce dormi?” Apoi rugăciunea către Maica Domnului: „Bucură-te mijlocitoare și apărătoare a Serbiei, te binecuvântă poporul purtător al Crucii ...”. Astfel, răutatea demonică a fost înfrântă și distrusă de Har – harul neatins de toate acestea.

Urățenia – urățenia înfiorătoare, lipsită de viață, generată de comunism – este dovada reală, absolută a caracterului său demonic. Belgradul este și el pătruns de aceasta, lucru pe care l-am simțit la Consulatul sârb din New York. Doar Biserica și ce este legat de ea este liber de această urățenie; ea este luminată de Har.

Am sunat-o pe L. în New York și am simțit cât de mult îmi lipsește.

Măine dimineață, mă întorc acasă și, ca de obicei, mă întristez la gândul despărțirii de o lume care, pentru scurt timp, a fost și a mea. Voi pleca, dar, din aceste zece zile, va rodi ceva unic care va deveni o nouă imagine în amintirea mea – precum Galileea și Muntele Tabor, Finlanda, Venetia, Roma, Alaska ... Poate, această liniște nescârșită a grădinii de la mănăstire. Poate ultimele cuvinte ale Evangheliei de azi: „Cât aveți lumina, credeți în lumină, ca să fiți fii ai luminii” (Ioan 12: 36).

Joi, 1 octombrie 1980

New York

Războiul dintre Irak și Iran; o satisfacție răutăcioasă din această distrugere reciprocă. Înainte de toate: câtă prostie.

Citesc memoriile lui Mircea Eliade (*Les Promesses de l'Equinoxe, 1907-1937*) – copilăria și anii studenției petrecuți în București, în perioada interbelică. Dorința și setea intelectuală, căutarea sensului vieții, istoria religiei, patos și entuziasm. Impresionantă este acumularea experiențelor sale: misterul, trei ani petrecuți în India pentru a studia yoga – totul cu excepția Ortodoxiei. Despre aceasta, nici măcar un cuvânt, ca și cum n-ar fi existat, ca și cum n-ar fi avut vreo legătură cu căutarea lui. Când ne-am întâlnit, Eliade mi-a spus că are credința unui țaran român, mi-a spus că nu știe teologie. Dar, întreaga lui viață a scris despre teologia altor religii; a creat o altă școală; știe totul despre cea mai neînsemnată sectă indiană; dar teologia credinței lui rămâne în afara câmpului său de interes. Am citit jumătate din carte;

poate că mai departe va spune ceva despre credința sa. Până aici, nimic. Nu știu de ce.

Joi, 2 octombrie 1980

Scara trecută, am vorbit despre „Biserica și evlavie”. În legătură cu aceasta, m-am gândit la destinul Ortodoxiei. În prezent, există un triumf al monahismului atât în teologie, cât și în evlavie. În Serbia, orice renaștere este legată de experiența, orientarea și învățătura monahală. Mă tem că această orientare este identificată cu Ortodoxia. În America, vedem, adeseori, reducerea Ortodoxiei la icoane, la vechile cântări, la cărțile despre viața spirituală de la Muntele Athos. Bizanțul triumfă lipsit fiind de o dimensiune cosmică. Nu pot să nu mă gândesc că acesta este un fel de romantism – o iubire a acestei imagini a Ortodoxiei, iubire, deoarece această imagine este complet diferită de imaginile lumii contemporane. Evadare, abandonare, reducere a Ortodoxiei.

Oriunde există această orientare, Euharistia, comuniunea, sensul și experiența Bisericii se pierd. Acest sens și această experiență sunt necesare acum mai mult ca oricând. Biserica euharistică se identifică pe sine ca fiind „în această lume, dar nu din această lume”. Orientarea monahală a Bisericii constă în faptul că parohia, comunitatea, etc. este văzută doar ca o opoziție a acestei lumi, în timp ce abandonarea acestei lumi este considerată adevărata cale ortodoxă. Orientarea monastică, oricât ar părea de ciudat, consideră Biserica o parte a lumii, astfel încât omul se vede nevoit să părăsească nu doar lumea, ci și Biserica.

Profesorul meu de la Institutul din Paris a scris cândva: „... unde este Hristos, unde sunt Apostolii, unde este Biserica? Totul este întunecat de umbra imensă a stareților (Pustnicul, povătuitorul)”.

Această orientare este pusă în legătură cu o Rusie romantică, naționalistă și sfântă, adică cu trecutul, imaginea și stilul său.

Odată, părintele John M[eyendorff] mi-a spus, într-un moment de sinceritate, că nu poate înțelege de ce sunt oamenii obsedați de Sfinții Părinți. Mulți răspândesc această modă care îi împiedică să înțeleagă ceva din lumea reală și, în același timp, sunt siguri că slujesc Biserica și Ortodoxia. Mă tem că oamenii sunt atrași nu atât de gândurile Părinților, nu atât de conținutul scrierilor acestora, cât de stilul lor. Este destul de aproape de înțelegerea ortodoxă a slujbelor liturgice: le iubesc fără să le înțeleagă; și, de vreme ce nu sunt înțelese, nu ajung la nici o concluzie. Stăm într-o cochilie fermecați de o melodie fără să observăm că Biserica suferă și a părăsit, de mult, câmpul de bătlăie.

Duminică, 5 octombrie 1980

Vineri, l-am vizitat la spital, pe Michael [Ossorguine], fratele lui L. Își va recăpăta cunoștința, rațiunea? Este chinuit de lupta sa interioară. L. a spus și este atât de adevărat: „în Misha, se află ceva cu adevărat prețios”. Ceva se întâmplă (o criză) și totul rămâne nemișcat: soția, copiii – această viață profundă, unică, autentică.

Linșteea zilei de duminică. L. doarme. Dincolo de fereastră, copacii ruginii. Citesc din „Taina Aducerii Aminte”. Deși n-am conștientizat încă, știu că am împlinit șaiszeci de ani.

Luni, 6 octombrie 1980

Citesc, în continuare, memoriile lui Mircea Eliade. A petrecut trei ani în India, studiind tot felul de învățături indiene: yoga, Tan Tru, etc. A stat într-o

chilie dintr-un *ashram* timp de o jumătate de an. Dar niciunde, nici măcar o dată în această carte imensă nu este amintit Dumnezeu. Religie da, însă nu Dumnezeu. Este căutarea căii „mele”. Este o alegere chinuitoare între sfințenie și creativitate, o analiză nesfârșită a diferitelor tipuri de spiritualitate, însă fără Dumnezeu. Cât este de departe de cuvintele Evangheliei „... dacă Mă iubiți ...”.

În aceste structuri religioase, cel mai important este faptul că nu se iubește nimic altceva decât o perfecțiune abstractă (căutarea absolutului). Este greu să-ți imaginezi în ele discuția tâlharului de pe cruce, ori pe Zaheu, ori pe vameș. Ei trebuie să studieze rugăciunea, să caute perfecțiunea, să fie mereu întorși spre interior. Pentru mine personal, aceasta este un fel de monotonie metafizică.

Între timp, în Iran și Irak, oamenii mor de dragul islamului. Supunere oarbă față de doi oameni demenți: Ayatollah și Hussein. Lumca întregă se înfioară. Bazat pe fundamente și promisiuni biblice, Begin întemeiază un Israel secular. În Paris, bombe explodează în sinagogi. Carter și Reagan candidează pentru funcția de președinte.

Ce ar trebui să fim noi în această lume? Care este sensul vieții aici, pe acest pământ? Cât sunt de adevărate cuvintele poetului Khodasevich: „... dar atunci cuvintele – un copil, un animal, o floare ...”. Trebuie să hrănim, să cultivăm, să „educăm” un copil, un animal, o floare. Suntem o parte a istoriei „în sudoarea frunților noastre”, în creativitate și nu într-un *ashram* nemișcat. Ce rămâne, ce e sigur este un *simț elementar al datoriei* (cf. ultimelor cuvinte ale unui marinar din poveștile lui Bunin: „cred că am fost un marinar destul de bun ...”). Simplitate, claritate, modestia ontologică a creștinismului, frumusețea

smereniei creștine. Fără aceasta, totul, inclusiv căutarea absolutului este înșelăciune, autoiluzionare, falsitate și răutate.

Astăzi, L. împlinește cincizeci și șapte de ani.

Miercuri, 8 octombrie 1980

În legătură cu cartea pe care o scriu, „The Liturgy of Death” mă gândesc și citesc, mereu, despre moarte, mai degrabă, punctul de vedere creștin asupra ei.

Joi, 9 octombrie 1980

Uneori, sunt chinuit nu cu violență, ci subtil și deprimant – de o lipsă de încredere în mine, în ceea ce fac, scriu, slujesc. Zilele acestea, tot ce am scris mi se pare inutil și toată activitatea mea mi se pare un balon de săpun.

Stau în pat cu o răceală zdravănă, citind fără plăcere câteva cărți ciudate. Poate că de aici vine această descurajare! Acestor autori, totul li se pare viu, important, decisiv. Iar apoi, devine calitatea viermilor academici, care scriu comentarii, note de subsol, analize. Pace și bucurie autentică din cartea lui H. L. Mencken – *Anthology*. Este americanul meu preferat! Prietenul meu.

Vineri, 10 octombrie 1980

Este a patra zi de când stau bolnav în pat. Cât de repede devenim o legumă și ne obișnuim cu lenevia ca un stil normal de viață. Gândul că trebuie să mă întorc la muncă mă înspăimântă!

Mi-a făcut plăcere să urmăresc, ieri, la televizor pe canalul 13 „Faulty Towers”. Atât de proaspătă! Inteligentă, amuzantă, activă. Apoi un interviu cu John Cleese, producător și actor. Mi-a

plăcut stilul lui britanic. Mi se pare că un englez nu trebuie să fie neapărat inteligent. Civilizația care îl înconjoară este inteligentă. În America, totul este caracterizat de o concentrare pe sine, de tabu-uri (negri, evrei, femeile, religia, politica). Dacă cineva spune ceva nepotrivit, reacția imediată este cât se poate de zgomotoasă; avocați, cereri de despăgubire, etc. În Anglia, rezolvarea problemelor spinoase se face cu simțul umorului. În această lume, acest fapt este o realizare uimitoare; aș zice una de ordin spiritual. Creștinismul cere, înainte de toate, o negare a sinelui – cel mai dificil de atins.

Sâmbătă, 11 octombrie 1980

În Crestwood – prima zi umedă de toamnă – o zi în care rămân acasă. Sunt, în continuare, chinuit de gripă.

Azi dimineață, una dintre polemicile mele cu L. În realitate a fost, mai degrabă, o conversație decât o polemică (am numit-o noi așa), sărbătorind libertatea dimineții de sâmbătă. Am discutat despre femeile în Biserică (L. a fost la o întâlnire organizată la seminar de către părintele Tom ca o pregătire pentru conferința femeilor din Cleveland, înainte de Consiliul Pan-American). „Teza” noastră (*ad-hoc*):

Această polemică trebuie eliberată de clericalism, de îmbisericare (în sensul negativ al cuvântului, adică o întoarcere în sine a Bisericii), de problema drepturilor femeii în Biserică, ce „poate face” o femeie, care este rolul ei în structurile clericale existente. Toate aceste „probleme” sunt un impas, fiindcă sunt bazate pe „drepturi”, conflicte, etc.

Reducerea vieții la structuri impersonale și „obiective” este păcatul lumii masculine, perceperea masculină a vieții (Marx, Freud). De aici, greșeala

majoră a feminismului contemporan. Este acceptarea acestor structuri: lupta pentru un loc în lume, în Biserică, în Guvern, etc.

Misiunea autentică a femeilor este de a arăta insuficiența, unilateralitatea și răul îngrozitor al reducerii vieții la „structuri”.

Femeia este *viață* și nu *despre viață*, astfel că misiunea ei este să îl întoarcă pe bărbat de la formă la conținutul vieții. Categoriile ei, care *a priori* nu aparțin reducerilor „masculine” ale vieții sunt frumusețea, puritatea, profunzimea, credința, intuiția. Acestea nu există, nu pot exista în marxism, freudianism sau în sociologie.

Bărbatul caută regulile; o femeie cunoaște excepțiile. Dar viața este o excepție continuă de la reguli. Oriunde există viață adevărată, domnește nu o regulă, ci o excepție. Bărbatul luptă pentru reguli. Femeia are o experiență vie a excepției.

„Excepția” este profunzimea creștinismului ca viață. În viața creată și dăruită de către Dumnezeu, totul este o excepție, deoarece totul este unic, irepetabil, un izvor ce țâșnește din adâncuri.

Sexul este o „regulă”, dragostea este o excepție. Legea vieții și adevărul vieții este dragostea, iar nu sexul.

Omul este chemat nu la punerea în aplicare a regulilor, ci la miracolul vieții. Familia este miracol. Activitatea creatoare este un miracol. Împărăția lui Dumnezeu este un miracol.

Maica Domnului nu se „potrivește” nici unei reguli. Dar în Ea și nu în canoane, se află adevărul despre Biserică.

În măsura în care bărbatul este doar un bărbat, el este, înainte de toate, plictisitor, plin de principii, viril, decent, rațional, calm, util; el devine interesant

doar atunci când depășește faza virilității. Un bărbat este interesant ca băiat sau bătrân, dar este aproape înfiorător ca adult; în culmea bărbăției și a puterii sale masculine.

Sfințenia și creativitatea unui bărbat înseamnă, mai presus de toate, refuzul, negarea „masculinului” din el.

În sfințenie, un bărbat nu mai are trăsături masculine.

Hristos este băiatul, Fiul Unul Născut, Copilul Mariei. La El, lipsește idolul principal al bărbatului – autonomia. Icoana Pruncului Iisus în poala Mamei Sale nu este doar o icoană a Întrupării. Este icoana esenței lui Hristos.

Toate aceste lucruri trebuie cunoscute atunci când se discută locul femeii în Biserică. Biserica respinge pe bărbat în auto-suficiența, forța și afirmarea de sine. Zice Hristos: „Îți este de ajuns harul Meu, căci puterea Mea se desăvârșește în slăbiciune” (2 Cor. 12:9).

Joi, 16 octombrie 1980

M-am întâlnit cu episcopul George Khodre din Liban, mai întâi la seminar, apoi, ieri, în timpul festivităților organizate în cinstea lui, la reședința antiohiană. Este extrem de amabil, de distins și de prietenos.

Luni, 20 octombrie 1980

Vineri dimineața, am primit un telefon din Frankfurt de la fiul nostru Serge. La ora 6 după-amiaza, era cu noi în Crestwood. Am discutat îndelung despre Rusia. Consideră că disidenții au fost lichidați. Lichidați deoarece, încă de la început, nu au avut un fundament solid, nici o rădăcină în oameni. Există o

solidaritate între popor și autorități. Toți se tem de război și conștientizează pericolul, venind nu atât din partea autorităților, cât a hazardului. Există o anumită bunăstare fundamentată, mai ales, pe schimbările extraordinare care au apărut în timpul lui Stalin. Viața este mai ușoară. Mecanismul însuși este schizofrenic (liderul Agenției de Știri Tass i-a mărturisit lui Serge că ascultă săptămânal emisiunile mele religioase!). Lipsa de succes a apărătorilor drepturilor omului se explică prin lipsa totală a oricărei *experiențe* a drepturilor. Rusia lui Soljenișin, Rusia emigranților ruși, etc. toate acestea sunt doar niște formule, niște reduceri. Serge este, mereu, chinuit de aceasta și încearcă să perceapă un adevăr obiectiv – prin mituri, exagerări, etc. Sunt impresionat și bucuros să văd, în Serge, un efort continuu de a fi cinstit și scrupulos cu refuzul de a condamna chiar și regimul sovietic.

Am fost bolnav timp de aproape două săptămâni. Penicilina, lipsa de stabilitate, pielea deshidratată – pe scurt, nu pot începe nici o muncă serioasă. Nici o convingere. Sunt dezgustat de rolul pe care îl joc de zeci de ani. Mi-e teamă să mă cufund în treburile seminarului și ale Bisericii. Simt că toți cei din jurul meu știu ce să facă, cum să facă și pentru ce să facă, doar eu *mă prefac* că știu. De fapt, nu știu nimic; nu sunt sigur de nimic; mă amănesc pe mine și pe ceilalți. Doar atunci când slujesc Sfânta Liturghie, nu sunt fals. Și o zic iarăși: întreaga viață izvorăște din – și este legată de – Liturghie! Mă simt epuizat – mai ales, spiritual. Mi-ar plăcea să plec ...!

Joi, 23 octombrie 1980

Seara trecută, Serge mi-a arătat câteva imagini din Rusia: Suzdal, Moscova, Vladimir. Un sentiment nelămurit: da, toate aceste biserici cu cupolele

strălucitoare între mesteceni și apusuri de soare au un efect foarte puternic. Dar te înfiori atunci când te întrebi de unde provine această acumulare imensă de biserici? Abundența interioară a iconostaselor bogat împodobite, a icoanelor, a ornamentelor și a aurului! Bacanale de „lucruri” sfinte! Iar, în apropiere, noroi, sărăcie, mediocritate. Fascinația „templului” coincide cu o experiență spirituală, religioasă, cu o nevoie evidentă. Ce nevoie? În primul rând, totul este supus unei impresii externe. Templul din exterior ca viziune, prezență, chemare. Iar atunci – nici o concordanță între interior și exterior. Înăuntru, înghesuială. Deși templul, edificiul Bisericii organizează, consolidează spațiul, devine centrul și sensul unei întinderi dezorganizate și diforme, înăuntru nu mai există spațiu, totul este atât de mic și de înghesuit. Vrei să privești aceste temple, dar nu ai dorința de a intra în ele. Sunt impresionante, însuflețitoare, dar nu prin ceea ce se întâmplă înăuntru. Nu voi înceta să mă întreb de ce pietatea Bisericii a slăbit tot mai mult conștiința Euharisticii, a îndepărtat Euharistia.

Vineri, 24 octombrie 1980

Am primit un telefon de la Serge: a fost angajat de către *New York Times*. M-a făcut să mă gândesc la America. Serge a fost acceptat pe merit, deoarece nu cunosc un om mai modest, mai incapabil de intrigi, de a fi partizan. Astfel, la vârsta de treizeci și cinci de ani a ajuns în vârf, deci nu se bazează totul pe politică, relații, bani!

Luni, 27 octombrie 1980

Pregătind capitolul meu despre „Taina Sfântului Duh” am citit și recitat ce s-a scris despre *Epiklesis*, sfințirea darurilor (părintele Ciprian,

Gregory Dix, Karabinov, ș.a.). Ce diversitate și confuzie! Cel mai bun dintre ei pare a fi Dix, însă chiar și el nu vede totul. Cred că există puține exemple în istoria Bisericii de o atare divergență între Liturgia însăși și interpretarea ei teologică.

Prima întrebare este: când și cum se sfințesc darurile. Există multe interpretări contradictorii, insuficiente și ambigue – au început în secolul al IV-lea când „momentul” sfințirii a început să fie discutat.

Toate mi se par un eșec teologic. Iar motivul acestui eșec este evident. Euharistia poate fi interpretată corect numai în categorii eshatologice. Săvârșită *în timp* (nu în afara timpului). Liturgia revelează *un timp*; anticipează și oferă Împărăția veacului ce va să vină; așadar, Taina Euharistiei, deși constă într-o serie de acte, este una singură, o taină nedespărțită.

În timp ce Liturgia ca întreg este legată de timp, este parte a timpului, înăuntrul Liturghiei, categoriile timpului nu se mai aplică, deoarece esența Liturghiei constă în părăsirea timpului căzut, fragmentat și intrarea într-un timp restaurat în plenitudinea sa. În acest sens, întreaga Liturghie este în Duh. Hristos este prezent; El adună, oferă și împarte prin Sfântul Duh precum la Cina cea de Taină. În ziua Cinci celei de Taină, nu a existat o *epiklesis* și Cina cea de Taină arată proslăvirea Fiului de către Tatăl în Duhul Sfânt, astfel că distincția în Euharistie a acțiunilor celor trei Persoane ale Sfintei Treimi este greșită și conduce la impasuri. Fiecare Persoană a Sfintei Treimi lucrează „trinitar”.

În toate aceste impasuri, lipsește întrebarea esențială: ce este *sfințirea*? Dacă aceasta constă în crearea de „realități” sacre (a Trupului și a Sângelui lui Hristos, de exemplu) în înfăptuirea „sacralui” atunci

este normal și evident să atribuim funcția de „sfințire” Sfântului Duh. Dar dacă sfințirea este revelarea, evidența, darul Împărăției lui Dumnezeu, a vieții trinitare, atunci sfințirea este, întotdeauna, comuniunea cu Împărăția ca harul Fiului, dragostea Tatălui și împărtășirea Sfântului Duh. Tatăl îl revelează pe Fiul, care îl revelează pe Tatăl, care trimite pe Duhul Sfânt – ca legătură, cunoaștere, comuniune.

În Euharistie, totul (Împărăția Tatălui, a Fiului și a Sfântului Duh) este *împlinit* de către Fiul și *revelat* de către Sfântul Duh.

Împărtășania a ridicat Biserica în cer, în altarul ceresc. În cer, nu mai există o altă Mâncare, o altă Băutură decât Dumnezeu, care ni-L dă pe Fiul Său ca viața noastră. Așadar pâinea și vinul sunt transformate prin ridicarea noastră la Fiul, spre Tatăl. Iar Sfântul Duh ni-L revelează perfect, deplin, complet – dat nouă ca Împărtășanie.

Scopul creației este împlinit și revelat. Ce se întâmplă cu Pâinea? Este „împlinită”. „Acesta este Trupul Meu ...”. Ce înseamnă aceasta? Înseamnă că este ceea ce Pâinea trebuie să fie: veșnică, dinainte de timp, divină, împlinită. Ne unește, în Hristos, cu Dumnezeu; ne transformă în aceea pentru care am fost creați. Aceasta înseamnă că, în această lume, în categoriile ei, nimic nu se întâmplă cu pâinea, deoarece ceea ce se întâmplă este „spiritual”, în Duh. Toate discuțiile despre substanța, despre „moment” nu clarifică nimic. Dar atunci, „binecuvântați sunteți voi cei care vedeți ...”. Este imposibil să fixezi Împărăția lui Dumnezeu în niște cadre, legi sau legături cu această lume. De aceea, ucenicii nu L-au recunoscut pe Hristos în mod obiectiv, ci *au știut* că era El – în mod *spiritual*. Din această cauză, Biserica Primară nu

menționează niciodată Euharistia despărțită de Biserică, de Adunare.

Este imposibil să explici Euharistia separată de ceea ce se întâmplă în Biserică. Prin urmare, o explicare de acest fel conduce la un impas.

Dar cum să exprim toate acestea în capitolul meu despre Sfântul Duh? Nu am cuvinte să explic. Și aici, trebuie să fim „în Duh”. Sunt convins că totul este foarte important acum. Totul în Biserică depinde de aceasta.

Sâmbătă, 1 noiembrie 1980

Denver, Colorado

Mă aflu în Denver într-o scurtă vacanță. Zilele acestea, fiind ocupat cu treburile bisericești, m-am gândit la ceea ce eu numesc „Ortodoxia romantică”: cred că acest titlu este potrivit, deoarece include multe manifestări și tendințe ale Ortodoxiei contemporane.

- nominalismul (de exemplu, patriarhatele inexistente);
- conservatorismul liturgic orb;
- cultul trecutului;
- preocuparea teologică aproape exclusivă pentru Sfinții Părinți;
- „apocalipticismul”;
- disprețuirea lumii contemporane (nu a acestei lumi, în general);
- sentimentalism;
- cultul exteriorului (bărbi, sutane, mătănii, stil).

Cu alte cuvinte, aceasta include toate aspectele care slăbesc Ortodoxia, care o transformă într-un ghetou lăuntric (iar nu o chemare, o luptă, viață).

Romantismul, în viață și cultură, este, înainte de toate, un vis, primatul inimii asupra

discernământului și al adevărului. Dă la o parte realitatea de dragul unei realități *imaginare*; este credința în iluzii.

Miercuri, 19 noiembrie 1980

Mi-am petrecut săptămâna trecută în Detroit la Consiliul Pan-American – primele trei zile alături de Liana. Am avut o cameră la etajul al 28-lea de unde vedeam râul, câmpiile canadiene din depărtare, zgârie-norii, străzile aglomerate. Zilele acestea, totul a fost inundat de soare. Agitația, adunările, discuțiile și întâlnirile obișnuite, iar în spatele scenei – interviuri. Însă, în fiecare dimineață, Sfânta Liturghie cu un cor imens, iar în fiecare seară – vecernia. În ciuda atmosferei hoteliere și a agitației, a existat, mereu, un sentiment *al Bisericii*. Totul a mers bine. Un sentiment de neliniște provocat de un grup agresiv de fanatici, de țipetele lor în microfon, de maximalismul lor prostesc. Eternul și teribilul pol al religiei: fanatism, teamă, orbire, iubire de sine. Mai mult, o absurditate și o îngustime a spiritului teribilă. Însă era doar un grup minoritar în timp ce majoritatea soborului era sănătos.

O victorie majoră a lui Reagan pe care America nu-l poate încă primi. Înfrângerea nu doar a lui Carter, dar și a stâlpilor liberalismului – senatorii Churchil, McGovern ș.a. Un protest acid împotriva corupției liberalismului lor. Și, imediat, plângeri vis-à-vis de pericolul religiei, de intervenția ei în politică. Sunt bucuroși de acest semn, dar mă întreb dacă va fi perceput corect și ce va rezulta din aceasta.

Luni, 24 noiembrie 1980

Am petrecut, în liniște, două zile acasă. M-am plimbat împreună cu L. peste tot în Crestwood – o zi mohorâtă de noiembrie. Seara am sărbătorit

onomastica mea împreună cu familia Meyendorff, părintele Tom și Anya. Am vorbit despre câțiva episcopi veniți din Moscova, despre episcopii noștri și despre starea empirică a Bisericii, cu toate interesele ei mai mari sau mai mici. În trecut, toate acestea mă iritau și mă îngrijorau, dar acum sunt tot mai detașat. O analiză umană nu este doar inaplicabilă Bisericii, ci și parțială prin definiție. Potrivit rațiunii *umane*, întreaga Ortodoxie nu mai are nici o șansă. Dacă Papa nu poate face situației, ce putem face noi? Așadar, să mă îngrijorez pentru Biserică, deși ea nu vrea să fie salvată de rețetele mele, de rețetele *noastre* este, în ultimă instanță, un păcat; vine din mândrie. Deoarece Dumnezeu a ales ceea ce era cu desăvârșire lipsit de sens și de valoare.*

Ambiguitatea inteligenței (mândria) și funcția ei de bază – analiza. Într-o analiză inteligentă, totul este, de obicei, corect, dar în ansamblu este întunecat, distructiv, neinteresant aproape întotdeauna. Inteligența cunoaște o singură dimensiune astfel încât, în cele din urmă, este ca o analiză a diavolului – totul este bine și totul este minciună. Evaluată de către această inteligență, nu doar poezia, ci și teologia este, întrucâtva, lipsită de valoare. Inteligența cuprinde în sine și nutrește mândria; aceasta a pricinuit Căderea. Inteligența distruge lumea lui Dumnezeu dacă nu devine „nebie întru Domnul”.

* I Corinteni 1: 26-29: „Ci Dumnezeu și-a ales pe cele nebune ale lumii, ca să rușineze pe cei înțelepți; Dumnezeu și-a ales pe cele slabe ale lumii, ca să le rușineze pe cele tari. Dumnezeu și-a ales pe cele de jos ale lumii, pe cele neabăgăte în seamă, pe cele ce nu sunt, ca să nimicească pe cele ce sunt. Ca nici un trup să nu se laude înaintea lui Dumnezeu”.

Măine, plec la Paris unde voi rămâne timp de cinci zile, pentru o adunare a Mișcării Studenților Creștini Ruși. Voi încerca să clarific câteva probleme.

Am încercat, oare, să fac o apologie a prostiei? Nu, pentru că în lumea noastră căzută, prostia este mândrie și vine de la diavol. Dar Marx, Freud, Hitler, Stalin: au fost ei inteligenți? Sau – Nabucov, Valery, Gide, Hemingway, etc.

În raport cu esențialul, au fost proști; în raport cu ceea ce este nesemnificativ, au fost inteligenți. În lumea căzută, inteligența este o forță extraordinară, demonică, marcând o prostie elementară, fundamentală și anume mândria.

Aceasta înseamnă că, în lume, inteligența și prostia nu sunt opuse una celeilalte (una implică pe cealaltă și își află rădăcina în ea). Dar inteligența/prostia (adică mândria) este opusă *smereniei*. Smerenia este divină, deoarece depășește și biruie inteligența/mândria și prostia/mândria.

Miercuri, 3 decembrie 1980

Luni, 1 decembrie, m-am întors din Paris unde am petrecut cinci zile – jumătate dintre ele, participând la Adunarea Generală a Mișcării studențești. Se pare că totul a fost bine – noile statuti au fost acceptate, demisiile pripite au fost evitate – însă impresia generală este una tristă. Mai există câteva grupuri rivale, fără vreo perspectivă sau dorință de a găsi soluții.

Am vizitat-o pe mama de două ori. Foarte trist. A slăbit foarte mult, îi recunoaște cu dificultate pe oameni și are halucinații. Am plecat cu un sentiment de milă neputincioasă.

La Paris, era frig și înnorat. Singura bucurie a fost cina cu fratele meu Andrei în restaurantul rusesc Dominique. Ne place, întotdeauna, să fim împreună.

La seminar, întâlnirile comitetului și consiliului de administrație. După Paris, pare o gură de aer proaspăt.

New York: soare strălucitor, senin, vânturi reci ca gheața.

Anna Akhmatova (o poetă rusă care a suferit sub regimul sovietic; fiul ei a murit într-un lagăr de concentrare):

Strălucirea aurului pălește și oțelul se roade,
marmura se năruie. Toate sunt ale morții.

Cea mai trainică, pe pământ, este suferința
și veșnic – cuvântul măreț.

Doamne, cât e de frumos!

Dificultatea, unicitatea creștinismului constă în faptul că este adresat individului și îi oferă ca realizare a lui, Biserica.

Individul, persoana care nu acceptă Biserica denaturează creștinismul, transformându-l în narcisism și egoism spiritual. Biserica, neacceptând individul, denaturează creștinismul, reducându-l la o religie de masă. Într-o Biserică de felul acesta, individul este înlocuit cu o urmă pioasă (o persoană pioasă) pe când într-un astfel de individ, Biserica este percepută, în cel mai bun caz, ca o dăruitoare de hrană spirituală. Această confuzie, ispită și amăgire este permanentă – iar, în zilele noastre, cât se poate de clară. Pe de o parte, căutarea unei spiritualități personale; pe de altă parte, un activism bisericesc, Biserica drept activitate, „colectivism”. Biserica devine reflectarea acestor două boli contemporane: individualismul și colectivismul. Misterul creștinismului este acela de a menține o unitate

lăuntrică a tuturor. Dar tocmai în interior, iar nu într-un colectivism religios.

Trebuie să ne amintim că, în categoriile acestei lumi, creștinismul *nu poate să nu fie* paradoxal. Unde nu există un paradox, creștinismul este păgubit și înlocuit cu ceva fals. Îmbinarea dintre om și Biserică este unul dintre aceste paradoxuri esențiale.

Sâmbătă, 6 decembrie 1980

Ieri, la amiază, am discutat cu părintele Tom despre teologii occidentali (majoritatea) care susțin, în vederea mutațiilor culturale din zilele noastre, necesitatea unei reedificări a întregii teologii și vieții a Bisericii. Teologia trebuie să înfrunte această situație, trebuie să tragă concluziile corecte din ce s-a întâmplat. Întrebarea mea: ce s-a întâmplat mai exact, care este conținutul acestei mutații? Mi se pare că, înainte de a ajunge la concluzii și de a începe o „reedificare”, teologii trebuie să analizeze această întrebare. Însă văd numai două reacții în Occident (Ortodoxia nu intră în calcul, deoarece nu este conștientă de vreo mutație, nu o cunoaște). Una este acceptarea necondiționată și fără o analiză preliminară a acestei mutații. Cealaltă, tot necondiționată, este o negare totală a mutației.

Se ridică o altă întrebare preliminară despre esența teologică însăși. Mi se pare că în Occident atunci când teologia a devenit, pentru prima dată, o știință (adică de la apariția scolasticismului), ea a ajuns dependentă de „această lume” – de categoriile, de cuvintele, de conceptele și de filosofiele ei, în sensul larg al cuvântului. De aici, o nevoie permanentă de adaptare, de verificare – nu a acestei lumi de către Evanghelia creștinismului și de experiența creștină, ci a Evangheliei însăși și a conținutului ei – de către

această lume și „mutațiile” ei. De această dată „mutația” este legată de credința însăși, astfel că panica provocată de lipsa de corespondență dintre credință și această lume și înțelepciunea ei este destul de mare. Această panică duce la două orientări, două alegeri: fie dizolvarea credinței în această mutație (precum în teologia eliberării), afirmația că această mutație corespunde, în esență, creștinismului; fie o evadare spirituală, eliberarea definitivă a creștinilor de orice interes în orice mutație; sau, pur și simplu, pentru lume și destinul omului în ea. Prima alegere se realizează prin reinterpretarea credinței (care, dacă este înțeleasă corect, trebuie să justifice sexul, avortul, eutanasia și revoluția). Cea de-a doua alegere se realizează, de exemplu, prin reducerea întregii tradiții creștine la un set de reguli. Este creștinismul adresat lumii prin Evanghelie sau prin teologie? *Va urma...*

Luni, 8 decembrie 1980

Ieri seară, am fost la o reuniune a tuturor organizațiilor rusești preocupate de drepturile omului. Toți liderii au fost prezenți. Impresia generală este cea a unei activități consacrate oamenilor defavorizați.

Evanghelia sau Teologia (continuare). Numesc Evanghelie nu „biblicismul” sectelor, ci mărturia despre experiența Bisericii, despre credință – nu doar o expunere a ceea ce crede Biserica, dar și bucuria și viața ei, convingerea că totul este mântuit de Dumnezeu. De exemplu, biruința asupra morții, învierea trupurilor, etc. Este surprinzător faptul că teologia științifică ține, oarecum, în fundal aceste chestiuni majore.

Joi, 11 decembrie 1980

Schimbarea vieții, un proiect social! Este imposibil să trăiești o viață clădită pe „dodo metro, boulot” (somm, metrou, muncă). Săptămână de săptămână, an de an, aceleași lamentări, învinuiri, cereri adresate politicii de a schimba radical viața, de a schimba relațiile dintre oameni, de a elibera femeia, de a elibera copii, de a elibera dragostea; se crede că o astfel de eliberare este posibilă cu ajutorul politicii și al economiei.

„Nu mai putem trăi astfel ...”. În timp ce jumătate dintre reviste se lamentează în legătură cu această eliberare, ele sunt, în același timp, pline cu programe ale concertelor, expozițiilor, spectacolelor, reprezentărilor televizate, filmelor, etc. Există o mulțime de lucruri de făcut. Dar toți – bătrâni și tineri – disprețuiesc această societate, școala, profesiile și așteaptă o eliberare miraculoasă. Nimeni nu descrie, nici nu definește conținutul pozitiv al acestei „noi vieți”. Din contră, cei care se presupune că au fost eliberați se cufundă în deznădejde și plictiseală. Ori, cu o incredibilă orbire, venerază fie Uniunea Sovietică (ex. intelectualitatea occidentală a anilor '20 și '30), fie pe Mao Tze Tung și China, fie o altă revoluție care se dovedește a fi o murdărie sângeroasă. O parte a creștinismului înțelege acest aspect; o alta – cea radicală – examinează și respinge însăși lumea ca ireparabilă și orice vis de îmbunătățire a ei, ca păcătos și diabolic.

Cum poți spune adevărul într-o astfel de confuzie, în această minciună îngrozitoare de ambele părți – dreapta și stânga? Acest adevăr – la fel ca orice adevăr – este, în același timp, simplu și complex, astfel încât cel care-l formulează se confruntă atât cu o complicare cât și cu o simplificare inutilă (două

posibile tentații). Adevărul despre viață este simplu, în esență și complex, în aplicarea lui la viața concretă.

Vineri, 12 decembrie 1980

Prima teză:

Creștinismul este fericire și creează, dă naștere unui om fericit. Definirea acestei fericiri: „bucuria pe care nimeni nu o va lua de la voi”; cunoașterea lui Dumnezeu în Hristos; a lui Hristos; a Duhului Sfânt; cunoașterea „sensului vieții”; cunoașterea biruinței lui Hristos; cunoașterea vieții veșnice: „moartea zdrobită prin biruință ...”.

Ce pare a contrazice această fericire: neputința și păcatul, cunoașterea durerilor oamenilor, răul din această lume, clarificarea acestei contradicții.

Joi, 18 decembrie 1980

.... Există o clarificare – prin viață, prin Dumnezeu, iar nu prin rațiune. Lunea trecută, la spitalul Johns Hopkins, medicii au examinat-o pe L. și au descoperit o tumoră pe glanda pituitară, iar acum se decid dacă este necesară operația. Și, iarăși, o compasiune – care macină viața; momentele de deznădejde ale lui L., prezența durerii invizibile, dar atât de evidente. Totul s-a schimbat, bucuria elementară a vieții dispare și începe o luptă interioară pentru lumină, pentru acceptare, pentru curățirea sufletului de deznădejde și îndoieli. Și toate acestea curăță inima, iar *Dragostea* este revelată cu toată forța ei extraordinară, miraculoasă. *Aceasta este clarificarea!* Suntem uimiți cât de mulți oameni în Occident nu înțeleg aceasta.

De la alegerea lui Reagan în funcția de președinte, pentru prima dată în ultimele decenii, se discută serios despre „dreapta” și „stânga” sau, în

terminologia americană, despre conservatorism și liberalism. Discuția nu este una ideologică, ci despre viziune. Timp de cincizeci de ani – de la Lenin și apoi Hitler – dreapta a fost defensivă, în timp ce inițiativa, monopolul ideilor, al planurilor, a aparținut în totalitate stângii. Brusc, lumea a fost surprinsă la vederea roadelor liberalismului: politic, economic, moral, spiritual – roade ce pot fi caracterizate printr-un singur cuvânt: detestabil! Iar la acesta se adaugă: ipocrizia, mulțumirea de sine, fariseismul. Stânga a reușit să identifice dreapta cu „imoralitatea”, prostia și răul. Brusc, se întrevide o revigorare. Însă, nu există nici o garanție că renașterea dreptei va aduce roade pozitive. Deocamdată, nici ideile, nici principiile dreptei nu sunt victorioase, dar disprețul față de stânga crește. Nu este limpede dacă „cei de dreapta” au alte idei și principii decât „îmbogățiți-vă”.

Scriu toate acestea într-o cameră a mănăstirii Sf. Tikhon. Îl îngropăm pe episcopul Ciprian. Ieri seară, o slujbă de înmormântare ce a durat trei ore. Un cor minunat Zece episcopi. Bucuria, „mărturia” clară a acelei slujbe. Azi dimineață, frig și soare. Am predicat înainte de slujbă. În ciuda iritării și a amuzamentului pe care ni le provoca episcopul Ciprian, a fost o parte a vieții noastre. Și în el era bunătate, lumină divină, amabilitate și în cel mai pozitiv sens al cuvântului – „îmbisericare”.

Sâmbătă, 13 decembrie, Serge, Mania și copii lor au sosit în New York și s-au stabilit în apartamentul nostru. Serge se află în vacanță. Aș putea să ascult fără încetare poveștile lui despre Moscova și Rusia, în general, întrebându-mă mereu: cum poate fi, oare, posibil?

CAPITOLUL IX

1981

Luni, 5 ianuarie 1981

Săptămânile acestea, am fost ocupat cu următoarele chestiuni:

Boala lui L. Cu trei zile înainte de Anul Nou, doctorul Nager de la spitalul Johns Hopkins ne-a anunțat că operația era inevitabilă. Tumoarea a evoluat. De atunci, prezența acestei apăsări, soarta. L. este foarte curajoasă și sigură pe ea. Dar – deodată – teamă, durere! Mi-e atât de milă de ea, aș vrea să mi se întâmple mie, în locul ei. Și viața noastră este umbrită de tristețe, dar și de ceva înalt, purificator.

Sărbătoarea – slujbele din ajunul sărbătorii, privegheri, liturghii. Atât de familiare și de iubite încă din copilărie, dar din cauza durerii noastre totul însănătoșește, purifică, înalță într-o manieră deosebită. „Hristos se apropie!”.

Am scris „Taina Sfântului Duh” cu un entuziasm și un chin lăuntric – cum să exprim ceea ce este atât de clar în mintea, inima și sufletul meu?

Prezența lui Serge și a familiei sale. Părintele John Tkachuk, Masha și Vera. Bradul de Crăciun. Anul Nou. Zăpadă. Îngheț. O luptă incredibilă între viața trecătoare și viața veșnică. Cunoașterea acelei vieți și, în același timp, a neputinței tragice, aproape imposibilitatea de a trăi conform ei.

Astăzi – Liturghia Sfântului Vasile cel Mare, Ajunul Bobotezei, Binecuvântarea apei într-o biserică

însorită. Bucuria nu exclude, nu absoarbe în sine grija, mila și compasiunea.

Vineri, 9 ianuarie 1981

Zile grele. Povara acestei operații care se apropie. Mă aflu în New York încă de marți și scriu la birou. Scriu cu greutate; este aproape imposibil să găsesc cuvintele și propozițiile potrivite pentru a exprima ceea ce gândesc. Uneori, vreau să abandonez, să mă eliberez de această povară. Trebuie să fac un efort atât de mare ca să mă întorc la birou, să mă așez și să mă cufund, iarăși, în această căutare chinuitoare.

Joi, 15 ianuarie 1981

Discursul de adio al președintelui Carter. Sobru, elevat, despre idealurile Americii. „America nu a creat drepturile omului ... drepturile omului au creat America ...”. Deși retoric, este adevărat. Există, într-adevăr, o soluție: individul, persoana. Nimic nu se întâmplă, dacă nu este ridicat pe această piatră din capul unghiului.

O scrisoare din Paris: „... mediul Ortodoxiei francofone nu este prea încurajator. Fiecare este bănuț de vecinul lui, deoarece fiecare vrea să-și extindă sfera de influență ...”.

Marți, 20 ianuarie 1981

Ieri, o zi de suspans, datorită epilogului ostaticilor din Iran. Îi vor elibera oare, înainte de instalarea în funcție a lui Reagan?

Două călugărițe au părăsit mănăstirea A (care avea opt călugărițe), au mers la mănăstirea B, apoi mai departe, pentru a întemeia mănăstirea C. Și astfel, meru, pretutindeni „schituri ale Transfigurării” și, în

curând, fiecare dintre ele va avea un monah. Vor fi atâtea *schituri* câți monahi!

Mi se pare că renașterea monahismului despre care toți vorbesc cu atâtea entuziasm – sau măcar încercarea de a-l renaște – poate fi realizată, în primul rând, prin lichidarea instituției monahale, adică întregul vodevil de *klobuks*, *glugi*, stilizare, etc. Dacă aș fi un *stareț*, i-aș spune unui candidat la monahism următoarele:

- angajează-te într-un post, cel mai simplu cu putință, lipsit de creativitate (de exemplu, casier într-o bancă);

- în timp ce lucrezi, roagă-te și caută pacea lăuntrică; nu te mânia; nu te gândi la tine (drepturi, dreptate, etc.). Primește-i pe toți (colegi de serviciu, clienți) ca pe niște oameni trimiși ție; roagă-te pentru ei;

- după ce-ți plătești cheltuielile modestului apartament și hrana, dă banii tăi celor săraci; mai degrabă persoanelor decât fundațiilor;

- mergi, întotdeauna, la aceeași Biserică, iar, acolo, încearcă să ajuți cu adevărat, nu prin lecturi despre viața spirituală sau despre icoane, nu prin învățături, ci ca o „cârpă de șters praful” (cf. Sf. Serafim de Sarov). Muncește astfel – în treburile Bisericii – supus total preotului paroh;

- nu încredința altuia, obligația ta; nu te întrista pentru că talentele tale nu sunt folosite; ajută; slujește acolo unde este nevoie; iar nu unde crezi *tu* că este nevoie de tine;

- citește și asimilează cât de mult poți; nu citi doar literatură monahală, ci o literatură mai variată (acest aspect trebuie definit mai precis);

- dacă prietenii și cunoștințele te invită, pentru că sunt aproape de tine – du-te; dar nu prea des și fără

motiv. Nu sta niciodată mai mult de o oră jumătate sau două. După acestea, cea mai prietenoasă atmosferă devine dăunătoare;

- îmbracă-te la fel ca ceilalți, dar modest și fără semne vizibile ale unei vieți spirituale deosebite;

- fii mereu simplu, deschis, bucuros. *Nu învăța*. Evită, cu strictețe, orice conversații „spirituale” și orice vorbărie religioasă ori bisericească. Dacă poți face aceasta, va fi spre folosul tău;

- nu căuta un îndrumător spiritual. Dacă ai nevoie de el, Dumnezeu ți-l va trimite și-l va trimite atunci când este necesar;

- după ce ai muncit și ai slujit astfel timp de zece ani – nu mai puțin – întreabă-L pe Dumnezeu dacă trebuie să continui acest stil de viață ori să-l schimbi. Și așteaptă răspunsul: va veni; semnele vor fi „bucuria și pacea în Sfântul Duh”.

Pe prima pagină a ziarului „Baltimore Sun” patru fotografii ale președintelui Carter căzut în timp ce făcea jogging. A fost necesar? De ce atâtea cruzime?

Divorțul lui Edward Kenedy. Un epilog trist, nedemn al sagăi Kenedy. Însă presa discută eventualitatea în care aceasta îi va afecta candidatura din 1984! Mai este nevoie de ceva?

26 Ianuarie 1981

Baltimore

A șasea zi după operația lui L. Din punct de vedere medical, slavă Domnului, totul pare în ordine. Însă sărmana L.! Un salon oribil, zgomotul asurzitor al televizorului, nasul înfundat care o obligă să respire doar pe gură cu destulă greutate. Mi-e atât de milă de el, dar mulțumesc lui Dumnezeu pentru reușita operației.

Tocmai am sunat la Spence (școala lui L.) și la seminar. Sunt uimit cât de mult mă bucură această desprindere forțată de lumea normală. Mă tem, deja, că, în curând, voi fi nevoit să reintru în această lume „normală” cu toate grijile și preocupările ei.

Odată cu trecerea anilor mi se par tot mai împovărătoare. Aici în spital, pe străzile necunoscute, în singurătatea hotelului – simt acel „Tout est ailleurs” al lui Julien Green: „totul este altundeva”. Din fire, sunt un rătăcitor. Nu un visător, ci un rătăcitor. Un visător nu observă realitatea înconjurătoare; trăiește într-un vis. Eu nu am nici un vis. Nu am nevoie de el. Din contră, îmi place să observ totul – case, ferestre, o lumină răsfântă, o rază de soare pe acoperișul caselor. Îmi place să simt timpul nemișcat („temps immobile”).

Marți, 17 februarie 1981

Am fost în Boston pentru trei zile. Cum zboară timpul; nu am timp pentru nimic. Am primit de la Paris ziarul *Vestnik* cu capitolul meu despre „Taina Aducerii Aminte” (din *Eucharist*). Sunt destul de mulțumit.

Joi, 25 februarie 1981

Criză la școala Spence. Simt că este un semn de la Dumnezeu pentru ca L. să nu mai muncească atât de mult. O criză lipsită de sens: nemulțumirile a trei sponsori, adică părinți, urmează panica și o meschină reglare de conturi. Toate acestea mă dezgustă, însă o admir pe L. pentru răbdarea și curajul ei. Epuizată de operație și de meschinăria prietenilor ei, L. rămâne, totuși, stăpână pe situație. Astăzi, a avut loc o întâlnire decisivă.

Moartea neașteptată, în Paris, a prietenului meu din copilărie, Reprin. A ocupat un loc foarte special în

viața mea. Dacă nu ar părea ambiguu, l-aș numi „prima mea iubire”. Când aveam 9-13 ani și studiam la școala militară, trăiam în atmosfera familiară a unei instituții educaționale plină de speranțe, de visuri și de idealuri înalte de viitor. Mitologia sacră a Rusiei, slujirea și salvarea ei. Școala nu era pentru noi, nu era menită să mă pregătească pentru viață, să ne învețe sau să ne educe. Școala era pentru Rusia, pentru slujirea ei. Zi de zi, eram îndemnați de profesorii noștri să trăim în simbolismul acestei salvări, în caracterul ei sacru. Scopul și esența vieții noastre erau superioare: să slujim Rusia și, desigur, să murim pentru Rusia („iar moartea este atât de sigură precum este crucea de pe piepturile noastre ...”). Trăiam – fără să ne dăm seama – într-o lume amenințătoare, strălucitoare, deznădăjduită, iar această atmosfera a definit, în subconștientul nostru, relațiile noastre personale, făcându-le romantice. Prietenia noastră nu era „în serviciul Rusiei”, ci această prietenie îl transforma pe „celălalt” într-un camarad, într-un prieten, nu doar amic. Cu alte cuvinte, pe lângă aspectele ei copilărești, prietenia noastră avea o altă dimensiune mult mai înaltă. Ea reflecta prietenia pe care Rusia era întemeiată – așa am fost învățați – o prietenie „luminată, consolidată pe câmpurile de bătlie prin moarte, o prietenie a tovarășilor de arme ...”.

Prin natura ei, prietenia nu poate fi impersonală. Ea este întrupată în celălalt, în prieten; este greu de înțeles, este absolută. Reprin mi-a fost prieten în timpul acelor câțiva ani care îmi par, acum, incredibil de lungi, o perioadă aproape veșnică din viața mea. Apoi, a dispărut din viața mea de zi cu zi, în ciuda întâlnirilor noastre și a studiilor făcute de el pentru o perioadă de timp la Institutul Sf. Sergheie. Nu ocupa nici un loc în viața mea, nici eu în a lui. Însă ne

aminteam amândoi de această prietenie care a lăsat o puternică amprentă asupra vieților noastre. Când mergeam în Paris, ne întâlneam cu alți doi colegi de școală, stăteam în cafenele și discutam, însă destul de puține, deoarece aveam puține interese comune. Știam că soția lui Repnin suferea de o boală mintală, iar el i se dedicase cu mult devotament. O întâlnise printr-un anunț din ziar și se căsătorise cu ea. Trăiseră într-o mansardă din Île St. Lois, în Paris (este greu de crezut această poveste siropoasă). Ne întâlneam și ne despărțeam, împlinind un fel de datorie imposibil de definit în cuvinte. Era ca și cum ne-am fi împărtășit de o prietenie eliberată de tot ce era lumesc; eliberată, parcă, de viața însăși. Dacă se poate spune despre prietenie, precum despre iubire, că o prietenie reală, autentică este unică, atunci Repnin a fost singurul meu prieten.

Duminică, 1 martie 1981

„Drama religioasă a Occidentului” – diferența ei față de drama religioasă a Orientului: în zilele noastre, aceasta constituie un subiect extrem de discutat. Occidentul: nu o respingere a lui Dumnezeu (cum se crede, de obicei), ci o ruptură, din interiorul religiei, între transcendent și imanent, adică esența eshatologică a creștinismului. Identificarea creștinismului fie cu „celălalt lumesc”, fie cu lumea și istoria. În consecință, o pierdere a celuilalt lumesc și a lumescului. Vidul ca o consecință a acestei rupturi, cultura ca o încercare nu de a depăși acest vid, ci de a ne roti în jurul lui printr-o mulțime de explicații. În fond, schizofrenia. Noua cultură occidentală este schizofrenică și din această cauză, clinică: mereu aproape de nebunie, de autodistrugere, pe punctul de a izbucni. Cel mai vrednic de dispreț este raționalismul

ei („un discurs rațional”). Dacă aş avea mai mult timp să mă gândesc la asta!

Miercuri, 11 martie 1981

Zilele acestea, nu am mai scris, datorită problemelor pe care L. le are la școală. A decis să părăsească școala la 1 iulie. Ce eliberare! A fost o răutate irațională, imposibil de înțeles. În cele din urmă, ne-am simțit ușurați să ieșim din această situație inexplicabilă. Îmi pare atât de rău că a fost rănită în intențiile ei bune.

Am fost pentru două zile în Montreal împreună cu părintele John. Zilele acestea, o bucurie autentică, un contact cu bunătatea și lumina. O mulțime de tineri, slujbe minunate. Toate acestea, într-o sălbăticie canadiană aproape de Montreal. Grădina liniștită albită de zăpadă a mănăstirii. Plimbări în cimitirul maicilor, cu șiruri înguste de morminte.

Astăzi, a treia zi a Postului Mare. Când făceam cele 12 metanii în timpul rugăciunii „O, Doamne și Stăpânul vieții mele ...”, am simțit că sunt vinovat de toate păcatele capitale.

Vineri, 10 aprilie 1981

Am scris între călătorii. Ieri, în Terryville, spovedaniile clericilor. Am slujit, singur, Liturgia Darurilor mai înainte sfințite, lucru destul de neobișnuit după mulțimea de oameni adunată în capela seminarului. Am vorbit despre bucuriile și tristețile preoției, după care am luat masa alături de alți preoți la părintele Koblosh. Contact cu esența Bisericii.

Am călătorit pe o zi ploioasă de primăvară, gândindu-mă cât de mult îmi place această America a orașelor vechi și câte amintiri am adunat în ultimii treizeci de ani. Astăzi – Acatistul Maicii Domnului, la

care nu voi putea participa din cauza călătoriei pe care trebuie să o fac la Pittsburgh.

Luni, 13 aprilie 1981

Ieri, am sărbătorit ziua de naștere a lui Serge. A împlinit 36 de ani. Se apropie plecarea lor la Moscova – lucru care mă întristează. Vineri seara, m-am aflat în Pittsburgh. Am fost plăcut impresionat de părintele Matsko, de oamenii „înfomețați și însetați”. Ca de obicei, m-a bucurat întâlnirea cu oamenii din Pittsburgh, cu această America specială a emigranților și a bisericilor lor – nu atât frumoase, cât înduioșătoare. Totul este destul de amorf: casele, străzile, clădirile; dar simt o adiere misterioasă de bucurie, suflând peste toate acestea. Multă durere, multă rugăciune. Și în ciuda limitărilor acestei ortodoxii, totul este mai real aici decât în noile parohii suburbane.

Știu cu certitudine că înainte de a muri, va trebui să termin „Eucharist” pentru că în această carte, trebuie să vorbesc despre experiența Bisericii, despre teologie și despre cuvintele (teologia ca înțelegere a incomprehensibilului, nu ca o explicare a lui) dezvăluite în experiența Bisericii, experiență care dă viață cuvintelor. Însă, sunt nevoit să mă cufund în preocupări mărunte pe care nu am dreptul să le ocolesc. Facă-se voia Domnului. Dacă este nevoie, o voi scrie, dacă nu este nevoie, dacă nu sunt demn de ea, nu o voi scrie. Simplu!

17 aprilie 1981

Azi dimineață, i-am condus la aeroport, pe Serge și familia lui pentru zborul spre Moscova. Nu mă pot obișnui cu gândul că fiul meu va locui și va munci în Moscova. Ultima zi a Marelui Post. „Măine, Hristos va ridica din morți pe fratele Său”.

Luni, 20 aprilie 1981

Slujbele din Sâmbăta lui Lazăr și Duminica Floriilor au fost pline de bucurie. În Duminica Floriilor, l-am botezat pe micuțul Andrew Drillock. Și epistola epistolelor: „Bucurați-vă și iarăși zic: Bucurați-vă!”. Într-adevăr, Împărăția lui Dumnezeu este printre noi, înăuntrul nostru. Dar de ce, cu excepția unei bucurii de moment, nu are un efect *mai îndelungat*? Câtă mânie, cât dispreț reciproc și câte jigniri. Cât de multă – fără exagerare – violență latentă. Ce vrea omul? După ce însetează el? Dacă nu obține ce vrea, este transformat într-o persoană răutăcioasă, iar dacă *obține*, vrea mai mult. Vrea să fie recunoscut, adică „lăudat de ceilalți”. Să fie „cineva” pentru celălalt, pentru ceilalți, „ceva”: o autoritate, o forță, un obiect al invidiei, etc. În aceasta se află, cred eu, esența și sursa mândriei. Iar această mândrie îi transformă pe frați în dușmani, ucide bucuria la care ne cheamă Epistola de ieri.

În Biserică, deoarece ea este un microcosmos și este chemată să reveleze în această lume *Viața cea Nouă*, în Biserica a cărei viață, sursă și esență nu este mândria, ci dragostea (de dușmani) – toate acestea sunt evidente. În afara Bisericii, în „această lume”, mândria – la fel ca și moartea, puterea, dorința – sunt legale. Acestora li se asigură o structură care le sublimază, transformându-le într-un fenomen fundamental. De aici, toată această agitație legată de „drepturi”, democrație, etc. În zilele noastre, principalul factor mobilizator nu este „libertatea” cum s-ar crede, ci *egalizarea*. Este o negare împătimită a ierarhiei, o apărare nu a dreptului fiecăruia de a fi el însuși, ci o afirmare subconștientă a faptului că toți suntem la fel,

adică, nimeni nu este „primul”, nici de neînlocuit, nici unic, nici chemat.

Cu toate acestea, în lumea noastră căzută, drepturile și democrația sunt relativ bune, sunt o reglementare relativă a luptei fiecăruia împotriva celorlalți. Ele sunt negative doar dacă trăsăturile lor relative dispar și sunt „zeificate” astfel că sunt *bune* într-un regim rasist, totalitar, dar devin rele acolo unde sunt triumfătoare și devin un scop în sine, adică, un idol. Ele devin un idol de fiecare dată când încetează a mai fi o apărare a celor slabi și devin un instrument al egalizării și, astfel, al dezumanizării spirituale; în cele din urmă, al mândriei.

În Biserică, drepturile, egalizarea și disputele sunt inaplicabile, deoarece Biserica nu cunoaște nici o altă lege decât legea dragostei sau, mai degrabă, dragostea însăși. Dacă dragostea este respinsă ori slăbește, dacă cineva cade din dragoste, atunci este mândru (pofta trupului și pofta ochilor și trufia vieții – 1 Ioan 2:16). Dragostea, ca viață a lui Dumnezeu – în această viață, nu există mândrie. Tatăl este întotdeauna Tatăl, dar El dă totul Fiului. Fiul nu cere dreptul de a fi Tatăl și este, în veșnicie Fiul, iar Sfântul Duh este Viața însăși, Libertatea însăși („vântul suflă unde voiește” Ioan 3:8). Este Iubirea Tatălui pentru Fiul și a Fiului pentru Tatăl, dăruirea de sine și supunerea divină. Dumnezeu dă această dragoste, Dumnezeu îl face pe om parte a acesteia, iar această comuniune este Biserica. Așadar, în Biserică, nu există drepturi, nici altceva legat de ele, nici egalizare. Dacă nu există egalizare, nu există nici comparație – care este principala sursă a mândriei. Chemarea la perfecțiune adresată fiecărei persoane este chemarea de a ne identifica sinele, însă nu prin comparație sau analiză de sine, ci în Dumnezeu. De aici, un paradox: putem să ne

descoperim pe noi înșine, pierzându-ne, adică, identificându-ne deplin cu chemarea lui Dumnezeu revelată nu în noi, ci în Dumnezeu.

Să iubim – pe noi înșine și pe alții cu dragoste dumnezeiască: cât este de necesar acest lucru în zilele noastre când dragostea este, de cele mai multe ori, greșit înțeleasă. Cât ar fi de util să ne gândim cu mai multă grijă și cu mai multă seriozitate la trăsătura esențială a iubirii lui Dumnezeu. Mi se pare, uneori, că prima trăsătură a ei este cruzimea. Aceasta înseamnă – *mutatis mutandis* – lipsa sentimentalității cu care lumea și creștinismul au identificat această iubire. În iubirea lui Dumnezeu, nu există promisiunea fericirii pământești, nici o grijă în legătură cu aceasta. Mai degrabă, această dragoste este supusă total promisiunii și griji pentru Împărăția lui Dumnezeu, adică, fericirea supremă pentru care Dumnezeu a creat omul, la care El îl cheamă pe om. Așadar, primul conflict esențial între dragostea lui Dumnezeu și dragostea lumii căzute. „Taie mâna ta”, „scoate ochiul tău”, „părăsește-ți soția și copii”, „urmează calea cea strâmtă ...” – toate acestea sunt atât de ireconciliabile cu fericirea vieții. Aceasta a întors lumea de la dragostea absolută și a umplut-o cu ură. Dar – și este foarte important – lumea a suferit această schimbare atunci când, în Biserică, ceva s-a schimbat, ceva a fost „întors”. Voi mai scrie despre acestea. Acum trebuie să merg la Biserică.

Marți, 21 aprilie 1981

Ce a pierdut creștinismul încât lumea hrănită de creștinism s-a îndepărtat de el și a început să judece credința creștină? Creștinismul a pierdut *bucuria* – nu bucuria naturală, nu optimismul, nu bucuria din fericirea pământească, ci bucuria divină despre care

Hristos ne-a spus că „bucuria voastră nimeni nu o va lua de la voi” (Ioan 16:22). Doar această bucurie *știe* că dragostea lui Dumnezeu pentru om și lume nu este crudă; știe aceasta pentru că această dragostea este o parte a fericirii absolute pentru care am fost creați cu toții. Creștinismul (*nu Biserica în profunzimea ei mistică*) și-a pierdut dimensiunea eshatologică, s-a întors spre lume ca lege, judecată, mântuire, răsplată, o religie a vieții viitoare; în cele din urmă, a interzis bucuria și a condamnat fericirea. Aici, nu există nici o deosebire între Roma și Calvin; lumea s-a revoltat împotriva creștinismului în numele „fericirii” pământești. Inspirația lumii, toate visurile, utopiile și ideologiile ei (mai este nevoie de dovezi?) reprezintă, în esență, o eshatologie pământească. Paradoxul istoriei creștinismului: încetând a mai fi eshatologic, a făcut lumea eshatologică.

Lumea este creată pentru fericire și totul în lume profește această fericire; totul cheamă la ea, o mărturisește prin însăși fragilitatea ei. Lumii căzute, care a pierdut această fericire, dar tânjește după ea și – în ciuda tuturor – trăiește prin ea, creștinismul *i-a descoperit* și *i-a dat înapoi* fericirea; a realizat-o în Hristos ca bucurie. Iar apoi, a îndepărtat-o. Astfel că lumea a început să disprețuiască creștinismul (lumea creștină) și s-a întors la fericirea ei pământească. Însă, fiind otrăvită de promisiunea fericirii absolute, lumea a început să o clădească, să înainteze spre ea, să supună prezentul acestei fericiri viitoare.

Acum, pentru a-și recâștiga locul lui în lume și în istorie, creștinismul acceptă această eshatologie pământească, începe să se convingă pe sine și pe ceilalți că a urmărit, dintotdeauna, această fericire pământească și nici Hristos, nici Biserica nu au învățat, vreodată, altceva.

Creștinismul este divizat între conservatori (ce tânjesc după o religie a legii și a răsplătei) și progresiști (slujind unei fericiri viitoare de pe acest pământ). Interasant este faptul că ambele grupări nu urăsc nimic mai mult decât chemarea la bucurie, ca o aducere aminte a bucuriei vestite la începutul Evangheliei, care este viața creștinismului („Bucurați-vă în Domnul și iarăși zic: Bucurați-vă!”) și după care el tânjește. Unii vor zice: „Cum să ne bucurăm când milioane de oameni suferă? Trebuie să slujim lumii”. Alții vor zice: „Cum să ne bucurăm într-o lume plină de rele?” Ei nu înțeleg că, dacă pentru un singur minut (care durează tainic în sfinți) Biserica a înfrînt lumea, victoria a fost câștigată prin Bucurie și Fericire.

Impasul lumii cu „progresul” ei. Impasul religiei cu legile și terapeutila ei. Hristos ne-a ridicat din amândouă. Biserica sărbătorește aceasta mereu, iar oamenii o resping și sunt nepăsători la ea. „Mă duc la Tatăl meu și la Tatăl vostru, la Dumnezeu Meu și la Dumnezeul vostru și vă voi ridica pe muntele din Ierusalim în cer, în Împărăția cerurilor ...” (*Stikhera Săptămânii Luminare*).

Joi, 23 aprilie 1981

Creștinismul este frumos. Dar tocmai pentru că este minunat, perfect, deplin, adevărat, acceptarea lui este, înainte de toate, acceptarea frumuseții lui, adică a deplinătății sale, a perfecțiunii divine; pe când în istorie, creștinii înșiși au fragmentat creștinismul, au început să-l perceapă și să-l ofere și altora „în fragmente” – care, adeseori, nu se legau de întreg. Învățăături parțiale, unele doctrine. Însă, în această fragmentare, creștinismul pierde esențialul, deoarece sensul fiecărei părți este acela de a ne face părtași la întreg.

Sâmbătă, 25 aprilie 1981

Scriu acestea înainte de a începe slujba mea preferată: *Liturghia Pascală, Baptismală a Sf. Vasile cel Mare* când „viața doarme și iadul se cutremură ...”. Scriu doar pentru a spune aceasta. Este ziua convertirii mele – nu de la necredință la credință, nu „din afara Bisericii” în „Biserică”, nu; o convertire interioară a credinței în interiorul Bisericii la ceea ce constituie comoara inimii – în ciuda păcatelor mele, a lenei, a indiferenței, în ciuda unei despărțiri continui și aproape conștiente de această comoară, în ciuda delăsării, în sensul literal al cuvântului. Nu știu cum, nu știu de ce – într-adevăr, doar prin mila lui Dumnezeu – dar Sâmbăta Mare rămâne centrul, lumina, semnul, simbolul și darul a toate. „Hristos – Paștele cel Nou ...” și acestui Paști, ceva din mine îi spune cu credință și cu bucurie: „Amin”.

Lunea luminată, 27 aprilie 1981

Un Paști minunat: vesel, solemn și niște zile de primăvară strălucitoare. O mulțime de tineri sărbătorind Paștile cu entuziasm, cu întreaga lor ființă. După ziua de sâmbătă și noaptea îndelungată, aceeași mulțime vine la vecernia pascală de duminică și azi, la Liturghie.

Am petrecut seara de Paști la familia Hopko în gălăgia plăcută a nepoților. Serge și Mania au sunat din Moscova (astăzi a apărut în *New York Times* articolul său despre Paștile din Moscova). Au sunat Masha și părintele John. Sunt entuziasmați de sărbătoarea în parohia lor din Montreal.

Voi împlini în curând 60 de ani. Mă gândesc la diferitele aspecte ale vieții mele, la perioadele, la condițiile care au realizat o sinteză, dacă ea există! Mă gândesc la ceea ce rămâne, la ceea ce a jucat un rol

într-un fel sau altul, la ceea ce există în taină, mereu, ca parte a prezentului.

Copilăria – 1921-1929 – Estonia, unde m-am născut; Belgradul și un an petrecut în Paris înainte de Școala Corpului de Cadeți. Îmi amintesc foarte puține momente. Apoi ...

Școala Corpului de Cadeți – 1929-1936 – copilăria și adolescența. Foarte important – Rusia, nașterea unei duble experiențe de viață. De asemenea – Biserica (părintele Zosima, părintele Savva); literatura și poezia (generalul Rimsky Korsakov, directorul Școlii și citirea poeziilor pe care trebuia să le memorăm).

Paris și Franța – 1936-1940 – Lycee Carnot (liceul). Viața de acasă și, în același timp, rue Daru (Catedrala Sf. Alexandru Nevsky) slujirea, viața bisericească.

Institutul Teologic Sf. Serghie – 1940 – 1951 – studii – căsătorie – prima parohie în Clamart – teologie.

America – în New York. Florovsky și seminarul. Cercul literar rus din New York întrunit la noi acasă, lecturări în limba rusă, verile de la Bridgehampton, serile din Labelle, noi prieteni. Crestwood, America ortodoxă, Soljenițin ...

Prezentul – cărți, visuri. Trecutul, viitorul – sinteză. Dacă mă gândesc bine, viața mea a fost, până în cele mai mărunte detalii, așa cum mi-am dorit-o, cum o vedeam (cum o visam, destul de plictisit, în banca mea de la liceul francez). Viața s-a dovedit a fi armonioasă (Biserica), dar și cu multe fațete. (Ohio-ul carpato-rusesc; Rusia lui Soljenițin; Franța; America). Pentru ce ar trebui să fiu recunoscător (pe lângă darul vieții)? Pentru *libertatea față de idoli*. Pentru sentimentul constant al celui Dincolo, al celui mai

important dar dintre toate, dar neidentificat cu ceva, pentru *bucurie*. Pentru ce ar trebui să mă căiesc? Autoconservare, fugă de eroism și suferință, indiferență, deci compromis.

Duminică, 17 mai 1981

Revin la ceea ce am scris joi, la falsitatea și teama care fac munca mea de la seminar atât de dificilă ... De unde vine falsitatea? Din stilul psihologic al Ortodoxiei – un stil destul de necunoscut mie, nu doar naturii mele, dar și percepției mele asupra Ortodoxiei. Nu sunt un așa numit „evlavios”. Nu numai că mă simt străin, dezgustat de amestecul dulceag care constituie stilul Ortodoxiei și pe care studenții noștri îl acceptă cu atâta ușurință, dar sunt obligat să trăiesc în acest stil, adică – falsitate, manierism, o nevoie de a mă preface. De aici teama, o teamă înfiorătoare că voi fi surprins, că oamenii vor vedea prin mine ceea ce sunt eu cu adevărat. Mă simt „acasă”, sunt eu însumi doar atunci când vorbesc. Mi se pare unicul meu talent.

Restul – spovedanii, îndrumări, sprijin spiritual – urmează exemplul altcuiva și, din această cauză, este împovăraător. Sunt mereu surprins că le vorbesc nu doar studenților, ci și mie. În timpul prelegerilor, nu fac nici un compromis cu conștiința mea, pentru că altcineva vorbește în mine. Adeseori, sunt surprins: ei bine, așa este? Aceasta este credința sau învățătura Bisericii! Câteodată, simt nevoia să mă ridic și să zic: „Fraților și surorilor, tot ce am să vă spun, tot ce am să vă mărturisesc se află în prelegerile mele. Nu am altceva, deci vă rog nu mai căutați altceva la mine”. În toate celelalte, nu poate fi vorba că mint, însă nu am „darul” de a fi original. Poate că aceasta a vrut Sf. Pavel să spună când a zis că Dumnezeu nu l-a trimis să boteze, ci să „propovăduiască Evanghelia”. Din

această cauză, totul este atât de dificil în timpul anului. Sufletul meu se ascunde de oameni și tot ce fac, cu excepția „propovăduirii Evangheliei”, este extrem de dificil. Joc un rol și nu pot să mă opresc a-l mai juca. „Părinte, învață-mă să trăiesc o viață spirituală”. Aici încep toate problemele mele, cu această spiritualitate despre care vorbesc toți. Aici sunt orb și surd. Nu am nici un „talent spiritual”. Spiritualitatea a devenit o disciplină academică și nimeni nu mai zâmbește la titlul „spiritualitate 101”.

Comunicatul bisericesc al parohiei franceze din Paris este încărcat cu citate din Filocalie. Cunosc oameni care merg regulat la Londra pentru a se spovedi mitropolitului Anthony Bloom, deoarece el este duhovnicul lor. Un student de la noi a scris o disertație de 300 de pagini despre „Singurătatea în Tradiția Ascetică” ș.a. Aici, mă lovesc de un fel de perete – nu numai pentru că intuiția mea îmi spune că acest student este stăpânit de teama de singurătate și de o dorință puternică de prietenie și de dragoste; nu pentru că nu am văzut rezultate palpabile ale acestei îndrumări spirituale; din contră, am văzut câteva eșecuri spirituale – dar pentru că socotesc greșită această alegere a spiritualității ca lucru în sine (*Ding am Sich*) cu un (sau mi se pare mie?) narcisism rafinat.

„Fiți precum copiii ...”. Dar sunt copiii spirituali? Pe de altă parte, nu a cucerit creștinismul lumea cu copilăria lui? Creând „teologia morală” și „spiritualitatea”, nu a început creștinismul să o piardă? Spiritualitatea se poate dobândi în budism sau de la numeroși William James, însă bucuria inocentă a copilului se poate găsi doar în creștinism.

Cu cât vin mai des la spovedanie, cu atât mai intens studiază (!) spiritualitatea, cu atât mai puternică este frenezia religioasă pe care eu o detest.

Marti, 2 iunie 1981

Citesc, în ziare, despre problema rusă, americană, poloneză, despre criza mondială și tot felul de „necesități” („necesar, obligatoriu ...”) și, într-adevăr, totul este destul de interesant și, poate, necesar. Însă, dincolo de acestea mă simt întotdeauna detașat, înstrăinat, chiar surprins că oamenii cred, cu adevărat, că atât de multe lucruri sunt „necesare”. Odată cu trecerea timpului simt, tot mai mult, că Biserica și Euharistia din Biserică rămân și există în lume, pentru ca această înstrăinare, această detașare să *poată* exista, pentru ca atunci când nu suntem nici măcar conștienți de aceasta, viața noastră să se „ascundă cu Hristos în Dumnezeu”. „Mă încred în Domnul, care mă izbăvește de teamă și de tulburare”. Nu uita aceste cuvinte și fii cuprins de uimire: mai avem nevoie de o altă rugăciune?

Miercuri, 3 iunie 1981

Rămas bun Paștilor

M-am întors acasă după minunata slujbă a Paștilor și vreau să întăresc, pur și simplu, ce am scris ieri: da, acesta este motivul pentru care Biserica rămâne în lume; ca să putem spune: „Doamne, ce bine ne este nouă aici”.

Cred tot mai mult că preoția n-ar trebui să fie o profesie, adică preoții ar trebui să muncească, să aibă o altă ocupație. Altminteri, ei transformă viața bisericească într-o ocupație sau, mai degrabă, într-o activitate inutilă. O inventează, deoarece nu au altceva „de făcut” și este ciudat să fie plătiți pentru că nu fac nimic. Ce făceau primii creștini între adunările din Biserică? Nu se spune nimic despre aceasta în documentele păstrate până azi. Probabil, își întemeiau familii și încercau să ducă o viață creștină, adică să

pună totul în legătură cu singurul lucru necesar, cu prezența lui Hristos printre ei, cu experiența Împărăției lui Dumnezeu. Toate acestea sunt atât de bine înfățișate în opera lui Cehov – „Bishop”. Bucuria Bisericii, apăsarea, deznădejdea și lipsa de sens a agitației bisericești. Tot ce are Biserica de spus și de revelat se află în slujbele sale, în adunare, în realizarea de sine a Bisericii. În zilele noastre, în timp ce suntem preocupați de activitățile bisericești, ne cufundăm în serate dansante – de dragul Bisericii. Știu foarte bine că ceea ce scriu va părea imposibil.

Vineri, 5 iunie 1981

Măine, voi pleca la Santa Barbara pentru cinci zile în vederea întâlnirilor cu liderii Bisericii Evanghelice.

Duminică, 7 iunie 1981

Am sosit aici scara trecută și m-am cufundat în lumea acestor evanghelici ortodocși care doresc, cu adevărat, să se integreze în Biserică. Întâlnirea a început cu o cină alături de șase dintre cei 19 episcopi evanghelici; prietenoasă, liniștită, simplă. Mi-a risipit teama că voi găsi niște oameni de două ori mai fanatici, ai evangheliismului american și ai Ortodoxiei. Nu, slavă Domnului, n-a fost vorba despre așa ceva. Am întâlnit multă seriozitate și dorința de a vorbi cu multă sinceritate, fără diplomație.

Azi dimineață, am participat la slujba lor. Mai întâi, s-au întâlnit la Centrul Familiei: *synaxis*, rugăciuni, psalmi, lecturi din Biblie și predică. Apoi, se întorc acasă, unde se împărtășesc. Desigur, în aparență, toate acestea sunt destul de diferite de evlavlia ortodoxă, îndeosebi, Euharistia și lipsa unui locaș de închinare, deci a oricărui caracter sacru (cu excepția

veșmintelor „preotului” care pare aproape ciudat în acest context). Însă, dacă depășim această aparență, vedem aceeași seriozitate și evlavie sănătoasă. Am o întrebare (deoarece a trebuit să discut aceste chestiuni timp de două zile cu un sinod format din 19 episcopi): este capabilă Biserica Ortodoxă să vadă ortodoxia lor, o Ortodoxie lipsită de „bizantinism”, lipsită de „mister”? O altă întrebare: ce le lipsește? Astăzi este, pentru ei, sărbătoarea Cincizecimii. Episcopul lor a predicat despre Sfântul Duh și a predicat bine. Ce a lipsit a fost experiența Cincizecimii care este dată atât de frumos de slujba acelei zile.

Marți, 9 iunie 1981

Santa Barbara, California

Mi-am încheiat activitatea de aici. Mai rămâne o ultimă cină și o recepție de rămas bun. O mulțime de gânduri, de impresii, dar, totuși, haos. Întrebarea esențială rămâne aceeași: va fi capabilă Biserica noastră să stabilească vreun raport cu acești evangheliști ortodocși, să distingă autenticul setei lor de Ortodoxie; nu exotică, nu orientală dar, totuși, veritabilă?

Ieri, l-am vizitat pe episcopul John [Shakhovskoy] din San Francisco. O impresie plăcută. Adevărata frumusețe spirituală a bătrâneții. N-aș putea să-i citesc scrierile fără o oarecare iritare datorită complexității lor, dar el este un om plin de lumină, un om al lui Dumnezeu și al lui Hristos. Îl voi mai revedea vreodată?

Joi, 10 septembrie 1981

Nu am luat acest jurnal în Labelle, astfel că voi face un rezumat al verii:

Moartea mamei. A murit în data de 17 august după câteva săptămâni în care a stat în comă. Știam că va muri și așteptam această veste. Însă e tot mai dureroasă, ca și cum aș afla-o în fiecare zi.

În data de 18 august, am mers împreună cu L. la Paris. A doua zi, sărbătoarea Schimbării la Față (după vechiul calendar). A fost așezată în sicriu. O mai vedeam încă în patul ei. Apoi, Liturghia Schimbării la Față, binecuvântarea fructelor, bucuria sărbătorii. Slujba de înmormântare la Catedrala Sf. Alexander Nevsky de pe rue Daru – adică în inima copilăriei noastre. A fost îngropată în cimitirul rusesc Sainte Genevieve. Ploaie. Am petrecut seara acasă la Andre împreună cu rudele apropiate. Am petrecut o săptămână în Paris împreună cu L. Niște zile frumoase, însoțite și reci.

Poate părea ciudat, însă după moartea mamei, mă simt mai aproape de ea. A devenit o parte din viața mea, o prezență. În ultimii ani, mai ales de când s-a mutat într-un sanatoriu privat, am simțit milă, amărăciune și tristețe pentru nefericirea și degradarea vieții sale. Acum este, din nou, cu mine, în timpul imobil („temps immobile”), adunat deja pentru veșnicie. Moartea mamei este, într-adevăr, o întoarcere la copilărie, o retrăire a începutului!

Sâmbătă, 12 septembrie 1981

Măine, împlinesc 60 de ani! Bătrânețe. Mă simt bătrân? Nu, nu prea. Simt că am împlinit 60 de ani? Da. Nu înseamnă același lucru. Încep să simt timpul – fragil, inestimabil. Viața devine mai tangibilă – precum un dar. Desigur, și moartea devine mai tangibilă – moartea mea, moartea ca o interpelare, o examinare, un fel de chemare.

O vară frumoasă – vacanța petrecută în Labelle. Plimbări zilnice. Trei săptămâni petrecute împreună cu Andre. O dorință crescândă, nevoia acelei comuniuni zilnice cu „dulcea Împărăție a acestui pământ”. Ore întregi petrecute la birou cufundat în „Taina Sfântului Duh” (capitol neîncheiat).

L. aranjează noul nostru cămin din Crestwood – doar pentru noi doi!

Sâmbătă, 19 septembrie 1981

Ce mă uimește la diferite mănăstiri este lipsa de recunoștință. Acești călugări și aceste maici sunt, adeseori, nefericiți – se simt neînțeleși, incapabili de a respecta voturile monahale, jigniți, etc. O criză urmată de alta, adescori, egocentrice.

Am discutat cu părintele N. despre Biserică. Atât de multe intrigi, ambiții ofensate, dispute și, mai ales, meschinăria teribilă a acestor probleme. Toate acestea pentru că Biserica este văzută ca o activitate neîntreruptă și febrilă. Înmulțirea departamentelor, comisiilor, întâlnirilor, adunărilor. O mulțime de documente, memorandum-uri, informații. Toate aceste activități necesită bani; pentru a face rost de ei, este nevoie de o activitate continuă. Un fel de cerc vicios.

În situația de azi, Biserica este o caricatură a lumii cu diferența că, în lume, disputele, instituțiile și toate celelalte sunt reale. În Biserică ele sunt iluzorii, deoarece nu se leagă de nimic. Acest activism este inutil mântuirii, bucuriei și păcii în Duhul Sfânt. Întrebarea este: de ce avem nevoie de Biserică? Aceasta este întrebarea pe care ar trebui să și-o pună Biserica înainte de orice acțiune. Biserica este legătura noastră și a tuturor cu Hristos. Aceasta este, adeseori, absentă tocmai pentru că este considerată evidentă. De ce să vorbim despre ea? Să începem cu banii sau cu

problemele organizatorice – sau un jubileu – atunci, totul este pătruns de o monotonie teribilă.

Am așezat pe biroul meu câteva fotografii de familie. Tatăl meu – în ultimul an al vieții sale, stând pe o bancă din cimitir și contemplând crucea și mormântul în care zace acum. Mama mea cu fiicele mele Anya și Masha. „Este tot mai plăcut să respir aerul trecutului”.

La data de 1 noiembrie – în mod oficial – Sinodul Bisericii Ortodoxe Ruse din diaspora va canoniza pe „noi martiri” și, odată cu ei, pe țar și familia lui. Sunt mereu întrebat ce părere am despre aceasta. Cred că, înainte de toate, este important nu *cine este canonizat*, dar *cine canonizează*. Nu recunosc în aceia care îi vor cinsti dreptul de a o face. Nu dreptul juridic, ci cel moral, spiritual. O fac nu pentru Biserică sau pentru Rusia, ci pentru ei înșiși. Este un gest de autoafirmare sau – într-un limbaj spiritual – de mândrie.

Luni, 28 septembrie 1981

Am petrecut patru zile în Alaska – din 22 până în 26 septembrie. Adunarea Diocezană, începutul anului școlar, seminarul pastoral. Ca de obicei, o senzație de lumină, har și bucurie. Îndeosebi, slujbele din Biserica plină de oameni. O călătorie de neuitat în Insula Spruche. Mereu, pretutindeni „este bine să fim aici”.

Miercuri, 30 septembrie 1981

Zilele acestea, am fost ispitit de gândul că îmi irotesc viața, făcând nu „treaba mea” – să scriu, să las ceva în urmă, după moartea mea – ci alte lucruri: călătorii, conferințe, seminarul. Azi dimineață, am primit răspunsul în Epistola către Galateni: Să nu ne

gândim la noi înșine. Exact cuvintele de care aveam nevoie! – și ispita a trecut. De câte ori am observat că trebuie să privesc Sfânta Scriptură ca pe un răspuns personal, ca pe o chemare personală. *

Vineri, 2 octombrie 1981

Ieri, o întâlnire la Facultate, la mine în birou, pentru revizuirea planului de învățământ. Toți au făcut propuneri utile, interesante. Dar mă gândesc la o întrebare preliminară: ce este teologia, teologia academică și poate fi ea predată precum o materie oarecare? Cred că teologia este transmiterea verbală – nu a altor cuvinte și credințe, ci a experienței Bisericii vii, revelată acum. Teologia predată s-a înstrăinat de Biserică și de această experiență; a devenit autonomă și vrea să fie, înainte de toate, o știință. O știință despre Dumnezeu, despre Hristos, despre viața veșnică; din această cauză, a devenit o pălăvrăgeală inutilă.

Duminică, 11 octombrie 1981

Ieri, am petrecut o zi minunată. După o întrerupere de două luni, am continuat să scriu la *Eucharist*. Am început să recitesc o mulțime de schițe,

* „Purtați-vă sarcinile unii altora și așa veți împlini legea lui Hristos. Căci de se socotește cineva că este ceva, deși nu este nimic, se înșală pe sine însuși. Iar fața lui însuși să și-o cerceteze fiecare și atunci va avea laudă, dar numai fața de sine însuși și nu fața de altul. Căci fiecare își va purta sarcina sa. Cel care primește cuvântul învățării să facă parte învățătorului său din toate bunurile. Nu vă amăgiți: Dumnezeu nu Se lasă batjocorit; căci ce va semăna omul, aceea va și secera. Cel ce seamănă în trupul său însuși, din trup va secera stricăciunea; iar cel ce seamănă în Duhul, din Duh va secera viață veșnică. Să nu încetăm de a face binele căci vom secera la timpul său, dacă nu ne vom lenevi. Deci dar, până când avem vreme, să facem binele către toți, dar mai ales către cei de o credință cu noi”.

dar nu am înțeles despre ce scriu; ce nu pot exprima? Treptat, am început să gândesc tot mai limpede. De așa avea astfel de zile mereu! Tragedia vieții mele este că nu le am și trăiesc mereu cu gândul la un telefon, o întâlnire sau o discuție etc.

Astăzi, o mulțime de spovedanii. A slujit părintele Paul Lazor. Am ascultat spovedanii încă de la Intrarea cea Mare. Mă gândesc, uneori, că sentimentul acut al păcătoșeniei a slăbit înțelegerea, conștiința păcatului. Versetul Evangheliei „am greșit la cer și înaintea ta” (Luca 15:21) și-a pierdut înțelesul. Predominante sunt „defectele mele”, „slăbiciunile mele”, tot felul de introspecții.

Păcatul este, înainte de toate, necredință față de acel „dincolo”, o trădare. De multă vreme, păcatul a fost redus la principii etice. Și nimic nu îndepărtează pe om mai mult de Dumnezeu decât acestea. Ele constau din interdicții și tabu-uri. „M-am certat cu soția mea” – însă, într-o ceartă avută cu soția pe care o iubești, motivul și conținutul acesteia este aproape întotdeauna lipsit de importanță. Ceea ce este important, dureros, insuportabil este ruptura, înstrăinarea, oricât de scurtă ar fi ea. Și te împaci cu soția ta nu pentru că ai aflat cine a avut dreptate și cine s-a înșelat, ci pentru că vă iubiți unul pe celălalt, pentru că viața fiecăruia se află în celălalt. Un creștinism redus la morală, la normă este imposibil; nici o poruncă a lui Hristos nu este împlinită fără dragoste pentru Hristos. „De Mă iubiți, păziți poruncile Mele” (Ioan 14:15).

Există un tip de om moral, pasionat de puritate, care se grăbește să se spovedească, deoarece, pentru el, orice pată mărunță este insuportabilă la fel ca pentru orice om bine îmbrăcat din lume. Dar aceasta nu este căință; este mai aproape de un sentiment al decenței

umane. Însă nu putem spune despre un sfânt că „a fost o persoană foarte decentă”. Un sfânt nu este însetat după decență, după curățenie sau după lipsa păcatului, ci după comuniunea cu Dumnezeu. Nu este preocupat de propria persoană (introspecția unui om curat), ci de Dumnezeu.

Moralitatea este îndreptată spre sinele omului. Preocuparea pentru tipic este echivalentul acesteia în Biserică. Însă, în moralitate, nu există acea comoară despre care s-a spus că „unde este comoara ta, acolo va fi și inima ta” (Matei 6:21). Biserica: chemarea ei nu este la moralitate, ci la revelația și darul *comorii*.

Joi, 15 octombrie 1981

Am primit revista *Kontinent* cu un articol despre Radio Liberty (unde vorbesc, în fiecare săptămână, pentru U.R.S.S.). „Poate că cea mai mare realizare a acestui post de Radio a devenit emisiunea pe teme religioase. Meritul îi revine părintelui Alexander Schmemmann ... Originalitatea emisiunilor părintelui A. se datorează faptului că se adresează atât credincioșilor cât și necredincioșilor; chiar și ateilor convingi. Din momentul în care acest om inteligent rostește prima propoziție, ca și cum ar gândi cu voce tare, atenția îți este captivată; este imposibil să nu-l asculți până la sfârșit. Dumnezeu lui este Dragoste adevărată, dar mai este și gândul, curajul de a pătrunde în profunzimea îndoielilor umane (vol. 29, pp. 351-352)”. De ce să mint? Este plăcut să fii lăudat, deși cunosc prea bine (la vârsta de 60 de ani) valoarea acestor laude trecătoare. Pentru mine, acest citat nu este doar o laudă. Citind acest articol, mă bucur că M. S. a simțit ceea ce vroiam să transmit în emisiunile mele. Înseamnă că, măcar în parte, am reușit.

Vineri, 16 octombrie 1981

Ieri, L. m-a obligat să merg să vizionez filmul *Moscova nu crede în lacrimi* și mă bucur că am făcut-o! Multe lipsuri – un fel de melodramă cu pasaje și detalii inutile. Însă, în ciuda acestora, o atmosferă ruscască, foarte caldă, blândă și binevoitoare – deosebită de cea a sofisticatului Occident. Am simțit aceasta în timp ce citeam biografia lui Auden. Am simțit vidul acestei lumi, decăderea din mijlocul acestei splendori snoabe.

În această dimineață, încă o minune. Gândurile mele erau undeva departe, adâncite într-o frământare, într-o suspiciune, în ceva destul de deprimant. Și brusc, prin această ceață lipicioasă, a pătruns un verset al Evangheliei, câteva cuvinte ale lui Hristos și în ele, un răspuns direct, o chemare, o soluționare a problemelor. Uimitor!

Dumnezeu nu părăsește niciodată Biserica, dar, să zicem așa, nici nu o „încurajează”. Puterea lui Dumnezeu în Biserică se realizează doar în neputință. Așadar, toate succesele exterioare sunt dăunătoare, deoarece fiecare succes este o hrană pentru mândrie și, în cele din urmă, pentru moartea sufletului.

Îmi plac biografiile, însă, arareori, am citit o biografie a unui om mai neplăcut decât Auden. Îi citesc biografia, pentru că a avut o recenzie remarcabilă în *New York Times* și, de asemenea, pentru că l-am întâlnit de câteva ori în anii '50. Toți l-au considerat atunci, un mare poet creștin. Până acum, nu am perceput aspectul creștin.

Vreau să-i întreb întotdeauna pe majoritatea creștinilor: sunt fericiți în credința lor?

Duminică, 18 octombrie 1981

Astăzi, am predicat pe marginea textului din Corinteni „Căci Dumnezeu iubeste pe cel care dă de bună voie ...” și textul Evangheliei despre Sfântul Petru: „Mergi înapoia Mea, satano! ...că nu cugeți cele ale lui Dumnezeu, ci cele ale oamenilor” (Matei 16:23). Dărnicia lui Dumnezeu: din apă – vin; 12 coșuri de pâine rămân după ce fiecare s-a săturat; atât de mulți pești încât bărcile pescarilor au început să se scufunde. Totul și viața însăși din belșug!

Câte gânduri, câte descoperiri în timp ce conferențiez. Ieri („Liturgia Morții”), am vorbit despre: mântuire, înviere, cei nebotezați. Mi-am dat seama că problema esențială este nu aceea dacă Îl cunosc sau nu pe Hristos, dacă ei cred sau nu în El, dacă au fost botezați, ci, mai degrabă, că El îi cunoaște și S-a dat pe Sine pentru ei, astfel încât moartea lor este absorbită de biruință, deoarece și pentru ei este o întâlnire cu Hristos. Astfel este judecata. Nu despre dogmatică, ci despre comoara inimii. Judecata este întâlnirea lor cu Hristos.

Marti, 27 octombrie 1981

Tocmai m-am întors din călătoria făcută în New Paltz împreună cu David Drillock și George Dworetzky, care vrea să-și doneze proprietățile seminarului. Niște locuri minunate: un lac, 400 de acri, o clădire de piatră destul de plăcută. Era ceață și o liniște deplină. Toate acestea erau precum o consolare. Însă, cea mai mare consolare este David Drillock, prietenia, încrederea și generozitatea lui.

Miercuri, 4 noiembrie 1981

Astăzi, este a 35-a aniversare a hirotonirii mele ca diacon. Evanghelia vorbește despre Hristos care

doarme în mijlocul unei furtuni, iar ucenicii sunt înfricoșați. „Unde este credința voastră?” (Luca 8:25). Așa sunt eu – deznădăjduit, supărat, furios. Mă tem pentru Biserică și pentru seminar. Astăzi, încă de dimineață, îmi repet „unde este credința ta?”

Ieri, mi-am petrecut ziua alegând și aranjând cărțile pe noile rafturi. Le aranjam și mă gândeam cât de mult s-a scris! Cu cât efort, pasiune și în cât timp au fost scrise ele. Cât de repede dispar sau rămân pe rafturi precum într-un cimitir de cărți. Câteva sute sau câteva mii rămân vii, însă pentru acestea, alte sute de mii sunt uitate pentru totdeauna. Toate au creat cultura, fiecare a avut o contribuție, adăugând fie lumină, fie întuneric, lumii. Cât de rar citesc poeziile lui Blok sau chiar scrierile lui Pușkin! Însă aș mai fi cel de azi, dacă nu i-aș fi citit cândva, în trecut? Pușkin și Blok – da! Însă și Maigret (detectivul din Enigmele lui Simenon) cu Parisul lui, a devenit o parte din mine, din viziunea mea asupra vieții.

Mă tem pentru tinerii noștri care citesc atât de rar, care trăiesc fără amintiri, dar sunt „interesați de Biserică”. Ce poate fi atât de „interesant” în Biserică, încât să le dilueze interesul în clericalism, bârfirea episcopilor, etc.? Hristos a fost complet dezinteresat de cultură? Nu este adevărat! Fiecare dintre cuvintele Sale despre Împărăția lui Dumnezeu, despre daruri, despre înțelepți, presupune cunoașterea, înțelegerea, amintirea lucrurilor despre care El a vorbit, la care ne-a chemat, pe care le-a denunțat.

Articole în ziare, despre canonizarea noilor martiri, a familiei țarului și a altor victime ale Revoluției: „o sectă rusească îl canonizează pe Nicolae al II-lea”. Cum pot să nu înțeleagă că o canonizare a țarului în New York, la un banchet în Hotelul Hilton este imposibilă?

Sâmbătă, 7 noiembrie 1981

Am fost în Boston pentru două conferințe pe care le-am ținut rușilor sosiți aici de curând. M-am bucurat de atmosfera profund rusească, o combinație de „suflet rusec” legat de trecut și disprețuitor al prezentului.

Joi, 10 noiembrie 1981

Am citit fragmentar cartea lui Nabukov – *American Lectures* – despre literatura rusă. Talentat, inteligent și superficial. O scriere de efect.

Un articol în revista *Time* despre canonizarea noilor martiri. Descrișă cu sarcasm, ca o excentricitate – „vedem tot felul de lucruri în New York!”. Simt că vreau să mă ascund de această Ortodoxie cu sutanele, fesurile, ceremoniile lipsite de sens, dulcergia și violența ei, pentru a fi eu însumi, nu să joc un rol artificial, arhaic, plictisitor. O consolare: Epistola către Coloseni citită zilele acestea în biserică („Cugetați cele de sus ... pacea lui Hristos să stăpânească inimile voastre ... cântați în inimile voastre lui Dumnezeu, mulțumindu-I în psalmi, în laude și în cântări duhovnicești” (Coloseni 3).

Luni, 23 noiembrie 1981

Am petrecut zilele de vineri și sâmbătă în Springfield, Vermont, la o veche parohie condusă de un preot tânăr și foarte activ. Îi promiseseam de multe ori că îl voi vizita, dar nu am putut. Mă bucur că, de data asta, am reușit. Există ceva impresionant în aceste parohii etnice, aproape lipsite de viață, dar, niciodată, moarte. Și cât de fericiți sunt acești oameni, fiindcă li se dă puțină atenție! Aceasta este o biserică veche unde existase, cândva, o mănăstire și un orfelinat – cu un sfârșit trist și urât – iar acum, un tânăr convertit

încearcă să aducă viață în aceste ruine. Vecernia – mai lungă de două ore. Un cor mic. Și, treptat, pătrunzi în lumea lor. Mai presus de toate, simți că există viață. Am petrecut sâmbăta în biserică, Liturghie și predici, iar seara, ne-am despărțit cu bucurie și cu sentimentul că, ajutați de harul lui Dumnezeu, am realizat ceva bun.

Natasha, Soljenitșin și cei doi fii ai lor au luat parte la Liturghia de duminică și la prima predică. „Nu înțeleg foarte bine limba engleză, dar îmi dau seama că totul este minunat!”.

Ceea ce m-a impresionat a fost călătoria făcută într-o zi întunecată de noiembrie în Vermont. Soarele a apus dincolo de nori. Liniște! Contactul cu „le temps immobile” – timpul imobil.

Duminică, după Liturghie, am acordat un interviu despre felul în care înțeleg eu ecumenismul. După o oră și jumătate, am început să am o idee mai clară despre această înțelegere a lui. După-amiază, am mers împreună cu L. la Princeton pentru slujba memorială a părintelui George Florovsky. Am ajuns devreme, ne-am plimbat și am luat masa într-un mic restaurant italian. Era foarte frig – toate vitrinele magazinelor sunt luminate deja, de luminile, cadourile și sărbătoarea Crăciunului. Cât de mult îmi plac aceste momente de ieșire din viață; chiar trecătoare, însă o afundare în acel „altceva”.

Slujba memorială a fost foarte solemnă – trei episcopi, treizeci de preoți, corul seminarului și o mulțime de oameni într-o capelă imensă în stil gotic. După slujbă, a avut loc o recepție, însă ne-am întors acasă.

Știu că sunt supărat, însă atunci când constat starea empirică a Bisericii, mă simt abătut. Mi-am petrecut ultimii treizeci de ani ai vieții împotriva

mă ... știu că se află în mine o ignoranță căreia îi cedez, o ignoranță care, uneori, nu mă lasă să văd binele și aspectele pozitive. Împotrivește-te ...!

Miercuri, 25 noiembrie 1981

Începutul primei vacanțe școlare – Ziua Recunoștinței. Consider că profesorii și învățătorii iubesc vacanțele, le așteaptă și se bucură de ele chiar mai mult decât elevii și studenții. Când am plecat de la seminar, la ora 1 după amiaza, am fost atât de fericit – precum eram în Paris, atunci când plecam de la Lycee Carnot în ajunul sărbătorii Tuturor Sfinților sau de ziua Armistițiului.

Am citit în *Nouvel Observateur* (o revistă săptămânală franceză) dialogul dintre Jean-Paul Sartre și Simone de Beauvoir, cu puțin timp înainte de moartea lui Sartre. Un om ciudat. Un amestec de libertate autentică și o la fel de autentică înrobire a ideilor și a abstracțiunilor. În ultimele sale discuții, la fel ca în *Dialog, o umilință* reală. Mă gândesc: dacă un om cu asemenea talente ar fi, în vremurile noastre, un mărturisitor al lui Hristos? De unde vine acest zid, această insensibilitate, această dedicare a vieții, meschinăriei și lipsei de sens? În consecință, ceea ce l-a făcut celebru – existențialismul, apartenența stângistă, etc. – îl va face și uitat. Numai ceea ce mărturisește veșnicia este o parte a ei și nu îmbătrânește. Cehov, de exemplu, nu va îmbătrâni precum nu vor îmbătrâni nici oamenii simpli pe care îi descrie, deoarece sunt veșnici, nu pentru că sunt „simpli”, ci pentru că sunt *oameni*.

Luni, 30 noiembrie 1981

Se împlinesc astăzi, 35 de ani de la hirotonirea mea întru preot la Institutul Sf. Serghie din Paris.

Miercuri, 2 decembrie 1981

Spovedanii. Unii vorbesc, adeseori, despre o anumită stare de spirit pe care nu-mi amintesc s-o fi avut în tinerețea mea. Adeseori, un sentiment de teamă. Teamă de viață. Teamă de a pierde ceva, de a eșua. Mi se pare că această teamă este consecința cultului de azi al succesului care generează o rivalitate și o comparație continuă. Oamenii sunt zdruncinați, sunt dărâmați de această teamă. O altă reacție este aroganța, autoafirmarea prin condamnarea celorlalți. Un student căruia i-am cerut să părăsească școala i-a răspuns cu aroganță profesorului Kesich, un om blând și binevoitor: „Știu totul. Este sub nivelul meu. Așteptam mai mult de la seminar ...”. Are treizeci de ani și se mai laudă încă ostentativ.

Tinerii de azi sunt nefericiți, deoarece trăiesc într-o lume al cărei criteriu de bază este succesul. De aici și nevoia de a-și alege îndrumători, profesori, conducători. În Biserică, aceasta duce la un „guruism al îndrumătorilor” tot mai răspândit în rândul tinerilor! Nici generația mea nu era lipsită de autoafirmare și de laudă de sine. Ne plăcea să ne dăm acre. Însă, în sufletul nostru, știam prea bine că era o păcăleală.

„Puterea asupra sufletelor” este, se pare, o patimă uimitoare care devorează sufletul aceluia care este stăpânit de ea.

De curând, am citit o scrisoare a unuia dintre acești tineri „îndrumători”. Studentul care o primise mi-a dat-o pentru că avea îndoieli în legătură cu învățăturile acestui îndrumător spiritual de numai treizeci de ani. Ce siguranță de sine incredibilă, ce autoidentificare absolută cu Adevărul. După ce am citit scrisoarea, am fost, pur și simplu, înfricoșat. Dacă ar fi fost, măcar, o întâmplare izolată. Însă nu este așa, deoarece eu însumi pot numi cu ușurință zece

îndrumători spirituali de acest fel care mutilează inimile și sufletele cu pseudo-maximalismul lor. Ca și cum n-ar fi citit niciodată. „Dumnezeu celor mândri le stă împotrivă, iar celor smeriți le dă har” (Iacov 4:6).

Joi, 3 decembrie 1981

Lucrez din nou la „Taina Sfântului Duh” (pentru *Eucharist*). Brusc, mi-am dat seama că am lăsat-o deoparte din lene și din lășitate. Dar și din lipsă de credință. De ce, în fiecare an, îmi este tot mai greu să scriu? Meditez îndelung asupra fiecărei propoziții. Cred că unul dintre motive este faptul că, odată cu trecerea anilor, simt că teologia – adică, exprimarea teologică – este o artă, iar pentru această artă nu am destulă putere și talent.

Ieri, plecând de la birou pentru a ține un curs despre Taina Mirungerii – pentru care n-a fost nevoie să mă pregătesc, deoarece îl citisem de multe ori – mi-a venit în minte ideea că întreaga Liturghie a Euharistiei (epistola, Evanghelia, rugăciunile) revelează această vindecare – Biserica însăși – ca viață nouă în care boala și suferința sunt transfigurate. În afara Bisericii, ele sunt o înfrângere; în Biserică, ele sunt o biruință și o mărturie a Împărăției.

Vineri 4 decembrie 1981

Ieri, mi-am dat seama care era greșeala mea în „Taina Sfântului Duh”. Am redus dezbaterile despre *epiklesis* la o polemică între Orient și Occident. Nu este corect, astfel că am ajuns într-un impas. Aceasta trebuie discutată în felul următor: dacă înțelegerea eshatologică a Euharistiei (adică, a Bisericii însăși) este șubreziată ori dispare, atunci problema momentului și a modalității de transsubstanțiere a Sfintelor Daruri devine necesară și logică precum și conceptul

transsubstanțierii. Această șubreziere a esenței eshatologice a credinței creștine a început destul de devreme și nu doar în Occident. Chiril al Ierusalimului era în secolul al IV-lea un exemplu al acestei șubrezi. Atunci Sfântul Duh și acțiunea Lui în Euharistie încep să fie înțelese ca niște instrumente. Prin urmare, se pare că am scris atât de multe pagini în zadar! Acum, cu frică și cu cutremur iau totul de la început, urmând planul următor:

- dezbaterile despre *epiklesis* ca o dezbateri lipsită de sens;
- Biserica și Sfântul Duh;
- Sfântul Duh în Taina Bisericii – a Euharistiei;
- Euharistia și Timpul;
- Euharistia și transsubstanțierea.

Luni, 7 decembrie 1981

Am petrecut sfârșitul de săptămână alături de un prieten chinat de familie, dragoste și de o situație fără ieșire. O viață distrusă. În legătură cu aceasta, m-am gândit la fericirea personală. Un paradox: pe de o parte, unicitatea absolută a fiecărei vieți; pe de altă parte, aplicarea aceleiași legi spirituale și a adevărului interior, la fiecare viață în parte. În cazul lui N. o căsătorie dificilă, nereușită, un impas empiric. Există o singură cale de ieșire din acest impas: acceptarea lui, răbdarea, suferința și biruința. Dar pentru aceasta, este nevoie de forță spirituală. Totul pare un clișeu. Dar este adevărat. Creștinismul înseamnă depășirea impasurilor. Păcatul civilizației noastre constă în negarea acestei posibilități. Există convingerea că, respingând impasul, omul poate găsi fericirea în alt fel. Adevărul etern al Annei Karenina: fericirea nu poate fi găsită.

Două zile de furtună și, de asemenea, niște apusuri de soare incredibile.

Carstone

Marți, 8 decembrie 1981

Ieri seară, am ținut ultimul curs despre „Liturgia Morții”. Acum, trebuie să încep să o pun în ordine. Când?

Mă gândesc, din nou, la criza lui N. Înainte de toate, există un egocentrism uluitor. „Ne-am îndrăgostit unul de celălalt...”. Am simțit nevoia să-l întreb cu destulă grosolanie: „... și ce-i cu asta?”. Căsătoria înseamnă dragostea dăruită și împlinită. „Ne-am îndrăgostit” este dragostea ce copleșește mințile. Căsătoria cere efort și putere. „Ne-am îndrăgostit” cere renunțare. Știu că e ușor de zis...!

Sâmbătă, 12 decembrie 1981

Pentru prima dată în ultimele săptămâni, am petrecut o dimineață liniștită acasă. Am continuat să lucrez la „Taina Sfântului Duh” – încercând să trec peste paralizia spirituală și lenea care s-a cuibărit în mine.

Miercuri, 16 decembrie 1981

Am petrecut câteva zile minunate în Baltimore, unde am venit împreună cu L. pentru controlul medical. Mulțumesc lui Dumnezeu că totul este bine. Sunt foarte recunoscător. Spitalul Johns Hopkins – cu statuia lui Hristos din holul principal – va rămâne, pentru mine, o binecuvântare.

Joi, 31 decembrie 1981

Ultima zi a anului. O zi întunecată și o furtună de zăpadă. În sufragerie – pomul de Crăciun. Și, ca de obicei, în aceste zile, sentimentul timpului: esența și experiența lui ca un sfârșit și un început!

CAPITOLUL X 1982

Marți, 5 ianuarie 1982

Ajunul Bobotezei

Anul Nou. Am sărbătorit cu multă bucurie Crăciunul împreună cu rudele și nepoții noștri. Mi se pare că nu m-am bucurat niciodată atât de mult, de casa noastră. O singură problemă: munca mea. Există perioade când nu pot scrie nimic. Deși știu ce vreau să spun, nu găsesc cuvintele potrivite pentru a o face. Bătrânețea: uit numele și nu găsesc cuvintele.

Trebuie să scriu un articol (12.000 de cuvinte) despre spiritualitatea ortodoxă contemporană. De azi dimineață, mă gândesc cu groază ce să scriu.

Idei preliminare:

1. Poate că unicitatea spiritualității contemporane stă în faptul că s-a remarcat, devenind un „lucru” în sine. Motivul este înstrăinarea Bisericii de lumea contemporană. Spiritualitatea este o astfel de înstrăinare. Biserica nu este doar calea spre Dumnezeu, ci și o evadare din lumea contemporană (nu din lume, ci dintr-o lume de odinioară).

2. Fragmentarea, pluralismul spiritualității.

3. Spiritualitatea academică (o călugăriță: „nu pot fi călugăriță fără a-l fi studiat în întregime pe Origen...”).

4. Stareții

5. Spiritualitatea non-euharistică.

6. Formă și conținut.

7. Influența occidentală – harismaticii.

8. Renaștere: Muntele Athos.
9. Snobismul.
10. Pozitiv și negativ.
11. Ambiguitatea.
12. Calea: spre ce? Ce este necesar? Etc.

Luni, 1 februarie 1982

Dacă s-a clarificat ceva în această lună de muncă și agitație este înțelegerea faptului că toate compromisurile cu care am trăit în Biserică au luat sfârșit. Nu din propria mea inițiativă. O lungă perioadă de implicare și influență pe care am avut-o în Biserică s-a încheiat. Alții au decis îndepărtarea tuturor consilierilor și, mai ales, a mea. La început, am simțit-o – nu pot să o ascund – ca pe o jignire, o nedreptate, o desconsiderare a „meritelor” mele etc. Însă acum, după o lună de conflict interior cu dorința mea de a fi mereu în centrul tuturor lucrurilor, cu tristețea și sentimentele nedefinite, mă simt eliberat. Din anul 1966, m-am simțit, întotdeauna, responsabil pentru tot ce se întâmpla în Biserica noastră. Iar acum, cineva mi-a luat, parcă, această responsabilitate. La început, mi-a fost greu să nu dau sfaturi, să nu intervin. Dar acum, e ușor. Un alt compromis care s-a încheiat este cel teologic; mai precis, cel euharistic. Mi-am dat seama că, în cele din urmă, există în Biserica noastră, o luptă demonică împotriva Euharistiei – și nu este întâmplătoare! Dacă nu punem în centrul ei Euharistia, Biserica devine un „fenomen religios”, iar nu Biserica lui Hristos, stâlpul și temelie Adevărului (1 Timotei 3:15). Întreaga istorie a Bisericii a fost marcată de încercări pioase de a reduce Euharistia, de a o pune „la adăpost”, de a o dilua în pietism, de a o reduce la post și pregătire, de a o îndepărta de Biserică (eclesiologie), de lume (cosmologie, istorie), de Împărăție

(eshatologie). Am înțeles că aceasta este vocația mea: lupta pentru Euharistie, împotriva acestei reduceri, împotriva pierderii caracterului bisericesc al Bisericii – care s-a realizat prin clericalizare, pe de o parte și prin caracterul lumesc, pe de altă parte.

Marți, 2 februarie 1982

Clericalismul sufocă; el este o parte a caracterului sacru al Bisericii, își transformă puterea pe care o are într-o putere sacră de a controla, de a conduce, de a administra; o putere de a săvârși tainele și transformă, în general, orice putere într-o „putere dată mie”! Clericalismul desparte „sacralitatea” de mireni: iconostasul, împărțirea (doar cu dezlegare), teologia. Pe scurt, clericalismul este *de facto* negarea Bisericii ca Trup al lui Hristos, deoarece, în trup, toate organele sunt interdependente și diferite doar în funcțiunile pe care le îndeplinesc nu și în esență. Și cu cât clericalismul este mai accentuat (imaginea tradițională a episcopului sau a preotului – accentuată de veșmintele și părul său, de exemplu episcopul cu însemnele demnității sale) cu atât Biserica însăși devine mai lumească; se supune, din punct de vedere spiritual, acestei lumi. În Noul Testament, preotul apare ca un mirean ideal. Însă aproape imediat, începe separarea lui radicală de mireni; și nu doar separarea, ci chiar opoziția față de ei, contrastul cu aceștia.

Cea mai evidentă expresie a acestei separări este excluderea miren timerilor de la împărțire ca formă de realizare a comuniunii lor în Trupul lui Hristos. În loc să fie „pildă credincioșilor” (1 Timotei 4:12), ei devin „maestri ai sacralității” separați de credincioși, împărțind harul după cum cred ei de cuviință. Acesta este motivul pentru care unii clerici se opun împărțirii frecvente – apărarea împărțirii prin

spovedanie, dezlegare, „autoritatea ce mi s-a dat ...”, etc. Această luptă devine mai puternică acum, sub influența unor clerici obsedați de puterea lor, de „caracterul lor sacru”. Nimic nu este la fel de periculos pentru autoritatea lor precum întoarcerea Euharistiei în Biserică, renașterea ei ca „Taină a Bisericii”, iar nu ca „unul dintre mijloacele de sfințire ...”.

Tragicul educației teologice constă în faptul că tinerii care doresc preoția – conștient sau inconștient – își doresc această separare, această putere, această ridicare deasupra mirenilor. Setea lor este produsă și întărită de întregul sistem al educației teologice, de clericalism. Cum pot fi ei făcuți să înțeleagă nu doar cu mintea, ci și cu întreaga lor ființă că trebuie să fugă de putere, de orice putere care este, întotdeauna, o ispită ce vine de la diavol? Hristos ne-a eliberat de putere – „datu-Mi-s-a toată puterea, în cer și pe pământ ...” (Matei 28:18) - revelând Lumina puterii ca putere a dragostei, a sacrificiului de sine. Hristos a dat Bisericii nu „puterea”, ci pe Duhul Sfânt: „Luați Duh Sfânt ...”. În Hristos, puterea s-a întors la Dumnezeu și omul a fost vindecat de patima de a conduce și de a comanda.

În cel de-al șaiszeci și unulea an al vieții mele, mă întreb: cum s-au pervertit toate așa de mult? Și mă înfior.

Miercuri, 3 februarie 1982

Părintele N. se înțelege tot mai rău cu călugărițele lui. Una dintre ele nu poate asculta prelegerile de la seminar, deoarece, zice ea, are darul lacrimilor. Părintele N. i-a sugerat să discute cu o călugăriță mai în vârstă. „Niciodată!” Negare totală, ură. De unde vine această patimă, această pervertire stranie, care, adeseori, îi încearcă pe oamenii spirituali? Care este pricina crizelor permanente pe care le au, a

căutării altor locașuri, a conflictelor? Se pare că o persoană care are „darul lacrimilor” ar trebui să se bucure! Nu, acest dar este o „problemă”. Această așa-zisă spiritualitate este întunecată, plină de mânie și respinge pe ceilalți, judecă permanent viața monahală. Îmi amintesc experiența pe care am avut-o cu Matusheca N. în anii '50: telefoane, ispite, căderi, negări, suspiciuni – și totul de dragul cuvintelor magice: „viață spirituală”.

Cineva mi-a vorbit, ieri, despre N., un american care a devenit mai întâi greco-catolic apoi ortodox, a studiat câteva luni cu noi, apoi, în mijlocul turburărilor, s-a alăturat Bisericii Sinodale, iar acum, este arhimandrit și liderul sectei grecești a vechiului calendar! Întrebarea care se pune este de ce există într-un tânăr, într-un om normal această patimă a extremelor, a acuzelor și a atacurilor permanente a spiritului sectar! Da, America este plină de secte, dar la fel se întâmplă și în Europa. De ce? Nu știu. Știu doar că diavolul are și el un rol în toate acestea. Știu că religia este atât de la Dumnezeu cât și de la diavol. Și că nu există nimic mai înfiorător decât setea de putere asupra sufletelor. Este setea lui Antichrist.

Joi, 18 februarie 1982

Mi-am petrecut ziua de ieri la birou, lucru care mi-a schimbat starea de spirit. Seara, L. a încercat să mă convingă să evit mânia (în legătură cu treburile bisericești), proasta dispoziție, negativismul, sarcasmul. Are dreptate. Cel mai nepotrivit ar fi să mă cobor la nivelul acestor „treburi”. Remediu cel mai eficient este munca; încercarea de a întruhipa câteva imagini ce alcătuiesc viziunea mea asupra lumii.

Ispita activismului în Biserică. Părintele Tom mi-a povestit ieri, despre unul dintre foștii noștri

studenți, un preot cu doar douăzeci de enoriași care le trimite circulare, formulare, chestionare și le cere reacțiile lor în scris. În zilele noastre, îndeosebi în Statele Unite, Biserica este văzută ca o întreprindere, o activitate. Preotul le cere mereu oamenilor să facă ceva pentru Biserică, iar activismul lor este măsurat în criterii cantitative: câte întâlniri, câți bani, câte „activități”. Nu sunt sigur că totul e necesar. Periculoasă este nu atât activitatea în sine, cât reducerea Bisericii, identificarea acestei activități cu viața Bisericii. Ideea de Biserică, principiul sacramental al vieții sale constă în îndepărtarea noastră de activitate („toată grija cea lumească să o lepădăm”) și participarea la comuniunea cu o viață nouă, cu veșnicia, cu Împărăția. Iar ideea Bisericii, principiul vieții sale ne cere, *de asemenea*, să ducem în lume această experiență a noii vieți, astfel încât să curățim această lume, să o luminăm cu nelumescul experienței Bisericii. Adeseori, se întâmplă exact invers. Aducem activismul și agitația din lume în Biserică, îi otrăvim viața cu această activitate neîntreruptă. Și astfel, nu viața devine Biserică, ci Biserica devine lumească.

Astăzi, după utrenie, am discutat după spovedanie cu unul dintre seminariștii noștri. O teamă patologică de a nu fi popular, de a ieși din micro-organismul social din care face parte. Cât de multe depind în America, de falsa prietenie, de falsul interes pentru celălalt, de un fel de unitate ritualică, simbolică. Toate acestea sunt cauzate de frica de a fi singur, chiar și pentru puțin timp. Există atât de puțină viață interioară în oamenii zilelor noastre. Este sufocată de această nevoie de a o avea. Iar atunci când există o viață interioară, omul intră în panică și merge, imediat, la un psiholog. Aceasta este valabilă și în cazul căsătoriilor. O căsnicie fie se destramă, fie este

Caradaru

menținută de o dependență chinuitoare a soților unul față de celălalt. Motivul este căutarea, încă din copilărie, a unei vieți ordonate. Oamenii sunt învățați astfel în familiile lor, la grădiniță, la școală și în universitate, încât orice ieșire din „socium”-ul statornicit este văzută ca un simptom amenințător al inadapării ce necesită o rezolvare imediată. Mă întreb adeseori: de ce există atâta tensiune la seminar? Răspunsul este simplu, cred eu. Pentru că fiecare trăiește depinzând de celălalt. Ei cred că aceasta este dragoste creștină, însă nu e nici creștină, nici dragoste. Este o preocupare egoistă și teama de a nu avea un martor în celălalt, o confirmare a propriei existențe.

Miercuri, 24 februarie 1982

Am fost, ieri, în Baltimore pentru un curs ținut la Colegiul Loyola. O zi frumoasă – prima zi de primăvară. Am ajuns acolo devreme și m-am plimbat de la gară pe o distanță de aproximativ 5 mile. M-am bucurat de lumina soarelui, de viața matinală a orașului și de singurătatea mea. Am fost recunoscător pentru tot ce vedeam. Un curs reușit apoi prânzul alături de profesori, o conversație plăcută, serioasă și autentică cu oameni care au întrebări vis-à-vis de Biserică, de lume, fără vreun triumfalism dulceag, fără pretenții „spirituale”.

„Vai vouă, cărturarilor și fariseilor fățarnici! Că înconjurați marea și uscatul ca să faceți un ucenic și dacă l-ați făcut, îl faceți fiu al gheenei și îndoit decât voi” (Matei 23:15).

O poveste de dragoste furtunoasă între N. și N.N. Ascultându-i, îmi dau seama că istoria n-a învățat pe nimeni nimic. Experiența personală și orice înțelepciune dobândită este irelevantă. În mijlocul unei probleme de viață, omul este singur, insensibil la orice

înțelepciune, la orice experiență exterioară. Fiecare om trebuie să treacă prin toate fazele istoriei umane.

Luni, 1 martie 1982

Postul Mare

Ieri, a fost Duminica Iertării cu slujbele și predicile ei. Cât este de greu să pătrunzi în esența reală a iertării ajutat doar de cuvintele simple – iertarea ca un „eveniment” creator divin. Ce înseamnă cuvintele: „Dumnezeu va ierta”? În Biserică ne aflăm, întotdeauna, în legătură cu ceva esențial, absolut, sau mai degrabă, acest esențial ne stăpânește. Însă, cât de repede renunță la acesta ...!

Marti, 2 martie 1982

Prima zi a Postului Mare

O utrenie lungă și, ca de obicei, sunt uimit de forța, frumusețea și înălțarea spirituală a psalmilor și a imnelor Vechiului Testament. Ieri, l-am cântat pe primul dintre ele – Cântarea lui Moise. Aici este Dumnezeul cel viu și „sinele” ce strigă către Domnul – omul viu, întreg. Lumea întreagă este cuprinsă în această laudă, în această luptă, deznădejdea, bucuria!

Seara, Canonul Sfântului Andrei Criteanul. Sunt convins că o traducere a acestuia pentru omul contemporan este imposibilă. Ortodoxia orientală rămâne și nu poate să nu rămână străină de metodele occidentale, dominante în lume. Întâlnirea cu Occidentul, convertirea Occidentului se poate realiza prin contactul cu Biblia și Euharistia, iar nu prin misterologia bizantină.

M-am gândit îndelung la epicleză. Sunt tot mai convins că originea răului despre care am scris (adică despărțirea Euharistiei de înțelesul ei eshatologic, deci

cosmic și istoric) nu se află în Occident, ci în Bizanț, în platonismul haotic și erezia platonice legată de timp. ?

În *New York Times*, apar aproape zilnic articole semnate de fiul meu Serge. De unde are această tărie spirituală și capacitatea de a fi obiectiv, precis, corect?

Miercuri, 3 martie 1982

E destul de frig, însă primăvara este aproape. Am început să lucrez, din nou, la „Taina Sfântului Duh”, deoarece până acum am fost pe o cale greșită. Poate că antiteza Orient-Occident (erezia occidentală, abordarea occidentală, categoriile occidentale) nu are, nu poate, nu trebuie să aibă o eficiență generală. Eu, personal, mă simt tot mai legat de Occident – nu metafizic sau dogmatic, însă în Occident mă simt acasă, iar Orientul îl simt tot mai încurcat în sine. Am avut acest sentiment ieri, în timp ce ascultam Canonul Sfântului Andrei Criteanul. Această curgere de cuvinte, alegorii, metafore și diferite ornamente este destul de obositoare. Dar, uneori, un gând simplu, profund, strălucitor își face simțită prezența precum o adiere de vânt într-o zi fierbinte.

Un ortodox nu va recunoaște că Ortodoxia poate fi decadentă, că o mare parte din volumele greoaie ale *Menaion*-ului liturgic sunt alcătuite, adeseori, dintr-o retorică lipsită de sens. Un ortodox va condamna acest gând ca eretic și păcătos. Așadar, un om care se apropie de Biserică și devine bisericos, se chinuie să intre într-o haină care nu-l încapă în timp ce se încredințează pe sine că este cinstit și disprețuiește pe acei care ar putea pune ceva la îndoială. Un astfel de om distruge cu ușurință tot ce a iubit; părăsește și aruncă totul.

Spovedanii. Băieți buni, fete bune. Însă simt, mereu, incapacitatea lor de a avea o viziune simplă,

clară, dar și o importanță exagerată dată sinelui. Ei vorbesc nu despre păcate, ci despre eșecuri; un cuvânt prin care răzbate mândria, vorbind despre succesul personal, iar nu a lui Dumnezeu.

Sâmbătă, 6 martie 1982

Tocmai m-am întors de la prima Liturghie pascală a zilei de sâmbătă, simțind bucuria specială a acestor zile de care mă împărtășeam alături de mama mea.

O consolare! Două scrisori: una venită din partea președintelui Syndesmos-ului: „Vreau să vă asigur, părinte, de enorma plăcere de a vă cunoaște după ce am citit de mai multe ori scrierile dumneavoastră. Aspectul profetic ...” etc. Și o alta din partea unei femei din Israel: „Vreau să vă mulțumesc, în câteva rânduri, pentru ceea ce împărtășiți...”. Și așa mai departe. Și o mulțumire telefonică pentru un capitol din *Postul Mare*. Ce pot să spun? Este foarte frumos!

Duminică, 7 martie 1982

Ieri, am primit de la Minister un pachet cu diferite rapoarte destinate Sinodului Episcopocal din partea diferitelor departamente, comisii, finanțe, etc. Așadar, se pare că am obținut ceea ce visam. Am reușit să reducem Biserica la o birocrație, administrare de succes, la o cascadă de hârtii cât se poate de plictisitoare. Birocrația este costisitoare (întâlniri, cheltuieli de transport, cheltuieli secretariale). Așadar, patosul acestei birocrații se îndreaptă, mai ales, spre aspectul ei financiar. Însă chestiunile financiare necesită oameni specializați în adunarea de fonduri. Așadar, o și mai mare nevoie de bani. Un cerc vicios –

„birocratizarea harismei”. După o adiere de vânt proaspăt asupra Bisericii, normalizarea a început.

Fiecare națiune își are totemul ei, un sistem de simboluri, de arhetipuri, un limbaj simbolic și centrul ei specific. În Franța, acest totem este politic; esența politică, nu neapărat idei. În America, aceeași sonoritate o are cuvântul „afacere”. Pentru americani nu este prozaic, ci, din contră, romantic, estetic, o comoară a inimii. În sala de recepții a companiei de investiții Brown Brothers este expusă o ediție de lux a istoriei băncii. Este scrisă într-o notă de *mysterium tremens*, precum ar fi putut fi scrisă istoria cruciadelor ordinului trapiștilor. Cuvântul „afacere” are o tonalitate sacramentală. De aceea transformarea Bisericii într-o „afacere” nu este simțită ca o profanare. Este singurul limbaj sacramental cunoscut. Scriu aceasta fără ironie, deoarece banii au, într-adevăr, un caracter sacramental și Biserica are nevoie de ei. Problema este modul în care sunt adunați și scopul pentru care sunt folosiți sau, mai degrabă, ce se întâmplă cu banii înăuntrul Bisericii. Iar acum, putem vedea ce se întâmplă cu Biserica atunci când își supune limbajul și esența ei, banilor.

Miercuri, 10 martie 1982

The Truants (Leneșii) scrisă de William Barret: „Geniul, remarca Nietzsche, are o înclinație spre prostie ... N. avea în vedere un anumit mod de a gândi atât de concentrat asupra intereselor proprii, încât ignoră orice influență care l-ar putea abate de la scopurile sale ...” (p. 207). Aceasta se potrivește lui Soljenițin și pasiunii sale pentru Rusia.

Luni seara, am petrecut o oră împreună cu N. și povestea lui de dragoste apoi, încă o oră cu Y. și aventura ei furtunoasă cu Y.Y. De ce vin la mine? Nu

am avut niciodată vocația de a sfătui în problemele concrete de viață. Poate, fiindcă nu am simțit niciodată nevoia de a sfătui. Din contră, orice conversație intimă mă stânjenește. Fac tot ce îmi stă în putință ...!

Ieri, am citit *Ierarhia Bisericească* a lui Dionisie Pseudo-Areopagitul. Ce poate însemna aceasta în lumea de azi? Ce putea să însemne ea în lumea în care a fost scrisă? Ce înseamnă succesul acesteia în Bizanț? Dacă am aplica principiul de bază al Evangheliei „După roadă se cunoaște pomul” (Matei 12:33) istoriei Bisericii, am vedea că ceea ce s-a întâmplat a fost reducerea Bisericii la o evlavie stranie, la dispariția esenței și misiunii sale eshatologice și, în cele din urmă, la decreștinarea acestei lumi și la secularizarea ei. Însă, se pare că există o tendință de întoarcere la această moștenire.

✠ Este timpul să recunosc: simt că fac parte din această lume secularizată și mă simt străin și ostil în lumea care se numește pe sine creștină. Lumea seculară este singura reală. Hristos a venit în această lume și a vorbit acestei lumi; în ea și pentru ea, El ne-a lăsat Biserica. Dacă am vorbi în paradoxuri, am putea spune că orice lume religioasă la fel ca și lumea creștină se guvernează fără Dumnezeu, însă nu poate petrece nici un minut fără dumnezei, adică idoli. Treptat, Biserica, evlavia, modul de viață și credința însăși devin astfel de idoli. Lumea secularizată, prin negarea ei, îl cere pe Dumnezeu. Însă, stăpâniți de evlavia noastră, nu auzim această chemare. Captivați de evlavia noastră, disprețuim această lume, evadăm din ea prin glumele preoțești și compătimim cu ipocrizie pe cei care nu „ne” cunosc îmbisericirea. Și nu observăm că noi înșine eșuăm pe toate planurile – al spiritualității, al evlaviei, al îmbisericii. ✠

Sâmbătă, 13 martie 1982

Liturgia și o hirotonie. De fiecare dată când iau parte la o hirotonie, în timp ce bărbatul înghenunchează la Altar și capul îi este acoperit cu un *omophorion*, iar episcopul își așează mâinile pe capul lui, mă întreb ce se întâmplă, ce se împlinește? Pe de o parte, profunzimea extraordinară a succesiunii neîntrerupte de două mii de ani! Pe de altă parte, șubrezirea acestei succesiuni, limitarea umană a interpretării, a experienței, a realizării sale.

Tocmai am sunat la Moscova. L. și M. au ajuns acolo și sunt pe punctul de a mânca borș – în Moscova! E ciudat cum această Rusie pe care nu am văzut-o niciodată mi-a determinat întreaga viață. Începând cu emoția pe care o simțeam când ascultam, în copilărie, romanța *You are buried under snow, my Russia* (Ești îngropată sub zăpadă, Rusia mea) sau citeam poezii:

„Rusia: sunetul clopoțelilor
Avântul pașilor de dans,
Muzica misterioasă a poetului
În zăpada scânteietoare ...”.

Iar acum, turism, borș! Poate că acesta este motivul pentru care nu vreau să merg în Rusia ca turist, deoarece mi-e teamă să pierd Rusia a cărei farmec îl dă depărtarea, zăpada, mestecenii, etc.

În timpul rugăciunii, mi-am amintit – deodată – atât de mulți oameni care „m-au însoțit” în viață: părintele Ciprian, prietenul și duhovnicul meu (sub o ploaie mărunță, în drum spre metrou); V. A. Warden la Catedrala de pe Rue Daru, și alții. Mi-am amintit de ei în diferite momente ale zilei: îmi pot reaminti aceste ocazii, le pot retrăi, deoarece sunt reale și toate aceste momente rememorate alcătuiesc „trupul meu învial”.

Biserica este memoria și aducerea aminte, însă în lumina învierii.

Duminică, 14 martie 1982

Astăzi, în timpul Liturghiei: „... să nu rămân, Dătătorule de Viață, singur, departe de Tine, suflarea mea, viața mea, bucuria mea, căci Tu ești dorința adevărată și bucuria nespusă a celor ce Te iubesc pe Tine, o, Hristoase Dumnezeu nostru și toată făptura Te laudă ...”. Euharistia este desăvârșirea tuturor în Duhul Sfânt. Acesta este adevăratul sens al epiclezei, unirea cu Hristos prin Duhul Sfânt. Este posibil, este necesar să depășim lipsa de disciplină, lenea, setea de putere și păcatul prin *bucuria întru Domnul*? Da!

Luni, 15 martie 1982

M-am gândit că ar trebui să scriu nu doar amintiri – sună pretențios – ci o relatare, o mărturie despre dărnicia lui Dumnezeu în viața mea; despre raza de lumină pe care am simțit-o și am văzut-o aproape întotdeauna.

Seara trecută, pe drumul de întoarcere din Wilmington, am avut o discuție îndelungată cu o femeie de culoare; plăcută, modestă, mamă a cinci copii. Mergea spre Trenton unde fiica ei urma să fie operată. Adeseori, sunt surprins de „caracterul aristocratic” al oamenilor de culoare. În comparație cu această femeie, locuitorii albi ai suburbiilor par vulgari și banali.

Cât este de greu să încep o nouă săptămână de agitație, discuții și tensiuni. După cum spunea poetul Valery: „Vântul începe să sufle; trebuie să încercăm să trăim ...”.

Știu că sunt leneș, adeseori, descurajat ... și am multe păcate! Însă iubesc Biserica și tânjesc – în inima mea – după realizarea Bisericii.

Sâmbătă, 20 martie 1982

Astăzi, m-am întors din Washington. Vineri, am slujit Liturgia darurilor mai înainte sfințite și am conferențiat. O mulțime de tineri. După amiază, am mers la Galeria Națională ca să privesc tablourile lui Rembrandt. Un aer sărbătoresc, de primăvară. După conferință, am dat câteva autografe. Câtă bucurie! Cineva a citit, i-a plăcut, l-a ajutat. Cred că această bucurie este – aproape – fără slavă deșartă. Zic „aproape”, deoarece sunt sigur că, oriunde, există puțină slavă deșartă. Însă primul val de bucurie este destul de nevinovat.

Joi, 24 martie 1982

Am primit un telefon de la L., din Moscova, după trei zile petrecute în Sankt Petersburg. E fericită și profund impresionată.

Vineri, 2 aprilie 1982

„Zbucium și lașitate” – este ceea ce simt atunci când mă gândesc la Biserica noastră, la treburile bisericești și la seminar. Sunt obosit sufletește de toate acestea. Sunt sătul de agitația religioasă în care am trăit întreaga viață. Cu cât îmbătrânesc, înțeleg mai bine cât este de inutilă și de dăunătoare. Hristos a fost și este ucis de religie. Oricât de ciudat ar părea, religia intensifică și, în același timp, ascunde păcatele și patimile noastre: mândria, ipocrizia, dragostea de sine, mulțumirea de sine, etc. Religia este justificarea noastră permanentă în fața lui Dumnezeu, iertarea, din

punctul nostru de vedere, a păcatelor și a ispitelor noastre.

Părintele Tom mi-a vorbit despre un anume N., un protestant convertit la Ortodoxie care a fost diacon în T. unde l-am întâlnit și eu în urmă cu doi sau trei ani. Se pare că și-a părăsit soția și copiii, trăiește într-un schit sinodal și scrie niște broșuri (printre altele) despre Kallistos Ware*, acuzându-l că nu este îndeajuns de ortodox. M-am întrebat: de ce și cum s-a putut întâmpla așa ceva? De ce, oare, cu cât s-a apropiat mai mult de Ortodoxie, cu atât a tânjit mai mult după acest fanatism întunecat, straniu, după acuzații și blesteme? Dacă ar fi măcar singurul, însă se întâmplă la fel cu mulți convertiți și ortodocși care cad într-o „îmbisericare extremă”. Să fie, oare, o reacție împotriva minimalismului Bisericii, a parohiilor? La un moment dat, încep să disprețuiască lumina, bucuria credinței și este înfrorător.

Unii preoți doar acuză, doar sperie, doar amenință și nimic altceva. De ce? Într-adevăr – trăim într-o lume înfricoșătoare. Însă nu este la fel de rea precum aceea care l-a răstignit pe Hristos? Ce mai poate fi adăugat la acea groază, la acea frică? Nu S-a dat Hristos să fie răstignit pentru ca noi să avem o Viață Nouă? – viață, nu religie. Mântuitorul ne-a eliberat de teamă, de legalism și de puterea religiilor. Ce au făcut oamenii între realizarea Bisericii prin participarea la ospățul lui Hristos și Împărăția Lui? Au trăit – fiecare a trăit și și-a îndeplinit sarcinile pe care Dumnezeu i le-a dat. Da, va spune N., însă Hristos a zis că, dacă vrem să fim desăvârșiți, trebuie să lăsăm

* Ware, părintele Kallistos – conferențiar de Studii Ortodoxe Orientale la Universitatea din Oxford, Marea Britanie și membru al Colegiului Pembroke. Din anul 1982 episcop al Diocleiei (patriarhatul ecumenic)

totul și să-I urmărim Lui, astfel că „mi-am părăsit familia și L-am urmat”. Aceasta înseamnă, în zilele noastre, să devii preot, călugăr, teolog? Impune aceasta o schimbare instituțională? Consider că, în contextul Evangheliei, aceasta înseamnă exact opusul, deoarece Acela pe care-L urmărim nu pleacă, ci vine. El vine pentru ca noi să avem viață și viață din belșug. Ce trebuie să lăsăm deoparte, pentru a-L urma pe Hristos este identificat de El, cu proprietatea și familia. Și, într-adevăr, în lumea căzută, acestea sunt două poveri care-l leagă pe om, care-l împiedică să-L urmeze pe Hristos, deoarece ele devin „idoli”. Din această cauză, Hristos vorbește despre ele, pentru că aceste două coordonate esențiale ale vieții au fost denaturate și în această denaturare este revelată profunzimea căderii omului și a lumii, a căderii lor de la Dumnezeu. În realitate, proprietatea și familia sunt de la Dumnezeu. Când a creat lumea, Dumnezeu i-a dat-o omului pentru a o stăpâni, pentru a fi proprietatea lui „... să o lucreze și să o întrețină”. Iar când a creat omul, Dumnezeu i-a făcut și o soție pentru că „nu este bine să fie omul singur”. Dar atunci, iată și căderea (păcatul original): omul a vrut ca lumea să fie o proprietate pentru sine, iar nu pentru Dumnezeu, nu pentru viața în El; și omul a transformat femeia într-un obiect al dragostei lui ruptă de dragostea lui Dumnezeu, iarăși pentru sine. Apoi Hristos însuși își dă viața pentru a o renaște, pentru a o elibera de moarte, astfel încât viața să nu mai fie izvorul morții, ci să fie biruitoare, iar moartea să fie călcată în picioare. Aceasta înseamnă că Dumnezeu ne cheamă la sinucidere? „Părăsirea” lumii, renunțarea la avere, părăsirea familiei – toate acestea nu înseamnă că ele (averea, familia) sunt identificate cu răul, caz în care ar trebui înlăturate, ci înseamnă că sunt eliberate și transfigurate în aceea pentru care Dumnezeu le-a creat.

MINUCIAT 11

Acela care dă averea sa este, în realitate, mai bogat, deoarece face, din nou, lumea divină. „Părăsirea” familiei înseamnă renașterea, curățirea, transfigurarea, iar nu anihilarea ei. Cum ar putea Biserica să săvârșească taina căsătoriei dacă ea ar fi rea? Căsătoria este o taină, deoarece prin ea se înfăptuiește darul ei către Dumnezeu, către Hristos, către Sfântul Duh – unde totul este *lumină*, precum în chemarea lui Hristos: a da, a renunța, totul este pozitiv, totul este lumină, iar nu întuneric și distrugere.

Sâmbătă, 3 aprilie 1982

„Întoarcerea la Dumnezeu” – tot mai multe se scriu despre o revigorare religioasă. Se pare că ar trebui să ne bucurăm. Dar nu simt nici o bucurie. Am scris, ieri, despre N. (care și-a părăsit familia pentru a urma lui Hristos). Nu este, cătuși de puțin, un caz izolat. „Întoarcerea” pe care o văd eu este un fel de sentimentalism, pseudomisticism, fanatism și, în cele din urmă, ură: o ură îndreptată împotriva lumii, împotriva acelor care gândesc diferit, a sectarismului și a falsei spiritualități. Cei din afara creștinismului evadează în budism sau alt misticism.

Motivul acestei „întoarceri la Dumnezeu” este, desigur, prăbușirea raționalismului, prăbușirea optimismului prostesc și a utopiilor care sunt urmarea raționalismului, astfel că „ei fug în munți”. Oamenii aleargă spre orice *credo quia absurdum*, spre orice *typikon* sau Talmud, spre orice „spiritualitate”. Iar cu cât omul este mai educat, cu atât preferă mai mult raționalismul, pozitivismul și alege religiozitatea prostească. În America, schituri dubioase și harismatici lipsiți de valoare se răspândesc ca și ciupercile, iar în acestea toți se acuză reciproc și încearcă să se întreacă unul pe celălalt.

Toate acestea nu sunt doar lipsite de bucurie, ci și înfricoșătoare – o atmosferă tristă, înfricoșătoare, apocaliptică. Iată ce nu înțeleg acești oameni neo-religioși: raționalismul, pozitivismul și optimismul s-au prăbușit într-adevăr, însă pentru că au slujit diavolului. Totuși, fără înțelepciune, fără lumina înțelepciunii, creștinismul nu este creștinism, ci anti-creștinism. Părinții Bisericii nu s-au opus niciodată înțelepciunii și rațiunii, iar Biserica și creștinismul n-au luptat niciodată mai mult decât împotriva falsului misticism și a falsului maximalism (dochetism, maniheism, montanism, donatism, etc.). Mai precis, creștinismul a luptat împotriva religiei, împotriva religiozității *per se* și a pierdut bătălia atunci când s-a transformat ca însăși – în Evul Mediu – într-o „religie” (potrivit cărții lui LeGoff despre purgatoriu). Iar această extremă a adus extrema opusă – raționalismul – și efectul acestuia, umanismul. Creștinismul n-a descoperit încă acest adevăr despre sine, nu l-a acceptat încă. Iar acum, creștinismul primește cu bucurie „renașterea religioasă”.

Cât de vesel, de uimitor a sunat ieri, Acatistul Maicii Domnului! „Bucură-te, cea prin care răsare lumina ...”. Cât de puțin din această bucurie strălucește în lume și cât de des o trădăm.

Joi, 8 aprilie 1982

Marți – o furtună de zăpadă, nemaivăzută în luna aprilie. O pătură de zăpadă și îngheț.

Ieri dimineață, am primit un telefon de la Bruce Riddon din Chicago care m-a îndemnat, în anul 1963, să scriu *For the Life of the World*. A devenit o personalitate marcantă în ecumenism și în Biserica Presbiteriană. Presbiterienii – zice el – își revizuiesc învățătura lor despre taine, îndeosebi despre botez.

Ajutorul lor principal este cartea mea *Of Water and the Spirit*. M-a invitat la o conferință ce va avea loc în luna octombrie unde revizuirea va fi dezbătută „la nivel înalt”. Spune că îmi citește permanent cărțile și că i-au influențat și definit conștiința teologică.

Asemenea consolări – e ciudat – apar atunci când eu însumi mă simt descurajat. Mă simt descurajat datorită zvonurilor că intenționez să părăsesc seminarul; că sunt pe punctul de a pleca la Paris! Știu că este absurd, dar mă simt destul de tulburat. Am o premoniție stranie a unei prăbușiri care se apropie. Știu și înțeleg că totul este bine, Dumnezeu îmi dovedește mândria mea, obiceiul meu de a fi „important”, dacă nu chiar „unic”. Simt chiar un fel de eliberare. Însă vechiul Adam din mine este întristat și abătut. Apoi, Dumnezeu trimite alinarea. Iată, n-ai trăit în zadar ... chiar și presbiterienii ...!

Cartea mea *Eucharist* este un adevărat chin. Știu precis ce vreau să spun, dar nu găsesc modalitatea cea mai potrivită de a o face.

O situație tot mai tensionată între Anglia și Argentina. Ca într-un basm, o flotă britanică se îndreaptă spre Insulele Falkland ocupate de Argentina. Argentina a rănit onoarea Angliei, Anglia își apără onoarea. E o prostie să spun asta, însă mă bucur! Când am auzit, ultima oară, despre *onoare* – și nu despre comerț și țigări? Ca și cum în loc de Freud și alți psihoopați, ai citi un roman de aventuri. Susțin cauza Angliei și mă întreb dacă vor avea destulă putere.

L. îmi povestește despre Rusia, Moscova, Leningrad – apropiere, înrudire de sânge cu Rusia și, în același timp, teroare.

Vineri, 9 aprilie 1982

Sfârșitul Postului Mare – Lazăr

În timp ce căutam un pasaj din Evanghelia după Ioan, am simțit, în ultima predică a lui Hristos către ucenicii Săi, mângâierea Lui. Nu-l vor mai vedea pe Hristos și „tristețea va umple inimile voastre”. Dar „nu vă voi lăsa orfani. Voi veni la voi ...” (Ioan 16), ca un fulger. Totul, în creștinism, este condiționat de iubirea lui Hristos. Moartea este întâlnirea cu El, deci este bucurie! Însă, Doamne, cât de departe suntem de această iubire – dragostea Lui care a biruit moartea, dragoste ce biruie moartea din noi.

Luni, 12 aprilie 1982

Duminica Floriilor: sărbătoarea Împărăției, sărbătoarea stăpânirii. Totul este atât de luminos în timpul acestei sărbători. Săptămâna Patimilor este revelarea Împărăției. Intrarea Domnului în Ierusalim este revelarea Împăratului. Cina cea de Taină – revelarea Împărăției. Crucea – stăpânirea, biruința Regelui. Paștile – începutul Paștilor veșnice, intrarea în rai. „Și El ne-a deschis porțile raiului ...”.

Relațiile cu oamenii mi se par tot mai dificile în agitația inevitabilă a vieții: decizii, discuții, planuri. Înserez tot mai mult după „timpul imobil”. Din locul în care stau în altar atunci când nu slujesc, pot vedea un copac foarte înalt de afară. Când îl privesc mai mult timp, încep să simt prezența lui misterioasă ca și cum ar săvârși pentru mine, pentru noi, ceva extrem de important pe care abia dacă îl observăm în mijlocul agitației în care trăim. Chiar acum, în timp ce scriu, „văd” dincolo de fereastră liniștea însoțită a orașului. În depărtare, sună încet un clopot. Am putea spune că natura, tot ce este „natural” – oceanul, razele soarelui și umbrele, drumurile din Labelle – totul condamnă

înrobirea noastră de această agitație – destrămarea vieții, o flacără ce se stinge ...

Marți, 13 aprilie 1982

Ieri, am citit cartea lui J.F. Revel - *La grace de l'Etat* (Bunăvoința statului) publicată după victoria socialistă din Franța. De ce nu văd oamenii răul evident, înfiorător al socialismului? Deoarece socialismul este bunătatea lui Antichrist și diavolul însuși îl predică și atrage pe oameni la el.

Socialismul este eliberarea de egoism (profit, câștig), dar prin uciderea persoanei. O persoană, dacă trăiește, trebuie să devină mai bogată, însă mai bogată în Hristos. Cu toate acestea, cei care L-au părăsit pe Dumnezeu nu se vor mântui.

Vineri, 16 aprilie 1982

Ieri, cele 12 Evanghelii. Înainte de acestea, Liturgia Cinei celei de Taină – „nu voi spune vrăjmașilor Tăi taina Ta”. Astăzi, slujba Puncii în mormânt și cufundarea în „aceasta este sărbătoarea binecuvântată ...”. Întotdeauna în aceste zile, îmi amintesc acel moment, acel an! Nu știu când mi-a fost descoperit în viață, când a devenit atât de iubit, deși ascuns în inima mea, un adevărat eveniment: Rue Daru, Catedrala Alexander Nevsky din Paris, primăvara, casa, tinerețea, fericirea. Atunci, am primit răspunsul la toate. Ca preot, ca teolog, ca autor, ca lector. Mărturisesc doar „aceasta”. Aproape că nu mă rog niciodată în adevăratul sens al cuvântului; viața mea spirituală – călăuzire spirituală – este inexistentă și, dacă există, este o formă a conștiinței mele, un sentiment subconștient că totul este altundeva. Pe de altă parte, în adâncul meu, trăiesc numai pentru aceasta sau, mai degrabă, ea trăiește în mine.

Câteva întrebări:

Ce vrea Dumnezeu de la noi? Să-L iubim, să-L primim ca izvor, sens și scop al vieții: „sufletul și Împăratul meu”.

Cum putem ajunge să-L iubim pe Dumnezeu? Unde este locul acestei iubiri? În descoperirea Sa către noi, în lume și în viață. Realizarea acestei auto-revelări este Hristos. Totul se leagă de El. Întruparea, intrarea în lume a naturii, a timpului, a istoriei, totul este pentru El. Așadar, dragostea lui Dumnezeu este Hristos, bucuria în El, iubirea Lui, raportarea tuturor la El, adunarea tuturor în El, viața în El prin cunoașterea Lui în toate prin Sfântul Duh. Biserica: posibilitatea și darul acestei vieți și iubiri. Amin.

Luni, 19 aprilie 1982

Un Paști minunat. O primăvară strălucitoare. O seară plăcută împreună cu familia lui Anya.

Marți, 20 aprilie 1982

Am primit o scrisoare din Oxford de la un anume Dr. Nicholas Dewly proaspăt convertit la Ortodoxie: „... așadar, am recitat *Of Water and the Spirit*, *Great Lent* și *The World as Sacrament*. Simțul dumneavoastră istoric și profunda înțelegere a originilor liturgice și modul remarcabil în care cunoștințele dumneavoastră sunt puse în legătură cu nevoile contemporane ale Bisericii – și, într-adevăr ale lumii ...”. Această ultimă propoziție mă bucură foarte mult, însă mă și întristează, pentru că, în jurul meu, văd o regresie generală spre o Ortodoxie îngustă, fanatică, mulțumită de sine sau spre un colțișor comod cu pălăvrăgeli despre Bizanț și veșminte.

John Meyendorff este îngrozit de scrisorile venite din Rusia care apără și laudă canonizarea țarului

și a familiei sale. Mie mi se pare normal, cel puțin pentru niște „intelectuali vinovați”. Așa se întâmplă la ruși: fie apostazie, fie un maximalism isteric. Cu siguranță, rușilor nu li s-a dat „lumina înțelepciunii”.

E ciudat cât mă simt de detașat, în acest an, de această agitație – spirituală, canonică, liturgică – evidentă în Ortodoxia noastră empirică.

Flota britanică se apropie de Insulele Falkland. Argentina își zornăie armele, amenințând că va forma o alianță cu U.R.S.S. Israelul atacă sudul Libanului. Arabii tremură de frica puterii crescândă a Iranului și a revoluției islamice. În curând, va avea loc la Teheran execuția lui Godzabe, ministrul afacerilor externe, al cărui chip ne-a devenit familiar în timp ce urmăream criza ostaticilor. În Polonia, nici un moment de liniște. În America, se scandează numele lui Reagan. În întreaga lume, o agitație crescândă a neghiobilor cu plete, înverșunați apărători ai păcii. Însă, nimeni – cel puțin în țările democratice – nu are nici un plan. Oameni neînsemnați într-o lume neînsemnată, înarmați cu arme nucleare.

Luni, 26 aprilie 1982

Ieri, am luat parte la cununia religioasă a lui Alexis Bouteneff. Am ajuns sâmbătă în Baltimore după ultima Liturghie pascală. O călătorie extraordinară: totul este înverzit; niște zile minunate de primăvară. După cununia din Catedrala grecească, în timp ce invitații, în majoritate neortodocși, încântați de slujbă (cununile au un efect garantat) îi felicitau pe miri, m-am gândit, încă o dată, la declinul, indiferența și risipirea noastră. Discutasem despre aceasta și cu Alexis Vinogradov. Primul lucru care ar trebui lămurit este de ce Ortodoxia nu mai are efect asupra ortodocșilor înșiși. Fie ei ruși, greci, arabi, albanezi,

sârbi sau români există între ei și Ortodoxie (propria lor credință) un fel de *zid*, imposibil de străpuns cu predici, cărți sau orice activitate de educație religioasă. Și se întâmplă astfel pentru că acest zid reprezintă, de fapt, percepția pe care o au asupra Bisericii (ce există de secole), a slujbelor liturgice, a spiritualității, a credinței însăși. Nu este doar o lipsă de conținut, de cunoaștere sau de interes. Nu. Este un fel de saturație ce refuză orice schimbare în conștiința lor.

Există o adevărată tipologie a acestor *ziduri*, deoarece zidul rusesc este diferit de cel grecesc și de toate celelalte. Corespondența acestora constă într-o negare organică, tănuțită a sensului, o inexplicabilă teamă de orice înțeles: „lăsați-mă în pace”. Ortodoxia este redusă astfel la sentiment, iar acesta este definit, creat din tot felul de motive cu excepția cunoașterii și a credinței. Taina cununiei, de exemplu, nu este percepută în legătură cu sensul, credința, învățătura care a creat-o; am putea spune – cu Hristos! Totul, inclusiv Paștile, Liturghia, înmormântarea, etc. este perceput în același fel. Devenind o religie, creștinismul s-a transformat, în mod inevitabil, într-o religie „naturală”.

Vineri, am vorbit unei adunări destul de înfiorătoare. M-am aflat acolo la cererea surorii Cora Brady pe care o cunosc de mulți ani. Era, nici mai mult nici mai puțin, decât o școală de stăreție, adică de călăuzire spirituală. Peste treizeci de persoane, majoritatea femei în vârstă. Doamne, ce prostii mai vorbeau! Se pare că așteptau și de la mine același lucru. Am înțeles cât este de ușor să recunoști falsă spiritualitate: este însoțită de o monotonică stranie, greu de exprimat.

Cât este de evidentă în această absurditate, pasiunea pentru forța spirituală, pentru călăuzirea

sufletelor. Am stat acolo timp de două ore și am vorbit, din instinct, despre spiritualitatea „demonică”. A fost destul de greu. Cred că n-au înțeles nimic.

Joi, 29 aprilie 1982

Un anume N., în vârstă de 37 de ani, m-a rugat să-l pregătesc pentru Ortodoxie. Este un om foarte educat, a călătorit peste tot în lume, a vizitat Muntele Athos, India, Noul Schit și muncește ca șofer de taxi. Atât de multă liniște, atât de multă bucurie și pace izvorăște din el! L-am întâmpinat cu plictiseală, însă am sfârșit prin a mi-l apropia de sufletul meu.

Britanicii au debarcat pe Insulele Falkland. De ce mă îngrijorez în așa măsură, încât citesc cu nerăbdare ziarele și mă grăbesc spre telecomanda televizorului? Mi-e teamă, sau, mai degrabă, știu că nu datorită sentimentelor creștine, care ar trebui să fie pașnice, ci din dezgustul față de încercarea de a prejudicia Marea Britanie. Îmi amintesc atât de bine cât am fost de îngrijorat în anii '40, când germanii erau pe punctul de a invada Anglia. Englezii au greșelile lor, însă există în ei ceva unic și mi se părea că dispariția, înfrângerea lor de grosolana armată germană ar însemna ruina definitivă a unei lumi în care am putea trăi și respira. Iar acum, sper că acest leu bătrân va supraviețui.

În revista *L'Express*, un articol al lui Soljenișin. Același subiect: Occidentul nu înțelege Rusia, esența comunismului, etc. Totul este adevărat, însă nu va avea nici un efect. Mai mult, va fi contra productiv. De ce? Pentru că întregul articol este pătruns de o desconsiderare a Occidentului, a Americii; de un dispreț vădit față de tot ce este occidental. Cititorul nu poate să nu observe aceasta. În timp ce în Rusia, spune el, totul este serios, profund, autentic. Și în al 70-lea an

al dominației bolșevice, toți sunt vinovați cu excepția Rusiei și a rușilor.

Vineri, 30 aprilie 1982

Ieri, am fost în N. – o veche parohie în care enoriașii (ce nu vorbesc rusește) doresc să se citească și să se cânte mai mult în slavonă; în care întâlnești aceleași bârfe, aceleași dispute lipsite de sens cu preotul, același ghetou despre care am scris ieri. O lume kafkiană! Un zid de nepătruns. Pe de altă parte, în parohiile în care acel zid a fost dărâmat, totul pare în regulă, însă găsești și acolo același impas. Nu pentru că, în afara lumii ortodoxe organice, Biserica s-a intrupat – și nu ar putea fi altfel – într-o parohie, adică o organizație cu o componentă bine definită, cu autoritate, atribuțiuni administrative etc. Biserica a devenit o organizație între alte organizații, o activitate între alte activități fără ascendență în trecut. În perioada de început a creștinismului, când acesta era negat de lume, Biserica era o realitate eshatologică: nu avea o activitate lumească precisă și nu putea să o aibă. Centrul vieții sale era Euharistia, taina transfigurării nu doar a pâinii și a vinului în „hrană cerească”, dar și a lumii, a vieții însăși în anticiparea Împărăției. De aceea, Euharistia a fost Taina Bisericii – Biserica în calitatea ei de comunitate (sinaxă), de iubire (milă, agapă), de cunoaștere (Cuvântul Domnului), de realizare a tuturor în Hristos.

Apoi, a urmat o „eră creștină”. Într-o națiune oarecare, toți au devenit creștini și laicatul a apărut ca o nouă formă de viață creștină. Un laic nu este acela situat în afara Bisericii (precum în creștinismul primar), ci acela care, deosebit de clerici (slujitorii permanenți ai Bisericii), trăiește viața lumii și o luminează cu credință, cunoaștere, rugăciune, etc.

Sfințește lumea printr-o credință aparținătoare altei lumi, sfințește timpul prin eshatologie și pământul prin rai. Biserica îl sfințește pe mirean, făcându-l părtaş Împărăției lui Dumnezeu și sfințește viața lui în lume arătându-i – ar fi ideal – sensul vieții. Da, Biserica a devenit un Templu, un cult, însă acest cult, acest Templu, această „legătură”, această eshatologie este legată de lume ca revelare, ca dar, ca posibilitate a unei noi vieți și cunoașterea vieții însăși ca „nouă creație”.

Această lume creștină, lumea înrudită cu înșetarea după Împărăția lui Dumnezeu s-a prăbușit în fața noastră. Însă paradoxul și tragedia acestei prăbușiri stă în faptul că este legată direct de renunțarea Bisericii la funcția ei eshatologică în lume, de activismul și identificarea ei cu acest activism și de transformarea Bisericii într-o parte a lumii.

Secularizarea lumii a început ca o eliberare de Biserică, nu de credință; de clericalism, nu de mireni. Însă Biserica este vinovată, deoarece i-a îndepărtat, într-un fel, pe mireni; pe de o parte, prin transformarea lor în „clienți” ai clericilor și pe clerici în preoți ce împlinesc nevoile lor spirituale. Pe de altă parte, cerând un activism religios din partea mirenilor, Biserica i-a transformat pe aceștia în membrii unei organizații bisericești, slujind intereselor Bisericii.

Iată cei doi poli ai psihologiei mireanului, evidentă, mai ales, în *diaspora*, adică acolo unde lipsesc și ruinele unei lumi creștine organice.

a). Este vorba, în primul rând, despre psihologia consumatorului care decide el singur ce dorește de la Biserică și în ce formă. El poate să ceară Bisericii să fie legătura cu țara lui de baștină, cu copilăria lui etc., sau să fie doar americană. Sau vrea un Paști rusesc la miezul nopții sau unul carpato-rusesc cu Liturghia săvârșită dimineața etc. Și fiindcă el este

clientul care plătește cu banii lui pe clericii care îl slujesc, orice opoziție din partea clerului, orice aluzie la niște reguli inexplicabile și inutile sau la disciplină i se par lui, clientului, lipsite de orice importanță; reaua voință a preotului i se pare o manifestare a dorinței acestuia de putere.

b). În al doilea rând, este vorba despre psihologia unui activist al Bisericii care ajută Biserica și este membru activ al acestei organizații. Biserica l-a încredințat că este de datoria lui să slujească nevoilor Bisericii, să ajute Biserica. Așadar, ajută. Însă, din moment ce activitatea lui este una administrativă, financiară etc., nu înțelege de ce un cleric trebuie să o coordoneze. Țelul Bisericii a devenit Biserica însăși, organizarea, bunăstarea și succesul ei.

Sâmbătă, 1 mai 1982

Continuare la cele scrise în 30 aprilie ...

Biserica din Occident a înțeles participarea ei la viața acestei lumi ca o putere clericală asupra lumii. Însă atunci când lumea a respins acea putere, Biserica a recurs la implicarea directă în politică – mai întâi dreapta, apoi stânga. Însă această implicare condamnă Occidentul creștin la un fel de schizofrenie. Politica la care ia parte și Biserica are în vedere doar această lume. Eshatologia este redusă la utopie, însă, din punct de vedere creștin, utopia nu este doar o greșeală ci și o erezie, adevărata erezie a zilelor noastre. O erezie, deoarece accentul este transferat de la persoană, de la ființa umană spre „structuri” – sociale, ideologice, etc. Nu este o întâmplare faptul că acei creștini care se dedică utopiei luptă pentru ea și acceptă marxismul, începând cu lupta de clasă, acceptă esența afectivă a utopismului. Eshatologia creștină autentică nu este doar redusă la tăcere, ci și negată și condamnată ca o

pată rușinoasă a Bisericii istorice. Esența eshatologică și funcția Bisericii (în această lume, dar nu din această lume) este înăbușită, iar Biserica este identificată treptat cu unul din mijloacele de luptă pentru libertate, egalitate și fraternitate, pentru apărarea lumii a treia, pentru orice utopie.

Pentru ortodocși, această luptă și utopie rămâne necunoscută – nu pentru că ar fi rămas fideli antinomiei eshatologice a creștinismului, ci datorită transformării treptate a Ortodoxiei fie într-un ritual clerical și o religie magică, fie într-o spiritualitate care neagă lumea. Când zic „clericalism” mă refer nu la puterea clericilor asupra laicilor (acea putere a dispărut de mult timp), ci la concentrarea pe Biserică, administrare etc. despre care am scris ieri. Țelul comunității bisericești este ea însăși. Nu este o întâmplare faptul că, în zilele noastre, sunt la modă discuțiile despre „preoția laicilor”; laicatul ca un fel de cler diluat. Ce stă în centrul Bisericii, al Sinodului Episcopal, al departamentelor etc.? „Treburi” Bisericii – diplomație, finanțe, numirea și transferul preoților, etc. De aici, monotonia și sărăcia presei bisericești, reducerea conținutului vieții bisericești la ceremonii, jubileuri, întâlniri etc., un fel de joc cu soldăței de lemn, începând cu limbajul Bisericii – „a întregii Americi și a Canadei ...”. Aceste cuvinte ar trebui, se pare, să ridice întrebări; dacă nu sunt explicate, sună ridicol. Însă nimeni nu râde!

Convingerea mea: dacă teologia, spiritualitatea etc. nu se întoarce la o eshatologie creștină autentică (și nu văd vreun semn al acestei întoarceri), atunci suntem sortiți nu doar să rămânem un ghetou, dar și să ne transformăm pe noi înșine și Biserica într-un ghetou spiritual. Întoarcerea – și aceasta este o altă convingere pe care o am – începe de la o înțelegere reală a

Euharistici, taina Bisericii, taina Noii Creații, taina Împărăției. Acestea sunt Alfa și Omega creștinismului.

Războiul dintre Anglia și Argentina: un război cu sute de morți. Un basm – vapoare de luptă scufundate! Totul în acest război pare ireal; e ca un coșmar!

[Oamenii mă epuizează:] O dramă petrecută între N. și N.N. Probleme în Alaska. Telefonele interminabile. Măine, o călătorie în West Virginia. Mă trezesc cu un sentiment de teamă. Dacă privim la planeta noastră înfloritoare, vedem sânge și dezastre în Iran, Afganistan, sânge în Liban și Palestina, terorism în Polonia, bolșevism în Rusia, nesăbuitul Khadafy în Libia, război în Sahara, în Atlanticul de sud, teroare în America Centrală. Și sfaturile raționale, calme ale editorialelor din *New York Times*: „Să ne așezăm și să discutăm puțin despre compromisuri și totul se va rezolva ...”. Da, și eu am uitat de rezistența armeană care a hotărât uciderea tuturor ambasadurilor turci de pe glob!

Ce este real? Tot ce am enumerat mai sus sau acest moment: o casă goală inundată de soare; copacii înfloriți din spatele ferestrei, în depărtare, norișori albi plutind pe cer; liniștea biroului meu; prezența liniștitoare, prietenoasă, veselă – a cărților de pe rafturile mele.

Joi, 6 mai 1982

Prima aniversare a lui Mitterand și a socialismului din Franța. Mă miră cum unii oameni pot crede în socialism și în viitorul lui strălucit.

Zile de-a rândul, am urmărit la televizor manifestațiile sutelor de mii de polonezi care refuză să fie sclavi. Simplu și precis. Însă socialiștii occidentali vor afirma că și acolo salvarea se află în socialism. Nu

este evident faptul că după un prim contact real cu socialismul, natura omului îl respinge, deoarece nu se poate impune decât prin forță? Cea mai „mărunță” proprietate este mai aproape de planul lui Dumnezeu cu omul decât egalitarismul malițios. Proprietatea este ceea ce mi-a dat Dumnezeu (pe care o folosesc, de obicei, cu egoism) în timp ce egalitatea este ceea ce îmi dă guvernul și societatea, iar ele dau ceva ce nu le aparține. Egalitatea este de la diavol, deoarece își află originea în invidia care este esența diavolului. Ce înseamnă dreptul la egalitate? Nimeni nu luptă cu atâta frenezie pentru titluri, birouri private etc. precum o fac campionii egalității. Nu este evident?

Luni, 10 mai 1982

Ieri seară, în timp ce luam masa la familia Hopko, părintele Tom mi-a vorbit despre discuțiile teologice pe care le-a avut cu N. Tragic, lipsit de sens și, de asemenea, trist. Învinuiri, indignare – și pentru ce? Pentru dilema: este Duhul Sfânt „viața ipostaziată” sau „viața Fiului”. Un exemplu de astfel de teologie: „toate atributele care nu sunt mărturisite de Sfânta Scriptură – adică, la care persoană a Sfintei Treimi se referă – trebuie să fie asociate cu persoana Tatălui ...”.
[Vorbărie teologică.]

O turmă nefericită a logodnei lui N. Și, în același timp, am tot mai des sentimentul unei înstrăinări interioare, al eliberării de toate tensiunile din viața mea. E ca și cum nu m-ar mai interesa; parcă nu mai sunt un participant la aceste furtuni. Recent, au fost viața mea și simțeam cu durere că erau datoria și responsabilitatea mea. Iar acum, această povară se topește, se transformă într-un obiect al contemplației, nu interioare, ci exterioare. M-aș mândri dacă aș spune și eu precum poetul Khodasevich: „Iar sufletul aproape

liber inspiră aerul ceresc”. Nu mai sunt chinuit de truda acestei vieți, de lipsurile și de degradarea ei. Să fie, oare, bătrânețea? Dacă da, atunci înseamnă că mă bucur, adeseori, de binecuvântarea ei.

Mândrie, trup, lene: sursa triplă a păcatului; trei dimensiuni esențiale ale decăderii lumii și a vieții. Ele sunt biruite doar de iubirea divină sălășluită în inimă: smerenia, neprihănirea, înfăptuirea – „dacă mă iubiți pe Mine ...”, „... pe noi înșine și unii pe alții și *toată* viața noastră ...”.

Miercuri, 12 mai 1982

Mi-am petrecut ziua, discutând cu N. despre dureroasa ei logodnă. M-am gândit îndelung la „consilierea pastorală” despre care vorbesc atât de mulți, deși eu personal nu știu ce presupune ea. Poate constă într-un singur lucru: lupta pentru lumină, nu pentru soluționarea problemelor, ci pentru schimbarea stării de spirit. În starea în care aceste probleme sau tragedii apar sunt imposibil de soluționat. Pentru a le soluționa, omul trebuie să se înalțe și orice sfat ar trebui să-l ajute în acest sens.

Am citit, ieri, corespondența din perioada 1943-1944 dintre Zaitsev și Burnin, doi scriitori emigranți. Cât de bine îmi amintesc atmosfera acelor ani petrecuți în Paris. Raiduri aeriene, frică, zvonuri, etc. Îmi amintesc și cât de ușor ni se părea nouă, tinerilor, în comparație cu vechea generație. Ianuarie 1943 – nunta noastră; ianuarie 1944 – s-a născut Anya. Nu-mi amintesc să fi răbdat foame, deși îmi amintesc ce murdării mâncam! Îmi amintesc cât ne simțeam de bine și ce puțin ne gândeam la ce se întâmpla. Aveam un optimism de neclintit, eram convinși că totul va fi bine.

Marți, 18 mai 1982

O scrisoare destul de lungă de la părintele Kostoff: „Aș vrea cel puțin – deși superficial – să vă spun cât de importanți au fost pentru mine acei trei ani de studiu sub îndrumarea dumneavoastră atât intelectual cât și spiritual. Am încercat să-mi împrumiez acea viziune a Bisericii și a vieții pe care ne-ați prezentat-o mereu în capelă și în șala de clasă. Pentru mine și Deborah, aceasta a fost întâlnirea cu o viziune autentică, nu doar convingătoare, ci și de durată.”

Din prefața tezei părintelui G.: „... îi mulțumesc, îndeosebi, părintelui A. S. pentru sfaturile sale. Mi-a oferit subiectul și motivația necesară, iar întregul studiu este pătruns de viziunea sa asupra Bisericii...”

:-) Scriu, aici, toate acestea, deoarece mărturiile de acest fel mă ajută să lupt împotriva celei mai puternice dintre îndoielile mele: totul este în zadar? Cum ar putea pătrunde ceva prin aceste ziduri, această surzenie și orbire (clerul, parohiile, întregul imperiu al Bisericii noastre). Și în vremea îndoielilor, vin aceste mărturii ca un pahar de apă rece.

Seara trecută, am sărbătorit doctoratul părintelui Tom. Au luat parte doar cei mai apropiați dintre prieteni – familiile Drillock, Lazor, Bazil. Ne-am simțit apropiați, uniți, precum o familie adevărată!

:-) O minune: azi dimineață, mi-am dus la reparat stiloul meu Parker, după care m-am așezat pentru a-mi fi curățați pantofii. Bărbatul care se așezase lângă mine mi-a făcut un cadou: un nou stilou Parker de argint. Surprinzător!

Marți, 25 mai 1982

Ne-am plimbat prin Oxford, am vizitat Biblioteca Bodleian și pe părintele Kallistos Ware. Va fi sfințit episcop la Rusalii. Pare destul de bucuros. Însă sunt îngrijorat din cauza transformării inexplicabile pe care o suferă un om atunci când devine episcop. Ambiguitatea și ispita puterii sacerdotale!

Am luat masa la New College împreună cu J. Fennell.* Este atât de plăcut să stai în sufragerii, lângă vechile șemineuri și profesorii ce-și citesc ziarele. Grădini minunate, copaci bătrâni în preajma clădirilor cu ziduri de piatră.

Seara, am conferențiat despre Ortodoxia americană. Prezența a peste două sute de oameni m-a emoționat profund. Mi s-a părut că nu am vorbit atât de bine pe cât aș fi vrut, însă oamenii au părut mulțumiți. Apoi, am plecat spre Londra. Sunt epuizat, deși mă așteaptă alte două zile de muncă.

Marți, 1 iunie 1982

M-am întors, sâmbătă, din Londra. M-am bucurat foarte mult de această călătorie, mai ales, pentru că m-a eliberat de toate grijile seminarului, de dificultăți și de micile probleme. Ce-mi va rămâne în amintire este Oxford-ul din luna mai cu turnurile, grădinile și florile sale și Londra, pe care nu am mai văzut-o din anul 1948 și care a fost pentru mine, o incursiune în trecut, în tinerețe, în „începuturi”.

Miercuri, 2 iunie 1982

Maximalismele fanatice, întunecate (montanism, donatism, bogomilism, hiliasm, Vechii

* Fennell John – profesor de Istoria Rusiei, Universitatea Oxford, Marea Britanie

Credincioși și alții) și-au făcut apariția încă de la începutul creștinismului. De la bun început și până în zilele noastre: apocalipse, tot felul de Ferapont. Este, probabil, normal pentru creștinism; poate, pentru religie, în general.

Motivul este ambiguitatea creștinismului. Creștinismul este ambiguu prin definiție: pe de o parte, „... atât a iubit Dumnezeu lumea ...”; pe de altă parte „nu iubiți lumea, nici ceea ce este în ea”. Această antinomie esențială nu numai că nu a fost niciodată transformată într-o experiență existențială; într-o înțelegere a vieții, într-un ideal al vieții de către creștinismul ortodox și istoric (Sfinții Părinți, Biserica, etc.), dar a fost refuzată. Biserica s-a organizat – acoperită cu aur și cruci de argint, mitre, icoane; s-a lărgit și s-a îmbogățit; a devenit un mod de viață; dar – și aici, se află paradoxul – i-a chemat pe toți „să nu iubească această lume și ceea ce se află în ea”, ignorând, ca să zicem așa, dragostea lui Dumnezeu pentru lume („Atât a iubit Dumnezeu lumea”). Dacă „Dumnezeu așa a iubit lumea” nu este pus în legătură cu „nu iubiți lumea”, devine un maximalism negativ și o adevărată erezie. Însă Biserica nu mai este capabilă să discearnă această erezie, deoarece cheia acestui discernământ (și o voi repeta până la moarte) se află în esența eshatologică a creștinismului. Aceasta înseamnă să discernem – aici și acum, în mijlocul nostru – Împărăția viitoare în bucuria lui Hristos care S-a înălțat la cer „nefiind despărțiți de cei care te iubesc”, ci rămânând alături de ei, în transfigurarea mistică a lumii și a fapturii. Erezia tuturor maximalismelor este refuzarea „iubirii care biruie teama”. Aceasta este dată și deschisă pentru cei care Îl iubesc – „zicând acelor care L-au iubit pe El: Sunt cu voi și nimeni nu vă va sta împotriva”. De aici și cele două impasuri ale

creștinismului contemporan: iubirea „acestei lumi” (adică, fără „nu iubiți lumea”) și disprețuirea lumii (adică, fără „și Dumnezeu atât a iubit lumea”). Două impasuri, două apostazii, două erezii.

Sâmbătă, 5 iunie 1982

Ieri seară, festivitatea de absolvire a lui Johny Hopko. Discursul prezentat de rectorul Universității – un bătrân ieziut – a fost cât se poate de „măgulitor” pentru tineri: „ați respins teologiile noastre învechite, sunteți pentru viață, iar nu pentru moarte, sunteți liberi”. Întregul discurs a păstrat același ton. Chiar și textul Deuteronomului despre alegerea făcută între calea vieții și calea morții s-a dovedit a fi o justificare a pacifismului contemporan. Atât de lipsit de viață, nici măcar o chemare la „înălțarea inimilor”, la o luptă interioară, la mărturisirea lui Hristos. Mereu, aceeași „dragoste” dulceagă ce duce la saturație.

Astăzi este sâmbăta pomenirii morților. Pentru mine, pomenirea morților la proscomidie, înainte de Liturghie este tot mai plină de sens, tot mai plină de bucurie. Îmi dă un sentiment de comuniune cu ei. Pe măsură ce îmi amintesc de copilărie, școala militară, liceu, de Institutul Teologic, de Paris și America, mi se pare că întreaga mea viață se reactualizează, devenind realitate.

Luni, 7 iunie 1982

Cincizecimea

Mă aflu la capătul puterilor – sunt epuizat. Ieri, Cincizecimea. Multe spovedanii. O slujbă minunată!

Ieri seară, m-am gândit la patru idei de bază pentru școala noastră de vară. Pentru început, am sentimentul că nu înțeleg subiectul acesteia: „Propovăduirea Cuvântului lui Dumnezeu” și nu știu

ce trebuie să spun. Am început să răsfoiesc cărțile, dar nu am găsit nimic precis, nimic convingător. De fiecare dată, întâlnesc ceva impresionant, decisiv, esențial și, de fiecare dată, am sentimentul că trebuie să redescopăr ceva nou. Ce este „Cuvântul lui Dumnezeu” și ce înseamnă „și Dumnezeu era Cuvântul”? În realitate, s-au scris mii de cărți despre acest subiect și, totuși, rămâne de neînțeles. Punctul principal nu este vreun aspect teologic tehnic, ceva secundar, ci însăși esența credinței. Însă o esență trebuie să fie simplă, deoarece Dumnezeu nu a descoperit-o specialiștilor și teologilor. „La început era Cuvântul și Cuvântul era la Dumnezeu și Dumnezeu era Cuvântul ... Întru el era viața și viața era lumina oamenilor ... și Cuvântul S-a făcut trup și S-a sălășluit între noi plin de har și de adevăr ...” (Ioan 1).

Miercuri, 9 iunie 1982

Măine plecăm spre Labelle, în Canada – doar pentru zece zile, însă *plecăm*. Sunt foarte obosit. Trei zile la rând, am avut niște dureri de cap îngrozitoare. Îmi amintesc că poetul Valéry dorise să i se scrie pe mormânt „ucis de ceilalți”. Știu că mă chinui în felul acesta de ani de zile, însă, uneori, devine insuportabil.

Război în Orientul Mijlociu. Israelul atacă Beirutul. Avioanele siriene sunt doborâte. Lumea întreagă se află într-o stare de panică. Război între Anglia și Argentina, între Iran și Irak și alte războaie cu mai multe victime. Bombele explodează în multe capitale, diplomații sunt uciși. Armenii împotriva turcilor. Între știri, spectacole de televiziune, finale de baschet, mașini noi, reclame făcute călătorilor și altor forme de distracție. „Pâine și circ!” Viața merge înainte. Iar acest contrast creează, mai mult decât orice altceva, o atmosferă de nebulie.

A avut loc la seminar întâlnirea Societății Teologice Ortodoxe. Am participat și eu – deși eram foarte obosit – am conferențiat de două ori. În timp ce-i ascultam pe ceilalți, m-am gândit că teologia (cuvinte despre Dumnezeu, aprofundarea esenței credinței) presupune o condiție sine qua non: fie un nivel de cultură autentică, fie smerenie în simplitate, etc. Cultura nu înseamnă doar cunoaștere, ea este comuniunea cu viața interioară a lumii, cu „tragedia” (în înțelesul grecesc al cuvântului) istoriei umane, a rasei umane. Teologia este, întotdeauna, un răspuns sau, mai degrabă, răspunsul ei este Evanghelia, Evanghelia ca răspuns. Nu este o întâmplare faptul că în Societatea Teologică Ortodoxă, teologia a fost transformată într-o interpretare a textelor administrative – în primul rând, canonice (căsătoriile eterogene, numărul lor, etc.). Preoții tineri ascultă și notează „rețete” (pe care le folosesc mai târziu pentru a dojeni pe oamenii dezorientați și nefericiți, dovedindu-le astfel Ortodoxia lor). Nici urmă de liniște în această teologie administrativă: „am venit să ușurez pe cei împovărați”. O întâlnire a teologilor este o întâlnire de oameni furioși ce-și apără punctele de vedere. Nu există dorința de a-i aduce pe oameni la viață, la bucurie, la realitatea Bisericii. Totul este organizat ca o secție de poliție (procesul verbal al unei crime), ca un spital (o afundare psihologică în subconștient), ca un proces și o condamnare. Dumnezeu este „interesat” de lume și de om. Noi suntem interesați de problemele Bisericii și ale administrării ei – totul este lipsit de viață și plictisitor.

M-am gândit la aceasta, ieri, în timpul înmormântării generalului S. Un grup de ruși, destul de bisericoși. Dar, Doamne, ce înstrăinare de slujba propriu-zisă, de cuvinte, de ritual. Toți sunt convinși că

asa trebuie să fie. Însă, nimeni nu se gândește la ce este necesar și din ce motiv. În aceste situații, mă simt precum un preot păgân care cunoaște niște manevre complicate – fie botez, cununie sau înmormântare – dar le ascunde de profani.

Luni, 14 iunie 1982

Labelle

Cea de-a 32-a vară! Am sosit aici vineri, ne-am plimbat și am făcut cumpărături în trei sate din apropiere. În fiecare an, mă bucur de revederea lor. Niciunde în lume, nu mă simt atât de fericit ca aici.

Am început, imediat, să lucrez la prelegerile mele pe tema „Propovăduind Cuvântul lui Dumnezeu” pentru școala de vară. Nu știu de unde să încep, ce să spun pentru a nu-mi răni conștiința și a nu-mi ascunde ignoranța prin trucuri academice. Cum să răspundem întrebării: ce înseamnă „Dumnezeu era Cuvântul”? Mai degrabă, cum să răspundem pentru ca inima să se deschidă credinței, conștiinței și nu doar rațiunii?

Miercuri, 16 iunie 1982

Zilele acestea, sunt ocupat cu pregătirea cursurilor mele. Sunt destul de nemulțumit de munca mea, de bucuria, sensul, viața ce mi se descoperă în timp ce lucrez, în timp ce mă gândesc la lucrurile asupra cărora am meditat adeseori. Uimitor – am simțit-o întotdeauna – cum, în teologie, eu nu descopăr, nu exprim și nu transmit ceva ce știu deja, ceva ce-mi aparține, ci, din contră, ceea ce îmi este revelat *mie*. Și singura mea sarcină este să o transmit mai departe cât mai fidel și cât mai convingător. În acest fel, teologia este doar o căutare de cuvinte potrivite.

Între orele de muncă, ne plimbăm prin locurile binecunoscute ce devin, în fiecare an, o comuniune, o certitudine, o revelare a lucrurilor esențiale, o întâlnire – un fel de Liturghie: „blânda împărăție a pământului”.

Atunci când lucrez intens la ceva, cum o fac în zilele acestea, nu pot citi ceva serios legat de ceea ce lucrez. Astfel că am luat de pe raft biografia în două volume a lui Sainte-Beuve scrisă de A. Bailly. O cumpărasem cu mult timp în urmă, dar n-am citit-o. Iată încă un om care a stat aproape de credință întreaga lui viață, în legătură – în calitate de critic, istoric al ideilor și al experienței – cu oameni ai credinței și care a găsit liniștea într-un fel de „scepticism înțelept”. Ce întâmplare uimitoare și misterioasă este respingerea credinței care a avut loc în secolul al XIX-lea – respingerea credinței ca și cum ar fi fost o lepră; grija lui Roger Martin du Gard în romanul *Jean Barrois* pentru ca eroul lui să nu cedeze credinței pe patul de moarte, furia produsă de slujba înmormântării lui Andre Gide, indignarea lui Simone de Beauvoir pentru credința lui Jean-Paul Sartre. Această furie, această grijă, această frică nu aparține oamenilor indiferenți, ci acelor care își apără propria credință. Credința în necredință este condiția decisivă a importanței acțiunii lor, a convingerilor și a puterii pe care o au asupra minților omenesti. Din această cauză creștinii nu trebuie să înceteze, vreodată, a-și mărturisi credința. Îngrozitoare este considerarea acestei necredințe doar o „neînțelegere” de către creștinii occidentali.

De ce îmi face plăcere să citesc cele scrise de aceia care au renunțat la credință, care cred în necredința lor – Loisy, Roger Martin du Gard, Gide, Leautaud, etc.? Cred că în ei mi se revelează și înțelesul autentic al credinței mele. Neg ceea ce neagă ei.

Marți, 22 iunie 1982

Ieri seară, am discutat cu preoții participanți la școala de vară. Simt, ca de obicei, o înrudire profundă, o responsabilitate reciprocă. Ca de obicei, se plâng și critică, însă, dincolo de toate acestea, ei stau la altarul lui Dumnezeu și după două mii de ani de la Cina cea de Taină, o săvârșesc acum în Euharistie. Iar această bucurie nu se va lua de la ei!

Miercuri, 23 iunie 1982

După prima mea prelegere, m-am întâlnit cu mulți dintre foștii noștri studenți. Fiecare are problemele și dramele lui. Impresia generală este, însă, una foarte plăcută. S-au dedicat unui ideal înalt într-o epocă în care nimeni nu mai cheamă la acesta; ceva care nu e doar respins, ci și inexistent.

Zile însoțite și răcoroase. Ieri seară, m-am simțit atât de obosit, încât nu am mai putut lucra!

Duminică, 5 septembrie 1982

A luat sfârșit încă o vară petrecută în Labelle. Voi împlini 61 de ani peste o săptămână. Sunt surprins. M-am gândit, întotdeauna, că mai am mulți ani de trăit și, brusc, mi-am amintit ce înseamnă pentru mine cuvintele: „Oh, a trecut de 60 de ani!”. Bătrânețea. Și a devenit, aproape inconștient, o parte din mine; se află în mine, colorează totul.

Andrei a venit în Labelle, unde a rămas trei săptămâni. Ne-am plimbat, am vorbit.

Din Labelle, m-am întors în New York pentru o adunare a Comisiei Presinodale. Aceeași impresie lăsată de organizarea Bisericii: o metamorfoză într-un joc, o mulțime de ambiții, birocrație și vorbărie. Ceva s-a frânt; poate și în mine. Dar totul a devenit ciudat, neinteresant.

Însă, în Canada – am scris! Și, totuși, rezultatul nu este extraordinar – 25 de pagini la același capitol „Taina Sfântului Duh” – mă bucură acest subiect, viața lui în sufletul, inima și mintea mea.

Am petrecut seara împreună cu părintele Paul Lazor. Am discutat despre educația religioasă și spirituală și despre responsabilitatea majoră a acesteia. Am vorbit despre nevoia de a revizui scopul și metodele. Am analizat cauzele atâtor eșecuri. Pe lângă confuzia zilelor noastre văd și o ambiție pe care cultura noastră încearcă să o sădească. În religie, nu mai există pace și liniște – o mulțime de probleme și toate sunt personale.

Marți, 7 septembrie 1982

Am citit ieri, traducerea în limba rusă a cărții mele *For the Life of the World*, dar nu sunt mulțumit; greu de explicat. Această carte este scrisă într-o anumită „notă”, iar traducerea n-a reușit să o surprindă.

Mi-am petrecut ziua de ieri la Griou, iar seara la un grătar cu familia Drillock. Am discutat îndelung cu David Drillock și Paul Lazor. Mă simt atât de bine alături de ei.

Încă de la începutul verii, sănătatea mea este tot mai șubredă – mă doare capul în permanență, am amețeli, îmi pierd echilibrul și am memorie tot mai slabă. Azi, sunt, pentru prima dată, îngrijorat. Ce să fie: bătrânețe, boală sau amândouă?

Joi, 9 septembrie 1982

Din cauza durerilor de cap și a amețelilor am fost consultat de mai mulți medici. Mai întâi un medic generalist, apoi un ORL-ist. Se pare că sunt sănătos, dar atunci de unde vin aceste dureri de cap și amețeli? Luni, voi merge la neurolog.

Luni, 20 septembrie 1982

Am petrecut două zile în East Hampton. Vremea a fost minunată, dar m-am simțit atât de rău, încât nu m-am putut mișca.

Sâmbătă, 25 septembrie 1982

A patra zi petrecută la spitalul din New York. Câteva tumori cerebrale, o mulțime de teste. Este plictisitor să scriu despre aceasta și ar dura prea mult timp. Scrisori, flori, sentimentul a ceva nemeritat ... Cât de simplu, într-un singur moment, întreaga perspectivă se schimbă. Până acum, a fost o lume simplă, clară. Ziua Sfântului Serghie. Îl aștept pe părintele Michel Aksenov cu împărtașania.

Duminică, 3 octombrie 1982

A treisprezecea zi petrecută în spital. Tot mai multe analize. În rest, mulțumesc lui Dumnezeu, liniște, pace. Prezența lui L. și a fetelor Anya și Masha. Scrisori, cărți poștale. Dincolo de fereastră, o priveliște minunată a New York-ului, Queensborn, Midtown, râul, zgârie norii. Și soarele zilei. În jurul meu, iubire și îngrijorare!

Părintele Michel a plecat după ce m-a împărtașit: „Unde glasul acelora ce petrec este neîntrerupt, iar bucuria celor ce privesc bunătatea feței Tale este nesfârșită ...”. Credință, speranță și dragoste.

Luni, 4 octombrie 1982

A paisprezecea zi la spital. Mă aflu într-o cameră inundată de soare, așteptând stabilirea unui tratament. Ieri, la fel ca în fiecare zi, am primit multe vizite. Atâtea cuvinte frumoase, atâtea dragoste, atâtea rugăciuni. Este o senzație aproape trupească. Ieri, m-au sunat: Serge din Moscova, Andrei din Paris, vărul

meu, părintele Michel Ossorgin din Franța. Prezența lui L. și a Mashei. Sunt aproape fericiți.

Ieri, am încercat să lucrez la „Taina Sfântului Duh”. Ce mă împiedică să lucrez? O agitație interioară pricinuită de spital. Aștept mereu, ceva, iar această așteptare mă împiedică să mă concentrez.

CAPITOLUL XI 1983

Miercuri, 1 iunie 1983

N-am mai scris în acest jurnal de opt luni. Nu pentru că n-aș fi avut ce să scriu; din contră, cred că, niciodată, nu am avut atât de multe gânduri, întrebări și impresii; ci pentru că mi-a fost teamă de înălțimea la care boala m-a ridicat, mi-a fost teamă să nu mă prăbușesc. În primele luni, înainte de Paști, am scris și am lucrat. Aș vrea atât de mult să îmi fie traduse cărțile în limba rusă, deși nu sunt scrise într-o tonalitate rusească, iar o traducere surprinde cu greu ceea ce aș vrea eu să transmit.

Prezența activă a lui L. Dacă nu ar fi stat alături de mine, cred că nu aș fi avut parte atâta liniște. Andrei a venit de trei ori. Serge a venit și el de trei ori. Masha și părintele John vin și ei adeseori. Câtă fericire!

POSTFAȚĂ*

Părintele Alexander a oficiat ultima sa Liturghie împreună cu noi la data de 24 noiembrie, de Ziua Recunoștinței. Aceia dintre noi care s-au rugat alături de el, în acea zi, în această capelă, își amintesc cum, la sfârșitul Liturghiei, ne-a invitat să-I mulțumim lui Dumnezeu – pentru Liturghia pe care o săvârșisem, pentru bucuria și comuniunea ce ne fusese dată în Sfânta Biserică, pentru împreuna slujire la Seminarul Sfântul Vladimir, pentru familiile noastre, pentru copii de lângă noi și chiar pentru gălăgia pe care o fac, uneori, în Biserică.

Această ultimă Zi a Recunoștinței a fost atât de caracteristică pentru personalitatea părintelui Alexander! Mai mult decât oricine altcineva, el putea să recunoască și să se bucure de darurile vieții, să înțeleagă îndatoririle sale de preot și teolog, mulțumindu-i lui Dumnezeu pentru aceste daruri. Nu este, oare, Euharistia centrul vieții bisericești? Părintele Alexander a fost pregătit și fericit până în clipa morții, să-i mulțumească lui Dumnezeu pentru tot, iar pentru aceasta a biruit suferința și moartea.

Însă, a fost, cu adevărat, „ultima” sa Liturghie? Credința noastră creștină ne spune că n-a fost așa. Deoarece știm că de fiecare dată când Euharistia este oficiată ea unește în Hristos viii și morții, sfinții din

* Publicată inițial cu titlul „A life worth living” de către părintele John Meyendorff în *St. Vladimir's Theological Quarterly*, vol. 28, nr. 1, 1988

toate timpurile, frații și surorile care ne-au fost – ne sunt – dragi. Așadar, părintele Alexander va aduce și de acum încolo mulțumiri lui Dumnezeu în această capelă și vom fi împreună în această Euharistie.

Rugându-ne astăzi pentru odihna sufletului său și pentru iertarea păcatelor sale cu voie sau fără de voie și cerând iertare lui Dumnezeu pentru jignirile ce i le-am adus, este de datoria noastră să-l alăturăm acestei Euharistii neîntrerupte. Aceasta este calea cea mai bună de a urma exemplul părintelui Alexander.

Să-i mulțumim, înainte de toate, lui Dumnezeu pentru a-l fi dat pe părintele Alexander Bisericii, seminarului și fiecăruia dintre noi. Este uimitor cât de mulți oameni l-au cunoscut – pretutindeni în această țară, atât ortodocși, cât și neortodocși – și, desigur, un număr și mai mare în țara înaintașilor lui prin predicile în limba rusă de la Radio Liberty. Pe toți, cunoscuți și necunoscuți, a reușit să-i unească în jurul său, în Hristos. Pentru aceasta, să aducem mulțumiri.

Aici, la acest seminar, colegii, studenții și toți absolvenții au fost ținuți laolaltă în ciuda atâtor neînțelegeri în jurul părintelui Alexander, dar, întotdeauna, în Hristos. Pentru aceasta, să mulțumim.

Familia sa minunată a fost unită dintotdeauna – Juliana, copiii și nepoții – iar el a stat mereu în mijlocul lor, adunându-i în jurul său, în Hristos. Această unitate nu se sfârșește azi, astfel că putem mulțumi pentru aceasta.

În această lume căzută, fiecare pas ne este urmărit de satan (*diabolos*) care se bucură numai în dușmănie, neînțelegeri și moarte. Toți vom fi judecați după cum ne-am opus acestui duh rău. Prin vocația sa de a uni pe oameni în Hristos, părintele Alexander a demonstrat nu doar prin cuvinte, ci și prin fapte că Viața a biruit Moartea cu adevărat, că Hristos Cel

Înviat a călcat în picioare puterile Diavolului. Pentru exemplul și modelul pe care ni l-a oferit, să mulțumim nu doar cu vorbe, ci și cu fapte, astfel încât – în duhul lui Dumnezeu – să păstrăm această comuniune, această bucurie și acest curaj a căror imagine vie rămâne pentru totdeauna părintele Alexander. Amin.

Gândurile și sentimentele exprimate de aceia care au avut ocazia de a vorbi la slujba înmormântării părintelui A. Schmemmann – ierarhi, colegi și prieteni – reflectă tot ce trebuie spus în aceste prime săptămâni după moartea prematură survenită la data de 13 decembrie 1983. Alții vor aborda, probabil, o evaluare mai aprofundată a gândirii și a scrierilor sale, inclusiv a celor nepublicate. Sarcina mea este să arăt principalele momente ale vieții sale, fără pretenția de a fi exhaustiv. Scriind despre un prieten foarte apropiat – aproape un frate – îmi este imposibil să fiu pe deplin obiectiv, să evit subiectivitatea atunci când vorbesc despre viața părintelui Alexander – o viață demnă de a fi trăită! Îmi cer scuze pentru această părținare.

Născut în anul 1921, într-o familie rusă, cu rădăcini germane din partea tatălui, părintele Alexander s-a mutat în Franța, din Estonia încă din copilărie. Viața lui a fost cea a emigrației ruse din Paris până în anul 1951 când a plecat în America. „Parisul rusec” al anilor '30 a fost o lume în sine. În număr de câteva zeci de mii, incluzând intelectuali, artiști, teologi, ex-miniștri țariști, publicând cotidiene, discutând disensiunile politice, emigranții ruși visau să se întoarcă acasă. Copii au fost educați în școlile rusești, izolați, oarecum, de societatea franceză (care n-a fost întotdeauna foarte primitoare cu ei). Tânărul Alexander (sau Sasha cum era numit de familie și de prieteni) a gustat puțin din acca educație rusească: a fost timp de câțiva ani „cadet” într-o școală militară

din Versailles, după care s-a transferat la liceu. Oricare ar fi fost meritele acestei școli, nu i-au satisfăcut mintea și aspirațiile sale. A simțit și atunci că cea mai mare parte a moștenirii culturale rusești (mai ales literatura rusă) nu era inaccesibilă Occidentului, ci, din contră, era în mod necesar „europeană” în scop. „Discursul lui Pușkin” scris de către Dostoievski a reprezentat, pentru el, singura înțelegere valabilă a Rusiei și a civilizației rusești. El a refuzat să accepte limitările artificiale și a urmat studiile la un liceu francez și la Universitatea din Paris.

Încă un adolescent, Alexander a descoperit în Biserică, adevărata lui casă spirituală. Inițierea lui în Ortodoxie și în spiritul ei autentic a avut loc nu atât de mult la orele de religie obligatorii, plictisitoare de la școala militară sau din liceu, ci, mai degrabă prin participarea activă la Liturgia slujită în Catedrala Sf. Alexander Nevsky de pe strada Daru, ca paracliser și, apoi subdiacon. Inspirat de înțelepciunea și personalitatea mitropolitului Evloghie, de clerul „de modă veche” dar luminat și deschis, de dăruirea doctorului Peter Kovalevsky (supraveghetor al clerului „minor” al Catedralei), Alexander a înțeles valoarea și dimensiunile Liturghiei, dezvoltând un gust al ceremoniei care l-a însoțit întreaga lui viață.

Anii celui de-al doilea război mondial și ocupația germană din Franța au fost decisivi. Adăpostit providențial de tragediile războiului, Alexander a studiat la Institutul Teologic din Paris (1940-1945) și s-a căsătorit cu Juliana Ossorguine (1943), apoi a studiat clasicii la Sorbona și a devenit membrul unei familii rusești tradiționale, apropiată Bisericii. În acei ani, prietenii și cunoștințele sale au înțeles că Alexander își găsisse adevărata vocație și că Dumnezeu îl binecuvântase cu o căsătorie și o viață de familie

autentică. Inspirația și bucuria pe care a găsit-o atunci a avut o contribuție majoră la forța cu care, în anii următori, a fost capabil să o transmită și celorlalți.

Institutul Teologic Ortodox din Paris – „Sfântul Serghie” după cum este numit adeseori – a adunat un colectiv de oameni remarcabili: reprezentanți ai școlilor teologice din Rusia pre-revoluționară (A.V. Kartashev), intelectuali convertiți la Ortodoxie în timpul Revoluției (V.V. Zenkovsky) și foști studenți la Belgrad (părintele Ciprian Kem, părintele Nicolae Afanassieff). Școala era dominată de personalitatea părintelui Sergiu Bulgakov, fost seminarist rus, apoi un filosof marxist și în cele din urmă – datorită influenței lui Vladimir Soloviev și Paul Florensky – preot și teolog. În timpul războiului, numărul studenților de la Sfântul Serghie a fost destul de mic, însă entuziasmul și nădejdea într-o revigorare ortodoxă au rămas puternice.

Nefiind atras de speculațiile „sofiologice” ale lui Bulgakov – pentru care avea un profund respect – Alexander Schmemmann intenționa să se specializeze în istoria Bisericii. A devenit elevul lui A.V. Kartashev ale cărui cursuri impresionante și al cărui scepticism s-au potrivit tendinței lui Schmemmann de a analiza critic realitatea înconjurătoare. Încununarea acestor studii a reprezentat-o lucrarea de diplomă despre teocrația bizantină. După încheierea celor cinci ani de studii de la Sfântul Serghie, Schmemmann a devenit asistent de Istoria Bisericii, mai întâi ca laic, apoi ca preot, după hirotonirea lui de către arhiepiscopul Vladimir (Tichonitsky) în anul 1964, care conducea exarhatul rus al Europei Occidentale aflat sub jurisdicția patriarhatului de la Constantinopol.

Pe lângă A.V. Kartashev, alți doi membri ai Facultății Sfântul Serghie, au exercitat o influență

decisivă asupra părintelui Alexander. Arhimandritul Ciprian (Kern), duhovnicul și părintele său care l-a luat ca ajutor al său în parohia Sfinții Constantin și Elena din Clamart, aproape de Paris. Părintele Ciprian predase cursuri de Patrologie la Sfântul Serghie, însă dragostea lui era Liturghia, fapt ce l-a influențat și pe părintele Schmemmann. Amândoi au apreciat literatura clasică rusă. O și mai mare influență asupra părintelui Schmemmann au avut-o ideile eclesiologice ale părintelui Nicolae Afanassieff, profesor de drept canonic, al cărui nume va fi mereu asociat „eclesiologiei euharistice” și ale cărui idei sunt reflectate în multe dintre scrierile părintelui Schmemmann.

Ca tânăr profesor de Istorie Bisericească, părintele Schmemmann a intenționat să scrie o teză de doctorat despre Conciliul de la Florența. A renunțat în cele din urmă la acest subiect, însă publicarea unui scurt tratat despre „Înviere” al Sfântului Marcu din Efes este o consecință a interesului său inițial pentru studiile bizantine. În realitate, Biserica însăși a stat, întotdeauna, în centrul preocupărilor spirituale și intelectuale ale părintelui Alexander. Abordarea teocrației bizantine și prelegerile sale de Istorie bisericească își află originea în interesul lui față de supraviețuirea Bisericii în secolele de colaborare cu statul și supraviețuirea Ortodoxiei în timpul confruntării sale medievale cu Roma. Poate că nu a avut răbdarea necesară pentru a rămâne concentrat pe trecutul Bisericii: prezentul era mai important. Biserica Ortodoxă n-ar fi putut rămâne vie până azi dacă ar fi fost doar un scut de apărare al statului sau o anexă a „rusianismului”: a rămas vie în și prin Liturghie. Aici, eclesiologia lui Afanassieff a asigurat direcția (deși nu

tocmai modelul) orientării teologice a părintelui Alexander.

Este limpede faptul că perspectiva teologică a părintelui Alexander s-a fundamentat la Paris. Deși influența profesorilor săi de la Sfântul Serghie a fost decisivă, el a trăit, întotdeauna, într-un univers spiritual mai vast. Anii '40 și '50 au constituit o perioadă de revigorare teologică a romano-catolicismului francez – anii unei „întoarceri la origini” și a unei „mișcări liturgice”. Acesta este mediul în care părintele Schmemmann a învățat, cu adevărat, „teologia liturgică”, o „filosofie a timpului” și sensul autentic al „misterului pascal”. Numele și ideile lui Jean Danielou, Louis Bouyer ș.a. sunt inseparabile de formarea intelectuală a părintelui Schmemmann. Și dacă moștenirea lor s-a pierdut în frământările ce au urmat în sânul romano-catolicismului, ideile lor au adus roade bogate în universul liturgic și eclesiologic al Ortodoxiei prin mărturia remarcabilă a părintelui Schmemmann.

Ortodoxia din Franța nu se limita la preocupările intelectuale și teologice. Prăbușirea tuturor speranțelor de reîntoarcere în Rusia a dat naștere ideii unei supraviețuiri permanente a Ortodoxiei în Occident și a ridicat întrebarea: de ce a apărut o „diasporă” ortodoxă? Alături de cei mai reprezentativi teologi ortodocși din „tânără” generație, părintele Schmemmann nu a văzut un alt sens al existenței acestei „diaspore” decât consolidarea în Franța a unei Biserici teritoriale, chiar vorbitoare de limbă franceză. Opoziția lui față de o revenire sub jurisdicția patriarhatului de la Moscova s-a bazat, în primul rând, pe speranța că patriarhatul ecumenic sub a cărui oblăduire „exarhatul” rus din Europa Occidentală s-a aflat încă din 1931, va iniția și va sprijini o

unificare ortodoxă treptată, în conformitate cu normele canonice.

Totuși, cei mai mulți ruși – inclusiv profesorii din vechea generație de la Sfântul Serghie – n-au privit cu ochi buni această supunere în fața Constantinopolului pe care o considerau un obstacol în calea Moscovei și nu au privit-o ca pe o șansă de a face misiune în Occident. Acesta a fost unul dintre principalele motive care l-au încurajat pe părintele Alexander să se îndrepte spre America, pentru găsirea unor condiții propice realizării unei eclesiologii ortodoxe mai consistente în viața concretă a Bisericii.

Factorul decisiv care a determinat plecarea părintelui A. în Statele Unite l-a constituit întoarcerea la Paris, din Europa de Est a părintelui George Florovsky și numirea lui ca decan al Seminarului Sfântul Vladimir din New York.

Părintele Florovsky fusese profesor la Sfântul Serghie înainte de război, dar relația sa cu colegii nu era dintre cele mai bune. Această neînțelegere se datora criticării sofologiei părintelui Bulgakov (o critică ce apare indirect în scrierile sale). Salvat din Cehoslovacia ocupată de sovietici în anul 1947, prin intermediul unor prieteni ecumenici, părintele Florovsky nu a putut obține catedra de Patrologie a Institutului Sfântul Serghie (era ocupată acum de către părintele Ciprian Kern). A predat Teologie Morală o scurtă perioadă de timp, după care a acceptat funcția de la Seminarul Sfântul Vladimir din New York (1949). Părintele Schmemmann a fost fascinat de gândirea teologică sclipitoare a lui Florovsky, de viziunea lui asupra misiunii ortodoxe în Occident, de criticarea clișeeilor naționaliste, de faptul că a reușit să rămână înrădăcinat în trecutul Bisericii și deschis mișcărilor teologice din lumea creștină occidentală.

Faptul că părintele Schmemmann a plecat în America (1951) și s-a alăturat Seminarului Sfântul Vladimir, consolidat atunci de către părintele Florovsky, a fost văzut la Sfântul Serghie ca o trădare, mai ales datorită gesturilor similare ale lui S. S. Verhovskoy (1953) și, mai târziu, ale lui John Meyendorff (1959). Istoria și dezvoltarea ulterioară a Ortodoxiei americane par să justifice aceste deplasări din moment ce Institutul Sfântul Serghie, deși lipsit de unii dintre profesorii săi, nu doar că a supraviețuit, dar s-a și orientat într-o direcție Pan Ortodoxă care a făcut supraviețuirea posibilă.

Anii '50 n-au fost ușori pentru Seminarul Sfântul Vladimir care își desfășura activitatea în niște apartamente modeste din Reed House, pe Broadway. Conflictele de temperament și stil s-au aflat la originea demisiei regretabile a părintelui Florovsky (1955) care prin personalitatea sa plasase seminarul pe harta academică și teologică a țării. În anul 1962, când seminarul s-a mutat la Crestwood, New York, părintele Alexander a acceptat funcția de decan pe care și-a exercitat-o până la moartea-i survenită în anul 1983.

Este, probabil, prea devreme să vorbim pe îndelete despre cea mai lungă perioadă a vieții sale petrecută în America, legată de Seminar și de Biserică, în general. Poate că cea mai evidentă contribuție a părintelui Alexander la viața Seminarului a reprezentat-o integrarea școlii în însăși structura vieții bisericești. Seminarul a încetat să mai fie o simplă instituție academică, respectată în cercurile ecumenice și a devenit o parte a vieții diocazelor și a parohiilor. Sfântul Vladimir a educat preoți, iar acești preoți, slujind nu doar în „Mitropolia rusă”, ci și în alte jurisdicții (îndeosebi, cea antiohiană și sârbă), au asimilat spiritul unei Biserici Ortodoxe misionare și

universale, depășind simplele preocupări etnice. Seminarul Sfântul Vladimir a devenit centrul unei revigorări liturgice și euharistice recunoscute atât de mitropolitul Teodosie cât și de mitropolitul Filip. Fidelității sale din America, părintele Schmemmann nu a rupt legăturile cu Europa. Aici și-a luat doctoratul în anul 1959, fiind examinat de către părintele Nicolae Afanassieff și subsemnatul.

Un moment crucial în cariera părintelui A. în America, l-a reprezentat obținerea autocefaliei Bisericii Ortodoxe Americane în anul 1970. Încă din Franța, a rămas fidel speranței că suprapunerea necanonică a „jurisdicțiilor”, care au fost cel mai evident obstacol în calea Ortodoxiei occidentale, va fi înlocuit de o unitate a Bisericii locale în conformitate nu doar cu canoanele, ci și cu cerințele de bază ale eclesiologiei ortodoxe. Părintele Alexander – și aceia dintre noi care au fost devotați acelorași aspirații fundamentale – a sperat că patriarhatul ecumenic de la Constantinopol va contribui la (și va coordona) unitatea ortodoxă din America, de exemplu, prin „Reuniunea Permanentă a Episcopilor Ortodocși”. Însă, o implicare a Constantinopolului într-un astfel de proces de unificare ar fi necesitat consimțământul celorlalte Biserici Ortodoxe, inclusiv a patriarhatului de la Moscova, a cărui jurisdicție, în America, n-a fost niciodată negată de către Mitropolie și a fost sprijinită întotdeauna de tribunalele civile americane. Pe de altă parte, Constantinopolul, teoretic foarte insistent era, în practică, lipsit de consistență (a renunțat la jurisdicția sa asupra diocesei rusești din Franța, cerându-i, în 1965, să revină sub autoritatea patriarhatului de la Moscova). Celelalte Biserici n-ar fi preconizat o transferare a „diasporei” lor către patriarhatul grec. În realitate, baza unității ortodoxe trebuia găsită în metodele urmate de Biserica Rusă de la

fundamentarea Ortodoxiei în America de Nord. Țelul său canonic și misionar l-a constituit o Biserică pentru americani instituită cu binecuvântarea Bisericilor mamă și invitându-i pe toți doritorii să i se alăture. Aceasta a implicat, desigur, consimțământul liber al tuturor, deoarece această unitate nu putea fi stabilită unilateral. Desigur că patriarhatul de la Constantinopol era binevenit să-și asume conducerea într-un eventual proces de reunificare.

În timpul negocierilor pentru autocefalie, s-au stabilit raporturi excelente între părintele Alexander și mitropolitul Nicodim (Rotov) al Leningradului, a cărui înțelegere a șansei istorice pe care Ortodoxia o avea în America și eficacitatea realizării scopului comun a făcut posibilă semnarea Tomosului de Autocefalie la data de 10 aprilie 1970 de către patriarhul Alexis al Moscovei. Acest act a fost considerat atât de Biserica mamă a Rusiei cât și de Biserica fiică din America un prim – dar nu și ultim – pas spre unitatea ortodoxă realizată prin acordurile dintre Bisericile Ortodoxe.

În timpul activității sale ca profesor și al implicării în viața Bisericii – cursuri, articole, discursuri și reuniuni pretutindeni în țară – părintele Schmemmann n-a uitat de soarta Ortodoxiei în Rusia. Ocazia pe care a avut-o câțiva ani la rând de a transmite o predică în limba rusă la Radio Liberty l-a făcut cunoscut în rândul creștinilor oprimați din Rusia. Unul dintre aceștia a fost Alexander Soljenișin ale cărui scrieri scoase în ascuns din țară au reprezentat pentru părintele Alexander – și mulți alții – o adiere de aer proaspăt venită din monotonia deprimantă a realității sovietice, un martor al spiritului rusesc autentic și un adevărat miracol de supraviețuire spirituală. Despre atitudinea lui Soljenișin față de Rusia, părintele Alexander a spus niște cuvinte remarcabile: „Autorul

lui *Gulag Archipelago* și al *14 August* a avut o dragoste „lucidă”, „clarvăzătoare” pentru Rusia opusă naționalismului „orb” al altora. Părintele Schmemmann era iritat de acei critici – ruși sau occidentali – ai lui Soljenițin care vedeau în el tocmai acest naționalism „orb” pe care critica din Rusia pre-revoluționară îl respinge cu atâta înfocare. Cu toate acestea, părintele Alexander a răspuns și el negativ unora dintre ideile lui Soljenițin, de exemplu, admirației (temporare) pentru Vechii Credincioși.

Consider că, dacă există un talent pe care părintele Alexander nu a avut timp să și-l dezvolte pe deplin în scrierile sale, acela este înțelegerea extraordinară a literaturii ruse (și occidentale, îndeosebi, cea franceză), capacitatea lui de a discerne ceea ce era „adevărat” de ce era „fals”. Puținele lui scrieri (și cursuri) pe subiecte de literatură sunt dintre cele mai bune ale întregii sale creații.

O biografie completă ar putea menționa și alte aspecte din cariera părintelui Schmemmann: implicarea lui, încă din Franța, ca vicepreședinte ale Departamentului de Tineret al Consiliului Mondial al Bisericilor, și prezența sa în „Comisia de Credință și Ordine”, prelegerile sale ca profesor la Columbia; implicarea sa în cercurile creștine conservatoare (Hartford Appeal).

Un mare maestru al discursului, un om capabil mai mult decât orice altcineva să se înduioșeze cu adevărat, însă, mai presus de toate, un preot devotat Bisericii văzute întotdeauna, în ciuda tuturor lipsurilor umane, ca o anticipare a Împărăției și singura mărturie autentică a veșniciei, părintele A.S. a ocupat un loc important în viața atâtor oameni! Moștenirea lui nu va dispărea și asta nu numai datorită prietenilor care nu îl vor uita, ci și pentru că rămâne în amintirea veșnică a lui Dumnezeu ca un slujitor credincios al viei Sale.

CONCLUZII

„Crezi tu că Eu sunt învierea și viața?” este întrebarea pe care Domnul Hristos o pune nu doar Martei, ci și fiecăruia dintre noi. Răspunsul pe care îl dăm este după măsura credinței noastre mai mult sau mai puțin puternice. Credința aduce cu sine bucuria după cuvintele Mântuitorului: „Fericiți sunt cei ce cred, fericiți cei ce n-au văzut și au crezut”. Atunci când credem în Hristos suntem veseli, deoarece avem nădejdea că Hristos ne va ajuta și nu ne va părăsi la nevoie.

Dacă mai credem, cu adevărat, că Hristos S-a întrupat, a murit și a înviat pentru mântuirea noastră, putem, oare, să nu ne bucurăm? Căci „prin Cruce bucurie a venit la toată lumea”. Dacă un prieten de-al nostru ar știi că ne aflăm într-o mare primejdie și ne-ar salva cu prețul propriei sale vieți, n-am cinsti dragostea pe care a avut-o pentru noi? Cu siguranță că da! Iar atunci, cum putem zăcea în indiferență față de jertfa lui Hristos care ne-a mântuit sufletul, „veșnicia” noastră? Insensibilitatea și indiferența noastră nu-și află rădăcina decât în slaba credință pe care o avem.

Noi, creștinii mai știm, oare, să ne bucurăm, să primim cu inima deschisă cele care ne sunt date nouă de la Domnul? Mai putem să ne bucurăm, să trăim viața ca pe un veșnic dar? Mai avem „timp” să privim cerul, copacii, păsările, razele soarelui? Se pare că nu. Pentru că ne-am adâncit în tot felul de activități, parcă pentru a uita că trăim. Am identificat viața tocmai cu activitatea, discuțiile și diferitele preocupări

intelectuale, uitând că suntem, înainte de toate, simțire, iar nu intelect.

Deși creștini, se pare că am uitat care este scopul vieții noastre pe acest pământ. Treptat, ierarhia valorilor noastre s-a schimbat, s-a „adaptat” societății noastre de azi. O societate în care sunt de făcut atât de multe lucruri, în care atât de mulți oameni suferă și care așteaptă soluții de la noi. Iar pentru a fii ascultați de oamenii zilelor noastre ne-am transformat în niște oameni serioși care, după cum spunea părintele Schmemmann, privesc bucuria cu suspiciune. Uităm, în felul acesta, că bucuria poate fi un răspuns creștin la toate problemele serioase ale societății.

Am cedat logicii acestei lumi, nu mai gândim viața noastră și tot ce este legat de familie, proprietate, loc de muncă în virtutea Împărăției lui Dumnezeu. Astfel, chemarea la bucurie a părintelui Schmemmann ne poate părea anacronică? Mă tem că da. Văd această bucurie nu un scop în sine, ci o consecință a schimbării perspectivei noastre de viață, a conștientizării sensului său real. Agitația, activismul, tristețea nu pot fi decât de la diavolul care încearcă să ne distragă atenția de la lucrurile cu adevărat importante.

Jurnalul părintelui Alexander Schmemmann se vrea a fi un prilej de meditație pentru noi toți. Atrăgându-ne atenția asupra decăderii spirituale a epocii noastre, părintele ne cheamă să redescoperim universul liturgic al Bisericii și să ne bucurăm de răsfrângerea lui asupra vieții noastre. Biserica să fie casa de la care fiecare dintre noi pleacă spre activitățile sale zilnice, unde își aduce roadele muncii sale și unde totul este transfigurat în sărbătoare, libertate și împlinire – casa aflată deja în afara timpului, revelând veșnicia.

Dincolo de numeroasele activități pe care le desfășura, cu toată tensiunea și agitația de fiecare zi, părintele Alexander avea puterea să se bucure. Să se bucure de lucrurile simple pe care, adeseori, le trecem cu vederea, considerându-le lipsite de importanță – o rază de soare, copacii, cerul. Nu uita niciodată să privească în jurul său, să admire frunzele, fețele oamenilor, să simtă adierea primăverii. Deoarece totul îi vorbea despre Dumnezeu, despre Cel care le-a creat, care le-a făcut „bune foarte”. Despre Dumnezeu care ne-a spus nouă tuturor: „Bucurați-vă și iarăși zic: bucurați-vă!”